

NOU

Norges offentlige utredninger **2007:3**

Om grunnlaget for inntektsoppgjørene 2007

Det tekniske beregningsutvalget for inntektsoppgjørene.
Avgitt til Arbeids- og inkluderingsdepartementet 28. mars 2007.

ISSN 0333-2306
ISBN 978-82-583-0913-7

Lobo Media AS

Forord

Beregningsutvalget la 26. februar 2007 fram en foreløpig utgave av sin hovedrapport foran årets inntektsoppgjør. Utvalget legger med dette fram den endelige utgaven av rapporten. Rapporten gir oversikt over utviklingen i de senere år i lønninger, inntekter, priser og konkurransevne mv. Det gis også anslag for prisutviklingen i inneværende år. Rapporten inneholder også korte beskrivelser av utsiktene for internasjonal- og norsk økonomi.

Siden februar er det innarbeidet ny statistikk og annet materiale, herunder nye tall for lønnsutviklingen, bl.a. for forholdet mellom kvinners og menns lønn, lønn etter utdanning og utviklingen i topplederlønninger.

Utvalget vil som vanlig også komme med en rapport etter inntektsoppgjørene i juni som vil redegjøre for resultater av lønnsoppgjørene i 2007, og gi oppdaterte tall for utviklingen i lønns- og inntektsfordelingen. Dette offentliggjøres som en nettversjon i juni, og blir trykket i NOU-serien i mars neste år.

Beregningsutvalget ble ved kronprinsregentens resolusjon av 5. desember 2003 gjenoppnevnt for en ny periode fram til 30. september 2007 med følgende mandat:

«Utvalget skal i tilknytning til inntektsoppgjørene legge fram det best mulige tallmessige bakgrunnsmateriale og presentere det i en slik form at uenighet partene i mellom om økonomiske forhold så vidt mulig kan unngås. Utvalget skal, når departementet ber om det, kunne klargjøre det tallmessige grunnlagsmateriale for spesielle inntektspolitiske spørsmål.

Utvalget skal legge fram oppsummeringsrapporter etter inntektsoppgjør.

Utvalgets utredninger avgis til Arbeids- og inkluderingsdepartementet.»

I tillegg til utvalgets medlemmer og sekretariatet har følgende deltatt i arbeidet med rapporten: Stein Gjerding, Arbeidsgiverforeningen NAVO, Anders Kleppe, Akademikerne, Oddbjørn Eidem, Næringslivets Hovedorganisasjon, Ivar Jørgensen og Sverre Molandsveen, Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon, Rolf Stangeland, Unio, Eirik Solberg, KS, Ørnulf Kastet, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund, Steinar Nodland, Landsorganisasjonen i Norge, Grete Jarnæs og Anne Katrine Eide, Fornyings- og administrasjonsdepartementet, Arnulf Leirpoll,

Arbeids- og inkluderingsdepartementet, Line Asker, Finansdepartementet, Roger Bjørnstad, Kristian Gimming, Ayfer Storrud og Pål Boug, Statistisk sentralbyrå.

Oslo, 28. mars 2007

Øystein Olsen
leder
Statistisk sentralbyrå

Nina Bjerkedal
Finansdepartementet

Ann Lisbet Brathaug
Statistisk sentralbyrå

Ellen Horneland
Landsorganisasjonen
i Norge

Lars Haartveit
Handels- og Servicenæringens
Hovedorganisasjon

Solveig Lie
Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Olav Magnussen
Næringslivets
Hovedorganisasjon

Synnøve Nymo
Arbeidsgiverforeningen
NAVO

Erik Orskaug
Unio

Stein Reegård
Landsorganisasjonen
i Norge

Jørn Skille
Fornyings- og administrasjonsdepartementet

Tove Storrødvann
Akademikerne

Bjørn Tore Stølen
Yrkesorganisasjonenes
Sentralforbund

Per Kristian Sundnes
KS

Yngvar Tveit
Finansdepartementet

Tormod Belgum,
Arbeids- og inkluderingsdepartementet,
sekretariatsleder

Torbjørn Eika,
Statistisk sentralbyrå

Andreas Follestad,
Finansdepartementet

Knut Håkon Grini,
Statistisk sentralbyrå,

Frank Emil Jøssund,
Finansdepartementet

Reidun Grue Nerheim,
Finansdepartementet

Ragnhild Nersten,
Arbeids- og inkluderingsdepartementet

Innhold

1	Lønnsutviklingen i senere år	7	3	Utviklingen i norsk industris konkurranseevne	50
1.1	Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere	8	3.1	Indikatorer for industriens kostnadsutvikling	51
1.2	Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder	14	3.1.1	Lønnskostnadsvekst	52
1.2.1	Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området	14	3.1.2	Andre kostnader	53
1.2.2	Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området	15	3.2	Produktivitetsutviklingen	58
1.2.3	Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter	17	3.3	Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten	59
1.2.4	Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)	18	3.4	Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land	61
1.2.5	Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet	18	3.4.1	Innledning	61
1.2.6	Lønnsutviklingen i offentlig sektor ...	19	3.4.2	Timelønnskostnader for industriarbeidere per arbeidet time og lønnsstrukturen mellom land basert på direkte nivå tall fra Bureau of Labor Statistics	61
1.2.7	Lønnsutviklingen i NAVO-området .	20	3.4.3	Internasjonale sammenlikninger av lønnskostnader per timeverk for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industrien	64
1.3	Lønnsoverhenget og avtalte tillegg for 2007	21	3.5	Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene	64
1.4	Lønnsutviklingen for toppledere	22	4	Makroøkonomisk utvikling	68
1.4.1	Lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirksomhet	23	4.1	Internasjonal økonomi	68
1.4.2	Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor	29	4.2	Norsk økonomi	71
1.5	Lønnsutviklingen for kvinner og menn	30	4.2.1	Konjunktursituasjonen	71
1.6	Lønnsutviklingen etter utdanning ...	34	4.2.2	Arbeidsmarkedet	73
1.7	Lønnsutviklingen for deltidsansatte	37	4.2.3	Utsiktene framover	76
1.8	Lønnsfordelingen før skatt for heltidsansatte lønnstakere 1997-2005	38	5	Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene	78
2	Konsumprisutviklingen i Norge ..	42	5.1	Disponibel realinntekt i husholdningssektoren	78
2.1	Prisutviklingen i senere år	42	5.2	Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger ...	81
2.1.1	Hovedlinjer i prisutviklingen	42	5.2.1	Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2004 til 2006 for hovedgrupper av lønnstakere	82
2.1.2	Prisutviklingen for ulike konsumgrupper	44	5.2.2	Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2006 til 2007	84
2.1.3	Kommunale avgifter/gebyrer	45	5.2.3	Endringer i reglene for arbeidsgiveravgift fra 2006 til 2007	84
2.1.4	Den harmoniserte konsumprisindeksen	46	5.3	Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2003 til 2006	84
2.2	Anslag på konsumprisutviklingen i 2007	47	5.3.1	Kort om de særskilte skattereglene for pensjonister og endringene i skattereglene fra 2006 til 2007	85
2.2.1	Forutsetninger for modellberegningene	47			
2.2.2	Modellresultater	48			
2.2.3	Forventningsindikator	49			
2.2.4	Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2007	49			

5.4	Fordeling av inntekt	86	5.4.6	Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn .	94
5.4.1	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for individer med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn	86	6	Den samlede inntektsutviklingen	96
5.4.2	Fordelingen av kapitalinntekter for individer med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn	88	6.1	Disponibel inntekt for Norge	96
5.4.3	Sammensetningen av samlet inntekt etter skatt for individer med yrkesinntekt lavere enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn	90	6.2	Faktorinntekt, lønn og driftsresultat .	98
5.4.4	Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede ...	91	6.3	Endringer i funksjonell inntektsfordeling	98
5.4.5	Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2004	92	Vedlegg		
			1	Lønnsoppgjørene 2006	103
			2	Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.....	113
			3	Kursutviklingen for norske kroner	118
			4	Tabellvedlegg	120

Kapittel 1

Lønnsutviklingen i senere år

- Den gjennomsnittlige årslønnsveksten fra 2005 til 2006 for alle grupper under ett er anslått til 4,1 prosent mot 3,3 prosent året før.
- Årslønnsveksten fra 2005 til 2006 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,6 prosent for industriarbeidere og til 4,6 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var 4,3 prosent. Årslønnsveksten for HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 4,2 prosent. I finans tjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 5,6 prosent. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten for denne gruppen også i fjor. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 4,5 prosent og 4,1 prosent, mens lønnsveksten for undervisningsstillinger i kommunene er beregnet til 2,6 prosent. I NAVO-området utenom helseforetakene er lønnsveksten beregnet til 4,8 prosent.
- Utvalget anslår gjennomsnittlig *overheng* til 2007 for alle grupper under ett til 2 prosent. Dette er klart høyere enn overhenget de tre foregående år som i gjennomsnitt var på 1,2 prosent. For industriarbeidere er overhenget beregnet til 1,4 prosent og for industrifunksjonærer til 2,0 prosent. Overhenget for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 1,2 prosent, og for ansatte i finans tjenester til 1,4 prosent. For ansatte i staten og kommunene er overhenget beregnet til henholdsvis 2,9 prosent og 1,7 prosent. I NAVO-bedrifter utenom helseforetakene er overhenget beregnet til 1,5 prosent.
- I noen tariffområder er det allerede *avtalt tillegg for 2007* som samlet sett bidrar til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 med om lag $\frac{1}{4}$ prosentpoeng. I KS-området bidrar allerede avtalte tillegg i 2007 med 1,4 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2006 til 2007, mens slike tillegg bidrar med 1,2 prosentpoeng i helseforetakene.
- Fra 2002 til 2006 har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt redusert i alle de store forhandlingsområdene der utvalget har tall, med unntak av for ansatte i finans tjenester og for industriarbeidere i NHO-bedrifter. Fra 2005 til 2006 var det størst reduksjon i lønnsforskjellene mellom kvinner og menn for ansatte i kommunene under ett, for ansatte i NAVO-bedrifter ekskl. helseforetakene og for industrifunksjonærer og industriarbeidere i NHO-bedrifter. Lønnsforskjellene økte fra 2005 til 2006 for ansatte i finans tjenester og for undervisningspersonell i kommunene.
- Basert på et datamaterialet fra LTO-registeret som *inkluderer alle toppledere i næringsvirksomhet* i foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold, har utvalget beregnet gjennomsnittlig lønnsvekst for disse til 8,9 prosent fra 2005 til 2006 mot 8,5 prosent året før. I dette datamaterialet varierte lønnsveksten i 2006 fra 5,8 prosent for toppledere i foretak med 50-99 ansatte/lønnsforhold til 14,0 prosent i foretak med 100-249 ansatte/lønnsforhold. For toppledere i de største foretakene (over 250 ansatte/lønnsforhold) var lønnsveksten 8,0 prosent.
- For *identiske* toppledere i næringsvirksomhet (ledere som ledet samme foretak både i 2005 og 2006) i datamaterialet fra LTO-registeret, har Statistisk sentralbyrå publisert tall som viser en gjennomsnittlig lønnsvekst for disse på 12,1 prosent fra 2005 til 2006. For identiske ledere varierte lønnsveksten fra over 20 prosent i foretak med over 250 ansatte/lønnsforhold til knapt 10 prosent i foretak med 50-99 ansatte/lønnsforhold.
- I foretak med over 25 ansatte/lønnsforhold var om lag 13 prosent av topplederne kvinner i 2006, og de tjente i gjennomsnitt om lag 63 prosent av lønnen til mannlige toppledere.
- For *toppledere i offentlig sektor* var gjennomsnittlig lønnsvekst 8,1 prosent fra 2004 til 2005. Lønnsveksten varierte en del mellom de ulike gruppene. Statistikken omfatter øverste administrative leder i kommuner og fylkeskommuner, øverste leder i etater, direktorater, forvaltningen m.v. i staten og administrerende direktører i helseforetakene.
- Fra 1997 til 2005 har de 10 prosentene av lønns-takerne med de høyeste lønningene (desil 10), økt sin andel av de totale lønnsinntektene med

0,8 prosentpoeng til 19,0 prosent, og desil 9 har økt sin andel med 0,4 prosentpoeng til 12,9 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6.

- Områder med lavere lønn enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO/NHO-området har tradisjonelt vært definert som lavtlønnsområder. Etter denne definisjonen var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte i 2005.

1.1 Lønnsutviklingen for hovedgrupper av lønnstakere

Beregningsutvalget legger i dette kapitlet fram statistikk og beregninger som gir et hovedinntrykk av lønnsutviklingen fra 2005 til 2006. Det gis dessuten anslag på lønnsoverhenget til 2007 for ulike grupper. I kapitlet gis det også en oversikt over lønnstilleggene i 2006 for ulike grupper. En mer detaljert oversikt over resultatene av lønnsoppgjørene i 2006 gis i vedlegg 1.

Årslønnsvekst for hovedgrupper

Beregningsutvalget presenterer i tabell 1.1 tall for gjennomsnittlig årslønnsvekst det siste tiåret for noen store forhandlingsområder. For noen grupper er beregningene for heltidsansatte, dvs. arbeidstakere som har utført et fullt avtalefestet normalt årsverk uten overtid, mens det for andre er gjennomsnittlig lønnsvekst per årsverk. Det siste begrepet omfatter både heltids- og deltidsansatte, der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Tabellen bygger på lønnsstatistikk for gruppene og på opplysninger om reguleringstidspunkter i de enkelte år. Lønnsbegreper og grunnlaget for beregningene av lønnsvekst og lønnsnivå omtales i boks 1.1. En mer detaljert omtale gis i vedlegg 2.

Av tabell 1.1 framgår lønnsutviklingen i noen store forhandlingsområder det siste tiåret. Lønnsveksten var høy både i 1998 og 2002. I 1998 varierte lønnsveksten mellom 5½ og knapt 7 prosent, mens veksten i 2002 varierte mellom 5 og vel 8 prosent. Ellers i årene 1997-2004 har lønnsutviklingen for områdene i tabellen stort sett variert mellom 3 og vel 5 prosent. Unntaket er undervisningspersonell

Boks 1.1 Lønnsbegreper og grunnlaget for beregning av årslønnsvekst

Beregningene som utvalget legger fram, bygger på Statistisk sentralbyrås strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Videre bygger beregningene i hovedsak på prinsipper og forutsetninger som utvalget har lagt til grunn i tidligere rapporter. SSBs lønnsstatistikk er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

I privat sektor bygger SSBs lønnsstatistikk på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i alle næringshovedområder¹ med unntak av primærnæringene. Utvalgene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent med i gjennomsnitt om lag 67 prosent av alle ansatte i næringshovedområdet, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid. For ansatte i privat sektor innhentes data på skjema eller via elektroniske media fra foretakene som omfattes av det årlige utvalget.

I offentlig sektor bygger lønnsstatistikken for ansatte i staten på opplysninger fra Statens Sentrale Tjenestemannsregister (SST) hos Fornyings- og administrasjonsdepartementet, mens den for ansatte i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet bygger på opplysninger fra Personal administrativt informasjonssystem (PAI) hos KS. Både for ansatte i staten, i kommunal- og fylkeskommunal virksomhet og i helseforetakene er det totaltelling. SSB står for innhenting av lønnsopplysningene for statsansatte og for ansatte i de statlige helseforetakene. SSB offentliggjør offisiell lønnsstatistikk for ansatte både i staten, de statlige helseforetakene, kommunene og for undervisningssektoren.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er basert på oppgaver over time- eller månedsførtjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Månedsførtjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

¹ Ifølge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

Boks 1.1 forts.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Som nevnt inngår bonus i årslønnsbegrepet. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

For gruppene/tariffområdene i tabell 1.1 beregnes fra og med 2003 årslønn for alle grupper ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f. eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedsfortjenesten siden oktober året før. Økningen i månedsfortjenesten over denne perioden deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-månedersperioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året.

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den samme perioden. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at også de lokale forhandlingene er en del av den avtalte lønnsøkningen. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen som fastsettes sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene skyte til midler fra driftsbudsjettet. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I beregningene forutsettes det at det ikke skjer noen glidning fra tellingstidspunktet og ut året. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn og års-

lønnsvekst, men kan i noen større grad påvirke størrelsen på overhøyet til neste år.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabell 1.1 er for noen grupper utført for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har avtalt full arbeidstid per uke på tellingstidspunktet for den aktuelle statistikken. Et fullt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter, med utgangspunkt i registrert arbeidstid på tellingstidspunktet. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I beregningene av årslønn for *heltidsansatte* i privat sektor etter næringshovedområde inngår som hovedregel de som har en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer i uken. Dette er i samsvar med definisjonen av heltid i offisiell lønnsstatistikk. Det skilles ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid. I forbindelse med utarbeidning av tariffstatistikk kan SSB sette andre grenser. For ansatte i staten og kommunene inkl. undervisningssektoren er heltid definert som dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. For de statlige eide helseforetakene har en også mulighet for å sette grenser mellom heltid og deltid som i privat sektor.

Deltidsansatte er alle som har avtalt arbeidstid lavere enn 33 timer i uken eller dellønnsprosent/stillingsandel lavere enn 100 prosent. For å kunne sammenlikne lønn mellom heltids- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Lønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med lønnen for de heltidsansatte slik at man kan beregne gjennomsnittlig lønn for alle ansatte.

Det bør utvises forsiktighet ved sammenlikning mellom gruppene. Dette gjelder særlig ved vurdering av utviklingen i ett enkelt år. Videre kan variasjoner i lønnsutviklingen mellom grupper bl.a. ha sammenheng med endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken, endringer i stillingsstruktur m.m.

Tabell 1.1 Årslønnsvekst fra året før i prosent for noen store forhandlingsområder. Per årsverk

	NHO-bedrifter i industrien				Kommuneansatte				NAVO-bedrifter	
	Industri i alt	Industriarbeidere	Industri-funksjonærer ¹	HSH-bedrifter i varehandel ²	Finans-tjenester ³	Stats-ansatte	Kommune-ansatte i alt ⁵	Undervisnings-Helseforetakene ⁴	Øvrige bedrifter	
1997	4,1	3,7	4,7	4,1	-	4,3	3,9	4,0	-	
1998	6,1	5,6	6,8	6,1	-	6,4	5,9	5,8	-	
1999	4,7	4,7	4,7	4,9	5,1	4,7	5,0	4,5	-	
2000	4,6	4,5	4,7	4,5	5,3	4,6	4,0	6,0	-	
2001	5,1	4,9	5,3	4,8	4,7	4,2	3,5	7,8	-	
2002	5,6	5,0	6,1	5,0	6,2	5,9	6,0	8,2	5,5	
2003	4,0	3,5	4,6	4,4	4,5	4,3	4,4	5,4	7,0 ⁶	
2004	3,8	3,6	3,8	3,5	4,0	3,7	3,8 ⁸	3,2 ⁷	3,0 ⁹	
2005	4,0	3,4	4,3	3,9	7,7 ¹⁰	3,4	3,4	3,0 ⁷	3,6	
2006	4,3	3,6	4,6	4,2	5,6 ¹⁰	4,5	4,1	2,6 ⁷	4,8 ¹²	
1996-2001	27,1	25,7	29,1	26,8	-	26,6	24,4	31,4	-	
Gj. sn. per år	4,9	4,7	5,2	4,9	-	4,8	4,5	5,6	-	
2001-2006	23,7	20,6	25,7	22,8	31,3	23,8	23,6	24,4	22,9	
Gj. sn. per år	4,3	3,8	4,7	4,2	5,6	4,4	4,3	4,5	4,2	
Lønn 2006, per årsverk	384 200	317 800	474 800	-	-	366 300	329 600	376 800	-	
Lønn 2006, heltidsansatte	-	-	-	331 600	455 300	-	-	-	-	
Antall årsverk	173 000	97 000	76 000	68 000	28 000 ¹¹	119 000	316 000	83 000	85 000	
									48 000	

¹ For industrifunksjonærer er lønnsveksttallene for heltidsansatte i perioden 1996-2001 og per årsverk i årene etterpå.

² Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

³ Forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet som omfattes av flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Lønnsveksttallene er for heltidsansatte.

⁴ Kompensasjon for endringer i særavtalen om arbeidstid (skolepakke I) trakk opp lønnsveksten med 1,4 prosentpoeng i 2000 og 1,8 prosent i 2001. I hovedtariffoppgjøret i 2000 ble det avtalt at de 2 ekstra feriedagene både i 2001 og 2002 tas ut i penger i stedet for redusert tilstedeværelsesplikt. Dette utgjør ett lønnsstrinn eller vel 1/2 prosentpoeng som bidrag til lønnsveksten i 2001. Skolepakke II trakk opp lønnsveksten med om lag 3 prosentpoeng i 2002 og om lag 1/4 prosentpoeng i 2003.

⁵ Omfatter ansatte i kommunene, fylkeskommunene og andre virksomheter som er medlemmer i KS, herunder bedriftsmedlemmer.

⁶ Legene trakk opp lønnsveksten med 2 prosentpoeng.

⁷ Omfatter undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune i 2004 og 2005. For 2006 er Oslo kommune inkludert.

⁸ Omfatter også stillinger med hovedsakelig lokal lønnsdannelse og undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse.

⁹ Heltidsansatte.

¹⁰ Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2005 og 2006.

¹¹ Heltidsansatte

¹² Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

Brudd: I HSH-bedrifter i varehandel omfatter tallet for 1999 ansatte i identiske bedrifter, dvs. bedrifter som er med i statistikken både i 1998 og 1999. Under finansjenester er forsikring også inkludert fra og med 2003, mens området tidligere bare omfattet forretnings- og sparebanker. Under kommuneansatte er ikke Oslo med i perioden 1996-2002. Skoleverket ble en del av det kommunale tariffområdet fra 1.5.2004 og er inkludert i veksttallet fra og med 2004. Veksttallet for undervisningspersonell i kommunesektoren i årene 2004-2006 er ikke sammenliknbar med tallene for tidligere år. Under statsansatte er tallene eksklusiv BA-selskapene Posten Norge og NSB fra og med 1999. Posten og NSB er omdannet til aksjeselskaper og er nå med i øvrige bedrifter i NAVO.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Boks 1.2 Strukturendringer

Lønnsutviklingen for en gruppe kan være påvirket av flere forhold som f. eks. endring i kvalifikasjoner/utdanning blant arbeidstakerne, endringer i stillingsstruktur, forskyvninger i timeverkene mellom bransjer/bedrifter med ulikt lønnsnivå, endret omfang av skiftarbeid eller endringer i sammensetningen av arbeidsstyrken (f. eks. alder og endringer i andelen menn/kvinner). For mange grupper gir lønnsstatistikken begrenset informasjon om slike endringer. Utvalget vil peke på at en bør være forsiktig med å trekke bastante konklusjoner om individuelle forskjeller i lønnsutviklingen mellom ulike grupper/næringer fordi strukturendringer kan virke forskjellig. Særlig gjelder dette over en så lang tidsperiode som i tabell 1.1.

Endringer i lønnsveksten som følge av endringer i aldersstrukturen kan bl.a. skyldes at andelen yngre arbeidstakere blir redusert ved oppsigelser/innskrenkninger. Yngre arbeidstakere har vanligvis lavere lønn enn gjennomsnittet, og slike endringer i sysselsettingen trekker dermed lønnsveksten opp. Endringer i aldersstrukturen kan også skyldes liten nyrekruttering/stagnasjon i sysselsettingen i mange områder og/eller at rekrutteringen skjer på høyere lønnsnivå (alder) enn det tidligere gjennomsnittet. Slike endringer trekker vanligvis lønnsveksten opp. Sysselsettingsveksten de siste par årene har bidratt til å dempe lønnsveksten i enkelte næringer/bransjer.

Lønnsøkning som følge av endringer i aldersstrukturen antas å fordele seg noenlunde jevnt over året, og denne formen for lønnsøkning har derfor blitt lagt til midt i året (1. juli) ved beregning av årslønn.

i kommunesektoren i årene fra 2000 til 2002 og helseforetakene i 2003. Den forholdsvis sterke lønnsveksten for undervisningspersonell i kommunesektoren fra 2000 til 2002 skyldes spesielle tillegg. I 2005 varierte lønnsveksten mellom 3 og vel 4 prosent med unntak av i finanstjenester hvor høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten.

Årslønnsveksten fra 2005 til 2006 i NHO-bedrifter er beregnet til 3,6 prosent for industriarbeidere

og til 4,6 prosent for industrifunksjonærer. Gjennomsnittlig lønnsvekst i dette området var 4,3 prosent. Årslønnsveksten for HSH-bedrifter i varehandelen er beregnet til 4,2 prosent. I finanstjenester, som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring, er lønnsveksten beregnet til 5,6 prosent. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten for denne gruppen også i fjor. For ansatte i staten og i kommunene er lønnsveksten beregnet til henholdsvis 4,5 prosent og 4,1 prosent, mens lønnsveksten for undervisningsstillinger i kommunene er beregnet til 2,6 prosent. I NAVO-området utenom helseforetakene er lønnsveksten beregnet til 4,8 prosent.

Tabell 1.2 viser beregnet gjennomsnittlig lønnsutvikling for alle grupper og for tre hovedsektorer:

- ansatte i industrien
- ansatte i varehandel
- ansatte i offentlig forvaltning

Gjennomsnittlig årslønnsvekst fra 2005 til 2006 er beregnet til 4,1 prosent mot 3,3 prosent året før. For ansatte i industrien i tabell 1.2 vises lønnsutviklingen både for ansatte i NHO-bedrifter og for industrien totalt. Om lag $\frac{3}{4}$ av sysselsettingen i industrien er i NHO-bedrifter. Tabellen viser at samlet fra 1996 til 2006 har lønnsveksten vært nær den samme i alle de tre hovedsektorene. Lønnsveksten i industribedrifter i alt har i den siste 5-årsperioden (2001-2006) vært om lag den samme som i NHO-bedrifter i industrien. Imidlertid har lønnsveksten mellom disse to gruppene vært noe forskjellig i de enkelte år. Lønnsveksten i offentlig sektor har de siste fem årene vært noe sterkere enn i de andre gruppene i tabell 1.2.

I tabell 1.3 er årslønnsveksten de siste årene for hovedgruppene i tabellene 1.1 splittet opp i bidrag fra overheng, bidrag fra sentralt fastlagte tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning gjennom året. I offentlig sektor har bidraget fra lønnsglidningen i perioden ligget i størrelsesorden -0,2-0,8 prosentpoeng i året. For gruppene i privat sektor har den variert mellom 1 og vel 2 prosentpoeng unntatt for industrifunksjonærer og ansatte i forretnings- og sparebanker og forsikring de siste to årene. I 2005 og 2006 var lønnsglidningen særlig høy i forretnings- og sparebanker og forsikring, noe som skyldtes store bonusutbetalinger i disse to årene. For store grupper industrifunksjonærer avtales ikke sentrale tillegg. For disse avtales stort sett alle tillegg lokalt.

Tabell 1.2 Årslønnsvekst fra året før i prosent for alle grupper¹ og for tre hovedsektorer i økonomien.

	Alle grupper ²	Industrien	Varehandel ³	Offentlig forvaltning ⁴	
	Alle bedrifter NHO-bedrifter				
1997	4,3	-	4,1	4,7	3,9
1998	6,2	-	6,1	6,2	6,0
1999	5,1	5,4	4,7	4,7	4,8
2000	4,4	4,2	4,6	4,5	4,6
2001	4,8	4,5	5,1	5,2	4,5
2002	5,7	5,8	5,6	4,4	6,4
2003	4,5	4,5	4,0	4,6	5,1
2004	3,5	3,6	3,8	3,9	3,6
2005	3,3	3,6	4,0	3,7	3,4
2006	4,1	3,6	4,3	4,1	4 ¹ / ₄ ⁵
1996-2006	56,6	-	57,2	56,8	57,6
Gjennomsnitt per år	4,6	-	4,6	4,6	4,7
2001-2006	22,9	22,9	23,7	22,5	24,9
Gjennomsnitt per år	4,2	4,2	4,3	4,1	4,5
Lønn 2006, per årsverk	360 500	351 200	384 200	341 200	345 000
Lønn 2006, heltidsansatte	372 400	355 600	-	363 600	352 300

¹ Lønnsveksten er per årsverk for alle grupper, offentlig forvaltning og for NHO-bedrifter i industrien. For varehandel og for alle bedrifter i industrien er lønnsveksten for heltidsansatte.

² Før 1998 omfatter gjennomsnittlig årslønnsvekst gruppene i tabell 1.1 samt ansatte i forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, forsikring og uorganiserte bedrifter i varehandel. Fra og med 1998 er også ansatte i uorganiserte bedrifter i bygg- og anleggsvirksomhet og industri med. Ansatte i oljevirksomhet er inkludert fra 2001. For 2002 er også ansatte i privat helse- og sosialtjenester, privat skolevirksomhet, kraftforsyning og sosial- og personlig tjenesteyting med. For årene 2003 - 2006 har SSB på oppdrag fra TBU beregnet årslønnsveksten. Beregningen av årslønnsvekst for disse årene er gjort på grunnlag av det lønnsbegrepet som legges til grunn i TBU, dvs. fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Overtidsgodtgjørelse og naturalytelser holdes dermed utenom.

³ Inklusive motorkjøretøytjenester

⁴ Omfatter det kommunale- og det statlige tariffområdet og de statlig eide helseforetakene. NSB BA og Posten Norge BA er ikke med i tallene fra og med 1999. Stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene er med fra og med 2003. Oslo kommune er med i tallene fra 2003.

⁵ Ekskl. helseforetakene.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 1.3 Årslønnsvekst fra året før i prosent dekomponert i overheng, tariff tillegg og lønns glidning.

	2002	2003	2004	2005	2006	Gj.sn. 2002-06
<i>Industriarbeidere i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	5,0	3,5	3,6	3,4	3,6	
Herav:						
- Overheng	1,3	1,7	1,4	1,2	1,0	
- Tariff tillegg	2,0	0,4	0,8	0,5	0,9	
- Lønns glidning	1,7	1,4	1,4	1,7	1,7	1,6
<i>Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter:</i>						
Årslønnsvekst	6,1	4,6	3,8	4,3	4,6	
Herav:						
- Overheng	2,5	2,1	1,7	1,5	1,6	
- Lønns glidning	3,6	2,5	2,1	2,8	3,0	2,8
<i>HSH-bedrifter i varehandel:</i>						
Årslønnsvekst	5,0	4,4	3,5	3,9	4,2	
Herav:						
- Overheng	1,1	1,3	0,9	0,7	1,1	
- Tariff tillegg	2,0	2,0	0,6	0,6	0,9	
- Garantit tillegg	0,2	-	0,4	0,3	0,2	
- Lønns glidning	1,7	1,1	1,6	2,3	2,0	1,7
<i>Finanstjenester:</i>						
Årslønnsvekst	6,2	4,5	4,0	7,7 ¹	5,6 ¹	
Herav:						
- Overheng	1,6	2,0	0,5	1,5	1,1	
- Tariff tillegg	2,5	0,5	1,7	0,7	0,8	
- Lønns glidning	2,1	2,0	1,8	5,5	3,7	3,0
<i>Statsansatte:</i>						
Årslønnsvekst	5,9	4,3	3,7	3,4	4,5	
Herav:						
- Overheng	1,8	3,9	0,4	1,9	0,7	
- Tariff tillegg	3,3	0	2,9	1,2	3,0	
- Lønns glidning	0,7	0,4	0,3	0,3	0,8	0,5
<i>Undervisningspersonell i kommunene:</i>						
Årslønnsvekst	8,2	5,4	3,2 ²	3,0 ²	2,6 ³	
Herav:						
- Overheng	1,3	5,3 ⁵	0,2	1,4	0,4	
- Tariff tillegg	3,3	0	2,9	1,3	2,4	
- Skolepakke II ⁴	om lag 3					
- Lønns glidning	1/4- 1/2	0,2	0,1	0,3	- 0,2	0,2
<i>Kommuneansatte⁶:</i>						
Årslønnsvekst	6,0	4,4	3,8	3,4	4,1	
Herav:						
- Overheng	1,3	2,2	0,5	1,5	0,4	
- Tariff tillegg	4,0	1,9	2,6	1,2	3,0	
- Lønns glidning	0,7	0,3	0,7	0,7	0,7	0,6

¹ Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2005 og 2006.

² Undervisningspersonell med i hovedsak sentral lønnsdannelse og ekskl. Oslo kommune.

³ Inkl. Oslo kommune.

⁴ De lønsmessige virkningene som følge av skolepakke II trakk opp overhengen til 2003 med om lag 1³/₄ prosentpoeng.

⁵ Skolepakke II innebar at lærerne bl.a. fikk ett lønnstrinn fra 1. januar 2002 og ytterligere to lønnstrinn fra 1. august 2002. Dette må bl.a. ses i sammenheng med at undervisningstiden ble økt med 1 prosent fra 1. januar 2002 og med ytterligere 3 prosent fra 1. august 2002.

⁶ Eksklusive helseforetakene fra og med 2002. Inklusive Oslo kommune fra og med 2003 og undervisningsstillinger i kommunesektoren fra og med 2004.

Boks 1.3 Nærmere om lønnsglidningen

I tabell 1.3 framgår bidraget til årslønnsveksten fra lønnsglidningen for en del forhandlingsområder i de siste fem årene. Tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i overheng, bidrag fra tariff tillegg og bidrag fra lønnsglidning. Når en fokuserer på lønnsveksten fra dato til dato, betyr normalt lønnsglidningen mer for lønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. For industriarbeidere bidro lønnsglidningen med 2,5 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2004 til 2005 var 1,7 prosentpoeng i 2005. For staten bidro lønnsglidningen med 0,5 prosentpoeng av lønnsveksten fra 1. oktober 2004 til 1. oktober 2005, mens bidraget til årslønnsveksten fra 2004 til 2005 var 0,3 prosentpoeng i 2005. Forskjellen skyldes at en del av lønnsglidningen inngår i overhenget ved beregning av årslønnsvekst. For staten vil det si 0,2 prosentpoeng av overhenget til 2006 (0,5-0,3).

Lønnsveksten for industriarbeidere i LO/NHO-området er basert på opplysninger om lønn og antall årsverk knyttet til om lag 50 tariffavtaler. De senere årene har sysselsettingen variert mer mellom bransjer/yrker enn tidligere og bidrar derfor til at strukturelle endringer påvirker lønnsveksten for grupper.

For hvert tariffområde bestemmes lønnsveksten av endring i grunnlønn, gjennomsnittlig bonus (over et helt år) og gjennomsnittlig skift tillegg og andre tillegg som er klassifisert som uregelmessige tillegg eller tillegg etter arbeidets art. I innrapporteringen fra bedriftene kan fordelingen på de enkelte lønnskomponentene være mer usikker enn summen for den totale lønnsveksten. Bonus bidro til å trekke ned lønnsveksten med 0,2 prosentpoeng i 2006, mens uregelmessige tillegg bidro til å trekke opp lønnsveksten tilsvarende.

Det var en økende vekst i nivåtilleggene utover høsten 2006, i forhold til samme tidsrom i 2005. Fra 1.oktober 2005 til 1.oktober 2006 var økningen 4,0 prosent, mot 3,4 prosent året før. Tariff tilleggene i de forbundsvise tariffoppgjørene i 2006 bidro til lønnsveksten fra 1.oktober 2005 til 1.oktober 2006 med 1,3 prosent, mens dette bidraget var 0,7 prosent i samme periode året før. Lønnsglidningen i perioden var 2,7 prosent fra 1.oktober 2005 til 1.oktober 2006, det samme som året før.

Årslønnsberegninger er basert på ett måletidspunkt for lønn hvert år (1. oktober), overenskomstmessige reguleringstidspunkter for sentrale tariff tillegg, samt datoer for gjennomsnittlige lokale reguleringstidspunkter. For å bedre datagrunnlaget for sammenlignbare årslønner ble det for 2005 og 2006 samlet inn opplysninger fra bedrifter om tidspunkt i året for bedriftsvis lønnsregulering for

1.2 Lønnsutviklingen i enkelte tariffområder

1.2.1 Lønnsutviklingen for industriarbeidere i LO/NHO-området

For industriarbeidere steg lønn pr. årsverk (både heltid og deltid) med 3,6 prosent fra 2005 til 2006, om lag det samme som for de 3 foregående årene.

Tabell 1.4 Gjennomsnittlige tariff tillegg for industriarbeidere, (inklusive den direkte effekten av skift tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art)

Per 1.april 1995:	108 øre/time,	1,1 prosent
Våren 1996: ¹	212 øre/time,	2,0 prosent
Per 1.april 1997:	91 øre/time,	0,9 prosent
Våren/sommeren 1998: ¹	432 øre/time,	3,7 prosent
Per 1.april 1999:	28 øre/time,	0,3 prosent
Per 9.mai 2000:	220 øre/time,	1,7 prosent
Per 1.april 2001:	148 øre/time,	1,1 prosent
Våren 2002: ¹	386 øre/time	2,8 prosent
Per 1.april 2003:	80 øre/time	0,5 prosent
Våren 2004: ¹	168 øre/time	1,1 prosent
Per 1.april 2005:	106 øre/time	0,7 prosent
Våren 2006: ¹	207 øre/time	1,3 prosent

¹ Gjennomsnittstallet er summen av alle nivåmessige tillegg gitt i de forbundsvise områdene inklusive generelle tillegg, lavlønnstillegg, fagarbeidertillegg, ansiennitetstillegg, minstelønnsatser, skift tillegg etc. De fleste forbundsvise tariff tilleggene ble gitt med ulik virkningstidspunkt mellom 1.april til 1.juni.

Tabell 1.5 Tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning for industriarbeidere basert på timefortjenester¹ eksklusiv overtidsbetaling omregnet til 37,5 t/uke. Endring i prosent fra tilsvarende periode året før.

	Lønnsøkning per time	Herav:		
		Tariff tillegg	Lønnsglidning ²	Lønnsglidning som prosent- andel av total lønnsøkning
1999	4,7	1,3	3,4	72
2000	4,5	1,2	3,3	73
2001	4,9	1,5	3,4	69
1.okt.	4,3	1,1	3,2	74
2002	5,0	2,4	2,6	52
1.okt.	5,9	2,8	3,1	53
2003	3,5	0,9	2,6	74
1.okt.	3,3	0,5	2,8	85
2004	3,6	0,9	2,7	75
1. okt.	3,4	1,1	2,3	68
2005	3,4	0,9	2,5	74
1.okt	3,4	0,7	2,7	79
2006	3,6	0,9	2,7	75
1.okt	4,0	1,3	2,7	68

¹ Beregningsgrunnlaget: Gjennomsnittlig timefortjeneste ekskl. overtidstillegg, betaling for helligdager, feriepenger o.l. Omregning av timefortjenestene til felles ukebasis har betydning bare når det er vesentlige endringer i arbeidstiden.

² Lønnsglidningen er basert på at hele lønnsveksten mellom tilsvarende registreringsperioder i to påfølgende år er dekomponert i tariff tillegg og lønnsglidning. Dette avviker fra dekomponeringen i tabell 1.3 hvor kalenderårslønnveksten er dekomponert i lønnsoverheng (som består både av tariff tillegg og lønnsglidning), samt bidrag til kalenderårslønnveksten fra henholdsvis tariff tillegg og lønnsglidning.

Kilder: NHO og SSB

NHO-bedrifter. For hver enkelt tariffavtale danner dette grunnlaget for når lønnsglidningen blir plassert i de respektive år. Beregningsmetoden innebærer at man for eksempel ved inngangen til 2006 også må ta hensyn til nivået pr. 1. oktober 2005 for å finne årslønnsveksten for 2006. Lønnveksten for kalenderåret bygger på en forutsetning om at lønnsnivået 1. oktober gjelder året ut. Lønnstillegg som kommer etter 1. oktober, betyr forholdsvis lite for årslønnen i kalenderåret, men kan bety noe for den enkelte tariffavtale. Det samme gjelder etterbetalinger avtalt etter innrapporteringstidspunktet.

Disse forutsetningene kan ha større betydning for lønnsoverhenget. I den grad lønnsoverhenget inn i et år blir satt noe for lavt, vil imidlertid bidraget fra lønnsglidningen i løpet av påfølgende år bli desto høyere.

Årslønnsveksten på 3,6 prosent fra 2005 til 2006 besto av lønnsoverhenget inn i 2006 på 1,0 prosent, gjennomsnittlige tariff tillegg i de forbundsvise tariff forhandlinger i 2006 med 0,9 prosent, samt bidraget fra lønnsglidningen gjennom 2006 på 1,7 prosentpoeng, det samme som året før.

Lønnsoverhenget for industriarbeidere inn i 2007 er beregnet til 1,4 prosent.

1.2.2 Lønnsutviklingen for andre arbeidergrupper i NHO-området

For arbeidere i byggevirkosomhet innenfor NHO-området var det en årslønnsvekst på 4,1 prosent fra 2005 til 2006, mot 2,9 prosent året før.

Sammenligninger av materialet mellom 1. oktober 2005 og 1. oktober 2006 viser en gjennomsnittlig lønnsvekst på 4,6 prosent i perioden.

Strukturelle endringer i sysselsettingen kan ha avgjørende betydning for lønnsveksten. Antall arbeidere steg med om lag 15 prosent i perioden. Om lag 40 prosent av arbeidstakerne pr. 1. oktober 2006 var ikke med i statistikkmassen ett år tidligere, mens om lag 30 prosent av arbeidstakerne i 2005 ikke er med i statistikkmassen i 2006.

Arbeidstakere som er med på begge sammenlignbare tidspunkter («identiske personer»), har en høyere lønnsvekst enn gjennomsnittlig lønnsvekst for arbeiderne i bransjen. Grunnen til at ikke alle er med i begge årene kan skyldes utskifting av bedrifter (særlig småbedrifter) i utvalget. Materialet viser likevel klar tendens til at spesielt den økende sysselsettingen i perioden har bidratt til å dempe lønnsveksten betydelig i bransjen. Foreløpige beregninger viser at relativt lønnsnivå for «ikke identiske personer» i forhold til «identiske

personer» i byggvirksomhet drar gjennomsnittlig timefortjeneste ned med anslagsvis 3 prosentpoeng i perioden 1.oktober 2005 til 1.oktober 2006. Dette forhold knytter seg først og fremst til nye personer i statistikkmassen pr. 1.oktober 2006. I samme periode året før var virkningen om lag 1½ prosentpoeng lavere lønnsvekst.

Byggevirksomhet består av arbeidere innenfor tømrerfaget, murere, grunnarbeide innenfor stein-, jord- og sementarbeide, bygge- og tømmermestere, elektrotekniske installasjonsfirmaer, malermestere, rørleggerbedrifter, kobber- og blikkenslagermestere o.l. Gruppen består i hovedsak av to tariffavtaler, Fellesoverenskomst for byggfag (ca. 2/3) og Tariffavtale for elektrofag (ca. 1/3).

I lønnsoppgjørene i bygge- og anleggssektoren for 2006 ble det samlet gitt tariff tillegg på om lag 1,4 prosent, som bidrar til årslønnsveksten med vel 1 prosentpoeng (forutsatt samme fordeling av arbeidskraften). Tilleggene knytter seg til økning av minstelønnssetninger, generelle tillegg, endringer i akkordtariffer etc.

Samlet for arbeidere i bygge- og anleggsvirksomhet økte årslønnen fra 2005 til 2006 med 3,9 prosent.

Tariff tilleggene i sektoren består i endringer i minstelønnssetninger og generelle tariff tillegg, i tillegg til at minstelønn for akkordtariffer kan være endret.

Transportsektoren (arbeidere) i NHO-området omfatter blant annet rutebilssektoren, spedisjonsfirmaer, innenriks sjøfart, godstransport, og i noen mindre grad grossistbedrifter, oljeselskaper, ambulansefirmaer m.v. For arbeidere innenfor transportsektoren i NHO-området var det en årslønnsvekst fra 2005 til 2006 på 3,9 prosent mot 3,8 prosent året før. Lønnsveksten fra 1. oktober 2005 til 1. oktober 2006 var 4,3 prosent, mot 3,6 prosent året før.

Samlet sett bidro tariff tillegg og lønnsoverheng til en lønnsvekst på om lag 3,3 prosent fra 2005 til 2006. I 2006 bidro lønns glidningen med vel ½ prosentpoeng til årslønnsveksten.

For rutebilssektoren og innenriks sjøfart er det avtalt tillegg som vil slå ut i lønnsvekst i 2007. I hvor stor grad slike tillegg vil slå ut, avhenger av i hvilken grad man reforhandler nye kontrakter for rutebilssektoren og i hvilken grad og til hvilke tidspunkt nye tilbud blir lagt ut i 2007.

For 2006 og 2007 har store grupper innenfor *oljevirksomhet, offshore* inngått 2-årig avtale i tilknytning til arbeidstidsendringer, som innebærer at den enkelte arbeider færre timer pr. år, men innenfor samme årslønn. Dette vil for de fleste

arbeidere innebære en sterk vekst i lønn pr. årsverk for 2006, men desto lavere vekst i 2007.

Oljevirksomhet består hovedsakelig av operatører og oljeboring, som utgjør om lag 2/3 og oljeservicebedrifter som utgjør knapt 1/3 av sysselsettingen i arbeidergruppen. Området ellers består av landbaser. Forpleiningsvirksomhet er klassifisert innenfor kantine/catering og hotell- og restaurantvirksomhet og er ikke med her, men vil formelt være en del av offshoreområdet.

Lønnsveksten vil være preget av fordelingen av timer betalt med offshore tillegg og andre timer, samt fordelingen av timer mellom gruppene nevnt ovenfor.

For arbeidere i *oljevirksomhet, offshore* økte gjennomsnittslønnen fra 2005 til 2006 med 5,1 prosent. Lønnsveksten fra 1.oktober 2005 til 1.oktober 2006 var 5,0 prosent. Store sysselsettingseffekter trekker gjennomsnittlig lønnsvekst nedover. Gjennomsnittlige uregelmessige tillegg eller offshore tillegg og andre tillegg knyttet til arbeidets art, bidro til å dempe lønnsveksten med om lag 1 prosentpoeng i denne sektoren. Det var økning i antall arbeidstakere og da særlig operatører som økte med om lag 10 prosent i perioden. Beregninger viser at dette har bidratt til å dempe gjennomsnittlig lønnsvekst pr. time.

For 2006 og 2007 er det avtalt at det ikke skal gis lokale tillegg på bedriftene for store områder innenfor offshore. Et generelt tillegg på kr 3000 pr. årsverk skal gis fra 1. juni 2007 for gruppene ovenfor, uavhengig av generelt tillegg ved det sentrale oppgjøret i 2007. Sammen med en automatisk virkning av ansiennitetstillegg pr. 1. januar 2007 på om lag ½ prosent, fører dette til et bidrag til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 på om lag ¾ prosentpoeng. I tillegg kommer lønns overheng. I forhold til tariff oppgjøret i 2006 bør størrelsen på tilleggene i 2006 sees i sammenheng med tilleggene avtalt for 2007.

Lønnsveksten for arbeidere innenfor oljeservicebedriftene fra 2005 til 2006 var 4,6 prosent.

I 2007 skal det for oljeservice gis et tillegg på 17 000 kr/år fra 1.juni. Dette bidrar isolert til lønnsveksten fra 2006 til 2007 med vel 2 prosentpoeng for arbeidere i oljeservice. I tillegg kommer lønns overheng.

For *hotell og restaurantvirksomhet* var det en økning i årslønn fra 2005 til 2006 på 3,3 prosent for både heltids- og deltidsansatte, mot 2,5 prosent året før.

Før lønnsoppgjøret for bransjen i LO/NHO-området for 2006 ble avtalene for hotell og restaurant forenklet, ved at funksjonærgrupper som før var på egen avtale, ble tatt inn i felles avtale med

arbeidergruppene. Funksjonærgruppene dette gjelder er resepsjonister og visse kontoryrker. I lønnsoppjøret i 2006 er tilleggene innenfor den sentrale riksavtalen derfor basert på en bredere gruppe enn tidligere. Den nye gruppen innebærer at tariffavtalegruppen som tidligere ble betegnet som arbeidere, øker med om lag 12 prosent målt i antall årsverk. I veksttallene overfor er den utvidete gruppen tatt med både for 2005 og 2006.

Lønnsoverhenget inn i 2006 i hotell og restaurantvirksomhet ble beregnet til 0,5 prosent. Innenfor tariffområdet ble det gitt tillegg, som slo ut med om lag 2¼ prosent i gjennomsnitt. Omleggingen av tariffsystemet kan ha bidratt til lønnsglidning i bransjen.

Bransjen kjennetegnes videre av omfattende utskiftning av arbeidsstokken fra et år til et annet. Gjennomsnittlig alder var om lag 32 år i 2005, om lag 10 år yngre enn gjennomsnittsalderen for alle ansatte i NHO-bedrifter. Man finner igjen bare om lag 60 prosent av de samme arbeidstakerne fra et år til det neste, i siste periode bare 50 prosent. Slike strukturendringer i sysselsettingen har sannsynlig redusert lønnsglidningen.

Totalt sett har lønnsglidningen i 2006 i gjennomsnitt bidratt med 0,5 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2005 til 2006, det samme som året før.

Lønnsoverhenget inn i 2007 er beregnet til 0,7 prosent.

1.2.3 Lønnsutviklingen for funksjonærer i NHO-bedrifter

For *industrifunksjonærene* i NHO-bedrifter var årslønnsveksten 4,6 prosent fra 2005 til 2006. Fra 2004 til 2005 var økningen 4,3 prosent, opp fra 3,8 prosent året før. Lønnsveksten inneholder både endring i grunnlønn, bonus og uregelmessige tillegg som skift etc. Bonusutbetalinger, målt som et gjennomsnitt over en 12 måneders periode fram mot måletidspunktet 1. oktober, dro alene årslønnsveksten opp med 0,3 prosentpoeng, mens uregelmessige tillegg dempet lønnsveksten fra 2005 til 2006 med 0,2 prosentpoeng.

Som for arbeidergruppene har bedriftene også rapportert inn bedriftsvise reguleringstidspunkter for lønn for funksjonærer i løpet av året. Basert på data for hvilken måned lønnsreguleringen skjer innenfor de enkelte bransjegrupper, er årslønn beregnet for de ulike bransjene og vektet sammen til *industrifunksjonærer* totalt og totalt for alle bransjer. Som i andre områder forutsettes ingen

lønnsendringer etter registreringstidspunktet 1. oktober. Også for funksjonærer kan det være ulike arbeidstidsordninger. Dette er det tatt hensyn til i den grad bedriftene har innberettet dette i datamaterialet.

Med et beregnet lønnsoverheng inn i 2006 på 1,6 prosent, var bidraget fra lønnsglidning i løpet av 2006 3,0 prosentpoeng, mot 2,8 prosentpoeng året før.

Det var en stigende lønnsvekst utover i 2006. Lønnsveksten for *industrifunksjonærer* fra 1.oktober 2005 til 1.oktober 2006 var 5,0 prosent.

Som følge av en stigende lønnsvekst utover i 2006, er lønnsoverhenget inn i 2007 beregnet til 2,0 prosent, mot 1,6 prosent året før.

Antall *industrifunksjonærer* utgjør vel 40 prosent av alle funksjonærer i NHO-bedrifter.

Funksjonærgrupper ellers i NHO-områder er ansatt innenfor bergverk, skogbruk, fiskeoppdrett, kraftforsyning, oljevirkosomhet, bygge- og anleggsvirkosomhet, samferdsel, forskning og undervisning, personlig og forretningsmessig tjenesteyting, hotell og restaurant og IKT – bedrifter.

Lønnsveksten for *alle funksjonærer* innen NHO-området var 5,1 prosent fra 2005 til 2006, mot 4,1 prosent året før. Økt bonus dro gjennomsnittsveksten opp med 0,1 prosentpoeng.

Lønnsveksten tiltok mot slutten av 2006. Lønnsveksten fra 1.oktober 2005 til 1.oktober 2006 var 5,6 prosent for alle funksjonærer i NHO-bedrifter, mot 4,3 prosent året før.

Det skilles ikke mellom tekniske og andre funksjonærgrupper, heller ikke mellom lederstillinger og andre funksjonærstillinger. Ansatte med minstelønnsavtaler innenfor funksjonærgruppen, som får deler av sin lønn fastsatt sentralt, omfatter ikke mer enn anslagsvis 10 prosent av funksjonærene totalt innenfor NHO-området. Utvalget vil arbeide videre med å framskaffe data for lønnsvekst for forskjellige funksjonærgrupper.

I tillegg til lønnsstatistikk for arbeidere og funksjonærer er det grupper innenfor håndverk, handel, helse, organisasjoner etc. hvor man ikke kan skille mellom arbeidere og funksjonærer. I tillegg utgjør bemanningsbedrifter, som omfatter mange forskjellige yrkesgrupper i klassifikasjonene, etter hvert en betydelig gruppe. Disse gruppene utgjør nå om lag 8 prosent av alle årsverk i NHO-bedrifter og er ikke med i lønnsstatistikken verken for arbeidere eller funksjonærer.

1.2.4 Lønnsutviklingen for industriarbeidere og industrifunksjonærer i NHO-bedrifter under ett (både heltid og deltid)

Innenfor NHOs industribedrifter (både heltid og deltid) utgjør funksjonærene om lag 42 prosent av årsverkene og om lag 52 prosent av lønnssummen.

Det er store forskjeller i lønnsnivå og lønnsvekst for industriarbeidere og industrifunksjonærer. Tallene for industrifunksjonærer omfatter også ledere, både toppledere og mellomledere. Funksjonærene har i de siste årene utgjort en stadig økende andel, noe som isolert bidrar til en økning i gjennomsnittslønn for funksjonærer og arbeidere i industrien totalt sett. For 2006 bidro denne strukturendringen til veksten fra 2005 til 2006 med 0,2 prosentpoeng.

Samlet lønnsvekst for funksjonærer og arbeidere for industribedrifter i NHO var 4,3 prosent fra 2005 til 2006 mot 4,0 prosent året før. Deltid er med i tallene og inngår som heltidsekvivalenter, på samme måte både for arbeidere og funksjonærer. Tallmaterialet nedenfor sammenveker funksjonærer og arbeidere innenfor industrien basert på årslønnsnivå i de respektive årene sammenholdt med antall årsverk for henholdsvis arbeidere og funksjonærer i NHOs medlemsregister.

Tabell 1.6 Fordeling av årsverk i NHOs statistikkregister og lønnssum basert på årslønnsnivå for henholdsvis arbeidere og funksjonærer, har utviklet seg som vist i oppstillingen nedenfor de siste årene. (Prosentandeler)

		Arbeidere	Funksjonærer
Årsverk:	2000	59,6	40,4
	2001	59,2	40,8
	2002	59,1	40,9
	2003	59,1	40,9
	2004	58,8	41,2
	2005	58,3	41,7
	2006	57,7	42,3
Lønnssum:	2000	51,5	48,5
	2001	51,0	49,0
	2002	50,6	49,4
	2003	50,4	49,6
	2004	49,3	50,7
	2005	48,6	51,4
	2006	47,7	52,3

Kilder: NHO og SSB

1.2.5 Lønnsutviklingen i andre områder i privat næringsvirksomhet

I lønnsoppgjøret i 2006 ble det for ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* brudd i forhandlingene mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening. Mekling førte heller ikke fram og det ble konflikt fra 1. juni 2006. Den 11. juni ble partene meddelt at Regjeringen ville foreslå for Stortinget at konflikten skulle løses ved tvungen lønnsnemnd. Den 17. august forelå det en kjennelse fra Rikslønnsnemnda som ga et generelt tillegg på 1,5 prosent fra 12. juni 2006. Dette bidro med 0,8 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2005 til 2006.

Ifølge Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det i medlemsbedriftene under ett gitt lokale tillegg per 1. januar 2006 på 0,6 prosent og per 1. juli 2006 på 1,9 prosent.

Ifølge lønnsstatistikken for 2006 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for finanstjenester som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet¹ bank og forsikring, med 5,9 prosent for heltidsansatte fra 1. september 2005 til 1. september 2006. En stor del av denne økningen skyldes sterk vekst i bonusutbetalinger. I denne perioden har lønnsglidningen (inkludert bonuser) bidratt til lønnsveksten med om lag 4½ prosentpoeng, hvorav økte bonusutbetalinger utgjorde nesten halvparten. Også i 2005 var det høye bonusutbetalinger i finanstjenester.

Bonus har de siste årene utgjort en økende andel av månedsførtjenesten i alt og synes å ha blitt en mer generell del av lønnsystemet i finanstjenester. I 2003 og 2004 utgjorde bonus i gjennomsnitt om lag 3,5 prosent av månedsførtjenesten i alt. Denne andelen vokste til 6,5 prosent i 2005 og videre til vel 8 prosent i 2006.

For finanstjenester har utvalget på grunnlag av lønnsstatistikken for 2006 og lønnstilleggene i 2006, beregnet årslønnsveksten fra 2005 til 2006 til 5,6 prosent.

I *varehandel* resulterte garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og HSH i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2006 på kr 1,99 per time. Det antas at om lag 25 prosent av de selsatte på avtalen fikk dette tillegget.

¹ Antall ansatte som forhandlingsområdet omfatter, er begrenset til de som omfattes av Sentralavtalen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og som lønnes etter regulativets satser. Det vil si at ansatte som har høyere lønn enn kr 576 716 per 1. mai 2005, ikke er med i beregningene. Dette omfatter fondsmeglere, assurandører, ledere og spesialister, til sammen 3-4 000 ansatte.

I hovedoppgjøret i varehandel i 2006 ble det på Landsoverenskomsten og tilhørende bransjeavtaler mellom Handel og Kontor og HSH fra 1. april gitt et generelt tillegg på kr 1,50 per time og et ytterligere tillegg på kr 2,50 per time på de laveste satsene, dvs. trinn 1-5.

For tillegg på andre overenskomster mellom LO-forbund og HSH og mellom YS-forbund og HSH vises til vedlegg 1.

Ifølge lønnsstatistikken for 2006 steg den gjennomsnittlige månedsførtjenesten for heltidsansatte i varehandelen under ett med 5,0 prosent fra 1. september 2005 til 1. september 2006. For heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen var veksten 4,3 prosent i det samme tidsrommet.

På grunnlag av lønnsstatistikken for 2006 og lønnstilleggene i 2006, har utvalget beregnet årslønnsveksten fra 2005 til 2006 for heltidsansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 4,2 prosent.

For varehandelen totalt har SSB på grunnlag av strukturstatistikken per 1. september 2006 og den kvartalsvise lønnsindeksen, beregnet årslønnsveksten fra 2005 til 2006 til 4,1 prosent. For engrosandel er lønnsveksten beregnet til 4,3 prosent og for detaljhandel til 5,0 prosent. For varehandelen totalt er motorkjøretøytenester med i lønnsveksttallet. For denne gruppen var årslønnsveksten fra 2005 til 2006 lavere enn for varehandel under ett. Gruppen er ikke med i lønnsveksttallet for HSH-bedrifter i varehandelen.

1.2.6 Lønnsutviklingen i offentlig sektor

Staten

I hovedoppgjøret i 2006 ble det brudd i forhandlingene mellom partene i det statlige tariffområdet, og oppgjøret gikk deretter til mekling. Den 24. mai la Riksmeklingsmannen fram en skisse. Akademikerne forkastet denne og gikk deretter ut i streik. Riksmeklingsmannen la deretter frem et forslag som LO Stat, YS Stat og Unio anbefalte, og som disse tre organisasjonene senere godtok. Staten v/ Fornyings- og administrasjonsdepartementet godtok også forslaget. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter, jf. vedlegg 1:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2006. Tilleggene varierte fra kr 9 000 til kr 16 500. Gjennomsnittlig slo tilleggene ut med 3 prosent per 1. mai.
- Det ble ført sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,5 prosent per dato med virkning fra 1. juli 2006.

- Det ble ført lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,75 prosent av lønsmassen per dato med virkning fra 1. august 2006. Herav utgjorde midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) 0,1 prosentpoeng.

Akademikerne tok den 24. mai ut en del medlemmer i streik. Den 7. juni ble partene meddelt at Regjeringen ville foreslå for Stortinget at konflikten skulle løses ved tvungen lønnsnemnd. Den 15. august forelå det en kjennelse fra Rikslønnsnemnda som ga Akademikernes medlemmer i staten det samme generelle tillegget fra 1. mai som medlemmene i de andre hovedsammenslutningene i staten. De øvrige elementene i kjennelsen var også identiske med meklingsresultatet for de andre hovedsammenslutningene.

Staten førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening der partene etter mekling ble enige om samme økonomiske løsning som hovedsammenslutningene i staten.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2006 og tariff tilleggene i 2006, er årslønnsveksten fra 2005 til 2006 i det statlige tariffområdet beregnet til 4,5 prosent. Lønnsglidningen i staten i 2006 ble sterkere enn anslått under lønnsoppgjøret i 2006. Dette skyldes bl.a. lønnsøkning i forbindelse med å beholde og å rekruttere kvalifisert arbeidskraft.

Kommunesektoren/KS-området

I hovedoppgjøret i 2006 ble det brudd i forhandlingene mellom KS, LO-kommune, Unio, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - kommune og Akademikerne - kommune² og oppgjørene gikk deretter til mekling.

Den 24. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som senere ble vedtatt av partene. Forslaget hadde følgende hovedpunkter jf. vedlegg 1:

- Det ble gitt et generelt tillegg på 2,6 prosent av arbeidstakers grunnlønn eller minst kr 7 500 per år til alle stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse med virkning fra 1. mai 2006. Gjennomsnittlig slo tilleggene ut med om lag 2³/₄ prosent per 1. mai.
- Det ble avsatt en pott til lokale forhandlinger på 1,4 prosent med virkning fra 1. mai 2006.

² Omfattet også Norges Ingeniørorganisasjon og Den norske jordmorforening.

- Det ble foretatt endringer i minstelønnsseter fra 1. mai 2006 som tilsvarte 0,56 prosent per dato.

I KS-området ble det under hovedoppgjøret i 2006 også enighet om et generelt tillegg på kr 7 500 per år til alle stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse med virkning fra 1. mai 2007. Minstelønnssetene økes med det generelle tillegget fra samme dato. Dette tillegget bidrar til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 med 1,4 prosentpoeng.

For Akademikernes medlemmer i KS-området og en del andre grupper, fastsettes lønnen gjennom lokale lønnsforhandlinger i den enkelte kommune og fylkeskommune uten noen sentral ramme. Virkningsdato for lønnstillegg er 1. mai.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2006 og tariff tilleggene i 2006, er årslønnsveksten fra 2005 til 2006 for hele kommunesektoren, inkl. undervisningssektoren, Oslo kommune og diverse bedriftsmedlemmer, beregnet til 4,1 prosent. Ekskl. undervisningssektoren var lønnsveksten 4,8 prosent.

I *Oslo kommune* gikk også oppjøret til mekling. Den 24. mai ble det lagt fram et meklingsforslag som senere ble vedtatt av partene. Hovedpunktene i forslaget var:

- Et tillegg på 2,4 prosent eller minimum 7 500 kroner med virkning fra 1. mai 2006.
- Det ble avsatt 0,4 prosent til sentrale justeringsforhandlinger med virkning fra 1. mai 2006.
- Det ble gjennomført lokale forhandlinger i den enkelte virksomhet innenfor en ramme på 1 prosent med virkning fra 1. august 2006.

Undervisningsstillinger

Fra med oppgjøret per 1. mai 2004 er *undervisningsstillinger* i kommunesektoren en del av det kommunale tariffområdet, mens de tidligere var en del av det statlige tariffområdet.

Tilleggene ved hovedoppgjøret i KS-området i 2006 er også gjeldende for ansatte i undervisningsstillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse (kap 4).

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2006 og tariff tilleggene i 2006, er årslønnsveksten fra 2005 til 2006 for undervisningspersonell i kommunene inkl. Oslo kommune, beregnet til 2,6 prosent.

1.2.7 Lønnsutviklingen i NAVO-området

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles

for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

For NAVO-Helse er det for LO, YS, noen av Unios forbund og Den Norske Lægeforening de siste årene avtalt et nasjonalt nivå II (A2) der det forhandles mellom NAVO-Helse og de enkelte foreninger/forbund i hovedorganisasjonene om særskilte lønns- og arbeidsvilkår for den enkelte forenings medlemmer.

I hovedoppgjøret i 2006 ble det på A-nivå mellom NAVO og LO-Stat og mellom NAVO og YS-NAVO enighet om et tillegg fra 1. april 2006 på kr 1 950 per år. Dette tillegget bidro til årslønnsveksten med om lag ½ prosentpoeng. I B-forhandlingene (virksomhetsvist) ble det gitt noe varierende tillegg. Med de øvrige hovedsammenslutningene (SAN og Unio) ble det ikke avtalt noe generelt tillegg sentralt.

På grunnlag av lønnsstatistikk for 2006 og de avtalte tilleggene gitt i forhandlingene i de ulike virksomhetene, er årslønnsveksten fra 2005 til 2006 i NAVO-området ekskl. helseforetakene beregnet til 4,8 prosent. Ekskl. flygelederene var lønnsveksten 4,4 prosent.

I hovedoppgjøret i 2006 ble det i *helseforetakene* enighet mellom NAVO og fire av forbundene i Unio om å øke minstelønnssetene fra 1. mai 2006 (Norsk Sykepleierforbund) og fra 1. juni 2006 (Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet). Videre ble det enighet mellom NAVO og forbundene i LO-Stat og mellom NAVO og fire forbund i YS-NAVO om økte minstelønnsseter fra 1. juli 2006. Forbundene i LO-Stat, Unio og YS-NAVO gjennomførte i tillegg lokale forhandlinger.

For medlemmer av Legeforeningen (som hadde mellomoppgjør) ble det med virkning fra 1. mai 2006 gitt et generelt tillegg på kr 19 000 til turnusleger og leger under spesialisering og et generelt tillegg på kr 18 000 til overleger. Dette ga et bidrag til årslønnsveksten fra 2005 til 2006 på om lag 2½ prosentpoeng for leger. For de øvrige forbundene i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger med frist 31. august 2006. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger for medlemmer av Legeforeningen.

Statistisk sentralbyrås lønnsstatistikk for helseforetakene for 2006 viser en lønnsvekst fra 1. oktober 2005 til 1. oktober 2006 på 3,5 prosent for hel-

tidsansatte. Det er i helseforetakene gitt lønnstillegg etter 1. oktober som ikke er med i SSBs lønnsstatistikk. NAVO har innhentet lønnsstatistikk for helseforetakene per 1. februar 2007. På grunnlaget av NAVOs lønnsstatistikk er årslønnsveksten per årsverk i helseforetakene foreløpig beregnet til 3,7 prosent fra 2005 til 2006. Utvalget kommer tilbake til anslaget på årslønnsveksten i helseforetakene i rapporten i juni.

I helseforetakene ble det under hovedoppgjøret i 2006 avtalt et generelt tillegg fra 1. mai 2007 på kr 6 000 til alle utenom medlemmene i Akademikerne. Minstelønnsatsene blir også økt tilsvarende fra samme dato.

I helseforetakene (hovedoppgjør) er det også mellom Akademikerne Helse og NAVO enighet om et tillegg for legene på 2¼ prosent fra 1. januar 2007. I tillegg skal det gjennomføres lokale lønnsforhandlinger for legene i september. For andre medlemsforbund i Akademikerne Helse skal det gjennomføres lokale forhandlinger i mai. Partene ble videre enige om en 16- måneders avtaleperiode, slik at Akademikerne fra og med 2008 vil forhandle samtidig som de øvrige hovedorganisasjonene.

Samlet bidrar de allerede avtalte tilleggene for 2007 i helseforetakene til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 med 1,2 prosentpoeng.

1.3 Lønnsoverhenget og avtalte tillegg for 2007

Det har over tid vært brukt litt ulike metoder for beregning av overheng i de ulike tariffområdene. En har derfor ikke umiddelbart kunne sammenlikne på tvers. I arbeidet med rapport nr. 1 i 2005 (NOU 2005:7) gikk utvalget gjennom beregningene på de ulike områdene. Dette arbeidet resulterte i at det nå benyttes de samme beregningsprinsippene for årslønn og overheng i tariffområdene, se boks 1.4 for nærmere omtale av beregningene.

Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av overhengsberegningene.

Utvalget anslår overhenget til 2007 til 2 prosent for alle grupper under ett. Dette er klart høyere

Tabell 1.7 Lønnsoverhenget fra året før i prosent og avtalte tillegg for 2007.

Område/gruppe:	2003	2004	2005	2006	2007	Avtalte tillegg for 2007
Ansatte i NHO-bedrifter:						
- Arbeidere i alt	-	1,3	1,1	0,9	1,3	
- Industriarbeidere	1,7	1,4	1,2	1,0	1,4	
- Industrifunksjonærer	2,1	1,7	1,5	1,6	2,0	
- Industrien i alt	-	-	-	1,3	1,6	
HSH-bedrifter i varehandel	1,3	0,9	0,7	1,1	1,2	
Finanstjenester ¹	2,2	0,5	1,5	1,1	1,4	
Staten	3,8	0,4	1,9	0,7	2,9	
Skoleverket	5,3 ²	0,2	-	-	-	
Kommunene ³ :	2,2	0,6	1,5	0,4	1,7	1,4
- Undervisningspersonale			1,4 ⁴	0,3 ⁴	1,1	
Ansatte i NAVO-bedrifter:						
- Helseforetakene	2,0	0,7 ⁵	1,5	0,9	-	1,2
- Øvrige bedrifter	1,7	1,1	1,1	1,1	1,5 ⁷	
Veid gjennomsnitt⁶	2,7	1,1	1,4	1,1	2	¼

¹ Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn forhandlingsområdet bank og forsikring. Forsikring er inkludert i overhenget fra og med 2004.

² Skolepakke II trakk opp overhenget til 2003 med om lag 1¾ prosentpoeng.

³ Inkl. undervisningsstillinger fra 2005.

⁴ Omfatter bare stillinger med i hovedsak sentral lønnsdannelse (ekskl. Oslo kommune), mens alle var med i skoleverket i tidligere år.

⁵ Holdes legene utenfor beregningen, er overhenget til 2004 på 0,8 prosent for øvrige grupper i helseforetakene.

⁶ Overhenget er et gjennomsnitt for alle lønnstakergrupper under ett og omfatter således flere grupper enn de som er med i tabell 1.7.

⁷ Ekskl. flygeledere er overhenget 1,2 prosent.

Boks 1.4 Lønnsoverhenget

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved utløpet av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis nye lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null, og slike beregninger ville dermed være overflødige. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir imidlertid gitt på ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Beregninger av overheng og årslønnsvekst er derfor nødvendig hvis det skal være mulig å sammenlikne lønnsutviklingen mellom to år for ulike lønnstakergrupper.

Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål, og kan variere betydelig mellom områdene. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året. Det kan argumenteres for å holde bonus utenom lønnsbegrepet ved beregning av overheng. Bonus er en lønnsutbetaling som ofte skyldes spesielle forhold i ett år, og som ikke kommer igjen til neste år. Motargumenter er bl.a. at bonus får et stadig større omfang, og at bonus også kan være knyttet til den vanlige aktiviteten gjennom hele året. I beregningene er det forutsatt en jevn fordeling av bonus over året, dvs. et fast påslag per måned/tidsenhet. Dermed får det liten betydning om bonus inkluderes eller holdes utenfor ved beregning av overheng.

For de fleste *hovednæringsområder* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige

definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB (som måler lønnsendring gjennom året) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette er en praktisk tilpasning til det forholdet at vi har lite informasjon om lønnsveksten mot slutten av året og at overhengsberegningene for forhandlingsområder må være ferdige i god tid før forhandlingene starter opp. Imidlertid viser informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen en viss lønnsvekst for noen grupper i privat sektor fra september/oktober og ut året som ikke har vært fanget opp av beregningsoppleggene. I den grad dette skjer vil det ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men kan gi en noe annen fordeling av lønnsveksten mellom år og i noen større grad påvirke fordelingen mellom overheng og bidrag fra lønnsgradningen i det enkelte år. Dette får imidlertid bare konsekvenser for årslønnsveksten dersom lønnsutviklingen de siste tre månedene endrer seg fra det ene året til det neste.

enn overhenget de tre foregående år som i gjennomsnitt var på 1,2 prosent. For de tariffområdene utvalget har tall for, varierer overhenget til 2007 fra 1,2 for ansatte i HSH-bedrifter i varehandelen til 2,9 prosent i det statlige tariffområdet. For ansatte i kommunene er overhenget til 2007 beregnet til 1,7 prosent, mens det er beregnet til 1,4 prosent for industriarbeidere i NHO-bedrifter.

I noen tariffområder er det allerede avtalt tillegg for 2007 som samlet sett bidrar til årslønnsveksten fra 2006 til 2007 med om lag ¼ prosentpoeng. I KS-området bidrar allerede avtalte tillegg i 2007 med 1,4 prosentpoeng til årslønnsveksten fra 2006 til 2007, mens slike tillegg bidrar med 1,2 prosentpoeng i helseforetakene. Det er også avtalt til-

legg for 2007 for arbeidere i enkelte områder i NHO-området; transportsektoren (rutebiler og innenriks sjøfart) og i oljevirkosomhet. Tilleggene utgjør en del i den enkelte bransje, men betyr lite for samlet årslønnsvekst fra 2006 til 2007 for arbeidere i NHO-området.

1.4 Lønnsutviklingen for toppledere

Beregningsutvalget har siden 1996 presentert tall for lønnsutviklingen for toppledere i næringslivet. I denne rapporten presenteres også tall for toppledere i offentlig sektor. Fordi ledersjiktet i virksomhetene utgjør et begrenset observasjonsmateriale

preget av betydelig gjennomtrekk, er det krevende å utarbeide statistikk som gir et klart bilde av lønnsutviklingen. Utvalget vil arbeide videre med disse problemstillingene, med sikte på å utvikle en mer heldekkende lønnsstatistikk.

1.4.1 Lønnsutviklingen for toppledere i næringsvirksomhet

Utvalget baserer de etterfølgende tabeller på opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgaverregister (LTO) for årene 1997-2006.
- Aksjeselskapers årsregnskaper (noter i regnskapet) til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995-2005.

Det vises til boks 1.6 for nærmere omtale av datagrunnlag, lønnsbegrep m.m.

Bakgrunnen for at utvalget har brukt flere kilder er usikkerhet knyttet dels til treffsikkerheten (LTO-tallene) når det gjelder personkrets, dels usikkerhet om kvaliteten på lønnstallene fra årsregnskapene som går til Brønnøysundregistrene.

Utvalget har i denne rapporten lagt om beregningsmetoden for lederlønnsutviklingen etter LTO-tallene, fra å se på identiske ledere (ledere som er ledere i samme foretak to år etter hverandre) til å se på alle som har vært med i datasettet i minst to år.

Beregningsutvalgets nye tallsett gir lavere lønnsutvikling fra 2005 til 2006 enn det SSB publiserte 16. mars for identiske ledere, som tilsvarende den metoden Beregningsutvalget hittil har brukt.

Særlig for lederne i de store selskapene er det store forskjeller etter hvilken beregningsmåte en baserer seg på. Forskjellen mellom de to tallseriene for 2005-2006 framgår av tabell 1.9.

1. Nærmere om lønnsutviklingen for ledere i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper etter LTO-registeret

Lønnsbegrepet som legges til grunn omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse*, dvs. lønn og honorarer m.m. for arbeid som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet og *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg inkluderes også fordel ved kjøp av aksjer til underpris i lønnsbegrepet i tabell 1.8.

Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er med i lønnsbegrepet etter de verdiansettelser skattereglene fastlegger, jf. boks 1.7. Lønnsbegrepet avviker dermed på dette punktet fra det som brukes ellers i kapittel 1. I tillegg inneholder det en del naturalytelser som ikke er med i lønnsbegrepet, slik det ellers anvendes i lønnsstatistikken og f.eks. i tabell 1.1. Naturalytelsene utgjør en liten andel, om lag 1,9 prosent, av lønn og honorarer i alt, og er dermed av liten betydning for lønnsnivå og lønnsutvikling.

I LTO-registeret er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. «Leder» er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. Det kan ikke utelukkes at en på denne måten i noen tilfeller har fått

Tabell 1.8 Gjennomsnittslønn¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper med 25 lønnsforhold og over. Alle ledere. Vekst fra 2005 til 2006.

	Antall lønnsforhold ³				Alle Herav offentlig eide foretak ⁵	
	25-49	50-99	100-249	250 og over		
Vekst fra 2005 til 2006 ⁴	9,8	5,8	14,0	8,0	8,9	8,4
Samlet godtgjørelse ^{1,4} 2006	629 000	792 400	1 114 900	1 697 600	792 200	773 500
Herav: Fordel ved aksjekjøp til underkurs i 2006	117	650	1766	8 449	944	-
Antall ledere	5 258	2 242	1 133	543	9 176	593

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

⁵ Omfatter foretak hvor stat, kommune og fylkeskommune direkte eller indirekte eier mer enn 50 prosent av aksjekapitalen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret.

Tabell 1.9 Sammenlikning mellom Beregningsutvalgets og Statistisk sentralbyrås tall for lønnsutviklingen¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper med 25 lønnsforhold og over. Vekst fra 2005 til 2006.

	Antall lønnsforhold ³				Alle
	25-49	50-99	100-249	250 og over	
Vekst fra 2005 til 2006 ⁴ etter <i>utvalgets</i> tall for <i>alle</i> ledere	9,8	5,8	14,0	8,0	8,9
Vekst fra 2005 til 2006 ⁴ etter <i>SSBs</i> tall for <i>identiske</i> ledere	10,7	9,6	13,8	20,5	12,1

¹ Omfatter lønn (inkludert ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer, naturalytelser og fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, LTO-registeret.

med personer som har høy lønn pga. sin spisskompetanse, men ikke er toppledere.

Lønnsnivået for ledere i foretak med 25 lønnsforhold og over er lavere i LTO-materialet enn i materialet fra Brønnøysundregisteret. Det skyldes i hovedsak at det er flere lønnsforhold enn ansatte, dvs. at det er med noen flere mindre foretak i tabell 1.8 enn i tabell 1.12 (som viser tall fra Brønnøysundregisteret). En kan derfor ikke direkte sammenlikne lønnsnivå for ledere som er sortert etter henholdsvis antall ansatte og antall lønnsforhold.

Foretak som bruker innleid arbeidskraft, kan bli plassert i en lavere foretaksstørrelse enn om foretaket hadde drevet med egne ansatte. Utstrakt bruk av korttidsansatte virker motsatt.

Tabell 1.8 viser at fra 2005 til 2006 var lønnsveksten 8,9 prosent i gjennomsnitt for alle toppledere mot 8,5 prosent året før. Lønnsveksten for toppledere i 2006 varierte mye mellom foretaksstørrelsene. Den var lavest i foretak med 50-99 lønnsforhold med 5,8 prosent og høyest i foretak med 100-249 lønnsforhold med 14,0 prosent. For toppledere i de største foretakene med over 250 lønnsforhold var lønnsveksten 8,0 prosent og i foretak med 25-49 lønnsforhold 9,8 prosent. Toppledere i de minste foretakene utgjorde i 2006 om lag 57 prosent av alle toppledere i materialet, mens lederne i de største foretakene utgjorde om lag 6 prosent.

Tabell 1.8 viser også hvor mye fordel ved kjøp av aksjer til underkurs betyr for gjennomsnittlig lønnsnivå i 2006. For toppledere i gjennomsnitt utgjør fordel ved kjøp av aksjer til underkurs et lite beløp, men betyr en del for toppledere i de største foretakene.

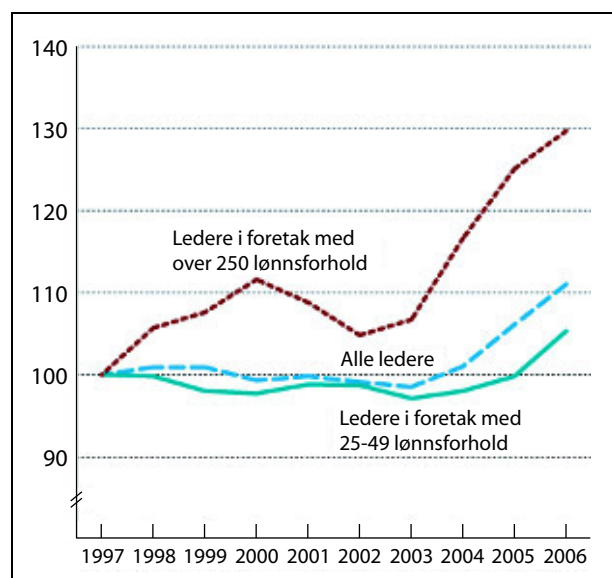
I boks 1.7 kommer en nærmere inn på opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen.

Utvalget har som nevnt lagt om beregningsmetoden for lederlønsutviklingen, fra å se på iden-

tiske ledere (ledere som er ledere i samme foretak to år etter hverandre) til å se på alle ledere som er med i datamaterialet i hvert enkelt år.

Statistisk sentralbyrå har publisert lederlønnstall for 2006 for identiske ledere, dvs. ledere som ledet samme foretak både i 2005 og 2006. Disse tallene viser en gjennomsnittlig lønnsvekst for toppledere på 12,1 prosent. SSBs tall viste videre at lønnsveksten for identiske ledere varierte fra over 20 prosent i foretak med over 250 lønnsforhold til knapt 10 prosent i foretak med 50-99 lønnsforhold. En sammenlikning med utvalgets tall vises i tabell 1.9.

Forskjellene mellom utvalgets tall for vekst i lederlønn og tilsvarende statistikk fra SSB skyldes flere forhold. For det første vil avgang/tilgang av ledere og foretak påvirke lønnsveksten i utvalget

Figur 1.1 Akkumulert vekst i lederløninger relativt til lønnsveksten for lønnstakere i alt. Lønnstakere i alt=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 1.5 Ny lederlønsstatistikk og omlegging av bergningsmåten for lederlønsveksten

Utvalget har over flere år presentert lønnsstall for toppledere i næringsvirksomhet basert både på Lønns- og trekkoppgaveregisteret (LTO) og opplysninger i årsregnskapene om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder fra Brønnøysundregistrene. LTO-registeret gir ikke opplysninger om stilling, slik at det ikke er mulig å identifisere topplederen direkte. I stedet velges ut den personen som har høyest lønn i selskapet.

En svakhet ved opplysningene om lederlønn fra Brønnøysundregistrene, er at en rekke foretak (også de store foretakene) ikke oppgir lønn til toppleder i årsregnskapene. En har dermed dårlig kontroll på frafallet i dette datamaterialet.

Utvalget har lagt om beregningsmåten for lederlønsutviklingen. Tidligere presenterte en tall for lønnsutviklingen for *identiske* ledere (ledere som er ledere i samme foretak to år etter hverandre). Tall for lønnsvekst for identiske ledere vil normalt ligge høyere enn gjennomsnittlig lønnsvekst for alle ledere under ett, blant annet som følge av tilgang/avgang i gruppen av ledere. Et problem med metoden er at den ikke uten videre kan benyttes til å studere lønnsutviklingen over tid. I materialet fra LTO har det opp-

stått et stort avvik mellom lønnsveksten en får ved å se lønnsnivået i utgangsåret i forhold til sluttåret og den (akkumulerte) lønnsveksten en får basert på vekstratene i de enkelte år. Utvalget har derfor gått over til å beregne lønnsutviklingen for *alle* ledere i dette materialet. *Omleggingen sikrer sammenheng i lederlønsberegningene over flere år, og gir samsvar mellom lederlønsberegningene og beregningene av lønnsveksten for andre lønnsstakergrupper.*

Over perioden 1997-2006 er avviket mellom gammel og ny beregningsmåte særlig stor for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold/ansatte. Det er snakk om mer enn en halvering av lønnsveksten. Lønnsveksten har likevel vært sterk, om lag det dobbelte av lønnsveksten for lønnsstakere i alt i perioden 1997- 2006. For toppledere i foretak i størrelsesgruppa 100-249 lønnsforhold/ansatte er det også forholdsvis stor forskjell mellom beregningsmåtene. For toppledere i foretak mellom 25 og 100 lønnsforhold/ansatte er avviket langt mindre.

Utvalget vil vurdere mulighetene for å bygge opp en topplederlønsstatistikk basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk med tilleggsinformasjon fra LTO-registeret (bl.a. om fordel ved opsjoner).

tall. I lønnsstatistikken blir lønnsveksten normalt sterkere om en måler veksten mellom to år for såkalt identiske personer enn om en måler lønnsveksten for alle ansatte, bl.a. på grunn av ansiennitetstillegg og kompetansetillegg. En tendens til å heve lønnen ved nyansettelser kan motvirke slike tillegg. For en stor gruppe eller en hel næring vil forskjellen i lønnsvekst mellom alle og identiske

arbeidstakere vanligvis være liten. Forskjellen kan imidlertid være større for en enkelt bedrift eller for små stillingsgrupper. Ser en på identiske ledere, vil en i tillegg få en effekt på lederlønsutviklingen av at ledere ofte har avtaler som gir dem en sterk lønnsutvikling det første året etter ansettelse. Særlig i økonomiske oppgangstider kan slike tillegg være betydelige for enkelte toppledere.

Tabell 1.10 Gjennomsnittslønn¹ og lønnsvekst etter kvartil for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper med over 250 lønnsforhold³. 2005 og 2006.

Kvartil	Gjennomsnittslønn		Lønnsvekst 2005-2006 ⁴
	2005	2006 ⁴	
1. kvartil	687 900	700 800	1,9
2. kvartil	1 049 100	1 035 500	-1,3
3. kvartil	1 539 229	1 671 400	8,6
4. kvartil	2 973 900	3 341 800	12,4
Alle	1 565 200	1 689 200	7,9

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser, men ekskl. fordel ved kjøp av aksjer til underkurs.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

Tabell 1.11 Lønnsutviklingen¹ for administrerende direktør/daglig leder² i aksjeselskaper og allmenne børsnoterte selskaper. 2005-2006. Foretak med 25 lønnsforhold og over. Alle menn og kvinner.

Antall lønnsforhold ³	Antall 'ledere'		Gj. sn. lønn ⁴ i 2006		Vekst i prosent 2005-2006 ⁴	
	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner	Menn	Kvinner
25 – 49	4 485	773	660 600	444 800	10,9	4,1
50 – 99	1 938	304	830 800	542 500	6,2	4,4
100 – 249	1 036	97	1 150 500	713 600	13,4	19,5
250 og over	500	43	1 717 200	1 363 300	7,6	7,3
Alle	7 959	1 220	832 200	523 100	9,7	3,8 ⁵

¹ Omfatter lønn (inkludert fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold), honorarer og naturalytelser.

² Administrerende direktør/daglig leder er definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn to år etter hverandre.

³ Som mål for størrelse på foretakene er benyttet antall lønnsforhold. Antall lønnsforhold angir summen av lønnsoppgaver fra samme foretak, noe som ikke er det samme som antall ansatte i foretaket.

⁴ Foreløpige tall.

⁵ Endringer i antall ansatte i de ulike foretaksstørrelsene trekker lønnsveksten ned fra 2005 til 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Utvalgets nye beregningsmåte for lederlønnsvæksten sikrer sammenheng i lederlønnsberegningene sett over tid, og samsvarer best med beregningene av lønnsveksten for andre lønnstakergrupper, jf boks 1.5. Tall for lønnsutviklingen for identiske ledere gir tilleggsinformasjon, og kan være nyttig for å belyse strukturendringer i data-materialet.

Lønnsveksten for lønnstakere i alt var 50 prosent fra 1997 til 2006. Figur 1.1 viser at for alle toppledere i foretak med over 25 lønnsforhold var samlet lønnsvekst lavere enn for lønnstakere i alt fra 1997 til 2003. Etter 2003 var veksten høyere, slik at lønnsveksten for toppledere i alt for hele perioden 1997 til 2006 ble 11 prosent sterkere enn for lønnstakere i alt. For toppledere i små foretak med 25-49 lønnsforhold var samlet lønnsvekst lavere enn for lønnstakere i alt fram til 2005, men høy lønnsvekst i 2006 medførte at lønnsveksten for hele perioden 1997-2006 ble omlag 5 prosent høyere. For toppledere i store foretak med over 250 lønnsforhold var lønnsveksten høy fra 1997 til og med 2000. Deretter var lønnsveksten forholdsvis moderat i 2001 og 2002. Siden 2002 har lønnsveksten økt igjen og har vært høy i de siste tre årene. Samlet for perioden fra 1997 til 2006 var lønnsveksten for toppledere i foretak med over 250 lønnsforhold nesten dobbelt så høy som for lønnstakere under ett.

I tabell 1.10 er topplederne i foretak med over 250 lønnsforhold rangert etter stigende lønnsnivå. Det er 136 ledere i hvert kvartil. Tabellen viser at lederne i 4. kvartil har en gjennomsnittslønn på vel 3,3 mill. kroner i 2006 og at veksten var 12,4 prosent i 2006. I 1. kvartil var det lav lønnsvekst, mens den var negativ i 2. kvartil. Lønnsutviklingen målt på denne måten kan være påvirket av at ledere

beveger seg mellom kvartilene fra det ene året til det andre og sier derfor ikke noe om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.11 viser at det er få kvinnelige administrerende direktører/daglig ledere i foretak med over 25 lønnsforhold. Andelen varierte i 2006 fra 15 prosent i størrelsesgruppen 25-49 lønnsforhold til om lag 8 prosent i de to største foretaksstørrelsene. Gjennomsnittlig lønnsnivå (ekskl. fordel ved kjøp av aksjer til underkurs) for kvinnelige toppledere var i 2006 om lag 63 prosent av lønnsnivået for mannlige toppledere i alle foretak med over 25 lønnsforhold mot 66 prosent i 2005. Gjennomsnittlig lønnsvekst fra 2005 til 2006 var lavere for kvinner enn for menn i alle foretaksstørrelser bortsett fra i foretak med 100-249 lønnsforhold.

2. Tall fra Brønnøysundregisteret (informasjon om lønn og annen godtgjørelse i noter til årsregnskapet)

Lov av 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) inneholder regler om krav til opplysninger om ytelser til ledende personer, jf. boks 1.6.

Det legges her til grunn et lønnsbegrep som i prinsippet skal omfatte all godtgjøring til toppledere, herunder fordel ved opsjoner, fordel ved kjøp av aksjer til underkurs og naturalytelser.

Mange aksjeselskaper oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også i de større foretakene er det flere som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet. Det er derfor knyttet en del usikkerhet til tallene fra Brønnøysundregisteret, men i hovedsak

Boks 1.6 Datagrunnlag, lønnsbegrep m.m. for lederlønsberegningene

Datagrunnlag

Utvalget har fått bearbeidet opplysninger om lederlønn fra følgende kilder:

- Aksjeselskapers årsregnskaper til Brønnøysundregisteret om lønn og annen godtgjørelse til administrerende direktør/daglig leder for årene 1995 - 2005. Mange aksjeselskapene oppgir ikke lønn til administrerende direktør/daglig leder i årsregnskapene. Også for de større foretakene, med mer enn 25 ansatte, er det mange som ikke følger opp regnskapslovens krav på dette punktet.
- Skattedirektoratets lønns- og trekkoppgave-register (LTO) for årene 1997-2006.

Lønnsbegrepet

Lov av 17. juli 1998 nr. 56 om årsregnskap m.v. (regnskapsloven) inneholder regler om krav til opplysninger om ytelser til ledende personer. Det skilles mellom store og små foretak. For allmennaksjeselskaper som omfattes av reglene for «store foretak», jf. regnskapsloven § 1-5, gjelder §§ 7-31 og 7-31 b om opplysninger om ytelser til ledende personer. For aksjeselskaper som ikke er store foretak etter regnskapsloven § 1-5, reguleres kravene til opplysninger om ytelser til ledende personer av regnskapsloven § 7-31. For aksjeselskaper som er «små foretak», jf. regnskapsloven § 1-6, reguleres dette av regnskapsloven § 7-44.

Etter regnskapsloven § 7-31 og § 7-44 skal det opplyses om de samlede utgiftene til henholdsvis lønn, pensjonsforpliktelser og annen godtgjørelse til daglig leder og medlemmer av styret og bedriftsforsamlingen. Det skal videre opplyses om eventuelle forpliktelser til å gi daglig leder eller leder av styret særskilt vederlag ved avslutningen av ansettelsesforholdet eller vervet, samt om bonuser, overskuddsdelinger, opsjoner og lik-

nende til fordel for daglig leder eller leder av styret, samt forpliktelser knyttet til tegningsretter, opsjoner og tilsvarende som gir ansatte eller til-litsvalgte rettigheter.

Etter regnskapsloven § 7-31 b stilles det krav om at «store foretak» (allmennaksjeselskaper) gir opplysninger spesifisert på de enkelte ledende ansatte og medlemmer av foretakets ledende organer.

LTO-registeret inneholder alle typer ytelser fra arbeidsgiver/oppdragsgiver til arbeidstaker/oppdragstaker utbetalt på individnivå. Summene på LTO-registeret fordeles på ulike koder. Det er tatt utgangspunkt i kode 111-A som omfatter *all utbetalt lønn og annen kontantgodtgjørelse for arbeid* som ikke er utført som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. I tillegg er tatt med kode 112-A som omfatter *skattepliktige og trekkpliktige naturalytelser* som ikke er opptjent som ledd i selvstendig næringsvirksomhet. Fordel ved erverv og fordel ved salg/innløsning av opsjoner i arbeidsforhold er fra og med 2002 registrert på egen kode i LTO. Fordel ved kjøp av aksjer til underpris er også registrert på egen kode.

Lederbegrepet

I materialet fra *Brønnøysundregisteret* er det toppleder eller administrerende direktør/daglig leder som inngår.

I *LTO-registeret* er det ingen opplysninger om stilling, noe som gjør det vanskelig å skille ut administrerende direktør/daglig leder i selskapene. Her er «leder» definert som den personen i hvert foretak som har høyest utbetalt lønn. I tillegg har en lagt til grunn at samme person må ha hatt høyest utbetalt beløp i foretaket i to påfølgende år. Grunnen til dette er at en ønsker å unngå at stillingsopprykk påvirker lønnsveksten for denne gruppen.

gir de samme inntrykk av lønnsnivå og lønnsutvikling for toppledere som tallene fra LTO-registeret.

I 2005 varierte gjennomsnittlig lønnsvekst for administrerende direktører/daglige ledere fra 4,6 prosent i foretak med 100-259 ansatte til 5,6 prosent i foretak med over 250 ansatte.

Fra 1995 til 2005 var gjennomsnittlig lønnsvekst vel 100 prosent både for toppledere i foretak med 100-249 ansatte og i foretak med over 250 ansatte. Lønnsveksten var langt lavere for toppledere i de to andre foretaksstørrelsene. I den minste foretaksstørrelsen var lønnsveksten om lag som gjennomsnittet for lønnstakere.

Boks 1.7 Nærmere om opsjoner og kjøp av aksjer til underkurs og den skattemessige behandlingen

Opsjonsordninger i arbeidsforhold innebærer normalt at det inngås en kontrakt mellom eierne av en bedrift og ledelsen og de ansatte om et fremtidig kjøp av f. eks. en aksje eller obligasjon til en forhåndsavtalt pris (kjøpsopsjon). Ved inngåelse av en opsjonsavtale utenfor arbeidsforhold, betaler kjøper en opsjonspremie som vederlag for retten til å utøve opsjonen. Opsjonspremier uttrykker normalt markedsverdien av opsjonen på det tidspunkt avtalen inngås. For opsjoner ervervet i arbeidsforhold settes gjerne opsjonspremier lavere dersom det i det hele tatt betales opsjonspremie.

Til og med inntektsåret 1995 ble gevinst ved innløsning eller salg av opsjon på aksje eller grunnfondsbevis i arbeidsforhold skattlagt som lønnsinntekt i det året opsjonen ble innløst eller solgt. Fra og med inntektsåret 1996 ble det innført nye regler som innebar at fordel ved en opsjon ble skattlagt som lønnsinntekt ved *tildelingstidspunktet* for opsjonen. (Unntak er ikke-børsnoterte salgsoptjoner i arbeidsforhold som først skal skattlegges ved innløsning eller salg.) Videre ble ytterligere gevinst ved innløsning eller salg av opsjonen skattlagt som lønnsinntekt. Ved innløsning, salg eller bortfall av opsjonen ble det gitt fradrag i alminnelig inntekt for differansen mellom utgangsverdien og den fordelen som det er skattlagt for ved tildelingstidspunktet.

I skatteopplegget for 1999 ble reglene for beskatning av opsjoner i arbeidsforhold igjen endret slik at bare opsjoner der den beregnede fordelen overstiger 600 000 kroner skulle beskattes ved *erhvervet*. En forutsetning var at et visst antall ansatte ble tilbudt opsjoner. Var fordelen mindre enn 600 000 kroner, skulle fordelen beskattes ved salg eller innløsning av opsjonen. Fordelen som oppnås i ansettelsesforhold ved at ansatte får aksjer eller kjøper aksjer til underpris, er i utgangspunktet skattepliktig som lønn. For-

delen utgjør differansen mellom salgsverdien på ervervstidspunktet og det den ansatte eventuelt har betalt for aksjen. Dersom alle ansatte i et aksjeselskap etter en generell ordning i bedriften har fått tilbud om aksjekjøp i selskapet, kan imidlertid den skattepliktige fordelen settes til differansen mellom 80 prosent av antatt salgsverdi og det den ansatte har betalt for aksjen. Reduksjonen i den skattepliktige fordelen kan likevel ikke overstige 1 500 kroner per person. Gevinst ved realisasjon av aksjene skattlegges som kapitalinntekt (28 prosent).

Fra og med inntektsåret 2000 ble beskatning ved *tildelingen* av ikke-børsnoterte opsjoner i arbeidsforhold avviklet. Det skulle ikke lenger stilles noen beløpsmessig begrensning eller vilkår.

Gevinsten ved *salg* eller *innløsning* av opsjonen skulle beskattes som lønnsinntekt og inngå i grunnlaget for arbeidsgiveravgift. Dette gjaldt uavhengig av om underliggende aksjer eller grunnfondsbevis var børsnotert eller ikke.

Det ble ingen endringer for *børsnoterte opsjoner*, dvs. opsjon der selve opsjonen er børsnotert. Slike opsjoner skal fortsatt beskattes ved tildelingen, ved at kursverdien ved tildeling (minus eventuelt vederlag) behandles som lønnsinntekt. Gevinst ved senere innløsning eller salg av opsjonen skulle fortsatt behandles som lønnsinntekt.

I 2002 ble skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold endret slik at opsjonsfordelen skal kunne fordeles likt på hvert av inntektsårene i den perioden den blir opparbeidet. Endringen medførte redusert arbeidsgiveravgift og/eller toppskatt. Fra og med 2002 likebehandles børsnoterte opsjoner skattemessig med ikke-børsnoterte, dvs. at også de skal beskattes ved innløsning eller salg av opsjonen. Det har ikke skjedd endringer i skattereglene for opsjoner i arbeidsforhold etter 2002.

1.4.2 Lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor

Utvalget presenterer i dette avsnittet tall for lønnsutviklingen for toppledere i offentlig sektor fra 2004 til 2005. Utvalget kommer tilbake til 2006-tall i junirapporten. Følgende grupper inngår i denne statistikken:

- *Øverste administrative leder* (rådmenn) i kommuner og fylkeskommuner
- *Øverste leder* i forvaltningen, etater, direktorater og finansieringsinstitusjoner i staten.
- *Administrerende direktør* i de regionale helseforetakene herunder også de forskjellige helseforetakene.

Tabell 1.12 Årlig lønnsutvikling i prosent fra året før for administrerende direktør/daglig leder i aksjeselskaper. 1996-2005. Foretak med 25 ansatte og over. Alle ledere.

	Antall ansatte			
	25-49	50-99	100-249	250 og over
1996	3,4	2,9	8,1	6,7
1997	2,2	5,7	8,2	4,1
1998	7,0	10,6	8,6	14,2
1999	10,0	10,9	9,1	15,8
2000	1,9	4,7	8,0	10,4
2001	6,9	8,1	9,2	6,0
2002	5,9	3,3	8,5	0,4
2003	2,7	5,7	3,9	8,8
2004 ¹	2,2	2,3	5,5	5,4
2005 ²	4,7	5,3	4,6	5,6
Økning fra 1995 til 2005 ²	57,7	77,6	103,3	109,0
Gj.sn. per år	4,7	5,9	7,4	7,6
Gj.sn. lønn ² 2005	651 800	873 800	1 190 200	1 733 400
Antall ledere med oppgitt lønn i 2005	3 446	1 477	779	405
Antall ledere i alt i 2005	4 102	1 727	915	494

¹ Tallene for 2004 er endret fra rapport nr. 1 i fjor, jf. NOU 2006:11.

² Foreløpige tall.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Brønnøysundregisteret.

Utplukket av ledere er basert på SSBs ordinære lønnsstatistikk. Lønnsbegrepet har samme innhold som ellers i kapittel 1, dvs. fast avtalt lønn (grunnlønn/regulativlønn) og faste og variable tillegg. I staten omfatter utplukket både toppledere som er lønnet etter lederlønnssystemet³ i staten og toppledere av etater som er lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen i staten.

Lønnsveksten fra 2004 til 2005 var 5,3 prosent for toppledere i kommuner og fylkeskommuner, mens den i staten var vel 9 prosent. I staten var

lønnsveksten noe høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for de som var lønnet etter lønnsregulativet i staten. For toppledere i offentlig

³ Staten inngår individuelle lederlønnskontrakter med alle ledere tilknyttet lederlønnssystemet. Stillingens ansvar, omfang og kompleksitet avgjør om den innplasseres. Systemet består av to elementer; basislønn/grunnlønn og et individuelt tillegg. Det er ca. 300 toppledere som er tilknyttet systemet, blant annet departementsråder og ekspedisjons-sjefer i departementene samt toppledere i større etater og institusjoner, fylkesmenn og politimestere.

Tabell 1.13 Gjennomsnittslønn¹ for toppledere i offentlig sektor. Alle ledere. Vekst fra 2004 til 2005.

	Antall 2005	Gjennomsnittlig årslønn 2005	Vekst 2004-05
Kommuner og fylkeskommuner	393	548 900	5,3
Staten	252	749 000	9,1
Toppledere på lederlønnssystemet ²	142	813 700	9,6
Toppledere ³ lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen	110	665 400	8,1
Offentlige toppledere i alt ⁴	676	647 900	8,1

¹ Omfatter grunnlønn, faste og variable tillegg. Gjennomsnittlig årslønn er definert som månedslønn per oktober*12.

² Dersom det er flere ledere lønnet etter lederlønnssystemet på ulike nivåer innen samme enhet, er bare topplederen tatt med.

³ Den høyeste lønte i hvert foretak

⁴ Inkluderer administrerende direktører i helseforetakene

Kilde: Statistisk sentralbyrå

sektor under ett var gjennomsnittlig lønnsvekst 8,1 prosent fra 2004 til 2005. Dette gjennomsnittstallet omfatter også administrerende direktører i helseforetakene. Lønnsnivået for denne gruppen var 1,1 mill. kroner i 2005, og lønnsveksten for alle var i gjennomsnitt 18,9 prosent. Det høye tallet må ses i sammenheng med avgangs- og sammensetnings-effekter i en liten gruppe ledere i helseforetakene. Ser vi på identiske ledere i helseforetakene (ledere i både 2004 og 2005) var lønnsveksten 5,7 prosent. Sammensetningseffekter og lønnsjusteringer ved nyansettelser bidrar også til å trekke opp lønnsveksten for ledere i staten.

Lønnsveksten for topplederne fra 2004 til 2005 var høyere enn for lønnstakere ellers i offentlig sektor.

I 2005 var gjennomsnittslønnen for toppledere i kommuner og fylkeskommuner om lag 550 000 kro-

ner. I staten tjente topplederne i gjennomsnitt om lag 750 000 kroner. Lønnen var en del høyere for toppledere på lederlønnssystemet enn for toppledere lønnet etter lønnsregulativet i hovedtariffavtalen.

1.5 Lønnsutviklingen for kvinner og menn

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn avspeiler bl.a. forskjeller i utdanning og stillingsplassering. Ulike konkurranseforhold sektorer og bransjer imellom, sammen med ulik sysselsettingsfordeling mellom kvinner og menn, kan også bidra til å forklare en del av forskjellene i lønn. Dessuten kan strukturendringer, som er omtalt i boks 1.2, påvirke utviklingen.

Tabell 1.14 Gjennomsnittlig årslønn¹ for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i noen store forhandlingsområder. Heltidsansatte/heltidsekvivalenter

											Årslønn	Årslønn	Kvinne-
	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Menn	Kvinner	andel ²	
Industriarbeidere i NHO-bedrifter ³	-	89,0	88,4	89,0	90,1	89,1	89,3	89,1	89,5	330 200	295 500	18	
Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter ³	-	77,6	77,5	78,3	76,8	77,1	77,3	77,1	77,6	519 400	403 000	31	
HSH-bedrifter i varehandel	84,7	84,5	85,4	86,2	86,4	88,1	87,6	87,5	87,4	349 100	305 200	40	
Arbeidere i hotell og restaurant i NHO-bedrifter ³	93,0	92,9	93,0	93,3	92,3 ⁶	93,0	93,7	94,6	94,3	263 100	248 000	63	
Finanstjenester ⁴	74,8	75,6	75,8	76,2	76,0	75,6	75,9	75,2	74,1	518 900	384 300	47	
Statsansatte	89,0	89,0	89,1	89,1	89,0	88,9	89,8	89,9	91,0	384 000	349 500	42	
Skoleverket	93,7	93,9	94,0	94,2	95,0	95,5	-	-	-	-	-	-	
Ansatte i kommunene ³	88,0	88,0	87,6	86,9	90,6 ⁵	90,8	90,0	89,9	91,3	357 400	326 400	73	
Herav undervisningspersonell ⁶							96,2	97,0	96,4	388 800	374 900	64	
Statlige eide helseforetak i NAVO-området	-	-	-	-	77,4	75,7	75,7	75,8	-	-	-	-	
NAVO-området ekskl. statlige eide helseforetak	-	-	-	-	-	90,5	92,8	93,1	94,1	378 900	356 400	36	

¹ Årslønn eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre tillegg.

² Andel heltidsansatte kvinner/årsverk kvinner innenfor det enkelte område

³ Gjelder heltid og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

⁴ Omfatter heltidsansatte i bank og forsikring, (Norges Bank er ikke inkludert). Statistikken omfatter noe mer enn tariffområdet for bank og forsikring.

⁵ Sykehusene er skilt ut fra kommunene/fylkeskommunene fra og med 2002

⁶ Undervisningspersonell med sentral lønnsdannelse. Oslo kommune er inkludert fra og med 2006.

Tabell 1.15 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring pr. 1.9/1.10. Heltidsansatte

Næring											Månedslønn*12 1.9/1.10	Månedslønn*12 1.9/1.10	Andel heltids- ansatte kvinner
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2006	2006	2005
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,2	77,9	80,4	80,3	81,3	86,6	88,8	87,0	87,7	89,1	573 800	511 100	18
Industri	86,7	86,8	86,9	88,0	88,2	88,2	87,8	88,5	89,6	89,9	369 200	331 800	20
Kraftforsyning	90,0	90,0	90,4	89,9	89,5	90,8	88,7	89,1	91,5	-	-	-	16
Bygge- og anleggsvirksomhet	95,0	91,3	92,2	94,2	94,7	93,8	96,3	97,4	98,1	99,4	350 600	348 600	5
Varehandel i alt	81,4	80,6	81,9	81,5	82,8	83,6	84,5	85,1	84,2	84,4	386 800	326 400	28
Hotell- og restaurantvirksomhet	-	-	-	-	88,8	89,5	88,2	89,9	89,1	89,7	302 100	271 000	55
Samferdsel	87,3	86,8	86,0	86,8	86,6	88,1	88,1	89,0	90,0	89,8	383 500	344 200	24
Finanstjenester i alt	74,4	74,2	75,2	75,1	73,1	73,4	72,9	73,3	71,9	69,5	577 600	401 200	45
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	74,5	74,7	76,8	76,6	77,5	78,1	78,6	79,3	80,0	80,8	458 800	370 500	32
Ansatte i staten	89,9	89,6	89,7	88,6	88,9	89,2	88,7	90,3	90,8	90,7	392 000	355 500	41
Undervisningspersonale i skoleverket	93,6	93,7	94,1	94,0	94,5	95,4	95,7	96,4	97,0	96,9 ²	391 900 ²	379 800 ²	58
Kommune og fylkeskommune ¹	87,8	87,6	87,3	87,9	87,6	92,4	92,8	92,3	91,9	92,8 ²	344 600 ²	319 900 ²	64
Helseforetak						77,7	75,1	75,2	76,3	76,3	457 000	348 700	72
Privat undervisning	83,3	85,5	85,2	85,9	84,4	86,5	87,9	87,9	88,2	88,0	392 100	345 200	70
Private helse- og sosialtjenester	87,2	86,6	86,5	85,0	87,4	85,3	85,2	84,0	84,2	83,8	361 800	303 300	49
Sosiale og personlige tjenester	81,5	83,3	86,4	85,1	87,1	86,4	87,3	87,2	88,5	88,0	410 200	361 000	43
Gjennomsnitt/sum heltidsansatte	85,4	85,3	85,2	85,5	85,5	86,0	86,2	86,6	86,8	-	-	-	35

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.

² Foreløpige tall.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget

Lønnsforskjellene mellom kvinner og menn kan også avspeile ulike former for lønnsdiskriminering. Det kan skilles mellom det man kaller stillingsdiskriminering (ulik adgang til stillinger), direkte diskriminering (ulik lønn for likt arbeid) samt verdsettingsdiskriminering (kvinnedominerte yrker blir mindre verdsatt enn mannsdominerte yrker)

Lønnsforskjeller etter forhandlingsområder

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen for heltidsansatte⁴ kvinner og menn i en del forhandlingsområder. Tabellen tar utgangspunkt i TBUs årslønnsbe-

grep, jf. boks 1.1. Tabellen viser gjennomsnittlig årslønn for kvinner som andel av gjennomsnittlig årslønn for menn i perioden 1998-2006. Dessuten gis gjennomsnittlig årslønn for kvinner og menn i 2006.

Når det gjelder utviklingen fra 2005 til 2006 (tabell 1.14), har lønnsforskjellene mellom kvinner og menn blitt redusert for ansatte i NAVO-området eksklusive helseforetakene, ansatte i kommunene (totalt), industrifunksjonærer og industriarbeidere

⁴ For ansatte i kommunene, helseforetakene samt industriarbeidere, industrifunksjonærer og hotell og restaurantarbeidere i NHO-bedrifter er deltidsansatte inkludert.

Boks 1.8 Forskjeller i statistikkgrunnlag i tabell 1.14 og 1.15

Tabell 1.14 viser lønnsutviklingen for kvinner og menn etter forhandlingsområdene. Tabell 1.15 tar utgangspunkt i næringer etter SSBs standard for næringsgruppering. Når vi sammenligner disse tabellene, kan utviklingen bli noe forskjellig innenfor den enkelte gruppe siden grupperingen ikke er helt den samme. Bl.a. er virksomheter som ikke er med i arbeidsgiverorganisasjoner med i tabell 1.15 og det skilles her heller ikke mellom arbeidere og funksjonærer. Undervisningspersonale inngår f.o.m. 2004 i tallene for kommunene i tabell 1.14 mens kommunene er eksklusive undervisningspersonell i tabell 1.15. I tabell 1.15 er toppledere inkludert i statistikkgrunnlaget. Disse er i stor grad ikke med i tabell 1.14 siden topplederne for de fleste områdene ikke er en del av forhandlingsområdet. Endelig beregnes årslønnsnivået på forskjellig måte da tabell 1.14 tar utgangspunkt i en gjennomsnittlig årslønn for hele året, mens tabell 1.15 tar utgangspunkt i registrert månedslønn *12 per 1. september/1. oktober.

i NHO-bedrifter og for ansatte i staten. For de andre gruppene der utvalget har tall har lønnsforskjellene økt.

I alle forhandlingsområdene i tabell 1.14 der utvalget har tall var det i perioden 2002-2006 en tilnærming mellom kvinners og menns lønn med unntak av ansatte i finanstjenester og industriarbeidere i NHO-bedrifter.

I hovedgruppene i tabell 1.14 er det fortsatt forholdsvis store variasjoner i størrelsen på lønnsforskjellene mellom kvinner og menn. Imidlertid er disse gruppene ikke sammenliknbare med hensyn til sammensetning. I gruppen industriarbeidere er stillingsstrukturen relativt enhetlig, mens den er mer sammensatt blant annet i finanstjenester og i helseforetakene der en også finner de største lønnsforskjellene mellom kvinner og menn.

Lønnsforskjeller etter næring

Tabellen (tabell 1.15) viser heltidsansatte kvinners lønn som andel av menns fordelt etter næring. Det er her tatt utgangspunkt i SSBs næringsklassifisering og offisielle månedslønnsstatistikk (per 1/9-1/10). I boks 1.8 forklares forskjellene i datagrunnlaget mellom tabell 1.14 og 1.15.

Utviklingen fra 2002 til 2006 viser en tilnærming i kvinner og menns lønninger for de fleste næringer, unntatt i finanstjenester, helseforetak og private helse- og sosialtjenester hvor lønnsforskjellene har økt.

Tabell 1.16 Kvinners lønn som andel av menns etter utdanning. Heltidsansatte

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Månedslønn*12 per 1.9/1.10 Menn	Månedslønn*12 per 1.9/1.10 Kvinner	Andel heltidsansatte kvinner
Utdanning på grunnskolenivå	87,2	87,3	87,3	87,0	86,7	87,0	86,9	87,7	87,4	316 800	277 000	28
Utdanning på videregående skolenivå	86,5	86,2	86,2	85,9	85,9	86,1	86,4	86,9	86,5	343 400	297 200	30
Universitets- eller høyskoleutdanning, tom 4 år	80,4	80,2	79,8	80,1	79,5	80,4	80,2	81,3	80,6	444 000	357 800	48
Universitets- eller høyskole- utdanning lengre enn 4 år	84,1	83,3	82,4	82,5	82,6	82,1	82,8	82,9	82,9	531 400	440 700	29
Gjennomsnitt	85,4	85,3	85,2	85,5	85,5	86,0	86,2	86,6	86,8	378 900	328 800	35

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Lønnsforskjellen mellom alle sysselsatte kvinner og menn

Når en veier alle gruppene sammen, får en et samletall som uttrykker de totale lønnsforskjellene mellom heltidsansatte kvinner og menn i Norge (se tabell 1.15). De heltidsansatte kvinnene tjente i 2005 i gjennomsnitt 86,8 prosent av heltidsansatte menns lønn mot 86,6 prosent i 2004. Når deltid inkluderes, utgjorde lønnsnivået for kvinner i gjennomsnitt 84,7 prosent av nivået for menn i 2005 (se tabell 4.11 i vedlegg 4). Når en ser på utviklingen i perioden 2002-2005, har det vært en svak tilnærming mellom kvinner og menns gjennomsnittlige lønn.

Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn etter utdanning

Tabell 1.16 viser kvinners lønn som andel av menns etter utdanning. Det er minst lønnsforskjeller på de laveste utdanningsnivåene, dvs. på grunnskolenivå og videregående skole nivå. Størst lønnsforskjeller er det for ansatte med universitets- eller høyskoleutdanning til og med 4 år.

Fra 2002 til 2005 er endringene etter hver utdanningslengde små.

Tabell 4.10 i vedlegg 4 viser utviklingen i lønnsforskjeller mellom heltidsansatte kvinner og menn fordelt etter utdanning og næring i perioden 1997 til 2006.

Lønnsforskjeller mellom kvinner og menn etter alder

Tabell 1.17 viser heltidsansattes kvinners lønn i forhold til menns fordelt på alder. Lønnsforskjellen mellom kvinner og menn øker med økende alder. For perioden 2002 til 2005 har lønnsforskjellene blitt redusert i aldersgruppene 40-59 år. For de andre aldersgruppene har det vært små endringer.

Likelønnstrekk ved oppgjørene i 2006

Følgende trekk ved lønnsoppgjørene er av sentral betydning for hvordan de relative lønnsforskjellene mellom kvinner og menn utvikler seg:

1. Formen på de sentrale tilleggene, dvs. om det gis generelle prosenttillegg og/eller krone-tillegg, om det gis spesielle lavlønnstillegg, tillegg til bestemte yrkesgrupper m.v. Et likt kronetillegg vil gi en noe sterkere gjennomsnittlig lønnsvekst for kvinner enn for menn, ettersom kvinner i større grad enn menn er representert i lavlønngruppen.
2. Fordelingen av de lokale tilleggene.
3. De relative lønnstilleggene i typiske kvinnesektorer og næringer til forskjell fra mannsdominerte sektorer og næringer.

I frontfagene ble det gitt et generelt tillegg på kr 1 per time for overenskomster med lokal forhandlingsrett, og kr 1,50 per time for overenskomster uten slik forhandlingsrett. I LO/NHO-området, i LO/HSH-området og i YS/HSH-området ble det i

Tabell 1.17 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på aldersgrupper. Heltidsansatte

Aldersgrupper										Månedslønn*12 per 1.9/1.10		Andel heltids- ansatte kvinner
	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	Menn	Kvinner	
- 24 år	94,1	93,8	94,0	94,5	94,3	93,8	93,4	94,0	94,5	257 800	243 600	33
25 – 29 år	93,1	92,9	92,8	93,1	93,0	93,9	93,2	93,9	94,3	314 900	296 900	37
30 – 34 år	91,3	91,0	90,9	91,0	90,9	91,7	90,6	91,2	91,1	359 700	327 600	34
35 – 39 år	86,0	86,0	86,3	87,5	87,7	88,2	88,7	88,7	88,9	387 000	344 100	33
40 – 44 år	81,8	81,8	81,8	82,4	83,2	84,0	84,9	85,3	86,5	406 100	351 200	35
45 – 49 år	81,4	80,8	81,4	81,4	81,4	82,0	82,5	82,7	82,9	414 500	343 600	36
50 – 54 år	80,2	80,6	80,3	80,8	81,2	81,3	82,1	82,9	82,9	411 800	341 400	35
55 – 59 år	81,8	80,8	80,7	80,7	80,2	81,2	81,5	81,9	82,0	408 200	334 500	34
60 og over	83,2	81,4	81,0	80,9	81,4	81,7	81,0	81,7	81,0	406 900	329 600	32
Alle	85,4	85,3	85,2	85,5	85,5	86,0	86,2	86,6	86,8	378 900	328 800	35

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

t tillegg gitt lavlønnstillegg. I KS-området ble det gitt kronetillegg for de lavest lønte og minstelønnsattasene ble økt. I staten ble det gitt kronetillegg for de lavest og høyest lønte. Det ble også lagt føringer om at kvinner i justeringsforhandlingene skal og i de lokale forhandlingene bør få en større andel av potten enn en proratafordeling skulle tilsi.

Det vises til vedlegg 1 for en nærmere omtale av lønnsoppgjørene i 2006.

1.6 Lønnsutviklingen etter utdanning

I tabell 1.18 vises lønnsutviklingen⁵ for heltidsansatte utdanningsgrupper etter næring i perioden 1997-2006. Tabellen er framkommet ved å koble lønnsstatistikken mot utdanningsregisteret. Tabellen viser at andelen med ulike utdanningsnivåer

⁵ Lønnsutviklingen i tabell 1.18 baserer seg på datolønnsvekst, dvs. fra 1.oktober/1.september ett år til samme tidspunkt neste år. En sammenlikning av datolønnsveksten fra ett år til et annet mellom næringer blir ofte vanskelig gjort av at lønnsstatistikken først registrerer en del lønnstillegg året etter at de er gitt. F. eks. har dette vært tilfelle for staten og skoleverket. Dette er forhold som en korrigerer for ved beregning av årslønnsvekst, men som forstyrrer sammenlikningen når en ser på datolønnsveksten mellom to år. Over tid vil årslønnsveksten og datolønnsveksten være tilnærmet lik for samme næring/gruppe.

varierer mellom gruppene. For ansatte i industri, bygg- og anlegg og varehandel var det i 2006 77 prosent eller flere som hadde grunnskole og videregående skole (inkludert fagutdanning) som høyeste utdanning. Blant statsansatte var andelen 35 prosent, mens det bare var 3 prosent i skoleverket.

Samlet for alle utdanningsgruppene hadde ansatte i finanstjenester den høyeste lønnsveksten i perioden 1997-2006 med 63 prosent. For skoleverket var lønnsveksten 56 prosent, mens den var 55 prosent for statsansatte. For de andre gruppene i tabell 1.18 var lønnsveksten 49-52 prosent i perioden 1997-2006.

Ansatte med universitets- og høyskoleutdanning lengre enn 4 år hadde den høyeste lønnsveksten fra 2005 til 2006 i de næringene i privat sektor som er med i tabell 1.18. I staten var lønnsveksten høyest for ansatte med fagutdanning og i kommunene for ansatte med universitets- og høyskoleutdanning til og med 4 år. I helseforetakene var lønnsveksten i 2006 høyest blant ansatte med universitets- og høyskoleutdanning lengre enn 4 år.

Tabell 1.18 viser videre at det er betydelige lønnsforskjeller for samme utdanningslengde mellom de ulike næringer/sektorer.

Det vises også til tabellene 4.12 og 4.13 i vedlegg 4.

Tabell 1.18 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2006

	Andeler ⁴	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 1997 til 2006	Månedslønn*12 ¹ per 1.9/1.10. 2006
		2006	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		
<i>Industri i alt</i>	100	7,1	4,8	4,2	4,4	6,4	3,7	3,6	3,6	4,3	50,8	361 900	
Utdanning på grunnskolenivå	24	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	3,6	4,1	43,6	301 700	
Utdanning på videregående skolenivå	53	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	3,2	4,5	48,4	349 800	
Av dette:													
- Fagutdanning ⁵	30	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	3,2	4,7	50,1	348 700	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	8,7	6,9	5,5	5,0	6,7	2,3	2,5	3,7	4,5	56,1	470 600	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	3,3	5,8	58,1	597 800	

Tabell 1.18 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2006

	Andeler ⁴	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 1997 til 2006	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10. 2006
		2006	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	100	7,4	4,9	4,4	4,6	6,0	2,8	3,5	3,4	4,1	49,4	350 500	
Utdanning på grunnskolenivå	22	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	2,1	3,3	46,5	299 900	
Utdanning på videregående skolenivå	60	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	3,4	4,9	51,4	358 000	
Av dette:													
- Fagutdanning ⁵	44	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	3,8	4,7	58,8	357 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	5,1	5,0	52,7	471 300	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	7,8	7,5	49,7	624 000	
<i>Varehandel i alt</i>	100	7,6	3,7	5,9	4,9	5,1	3,3	3,1	4,4	5,0	52,1	369 500	
Utdanning på grunnskolenivå	24	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	3,8	3,9	48,8	312 400	
Utdanning på videregående skolenivå	55	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	4,4	4,3	49,1	358 700	
Av dette:													
- Fagutdanning ⁵	19	7,7	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	4,8	3,7	55,0	345 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	14	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	2,9	6,8	54,7	471 400	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	4,4	6,8	49,9	563 300	
<i>Finanstjenester i alt⁶</i>	100	7,9	4,0	5,4	4,4	5,8	2,9	4,1	8,4	7,2	62,7	497 400	
Utdanning på grunnskolenivå	6	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	5,4	5,4	58,8	384 300	
Utdanning på videregående skolenivå	48	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	6,5	5,7	55,0	420 900	
Av dette:												-	
- Fagutdanning ⁵	2	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	8,0	0,9	52,4	393 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	36	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	10,0	6,7	56,0	566 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	9	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	6,4	6,8	49,0	685 400	
<i>Statsansatte i alt</i>	100	8,6	2,8	7,9	3,9	6,6	3,2	3,9	3,5	4,8	55,2	376 700	
Utdanning på grunnskolenivå	6	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,6	3,4	4,7	44,7	312 400	

Tabell 1.18 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2006

	Andeler ⁴	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før										Samlet vekst fra 1997 til 2006	Månedslønn*12 ¹ per 1.9/1.10. 2006
		2006	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		
Utdanning på videregående skolenivå	29	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,3	2,6	4,5	46,4	332 300	
Av dette:													
- Fagutdanning ⁵	6	10,0	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,7	2,5	5,2	47,8	322 100	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	31	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,6	3,2	4,9	48,2	370 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	31	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,5	3,5	4,5	49,4	439 000	
<i>Skoleverket i alt</i>	100	8,6	1,9	9,7	4,3	10,5	2,5	3,4	1,9	3,1	55,8	384 800	
Utdanning på grunnskolenivå	0	14,2	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	1,8	6,4	60,1	321 700	
Utdanning på videregående skolenivå	3	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	0,3	4,8	59,1	350 200	
Av dette:													
- Fagutdanning ⁵	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	0,4	3,4	52,3	352 200	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	85	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	2,1	3,0	55,8	380 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	0,7	3,2	50,3	424 100	
<i>Kommune og fylkeskommune i alt</i>	100	8,4	2,1	4,9	4,7	6,2	2,9	5,1	2,6	6,1	52,0	328 500	
Utdanning på grunnskolenivå	14	9,1	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	2,3	5,7	50,1	283 300	
Utdanning på videregående skolenivå	38	7,9	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	2,4	5,6	47,4	301 100	
Av dette:													
- Fagutdanning ⁵	13	6,0	0,4	4,0	3,8	8,0	2,0	4,9	2,7	5,1	43,3	296 900	
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	39	6,9	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	2,4	6,1	51,2	357 000	
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	2,7	5,5	46,3	425 000	
<i>Helseforetak</i>	100	-	-	-	-	7,9	5,9	3,4	2,4	3,5	-	381 700	
Utdanning på grunnskolenivå	9	-	-	-	-	8,2	1,4	3,6	3,4	2,4	-	277 700	
Utdanning på videregående skolenivå	22	-	-	-	-	8,6	1,6	4,0	3,3	2,7	-	297 300	

Tabell 1.18 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og månedslønn*12¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2006

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før								Samlet vekst fra 1997 til 2006	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10. 2006
	2006	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006		
Av dette:												
- Fagutdanning ⁵	6	-	-	-	-	-	1,8	5,6	3,6	3,3	-	300 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	48	-	-	-	-	9,4	3,7	3,4	3,1	2,8	-	352 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år ⁷	17	-	-	-	-	10,1	11,9	0,2	1,0	3,5	-	608 800

¹ Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10*12. Dette begrepet må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivåallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁷ Lønnstilleggene for leger og andre akademikergrupper i 2005 kom først med i statistikken for 2006. I 2006 er det gitt en del tariff tillegg i helseforetakene som ikke er kommet med i statistikken for 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

1.7 Lønnsutviklingen for deltidsansatte

Tabell 1.19 viser lønnsutviklingen for deltidsansatte per heltidsekivalent etter næringshovedområde i perioden 2001-2005. Tabellen viser også lønn for deltidsansatte som andel av lønn for heltidsansatte.

Deltidsansatte hadde en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) per heltidsekivalent i 3. kvartal 2005 (1.9/1.10-2005) på kr 297 000, en vekst på 2,8 prosent fra 3. kvartal 2004. Til sammenlikning hadde alle heltidsansatte en gjennomsnittlig årslønn (månedslønn*12) på kr 361 700, en vekst på 3,5 prosent. Samlet over perioden 2001-2005 er lønnsutviklingen i gjennomsnitt høyere for deltidsansatte enn for heltidsansatte, 24,2 prosent mot 23,5 prosent. I kommunene og varehandel, som er to områder med stor andel deltidssysselsetting, har veksten per heltidsekivalent for deltidsansatte vært henholdsvis 20,8 prosent og 20,4 prosent i perioden 2001-2005. Den høyeste lønnsveksten i denne perioden var det blant deltidsansatte i i kraftforsyning med 39,7 prosent.

Deltidsansatte er i mindretall i alle næringshovedområder unntatt i kommunene, der deltidsandelen utgjør 60 prosent. For alle ansatte under

ett utgjør deltidsansatte om lag 27 prosent. Der antallet deltidsansatte er lite, blir lønnsnivået for disse lettere påvirket av endringer i sysselsettingen, arbeidstid og sesongvariasjoner. Samlet sett viser likevel hovedtrekkene i lønnsutviklingen for deltidsansatte stort sett samme mønster som for heltidsansatte i perioden 2001 til 2005. Det samme trenger likevel ikke å være tilfelle i de enkelte næringshovedområdene i perioden, f. eks. i kommunene og i varehandel, som er to områder med relativt stor deltidsandel.

Lønnen til deltidsansatte per heltidsekivalent som andel av heltidsansattes lønn, varierte i 2005 fra vel 71 prosent for ansatte i eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting og i varehandel til vel 97 prosent for undervisningspersonale i skoleverket, med et gjennomsnitt for alle på 82,1 prosent. Forskjellen i lønn mellom gruppen deltidsansatte og gruppen heltidsansatte knytter seg blant annet til faktorer som yrke, stilling, utdanning og alder. For eksempel er deltidsansatte i varehandel relativt unge og jobber i lavere stillinger enn heltidsansatte. I skoleverket derimot er deltidsansatte og heltidsansatte mer like i alder og utdanning. Også andre forhold kan virke inn, for eksempel at deltidsansatte i enkelte områder stort sett har høyere turnover enn heltidsansatte.

Tabell 1.19 Vekst i prosent fra året før i gjennomsnittlig årslønn¹ per heltidsekivalent² for deltidsansatte etter næringer³. Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn. 2001-2005.

	Andel deltid 2005 ⁴	Vekst fra året før i prosent					Samlet vekst fra 2001 til 2005	Månedslønn*12 1.9/1.10.2005	Lønnsandel ⁵
		2001	2002	2003	2004	2005			
I alt		4,1	7,3	4,3	3,7	2,8	24,2	297 000	82,1
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	2	2,0	1,3	10,9	2,1	-1,7	14,9	400 500	76,0
Industri	9	0,4	8,2	6,2	3,6	2,3	22,2	306 100	88,2
Kraftforsyning	8	5,4	11,1	4,8	5,9	7,5	39,7	342 000	86,1
Bygge- og anleggsvirksomhet	4	5,5	12,6	0,9	1,8	3,7	26,6	312 000	93,0
Varehandel	42	6,4	3,5	3,6	2,4	3,1	20,4	251 600	71,5
Hotell- og restaurantvirksomhet	49	-	7,9	5,1	3,7	2,9	-	246 800	89,4
Samferdsel	19	6,3	8,7	3,4	4,1	4,4	29,8	307 400	86,9
Finanstjenester	14	11,5	5,5	0,4	5,3	4,3	29,8	342 700	73,9
Eiendomsdrift og forretningsmessig tjenesteyting	22	11,3	4,1	8,9	-0,7	0,3	25,7	296 800	71,3
Staten	19	9,3	5,6	3,3	6,4	3,7	31,5	328 200	91,3
Undervisningspersonale i skoleverket	34	4,4	11,9	2,2	4,7	2,6	28,2	363 300	97,3
Kommune og fylkeskommune	60	0,8	7,9	2,7	5,1	2,9	20,8	290 500	93,9
Statlige sykehus tjenester	47	-	8,0	3,8	5,1	2,0	-	331 500	89,7
Privat undervisning	37	7,1	2,0	14,5	-2,7	4,9	27,7	338 700	93,9
Private helse- og sosialtjenester	46	5,7	3,6	10,4	1,2	3,3	26,4	295 500	96,0
Sosiale- og personlige tjenester	27	5,1	3,1	15,1	2,3	3,2	31,8	331 500	85,5

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs. avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² Omfatter deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter. Månedsfortjenesten per heltidsekivalent for deltidsansatte er regnet ut på grunnlag av gjennomsnittlig avtalt arbeidstid per uke for de heltidsansatte, dvs. alle med avtalt arbeidstid på 33 timer per uke eller mer. Dersom gjennomsnittlig arbeidstid for heltidsansatte er 37 timer i uka, vil for eksempel en deltidsansatt som arbeider 15 timer i uka ha en vekt på 0,41 (15/37) regnet som heltidsekivalent. Lønnen for deltidsansatte regnet per heltidsekivalent framkommer ved å multiplisere lønnen til vedkommende deltidsansatt med 2,47 (37/15).

³ NOS Standard for næringsgrupper.

⁴ Andel sysselsatte som jobber deltid innenfor den enkelte næring.

⁵ Deltidsansattes lønn som andel av heltidsansattes lønn.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

1.8 Lønnsfordelingen før skatt for heltidsansatte lønnstakere 1997-2005

Tallene som presenteres i dette avsnittet, omfatter en sammenveining av heltidsansatte lønnstakere basert på et materiale fra Statistisk sentralbyrå. Lønnsbegrepet er det samme som benyttes i tabell 1.1, dvs. avtalt utbetalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

Tabell 1.20 viser fordelingen av lønnsinntekt for heltidsansatte i 1997 og 2005. Den viser hvor stor del av den totale lønnsinntekten de ulike lønnsgruppene (desilene) mottar. I 2005 mottok de 10 prosentene (desil 1) med lavest lønn 6,0 prosent av de samlede lønnsinntektene. De 10 prosentene med høyest lønnsinntekt (10. desil) mottok i 2005 19,0 prosent av samlet lønnsinntekt for heltidsansatte.

Fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte lønnstakere fra 1997 til 2005 viser en forskyvning i lønnsfordelingen over denne perioden mot høyere andeler av total lønnsinntekt for gruppene (desilene) med de høyeste lønningene. Gini-koeffisienten har økt fra 0,167 til 0,185 i denne perioden, jf. figur 1.1. Se for øvrig boks 5.4 for definisjon av Gini-koeffisienten. De 10 prosentene av lønnstakerne med de høyeste lønningene (desil 10), har økt sin andel av de totale lønnsinntektene med 0,8 prosentpoeng til 19,0 prosent og desil 9 har økt sin andel med 0,4 prosentpoeng til 12,9 prosent. Dette har særlig skjedd på bekostning av desilene 1-6.

Siden personer vil kunne bevege seg mellom lønnsgrupper i perioden, kan ikke fordelingen si noe direkte om lønnsutviklingen for den enkelte.

Tabell 1.20 viser også en oppsplitting av desil 10 i persentiler. Andelen som hver av persentilene 91 til 100 mottok av de samlede lønnsinntektene økte med 0,1-0,2 prosentpoeng eller var uendret fra 1997 til 2005. Persentil 100 (prosenten med høyest lønn) hadde 3,1 prosent av de samlede lønnsinntektene i 1997 og 3,2 prosent i 2005. For denne gruppen, som besto av om lag 14 300 heltidsansatte lønnstakere i 2005, var gjennomsnittslønnen dette året 1 160 000 kroner.

Tabell 1.20 Fordelingen av total lønnsinntekt for heltidsansatte. Per 1. september/1. oktober 1997 og 2005

	1997		2005		Vekst i årslønn i prosent 1997-05
	Årslønn ¹	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
<i>Alle</i>	248 000	100	361 700	100	45,8
Desil 1	159 200	6,4	216 800	6,0	36,2
Desil 2	182 900	7,4	256 600	7,1	40,3
Desil 3	195 900	7,9	277 100	7,7	41,4
Desil 4	207 500	8,4	296 100	8,2	42,7
Desil 5	218 800	8,8	314 900	8,7	43,9
Desil 6	232 500	9,4	337 200	9,3	45,0
Desil 7	248 500	10,0	364 100	10,1	46,5
Desil 8	271 100	10,9	400 100	11,1	47,6
Desil 9	311 100	12,5	465 100	12,9	49,5
Desil 10	452 400	18,2	688 700	19,0	52,2
Gini-koeffisient		0,167		0,185	
Herav desil 10 oppdelt i persentilene:					
91	350 700	1,4	525 000	1,5	49,7
92	359 900	1,5	541 800	1,5	50,6
93	371 300	1,5	560 800	1,6	51,0
94	385 700	1,6	584 500	1,6	51,6
95	402 400	1,6	610 200	1,7	51,6
96	422 400	1,7	643 400	1,8	52,3
97	447 200	1,8	685 200	1,9	53,2
98	482 000	1,9	741 100	2,1	53,8
99	538 500	2,2	834 600	2,3	55,0
100	763 700	3,1	1 160 600	3,2	52,0
<i>Menn</i>	260 700	100	378 900	100	45,4
Desil 1	163 500	6,3	219 600	5,8	34,3
Desil 2	188 300	7,2	262 500	6,9	39,4
Desil 3	201 400	7,7	284 100	7,5	41,0
Desil 4	213 500	8,2	303 700	8,0	42,2
Desil 5	226 700	8,7	324 900	8,6	43,3
Desil 6	242 400	9,3	350 300	9,2	44,5
Desil 7	261 600	10,0	380 600	10,0	45,5

Tabell 1.20 Fordelingen av total lønnsinntekt for heltidsansatte. Per 1. september/1. oktober 1997 og 2005

	1997		2005		Vekst i årslønn i prosent 1997-05
	Årslønn ¹	Andel ²	Årslønn ¹	Andel ²	
Desil 8	288 800	11,1	424 500	11,2	47,0
Desil 9	335 200	12,9	498 600	13,2	48,7
Desil 10	485 500	18,6	740 700	19,6	52,6
Gini-koeffisient		0,177		0,197	
<i>Kvinner</i>	222 700	100	328 800	100	47,6
Desil 1	153 700	6,9	213 100	6,5	38,6
Desil 2	175 100	7,9	248 400	7,6	41,9
Desil 3	186 500	8,4	266 000	8,1	42,7
Desil 4	197 200	8,9	283 300	8,6	43,7
Desil 5	207 400	9,3	300 100	9,1	44,7
Desil 6	217 200	9,8	317 600	9,7	46,2
Desil 7	229 300	10,3	338 400	10,3	47,6
Desil 8	243 500	10,9	365 000	11,1	49,9
Desil 9	264 600	11,9	402 500	12,2	52,1
Desil 10	352 300	15,8	553 200	16,8	57,0
Gini-koeffisient		0,129		0,150	

¹ Gjennomsnittlig årslønn per 1.9/1.10.

² Andel av total lønnsinntekt i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

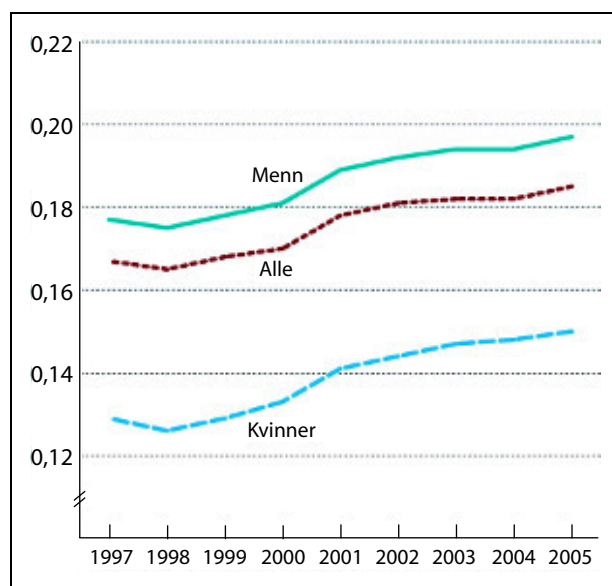
Siste kolonne i tabellen viser den prosentvise endringen i gjennomsnittlig lønnsinntekt fra 1997 til 2005. Samlet sett økte gjennomsnittlig lønnsinntekt i perioden med 45,8 prosent. Det var økende lønnsvekst fra desil 1 til 10. I desil 1 var lønnsveksten 36,2 prosent og i desil 10 52,2 prosent. Oppsplittingen av desil 10 viser også en økende lønnsvekst fra persentil 91 til og med 99. I persentil 100 derimot var lønnsveksten lavere enn i persentilene 96-99.

Tabell 1.20 viser også fordelingen av lønnsinntekt blant heltidsansatte menn og kvinner. Spredningen i lønnsinntekt målt ved Gini-koeffisienten er større blant menn enn kvinner; 0,197 for menn og 0,150 for kvinner i 2005. På den annen side har økningen i spredningen fra 1997 til 2005 vært større blant kvinner enn for menn, jf. figur 1.2.

Kvinner er i større grad enn menn i de laveste desilene. I 2005 er 13 prosent av kvinnene og 8 prosent av mennene i desil 1. Desil 10 omfatter 13 prosent av mennene og 5 prosent av kvinnene. I desilene 1-5 er 58 prosent av kvinnene og 44 prosent av mennene, se tabell 1.21. Fra 1997 til 2005 er andelen av kvinnene i laveste desil gått ned, mens den har økt i øverste desil.

Lavlønn

I forbindelse med tariffoppgjørene har det vært benyttet ulike grenser for utmåling av lavlønnstillegg. Det har også vært brukt ulike prinsipper for

Figur 1.2 Utviklingen i Gini-koeffisienten for heltidsansatte lønnstakere. 1997-2005.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1.21 Andelen av kvinner og menn i de ulike desilene. 1997 og 2005. Prosent.

Desil	Menn		Kvinner	
	1997	2005	1997	2005
1	7	8	15	13
2	9	9	13	12
3	9	9	11	11
4	9	9	12	11
5	10	9	11	11
6	10	10	11	11
7	10	10	10	10
8	11	10	8	9
9	12	12	6	7
10	13	13	3	5
Alle	100	100	100	100

Kilde: Statistisk sentralbyrå

omfanget av de lavlønnstillegg som er gitt. Ofte har avtaleområdet gjennomsnitt vært avgjørende, ved

andre anledninger bedriftens eller den enkeltes lønnsnivå.

En grense som også ble benyttet for den såkalte lavtlønnsgarantiordningen for LO/NAF-området (nå LO/NHO-området), var 85 prosent av industriarbeiders gjennomsnitt i dette tariffområdet. En slik definisjon av lavtlønns grensen ville tilsvare kr 260 600 for et fullt årsverk uten overtid i 2005, jf. tabell 1.22.

Med denne grensen for lavtlønn var 17 prosent av alle heltidsansatte lønnstakere lavtlønte både i 2004 og 2005, jf. tabell 1.22. I perioden 1997-2005 har andelen variert mellom 14 og 18 prosent. Blant kvinner var andelen lavtlønte 22 prosent i 2005 og blant menn 14 prosent. Fra 1997 til 2005 var det en nedgang i andelen lavtlønte kvinner, men andelen var uendret for menn.

Grensen tilsvare 72 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for alle heltidsansatte (på kr 361 700). Forskjellen kan tilskrives flere forhold:

- lønnsinntekten på kr 361 700 kan skrive seg fra mer enn ett normalårsverk
- industriens lønnsnivå er noe lavere enn gjennomsnittet for alle

Tabell 1.22 Andel lavtlønte¹, beregnet lavtlønnsnivå¹, gjennomsnittlig årslønn og median² årslønn for alle. 1997-2005. Prosent og kroner.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
I alt	18	14	16	16	18	17	18	17	17
Menn	14	11	12	12	14	13	15	14	14
Kvinner	25	21	23	23	25	23	24	22	22
Lavtlønnsnivå ¹	186 800	197 300	206 500	215 800	226 400	237 700	246 600	252 600	260 600
Gj. sn. årslønn, alle ³	248 000	267 200	278 100	292 800	306 100	326 700	337 400	349 400	361 700
Median årslønn, alle	225 000	242 800	252 000	265 200	276 100	295 000	304 200	315 000	325 000

¹ Definert som lønnsnivå lavere enn 85 prosent av gjennomsnittlig lønnsnivå for industriarbeidere i LO/NHO-området

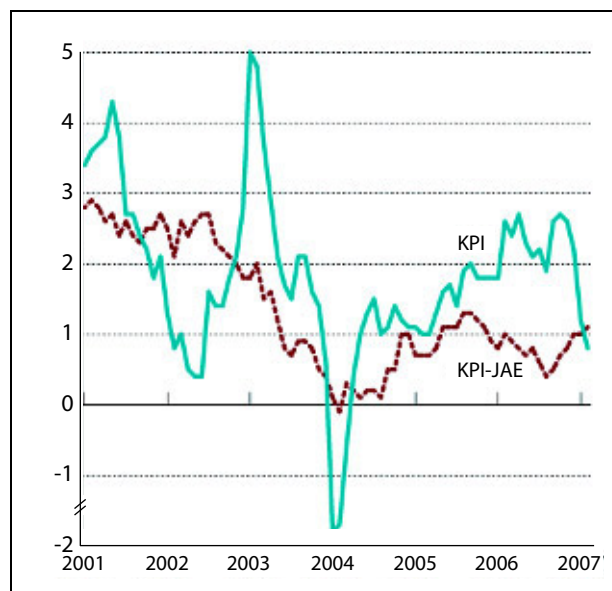
² Median årslønn finner en ved å sortere lønnen for lønnstakerne etter størrelse og så finne lønnsnivået for den personen som blir liggende i midten.

³ Månedstjeneste per september/oktober*12

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Kapittel 2 Konsumprisutviklingen i Norge

- Fra 2005 til 2006 økte konsumprisindeksen (KPI) med 2,3 prosent. Konsumprisveksten i 2006 ble i stor grad trukket opp av sterk vekst i elektrisitetsprisene, og i noen grad også av utviklingen i drivstoffprisene og avgiftsøkninger. Justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) steg konsumprisene med 0,8 prosent i fjor.
- KPI økte med 0,8 prosent fra februar 2006 til februar 2007. Veksten i KPI-JAE var 1,1 prosent i samme periode. Tolvmånedersveksten i KPI har falt betydelig de siste månedene, hovedsakelig som følge av prisutviklingen på elektrisitet.
- Beregningsutvalget anslår en gjennomsnittlig prisvekst på 0-1 prosent fra 2006 til 2007.

Figur 2.1 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Finansdepartementet.

2.1 Prisutviklingen i senere år

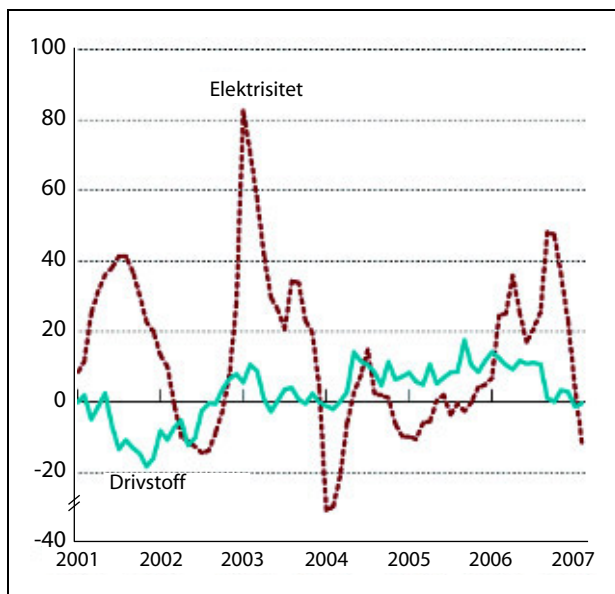
2.1.1 Hovedlinjer i prisutviklingen

Konsumprisene (KPI) økte i gjennomsnitt med 2,3 prosent fra 2005 til 2006, mot 1,6 prosent året før. Målt på tolv månedersbasis, varierte prisveksten i 2006 mellom 1,8 prosent (januar) og 2,7 prosent (april og oktober), jf. figur 2.1. Elektrisitetsprisutviklingen trakk alene veksten i KPI opp med ett prosentpoeng fra 2005 til 2006. Også prisutviklingen for drivstoff og tjenester bidro til å trekke opp konsumprisveksten i 2006. Klær var den viktigste enkeltvaren som dempet konsumprisveksten i fjor, men også prisene på audiovisuelt utstyr gikk ned. Fra februar 2006 til februar 2007 økte KPI med 0,8 prosent, ned fra en tolv månedersvekst på 1,2 prosent i januar. Den reduserte tolv månedersveksten de siste månedene må særlig ses i sammenheng med utviklingen i elektrisitetsprisene.

Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE) er et mål på den underliggende inflasjonen. Fra 2005 til 2006 steg KPI-JAE med 0,8 prosent, ned fra 1,0 prosent året før. Veksten i KPI-JAE falt fra begynnelsen av 2006 og fram mot sommeren. Tolvmånedersveksten i august på 0,4 prosent var den laveste på to år. Etter den tid har veksten i KPI-JAE tatt seg opp

igjen, og tolv månedersveksten var i februar 2007 1,1 prosent.

Figur 2.2 viser prisutviklingen for energivarene drivstoff og elektrisitet. Disse energivarene bidro samlet til å trekke opp prisveksten med om lag 1,3 prosentpoeng i fjor. Elektrisitetsprisene til husholdningene følger med et visst tidsetterslep utviklingen i spotmarkedet for kraft. Samlet sett økte elektrisitetsprisen til husholdningene (inkl. nettleie) med 28,0 prosent fra 2005 til 2006. Elektrisitetsprisene steg mye fra januar til april. I de påfølgende månedene falt prisene, før de tok seg opp igjen på sensommeren. I september var elektrisitetsprisene 48,1 prosent høyere enn på samme tid året før. Mot slutten av fjoråret falt elektrisitetsprisene. Denne utviklingen har fortsatt inn i 2007, og i februar i år var elektrisitetsprisene 31,7 prosent lavere enn i oktober 2006 og 11,5 prosent lavere enn samme måned året før. Prisen på drivstoff økte i gjennomsnitt med 8,0 prosent fra 2005 til 2006. Prisene økte klart fra årsskiftet 2005/2006 til juli, før de falt til dels kraftig i perioden august til

Figur 2.2 Energivarer i KPI. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

november i fjor. I februar 2007 var prisen på drivstoff 0,5 prosent lavere enn ett år tidligere.

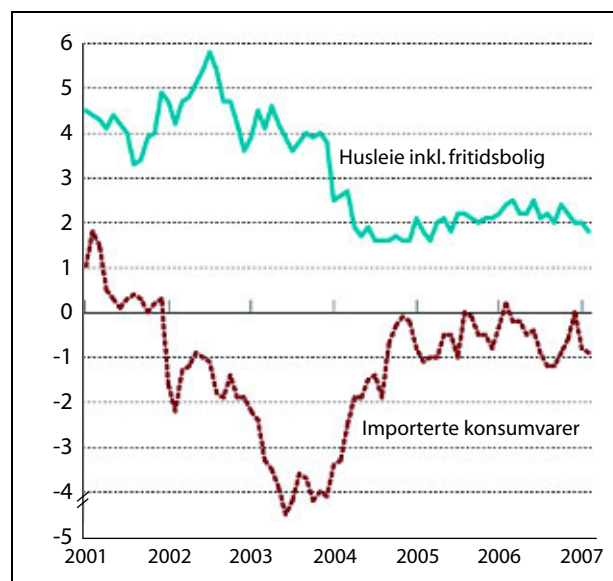
Fra 1. januar 2006 ble merverdiavgiftssatsen på næringsmidler satt opp fra 11 til 13 prosent. I tillegg ble den laveste merverdiavgiftssatsen satt opp fra 7 til 8 prosent. Fra 1. september 2006 ble det innført 8 prosent merverdiavgift på utleie av hotellrom og hytter. Avgiftsendringene bidro med 0,3 prosentpoeng til den samlede konsumprisveksten fra 2005 til 2006. Med virkning fra 1. januar 2007 er merverdiavgiftssatsen for næringsmidler økt fra 13 til 14 prosent. Nærmere omtale av avgiftsendringene for 2007 er gitt i avsnitt 2.2.1.

De senere årene har prisutviklingen for importerte konsumvarer vært preget av prisnedgang på varer som klær, sko og audiovisuelt utstyr. Moderat prisstigning internasjonalt og vridning i handelsmønsteret har bidratt til prisnedgang på importerte konsumvarer. De siste månedene av fjoråret økte tolv månedersveksten, og i desember 2006 var prisene på importerte konsumvarer like høye som ett år tidligere. Denne utviklingen ble imidlertid reversert i begynnelsen av inneværende år. Tolv månedersveksten på importerte konsumvarer var -0,9 prosent i februar i år.

Husleieindeksen består av beregnet husleie og betalt husleie. Betalt husleie er husleie fra leietakere, mens beregnet husleie skal uttrykke verdien på tjenesten selvere og andelseier får av boligen sin. Verdien av denne tjenesten antas å følge utviklingen i leieprisen på tilsvarende boliger i leiemar-

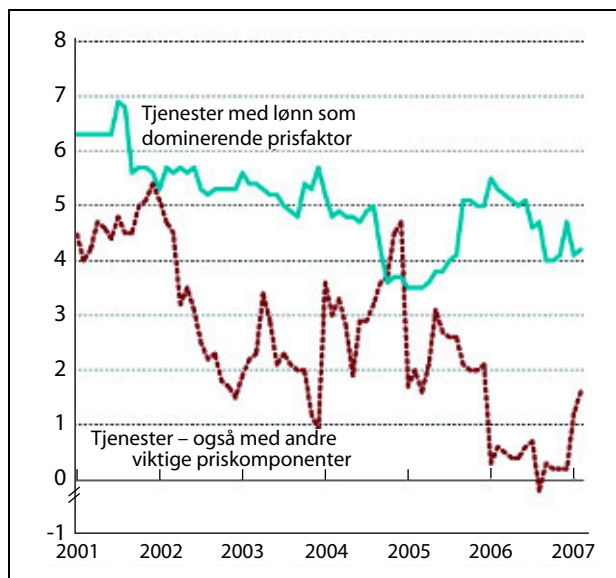
kedet. Figur 2.3 viser utviklingen i husleiene inkl. fritidsbolig. Fra 2005 til 2006 økte husleiene i gjennomsnitt med 2,2 prosent, mens økningen fra februar 2006 til februar 2007 var 1,8 prosent. Målt på tolv månedersbasis er veksten i husleiene betydelig lavere enn sommeren 2002 da veksten var oppe i 5,6 prosent. Utviklingen i leieprisene de siste årene må bl.a. ses i sammenheng med utviklingen i rentenivået. Renteendringer kan påvirke husleiene både gjennom endrede kostnader for utleier og ved at alternativkostnaden leietakere står overfor ved å kjøpe bolig endres.

Figur 2.4 viser prisutviklingen for tjenester. Prisene for tjenester med lønn som dominerende prisfaktor økte med 4,8 prosent fra 2005 til 2006 og med 4,2 prosent fra februar 2006 til februar 2007. Eksempler på slike tjenester er tjenester utført av håndverkere, tannleger og frisører. Prisveksten var særlig sterk i andre halvdel av 2006, da prisene økte med 2,7 prosent fra juni til desember. For tjenester som også har andre viktige priskomponenter, var prisveksten betydelig lavere i fjor. Denne typen tjenester omfatter bl.a. barnehager, restaurantbesøk, flyreiser, finanstjenester og telefonsamtaler. Fra 2005 til 2006 økte prisene for disse tjenestene med bare 0,4 prosent. Prisveksten i fjor ble trukket ned av at maksimalsatsene for foreldrebetaling i barnehager ble redusert med 500 kroner til 2 250 kroner fra 1. januar 2006, jf. boks 2.1. Dessuten har sterk konkurranse innenfor bl.a. finanstjenester og teletjenester trukket prisveksten ned. I

Figur 2.3 KPI etter leveringssektor: Importerte konsumvarer og husleie inkl. fritidsbolig. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.4 KPI etter leveringssektor: Tjenester. Prosentvis vekst fra samme måned året før

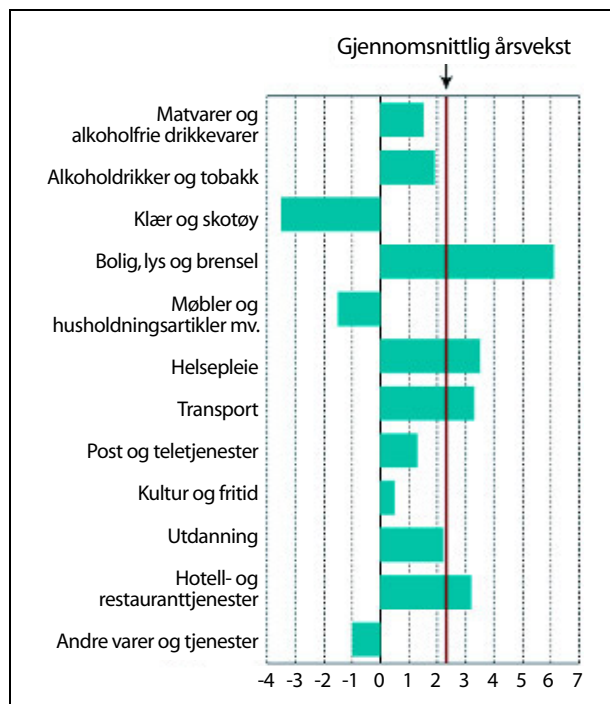
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

februar 2007 var prisene for tjenester som også har andre priskomponenter 1,6 prosent høyere enn på samme tid i fjor.

2.1.2 Prisutviklingen for ulike konsumgrupper

I tabell 2.2 og figur 2.5 er konsumprisindeksen inndelt etter konsumgrupper.

Prisene på «matvarer og alkoholfrie drikkevarer» økte med 1,5 prosent i gjennomsnitt både i

Figur 2.5 Konsumprisindeksen. Årsvekst for ulike konsumgrupper fra 2005 til 2006. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2005 og i 2006. Merverdiavgiftssatsen for næringsmidler økte fra 11 til 13 prosent 1. januar 2006, jf. omtale ovenfor. Dette bidro til at prisene på matvarer og alkoholfrie drikkevarer økte med 0,7 prosent fra desember 2005 til januar 2006. Etter å ha økt videre med om lag 2 prosent fra januar til juli 2006, falt prisene på matvarer og alkoholfrie drik-

Tabell 2.1 Konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE), etter leveringssektor

	Vekt ¹	Endring i prosent fra samme periode året før		
		2006	jan.07	feb.07
Totalt	1000	0,8	1,0	1,1
Jordbruksvarer	64	-0,3	0,9	2,0
Fiskevarer	7	1,7	-1,8	2,7
Andre norskproduserte konsumvarer	172	0,5	1,4	1,9
Importerte konsumvarer	317	-0,5	-0,8	-1,0
Husleie	186	2,2	2,0	1,8
Andre tjenester	254	1,6	2,1	2,4
- med arbeidslønn som dominerende priskomponent		4,8	4,1	4,2
- også med andre viktige priskomponenter		0,4	1,3	1,6

¹ Vektene er Beregningsutvalgets anslag for vektene i konsumprisindeksen justert for energivarer (KPI-JE) for perioden august 2006 - juli 2007. SSB publiserer utelukkende vektgrunnlaget for konsumprisindeksen (KPI) og det eksisterer således ikke offentlige vekter for KPI-JE eller konsumprisindeksen justert for avgiftsendringer og utenom energivarer (KPI-JAE).

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

kevarer med 0,6 prosent fra juli til desember. For konsumgruppen «alkoholholdige drikkevarer og tobakk» økte prisene i gjennomsnitt med 1,9 prosent i 2006, ned fra en årsvekst på 2,5 prosent året før.

Prisutviklingen for de typiske importvarene «klær og skotøy» bidro til å dempe veksten i KPI i fjor. Samlet falt prisene med 3,5 prosent i 2006, men prisnedgangen har likevel avtatt noe i forhold til i 2004 og 2005, da prisene sank med henholdsvis 6,9 og 4,6 prosent.

I 2006 økte prisene for konsumgruppen «bolig, lys og brensel» med 6,1 prosent i gjennomsnitt, mot en prisøkning på 1,7 prosent året før. Prisutviklingen for denne konsumgruppen ble i fjor i stor grad trukket opp av den sterke veksten i elektrisitetsprisene. Også prisene på tjenester for vedlikehold og reparasjon av bolig bidro til å trekke prisveksten opp. Veksten i husleiene var i fjor om lag lik den generelle konsumprisveksten.

Prisene på «møbler og husholdningsartikler» falt med 1,5 prosent i 2006, og bidro dermed til å dempe veksten i KPI. Til sammenlikning hadde denne konsumgruppen en prisnedgang på 0,4 prosent i 2005 og 1,8 prosent i 2004.

For konsumgruppen «transport» økte prisene i gjennomsnitt med 3,3 prosent i fjor. Drivstoffprisen økte med 8,0 prosent i fjor, og det var også relativt høy prisvekst på vedlikehold og reparasjon av biler. Dessuten bidro prisoppgang på transporttjenester til veksten i KPI med en samlet prisstigning på 3,9 prosent i 2006.

«Kultur og fritid» hadde samlet en prisstigning på 0,5 prosent i 2006. Det er imidlertid store variasjoner innad i denne konsumgruppen. Mens tjenester innen kultur og fritid bidrar til å trekke prisveksten opp med en prisøkning i 2006 på 5,7 prosent, trekker prisutviklingen på audiovisuelt utstyr i motsatt retning. Prisene på slikt utstyr falt i fjor med 7,8 prosent.

2.1.3 Kommunale avgifter/gebyrer

Statistisk sentralbyrå gjennomfører hvert år en egen undersøkelse av kommunale gebyrer for vann, renovasjon, avløp og feiing. Undersøkelsen nyttes som støtte i vurderingen av utviklingen i konsumgruppen «andre tjenester i tilknytning til bolig». Undersøkelsen er basert på elektroniske data innhentet fra KOSTRA-prosjektet (Kommu-

Tabell 2.2 Konsumprisindeksen – varer og tjenester etter konsumgruppe

	Endring i prosent fra samme periode året før			
	Vekt ¹	2005	2006	februar 2007
Totalt	1000	1,6	2,3	0,8
01 Matvarer og alkoholfrie drikkevarer	116,1	1,5	1,5	2,4
02 Alkoholholdige drikkevarer og tobakk	29,9	2,5	1,9	2,0
03 Klær og skotøy	59,2	-4,6	-3,5	-6,3
04 Bolig, lys og brensel	265,0	1,7	6,1	0,4
Herav: Betalt husleie	30,4	2,0	2,3	2,0
Beregnet husleie	117,1	1,9	2,2	1,7
Elektrisitet og brensel	46,3	-1,7	24,7	-9,7
05 Møbler og husholdningsart.	66,0	-0,4	-1,5	1,0
06 Helsepleie	29,5	2,8	3,5	2,0
07 Transport	176,0	4,3	3,3	1,5
Herav: Kjøp av egne tr. midler	90,9	1,4	0,9	0,3
Drift/vedlikehold	60,1	7,7	6,2	2,0
Transporttjenester	25,0	5,4	3,9	4,1
08 Post og teletjenester	27,6	-0,7	1,3	-2,1
09 Kultur og fritid	124,0	0,8	0,5	1,0
10 Utdanning	3,2	1,3	2,2	2,3
11 Hotell- og restauranttjenester	37,6	1,6	3,2	3,8
12 Andre varer og tjenester	65,9	1,8	-1,0	1,9

¹ Vektene gjelder fra august 2006 til juli 2007. Vektene er basert på et gjennomsnitt av de tre siste forbruksundersøkelsene.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 2.1 Utviklingen i barnehagesatser og egenandeler de siste årene

Barnehagesatser

Ordinære undersøkelser om foreldrebetaling i barnehager blir foretatt i januar og august. Regelen om maksimalpris på foreldrebetaling i barnehagene trådte i kraft 1. mai 2004, og maksimalprisen ble den gang satt til 2 750 kroner.

Fra 1. januar 2006 ble maksimalprisen redusert til 2 250 kroner. Januarundersøkelsen 2006 viste at barnehagesatsene fra januar 2005 til januar 2006 i gjennomsnitt falt med 15,7 prosent i kommunale barnehager og 10,9 prosent i private barnehager. Augustundersøkelsen 2006 viste at barnehageprisene falt med 1,4 prosent fra januar til august 2006. Fra 1. januar 2007 utgjør maksimalprisen 2 330 kroner. Satsene i kommunale barnehager økte med 3,1 prosent fra januar 2006 til januar 2007, mens satsene i private barnehager ble redusert med 0,9 prosent i samme periode.

Egenandeler

Blant de helserelevante varene og tjenestene som er inkludert i konsumprisindeksen, er legekonsultasjoner, fysikalsk behandling og et utvalg legemidler. De ulike egenandelene som omtales

nedenfor, fanges dermed bare delvis opp av konsumprisindeksen.

Egenandelstak 1 omfatter egenandeler for legehjelp, psykologhjelp, legemidler og sykepleieartikler på blå resept samt syketransport. Egenandelen (maksimalbeløpet) ved kjøp av legemidler på blå resept økes med 10 kroner til 510 kroner fra 1. januar 2007. Egenandelen ved pasienttransport økes med 10 kroner til 240 kroner tur/retur fra samme tidspunkt. Fra 1. juli 2007 økes egenandelene for legehjelp, psykologhjelp mv. med 5 prosent. Når egenandelstak 1 er nådd, får en et frikort som gjelder resten av året. Egenandelstak 1 er 1 660 kroner i 2007 og er økt med 2,8 prosent i forhold til taket i 2006. I fjor ble det utstedt vel 900 000 frikort.

Egenandelstak 2 omfatter egenandeler for fysioterapi, refusjonsberettiget tannbehandling med visse unntak, opphold ved opptreningsinstitusjoner og behandlingsreiser til utlandet. Egenandelstak 2 er for 2007 satt til 2 500 kroner. I forbindelse med Revidert nasjonalbudsjett 2006 ble den tidligere ordningen med gratis fysioterapi for pasienter med visse kroniske sykdommer eller behov for opptrening etter større operasjoner gjeninnført.

neStat-rapportering). Tabell 2.3 viser prosentvis endring fra januar ett år til januar året etter. Endringstallene for perioden januar 2006 til januar 2007 er foreløpige og bygger på innrapporterte data fra 385 kommuner.

Tabell 2.3 Kommunale gebyrer knyttet til egen bolig. Endring i prosent. Gjelder hele landet

	jan.04- jan.05	jan.05- jan.06	jan.06- jan.07 ¹
Renovasjon	2,7	1,7	3,0
Feiing	4,8	3,1	4,4
Vann	2,6	-0,8	0,7
Avløp	0,2	-1,5	0,0
KPI	1,1	1,8	1,2
Betalt husleie	2,2	2,1	2,3
Beregnet husleie	2,1	2,1	1,9

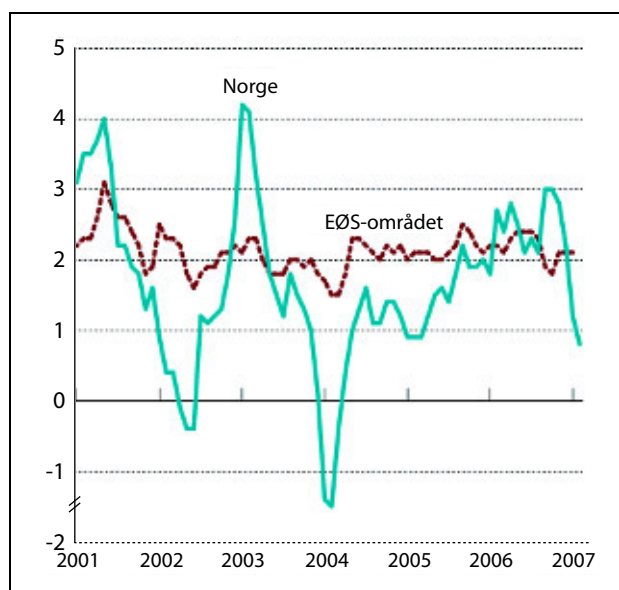
¹ Tall for veksten fra januar 2006 til januar 2007 er foreløpige og kan erfaringsmessig endres betydelig når det foreligger reviderte tall i juni.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1.4 Den harmoniserte konsumprisindeksen

Det produseres harmoniserte konsumprisindekser i alle EU-land, samt Island og Norge, for å sammenlikne prisveksten mellom disse landene. Den harmoniserte konsumprisindeksen (HKPI) utarbeides parallelt med den tradisjonelle konsumprisindeksen (KPI). For Norge er det eneste området som er utelatt fra HKPI i forhold til KPI, selveierens bokostnader (beregnet husleie). Betalt husleie inngår imidlertid i indeksen. Totalt sett innebærer det at husholdningenes gjennomsnittlige boutgifter blir mindre vektlagt i HKPI enn i KPI. I Norge bygger vektene i både KPI og HKPI på et gjennomsnitt av resultater fra Forbruksundersøkelsen de siste tre årene, men vektene byttes på ulike tidspunkt i de to indeksene.

I 2005 var den gjennomsnittlige økningen i HKPI 1,5 prosent, mot en vekst i KPI på 1,6 prosent. I 2006 var den gjennomsnittlige økningen i HKPI og KPI henholdsvis 2,5 og 2,3 prosent.

Figur 2.6 Harmonisert konsumprisindeks i Norge og EØS-området. Prosentvis vekst fra samme måned året før

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 2.6 gir en oversikt over tolv måneders-veksten i HKPI i Norge og EØS-området. Den norske prisveksten er generelt mer volatil enn prisveksten i EØS-området, særlig på bakgrunn av at elektrisitetsprisene varierer betydelig i Norge. Prisveksten var lavere i Norge enn i EØS-området fra sommeren 2003 til begynnelsen av 2006. Utover i 2006 ble den norske prisutviklingen i stor grad trukket opp av den sterke veksten i elektrisitetsprisene. Fra februar 2006 til februar 2007 økte HKPI for Norge med 0,8 prosent. Tolv månedersveksten har falt de siste månedene, særlig som følge av prisutviklingen på elektrisitet.

2.2 Anslag på konsumprisutviklingen i 2007

Utvalget har gjennomført beregninger med den makroøkonomiske modellen Kvarts¹.

2.2.1 Forutsetninger for modellberegningene

De viktigste størrelsene som anslås utenfor modellen, er summert opp i tabell 2.4.

Utviklingen i *importprisene* er viktig for prisutviklingen i Norge. Konsumprisindeksen definerer

nær 30 prosent av produktene (målt ved budsjettandeler) som importerte konsumvarer. Prisene på disse varene inneholder også betydelige hjemmekostnadselementer knyttet til distribusjon og avgifter. På den annen side er det viktige elementer av importert produktinnsats knyttet til produksjonen av varer og tjenester som er definert som levert fra norske næringer.

Importprisene på konsumrelaterte varer er anslått å ha økt med 0,9 prosent fra 2005 til 2006. Utviklingen i importprisene på konsumvarer påvirkes bl.a. av utviklingen i kronkursen, prisstigningen hos handelspartnerne og vridninger i importen fra høykostland til lavkostland. Den importveide kronkursen svekket seg med 0,6 prosent i gjennomsnitt fra 2005 til 2006. Ved utarbeidningen av prisprognosen har utvalget tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig importveid kronkurs fra januar til midten av mars og lagt til grunn at valutakursen vil holde seg på om lag dette nivået gjennom 2007. Det innebærer at kronen, målt ved den importveide kronkursen, svekker seg med om lag 1 prosent fra 2006 til 2007. Det er i modellberegningene lagt til grunn en gjennomsnittlig økning i importprisene på konsumrelaterte varer på 2,2 prosent fra 2006 til 2007, regnet i norske kroner. I en alternativ beregning anslås virkningen av at den importveide kronkursen blir 2 prosent sterkere eller svakere enn det som er lagt til grunn. Det vil bidra til å endre samlet prisvekst med om lag 0,4 prosentpoeng i 2007.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 65 USD eller 416 kroner pr. fat i 2006, mot en pris på 352 kroner pr. fat i 2005. Oljeprisen nådde en topp på over 75 USD pr. fat i august i fjor, men har deretter falt til mellom 50 og 65 USD pr. fat. Gjennomsnittlig oljepris hittil i år har vært om lag 57 USD. Utvalget har lagt til grunn at den gjennomsnittlige oljeprisen faller med vel 17 prosent fra 2006 til 2007. Det tilsvarer en gjennomsnittlig oljepris i 2007 på 55 USD eller 343 kroner pr. fat. Endringer i oljeprisen slår ut i konsumprisene først og fremst gjennom bensinprisene, andre transportkostnader og prisen på fyringsolje. For å illustrere virkningen av å endre oljeprisforutsetningen, har utvalget foretatt en beregning der en ser på virkningen på konsumprisindeksen av at oljeprisen endres med 40 kroner (nær 12 prosent) pr. fat i år i forhold til det som er lagt til grunn. Dette anslås å påvirke prisstigningen med 0,2 prosentpoeng.

Utviklingen i *prisene på norskproduserte jordbruksvarer* vil bl.a. være avhengig av den avtalte rammen i jordbruksoppgjøret og hvor mye av rammen som forutsettes tatt ut ved endring av prisene. Det er også av betydning i hvilken grad markedssi-

¹ For nærmere omtale av Kvarts vises det til Statistisk sentralbyrås hjemmesider: www.ssb.no/forskning/modeller/kvarts/

tuasjonen gjør det mulig å realisere de avtalebestemte prisene. Som en beregningsteknisk forutsetning er det lagt til grunn at basisprisnivået for norskproduserte jordbruksvarer øker med 1,9 prosent fra 2006 til 2007. Prisene på slike varer falt med 0,5 prosent fra 2005 til 2006, jf. tabell 2.4.

Elektrisitetsprisene økte i gjennomsnitt med 28 prosent fra 2005 til 2006. Utvalget tar utgangspunkt i en beregning hvor elektrisitetsprisene reduseres med 20 prosent fra 2006 til 2007. Terminprisene i elektrisitetmarkedet har variert kraftig de siste månedene, og har i denne perioden indikert en reduksjon i totalpris til husholdningene i området 10-30 prosent fra 2006 til 2007. En bør imidlertid være forsiktig med å ta fullt inn over seg kortsiktige svingninger i terminprisene. I tabell 2.5 er det i tillegg gjengitt modellberegninger som viser at 10 prosentpoeng høyere eller lavere vekst i elektrisitetsprisene enn lagt til grunn, vil endre prisveksten med 0,4 prosentpoeng i forhold til referansebanen.

I modellberegningene er det forutsatt at *penge-markedsrenten* i år i gjennomsnitt vil ligge på 4,8 prosent, opp fra 3,1 prosent i gjennomsnitt i 2006.

I beregningene med Kvarts har en benyttet modellens relasjon for husleie. Dette har gitt en anslått vekst i husleiene fra 2006 til 2007 på 2,5 prosent. Veksten antas dermed å ta seg noe opp i forhold til i fjor, da husleieindeksen økte med 2,2 prosent. Økningen i pengemarkedsrenten bidrar isolert sett til å trekke veksten i husleiene opp, mens lavere prisvekst enn i fjor trekker i motsatt retning.

Prisene på varer til konsum inkluderer avgifter og subsidier, og vil dermed bli påvirket av det

Tabell 2.4 Viktige forutsetninger for Kvarts-beregning av konsumprisvekst fra 2006 til 2007. Prosentvis vekst fra året før

Varegruppe	2006	2007
Importveid valutakurs ¹	0,6	1,0
Importpriser, tradisjonelle varer	4,0	3,6
Konsumrelaterede varer ²	0,9	2,2
Øvrige varer	15,7	8,4
Råolje i NOK	18,3	-17,2
Priser på jordbruksvarer ³	-0,5	1,9
Elektrisitetspris ⁴	28,0	-20,0

¹ Positiv endring betyr depresiering av norske kroner.

² Foredlede jordbruks- og fiskeprodukter, drikkevarer og tobakk, tekstil- og bekledningsprodukter, diverse industriprodukter, (verkstedprodukter), biler mv. og matvarer og råvarer.

³ Prisen på jordbruksprodukter til produsent eksklusive subsidier og avgifter.

⁴ Prisen på elektrisk kraft som husholdningene betaler.

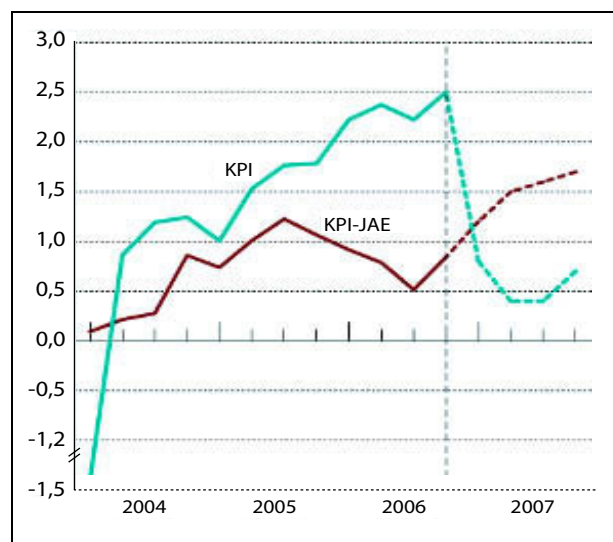
Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

avgiftsopplegget som Stortinget vedtar. Avgiftsopplegget som Stortinget vedtok for 2007, innebar bl.a. at merverdiavgiften for næringsmidler ble satt opp fra 13 til 14 prosent fra 1. januar. Øvrige mengdeavgifter ble prisjustert med i gjennomsnitt 1¾ prosent fra samme tidspunkt. Utvalget har gjennomført beregninger for å vurdere de direkte prisvirkningene i 2007 av det vedtatte avgiftsopplegget. I forhold til et prisjustert avgiftsopplegg i tråd med utvalgets prisanslag, bidrar de vedtatte avgiftssatsene samlet til å øke prisveksten med 0,1-0,2 prosentpoeng i 2007. I februar i år var det en forskjell mellom veksten i KPI og veksten i KPI justert for avgiftsendringer (KPI-JA) på 0,2 prosentpoeng.

For offentlige varer og tjenester har en ved å benytte modellens prisrelasjoner forutsatt at prisveksten på disse følger kostnadsutviklingen i produksjonen av tjenestene. Det er knyttet usikkerhet til takster og avgifter som fastsettes i kommunesektoren. Utviklingen i disse påvirkes av den generelle kostnadsutviklingen, men kommunenes adgang til å fastsette gebyrer gjør at andre økonomiske forhold i den enkelte kommune vil spille inn.

2.2.2 Modellresultater

Beregningen som er blitt gjennomført med Kvarts, gir en økning i konsumprisindeksen (KPI) på 0,6 prosent fra 2006 til 2007. Det tilsvarer en reduksjon på 1,7 prosentpoeng fra i fjor, da KPI økte med 2,3 prosent. Energiprisutviklingen trekker prisvek-

Figur 2.7 KPI og KPI-JAE. Prosentvis vekst fra samme kvartal året før¹

¹ Den heltrukne linjen illustrerer faktisk utvikling, mens stiplede linje er prognose.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 2.5 Modellresultater. Beregnet vekst i KPI og KPI-JAE fra 2006 til 2007 og isolerte virkninger av enkelte endringer i forutsetningene. Konsumprisvekst i prosent fra samme periode året før

	1. kv	2. kv	3. kv	4. kv	Året
KPI	0,8	0,4	0,4	0,7	0,6
KPI-JAE	1,2	1,5	1,6	1,7	1,5
<i>Isolerte prisvirkninger av:</i>					
10 prosentpoeng høyere/lavere elektrisitetsprisvekst	+/-0,4	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,5	+/-0,4
2 prosent svakere/sterkere krone	+/-0,2	+/-0,4	+/-0,5	+/-0,4	+/-0,4
40 kroner høyere/lavere oljepris	+/-0,1	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2	+/-0,2

sten ned. Den underliggende prisveksten antas å ta seg opp framover; justert for avgiftsendringer og uten energivarer indikerer modellberegningene en prisvekst i 2007 på 1,5 prosent, mot en vekst på 0,8 prosent i fjor.

Utviklingen i energiprisene gjennom første halvår i fjor vil isolert sett bidra til å trekke prisstigningstakten ned fra januar til februar og videre utover våren. Målt som vekst over fire kvartaler indikerer modellberegningen at prisveksten målt ved KPI vil være lavest i 2. og 3. kvartal 2007. Prisveksten målt ved KPI-JAE antas å tilta gjennom året, jf. tabell 2.5 og figur 2.7.

2.2.3 Forventningsindikator

Siden 2002 har Statistisk sentralbyrå hvert halvår utarbeidet og publisert en forventningsindikator for konsumprisene. Forventningsindikatoren bygger på opplysninger fra detaljister og offentlige institusjoner om forventet utvikling i deres utsalgspriser til forbruker. Utvalget består av om lag 450 respondenter. Den siste undersøkelsen dekker utviklingen fra november 2006 til mai 2007. I forventningsindikatoren er de innsamlede opplysningene benyttet uten videre bearbeiding. Opplysningene kan ses på som et samlet uttrykk for prisforventninger på detaljistsiden i økonomien på innsamlingstidspunktet.

Materialet fra undersøkelsen indikerte forventninger om en tolv månedersvekst i KPI på 2,8 prosent i desember i fjor, 3,7 prosent i januar i år og 3,6 prosent i februar i år, henholdsvis 0,6, 2,5 og 2,8 prosentpoeng høyere enn realisert prisvekst i disse månedene. Undersøkelsens forventning til tolv månedersvekst i KPI framover varierer fra 2,9 prosent i april til 3,7 prosent i mars. Prisstigningsforventningene ligger dermed betydelig høyere

enn resultatene av modellberegningen omtalt ovenfor. Dette må ses i sammenheng med at materialet fra undersøkelsen ble innhentet i november, da energiprisene var betydelig høyere enn i januar 2007.

Når en trekker ut energivarer, indikerer undersøkelsen forventninger om tolv månedersvekst i konsumprisindeksen justert for energivarer (KPI-JE) på mellom 1,3 prosent (i desember 2006) og 2,5 prosent (i mai 2007). I desember 2006, januar 2007 og februar 2007 lå undersøkelsens forventninger henholdsvis 0,1, 1,0 og 0,9 prosentpoeng høyere enn realisert vekst i KPI-JE.

2.2.4 Utvalgets anslag på konsumprisveksten i 2007

Basert på forutsetningene omtalt ovenfor, gir beregningen på modellen Kvartals en vekst i KPI på 0,6 prosent fra 2006 til 2007. Slike modellbaserte beregninger vil alltid være beheftet med usikkerhet. Usikkerheten i prisvekstanslaget for 2007 er særlig knyttet til utviklingen i elektrisitetsprisene, der det i modellberegningen er lagt til grunn et betydelig fall fra 2006 til 2007. I tillegg er det usikkert hvor raskt og sterkt endringer i kronekursen påvirker prisveksten, hvordan kronekursen vil utvikle seg dersom rentedifferansen overfor utlandet øker og hvor sterke effektene fra endringene i den internasjonale arbeidsdelingen blir framover. Det er også usikkerhet knyttet til hvordan den innenlandske konkurransen påvirker prisutviklingen.

Med bakgrunn i de beregningene som er foretatt og ovennevnte vurderinger, anslår Beregningsutvalget en gjennomsnittlig prisvekst på 0-1 prosent fra 2006 til 2007.

Kapittel 3

Utviklingen i norsk industris konkurransevne

- Den kostnadmessige konkurransevnen for industrien, målt ved relative timelønnskostnader for industriarbeidere i felles valuta, har svekket seg i løpet av de to siste årene. I fjor anslås de relative timelønnskostnadene i felles valuta å ha økt med 1,3 prosent. Timelønnskostnadene økte raskere i Norge enn hos handelspartnerne. En moderat svekkelse av kronekursen bidro i motsatt retning.
- De relative lønnskostnadene per ansatt i markedsrettet virksomhet under ett, målt i felles valuta, anslås å ha økt med 0,6 prosent fra 2005 til 2006. Kronen svekket seg noe fra 2005 til 2006. Lønnsveksten var imidlertid høyere i Norge enn hos handelspartnerne.
- Norske timelønnskostnader for alle ansatte i industrien i 2006 er anslått å ligge om lag 22 prosent høyere enn et handelsvektet gjennomsnitt av handelspartnerne i EU. For industriarbeidere alene lå de norske kostnadene vel 40 prosent høyere enn gjennomsnittet. Det er knyttet usikkerhet og svakheter til tallene. Blant annet er pensjonskostnader bare delvis inkludert i statistikken.
- Lønnsomheten i industrien, målt ved tall fra nasjonalregnskapet og regnskapstall for aksjeselskaper, bedret seg i 2004. Ifølge regnskapstall for aksjeselskaper opplevde industrien ytterligere vekst i 2005.
- I ettertid kan utviklingen i industriens totale konkurransevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i markedsandelene for tradisjonelle varer på hjemmemarkedene og eksportmarkedene. Etter et betydelig fall i eksportmarkedsandelene på slutten av 1990-tallet, holdt disse seg relativt stabile i perioden 2000-2003. I perioden 2003-2005 ser disse imidlertid ut til å ha falt noe.
- Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadmessige konkurransevnen i industrien svekket seg betydelig i løpet av de siste ti årene. Høy produktivitsvekst innenlands kan i prinsippet motvirke denne svekkelsen. Produktivitsveksten i norsk industri, målt ved

bruttoprodukt per timeverk, var imidlertid lavere enn hos handelspartnerne fram til årtusenskiftet, men var i årene 2001-2003 bedre enn hos handelspartnerne. Produktivitsveksten i norsk industri har også i de siste tre år vært relativt høy.

Den omfattende deltakelsen i det internasjonale varebyttet har gjort det mulig for Norge å oppnå en langt høyere materiell levestandard enn hva som ville vært mulig i en økonomi som var vesentlig mer skjermet overfor utenlandsk konkurranse.

Fordelene ved det internasjonale varebyttet vil bli vesentlig redusert, hvis vi ikke samtidig kan sørge for en full og effektiv ressursutnyttelse, herunder full sysselsetting, og en akseptabel inntektsfordeling. Land som deltar i det internasjonale vare- og tjenestebyttet, må over tid ha en rimelig balanse i utenriksøkonomien. *Et lands konkurransevne uttrykker derfor evnen til å opprettholde en rimelig balanse i utenriksøkonomien over tid, samtidig som en har full og effektiv ressursutnyttelse og en akseptabel inntektsfordeling.*

Konkurransevnen for en næring karakteriserer evnen til å utvikle seg over tid. Dette beror på næringens lønnsomhet og dens evne til å trekke til seg investeringer. En lønnsom næring må kunne hevde seg i konkurranse med utenlandske bedrifter på produktmarkedene, og med andre norske næringer i arbeidsmarkedet. En kan ikke uten videre trekke slutninger fra utviklingen i konkurransevnen for en enkelt bedrift eller næring til utviklingen i konkurransevnen for et helt land. En økonomi med vekst og omstilling vil normalt være preget av ulik utvikling i konkurransevnen for de enkelte næringer. Videre kan en bedring i konkurransevnen for en næring, f.eks. gjennom subsidiering av innsatsfaktorene, gi en dårligere utnyttelse av ressursene samlet sett, og dermed ikke bedre konkurransevnen i samfunnsøkonomisk forstand. Det er derfor viktig å skille mellom konkurransevnen for en enkelt næring og for Norge som helhet.

Boks 3.1 Konkurransetsatte og skjermede næringer

Tradisjonelt har konkurransetsatte næringer blitt assosiert med industrien, mens skjermede næringer som regel har blitt assosiert med tjenesteproduserende næringer (varehandel, transporttjenester, finansiell tjenesteyting, annen privat tjenesteyting etc.). Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har imidlertid bidratt til at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet.

En drøfting av innholdet i begrepene konkurransetsatte og skjermede næringer er gitt i Holden-utvalgets rapport NOU 2000:21, vedlegg 8 (av professor Asbjørn Rødseth). I teorien blir skjermede næringer definert ved at de produserer varer eller tjenester som verken eksporteres eller importeres, mens konkurransetsatte næringer produserer varer eller tjenester som eksporteres eller importeres. Denne inndelingen kan ses i lys av en sontring mellom rotløse næringer og andre næringer. Rotløse næringer er næringer som ikke har noen naturlig geografisk forankring, og de kan dermed relativt enkelt flytte produksjonen til et annet land dersom dette viser seg lønnsomt.

For de konkurransetsatte næringene vil produsentprisene i stor grad bli bestemt på verdensmarkedet, mens produsentprisene i de skjermede næringene i større grad vil reflektere forholdet mellom tilbud og etterspørsel innenlands. I praksis er det imidlertid vanskelig å avgrense hvilke næringer som er konkurransetsatte og hvilke som er skjermede, fordi mange næringer er i en mellomstilling.

Rene konkurransetsatte næringer kjenne-tegnes av bedrifter som produserer for et internasjonalt marked ved hjelp av arbeidskraft som eneste lokale (ikke-mobile) produksjonsfaktor. (Bedriftene bruker også kapital, men er ikke bundet til å investere denne i Norge). For konkurransetsatte næringer vil utviklingen i lønnsnivået over tid bestemme om næringen blir værende i Norge eller ikke. Blir lønnsnivået for høyt sammenliknet med produktiviteten, reduseres lønnsomheten, noe som kan føre til at det ikke blir investert i nye arbeidsplasser. Lønnsnivået i de rene konkurransetsatte næringene binder samtidig opp lønnsnivået i resten av økonomien dersom en skal ha samme lønn for samme arbeid uavhengig av næring.

3.1 Indikatorer for industriens kostnadsutvikling

Økt globalisering, sterkere internasjonal konkurranse og lavere transportkostnader har medført at stadig større deler av norsk næringsliv utsettes for konkurranse fra utlandet. Mange tjenesteytende næringer, bygg og anlegg mv. har i de senere år blitt stilt overfor stadig sterkere konkurranse fra utenlandske tilbydere. Blant eksport- og importkonkurrerende næringer i fastlandsøkonomien er imidlertid industrien fortsatt den viktigste enkelt-næringen. En rimelig god evne for industrien til å konkurrere både ute og hjemme er dermed viktig for å realisere en balansert økonomisk utvikling. Dette behøver imidlertid ikke innebære at industriens konkurransevne hele tiden må være like god. Da oljeinntektene kom inn i norsk økonomi, kunne kravet til balanse i utenriksøkonomien sikres med en mindre industrisektor. Men oljeinntektene innebærer ikke at konkurransetsatt sektor på varig basis kan ha svakere konkurransevne enn konkurrentene hos handelspartnerne.

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i næringslivet. Foruten

lønnskostnadene vil andre kostnadskomponenter som energikostnader, kapitalkostnader, transportkostnader og andre kostnader til innenlandsk produsert vareinnsats ha betydning for norske bedrifters muligheter til å kunne hevde seg i den internasjonale konkurransen. Videre vil produktivitetsutviklingen og offentlige avgifter og subsidier være av betydning for konkurransevnen.

Utviklingen i industriens internasjonale konkurransevne avhenger også av produktivitets- og kostnadsutviklingen i øvrige deler av norsk næringsliv. Disse næringene leverer vareinnsats, energi og kapitalvarer til industrien. Jo billigere disse leveransene kan skje, desto bedre blir industriens internasjonale konkurransevne. Videre konkurrerer industrien med øvrige næringer om enkelte innsatsfaktorer, særlig arbeidskraft. Lavere lønninger og svekket lønnsomhet i andre næringer kan føre til at industriens konkurransevne bedres ved at det blir lettere og billigere for industrien å skaffe arbeidskraft og kapitalvarer. Kostnadsutviklingen i industrien kan derfor ikke ses uavhengig av kostnadsutviklingen i norsk økonomi for øvrig. Videre kan det være vanskelig å

Tabell 3.1 Timelønnskostnader i industrien. Prosentvis endring fra året før¹

	Gj.snitt 1996- 1997- 2006	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Vekst i lønnskostnader pr. time												
Norge	4,8	4,4	4,0	8,0	4,6	3,0	6,4	5,4	4,0	5,9	2,8	4,3
Handelspartnerne	3,2	3,9	3,6	2,8	3,1	4,2	3,7	3,4	3,4	2,5	3,0	2,3
Relativ timelønnskostnadsvekst i nasjonal valuta												
	1,6	0,5	0,3	5,0	1,5	-1,2	2,6	1,9	0,5	3,3	-0,2	1,9
Relativ timelønnskostnadsvekst i felles valuta												
	1,9	0,1	0,6	1,7	1,1	-3,2	5,8	10,3	-1,9	-0,1	4,0	1,3
<i>Memo:</i>												
Valutakurs ²	-0,3	0,4	-0,3	3,3	0,4	2,1	-3,0	-7,7	2,5	3,4	-4,0	0,6

¹ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2. Timelønnskostnadene gjelder arbeidere i industrien.

² Handelsvektet valutakurs. Beregnet av TBU. Et positivt endringstall innebærer en effektiv svekkelse av norske kroner.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

overskue hvilke næringer som i framtiden vil være utsatt for internasjonal konkurranse.

Forutsigbare og stabile rammebetingelser kan også bidra til å styrke næringslivets konkurranseposisjon. For en liten, åpen økonomi som den norske vil det være svært vanskelig å oppnå en stabil realøkonomisk utvikling uten at en samtidig har en relativt stabil nominell utvikling, herunder at en unngår sterke utslag i valutakursen.

I dette kapitlet ser vi på noen utvalgte indikatorer for utviklingen i industriens konkurransevne. I avsnitt 3.1 kommenteres utviklingen i hhv. lønnskostnader, kapitalkostnader og andre kostnader. Herunder presenteres også tall for lønnskostnadsutviklingen for markedsrettet virksomhet samlet. I avsnitt 3.2 presenteres tall for produktivitetsutviklingen. I avsnitt 3.3 kommenteres utviklingen i lønnsomheten. For å antyde noe om mulige nivåforskjeller i industriens kostnadsmessige konkurransevne mellom land, omtales de totale lønnskostnadsnivåene for arbeidere i industrien i Norge og i andre land i avsnitt 3.4. For andre kostnadskomponenter er det vanskelig å finne brukbare tall for nivå sammenlikninger. I avsnitt 3.5 gis det en oversikt over utviklingen i markedsandeler for tradisjonelle varer hjemme og ute.

3.1.1 Lønnskostnadsvekst

Lønnskostnadene er den enkeltfaktoren som betyr mest for kostnadene i norsk industriproduksjon. Målt som andel av verdiskapingen (bruttoproduktet) i industrien har lønnskostnadene utgjort om lag 70 prosent de siste ti årene.

Det er gjort to vesentlige endringer av tallgrunnlaget i rapporten. For det første er handelspartneraggregatet oppdatert i tråd med ny informasjon, jf. boks 3.2. For det andre er kildegrunnlaget forandret som følge av endret tilgjengelighet av internasjonal statistikk. IMF har sluttet å produsere relevant tallmateriale for beregning av relativ lønnskostnadsvekst for land utenfor EU. For utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien benyttes nå data fra Bureau of Labour statistics (BLS). Dataene dekker alle arbeidere i industrien. Utviklingen i relative lønnskostnader per ansatt i markedsrettet virksomhet dekkes av data fra OECD.

Tabell 3.1 og figur 3.1 viser utviklingen i lønnskostnader per time for arbeidere i norsk industri og for våre viktigste handelspartnere siden 1996. Ved å ta hensyn til valutakursendringer, kommer en fram til endringer i relative timelønnskostnader i felles valuta¹. Tallene gir imidlertid ikke uten videre uttrykk for en enkel årsaks-virknings sammenheng. For eksempel vil en svekkelse av den norske kronen kunne påvirke den generelle prisutviklingen og bedriftenes inntjening, som i neste omgang kan påvirke lønnsveksten.

I løpet av de siste ti årene har den kostnadsmessige konkurransevnen, målt ved relative timelønnskostnader i felles valuta, i gjennomsnitt svekket seg med 2 prosent per år. Svekkelsen må i

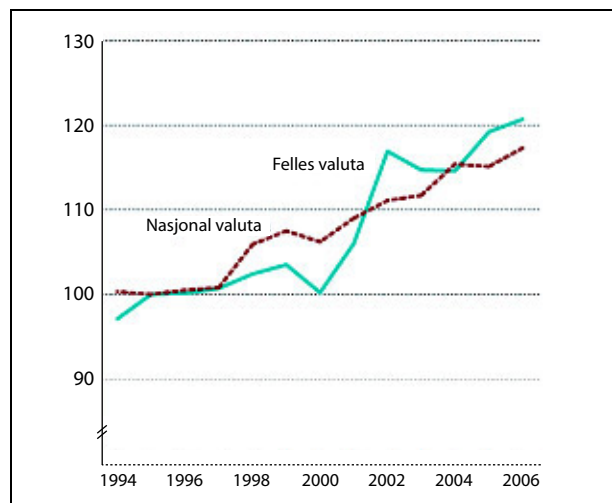
¹ Utviklingen i den handelsvektede valutakursen kan avvike betydelig fra kronens verdi mot enkeltvalutaer. Dette innebærer bl.a. at et veid gjennomsnitt ikke gir et fullstendig uttrykk for den endringen i konkurransesituasjonen de enkelte bedriftene eller bransjene står overfor.

hovedsak ses i sammenheng med gjennomgående høyere lønnskostnadsvekst i Norge i forhold til handelspartnerne. Forskjellen i lønnskostnadsvekst var på sitt høyeste i årene 1998 og 2004. For enkeltår har imidlertid valutakursen gitt sterke utslag på de relative lønnskostnadene, jf. figur 3.1. For eksempel var lønnskostnadsveksten i 2002 2 prosentpoeng høyere enn hos handelspartnerne. Styrkingen av kronkursen fra 2001 til 2002 førte imidlertid til at de relative lønnskostnadene målt i felles valuta økte med over 10 prosent, jf. også omtale av kronkursutviklingen i vedlegg 3.

Veksten i timelønnskostnadene for arbeidere i norsk industri tiltok fra 2003 til 2004. Samtidig svekket imidlertid kronen seg, slik at de relative timelønnskostnadene målt i felles valuta holdt seg om lag uendret. I 2005 var veksten i timelønnskostnadene om lag den samme som hos gjennomsnittet av handelspartnerne. Styrket krone medførte imidlertid at de relative timelønnskostnadene i felles valuta økte med 4 prosent. Den gjennomsnittlige veksten i relative timelønnskostnader for årene 2004 og 2005 sett under ett ble dermed på 1,9 prosent, målt i felles valuta. På bakgrunn av lønnskostnadstall fra bl.a. Eurostat² og SSB anslås de relative lønnskostnadene i felles valuta i industrien å ha økt med 1,3 prosent i 2006.³

Utviklingen i nasjonalregnskapsbegrepet lønn per normalårsverk kan utvikle seg annerledes enn timelønnskostnadene f.eks. som følge av endringer i overtid, antall virkedager og sykefravær. Mens endringer i antall virkedager jevnes ut over tid, og således ikke har betydning for den underliggende utviklingen i relative lønnskostnader vis-à-vis utlandet, vil endringer i sykefravær, overtid, ferie mv. kunne gi uttrykk for reelle bidrag til utviklingen i lønnskostnadene, jf. boks 3.3.

Lønnskostnadene per ansatt i markedsrettet virksomhet i Norge økte akkumulert med 16,1 prosent mer i perioden 1995 til 2006 enn hos gjennomsnittet av våre handelspartnere, jf. figur 3.3. Styrking av kronen gjorde at de relative lønnskostnadene i felles valuta økte med 19,4 prosent i samme periode. De relative lønnskostnadene har steget i alle årene etter 1997. Mens kronen over perioden sett under ett har styrket seg, har den i enkeltår

Figur 3.1 Relative timelønnskostnader for arbeidere i industrien, 1994 til 2006. Indeks 1995=100.

Kilder: BLS¹, SSB, Eurostat, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

¹ Kildematerialet dekker knapt 96 prosent av Norges handelspartnere i 2003, jf. boks 3.2. og boks 3.7.

svekket seg og bidratt til fall i de relative lønnskostnadene. I 2003 og 2004 bidro en svekkelse av kronen til at de relative lønnskostnadene målt i felles valuta i gjennomsnitt falt med 1,8 prosent. I 2005 økte de relative lønnskostnadene pr ansatt med 1,1 prosent. En styrking av kronen medførte at økningen i de relative lønnskostnadene ble på 5,4 prosent, målt i felles valuta dette året. Kronen svekket seg med 0,6 prosent i 2006, og med en økning i de relative lønnskostnadene i markedsrettet virksomhet i Norge på 1,2 prosent, økte de relative lønnskostnadene i felles valuta med 0,6 prosent.

OECD anslår veksten i lønnskostnader per ansatt i markedsrettet virksomhet til 3,1 prosent i 2007 målt i nasjonal valuta og vektet med Norges konkurransevokter, jf. boks 3.2. Også veksten i lønnskostnader per ansatt i industrien er av EU-kommisjonen anslått til 3,1 prosent i 2007 målt i nasjonal valuta og vektet med Norges konkurransevokter⁴.

3.1.2 Andre kostnader

Ved siden av lønnskostnadene er kostnadene ved bruk av innsatsfaktorer og kapital viktige for industrien. Tabell 3.4 gir en oversikt over indikatorer

² Eurostats tall dekker både arbeidere og funksjonærer i industrien. Utviklingen i lønnskostnader per arbeider og lønnskostnader for alle ansatte i industrien kan være ulik. Tallene fra Eurostat dekker alle EU-landene i handelspartneraggregatet unntatt Italia og Irland. For Italia og Irland er det brukt anslag fra EU-kommisjonen, slik at beregningen samlet dekker drøyt 81 prosent av handelspartnerne.

³ Anslaget for veksten i lønnskostnader for Norge i 2006 inneholder også kostnadene knyttet til innføringen av obligatorisk tjenstepensjon (OTP).

⁴ EU-kommisjonens AMECO database (Annual macro-economic database), november 2006, (http://ec.europa.eu/economy_finance/indicators/annual_macro_economic_database/ameco_en.htm) Anslagene gjelder vekst i lønn pr. sysselsatt i industrien. Kilden dekker knapt 93 prosent av Norges handelspartnere i 2003.

Boks 3.2 Norges handelspartnere

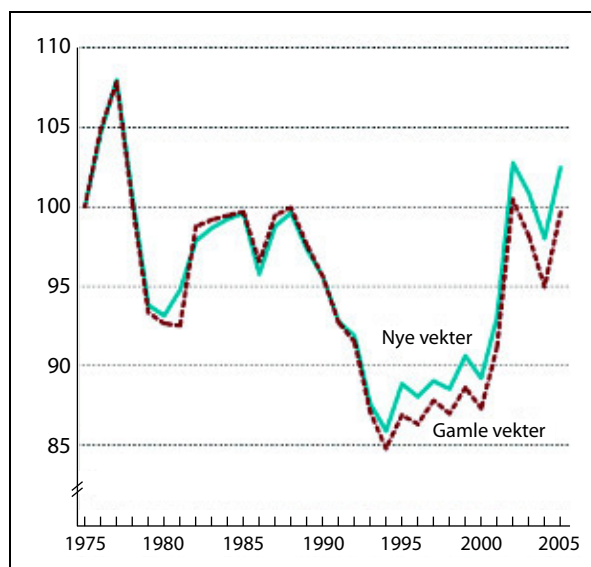
Nytt handelspartneraggregat

For å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norsk næringsliv, sammenliknes gjerne kostnadsvekst og -nivå i Norge med tilsvarende størrelser hos våre handelspartnere. TBU har i beregningene av Norges handelspartnere lagt landsammensetning og vekter beregnet av OECD til grunn. Vektene har vært oppdatert fram til og med 1999. Norges handelsmønster med andre land endres imidlertid over tid, der den relative betydningen for enkeltland kan øke eller bli mindre. I mai 2006 kom OECD med oppdaterte vekter for Norge. I de nye vektene er handelsmønsteret for Norge oppdatert fram til og med 2003.

Tabell 3.2 Nytt og gammelt handelspartneraggregat

Land	Gammel indeks	Ny indeks
Sverige	19,9	21,2
Tyskland	15,0	15,0
Storbritannia	12,0	9,1
Danmark	8,1	8,2
USA	6,4	5,5
Nederland	4,9	5,3
Frankrike	5,0	4,2
Italia	4,0	3,8
Finland	4,0	3,5
Kina		3,0
Japan	4,8	2,9
Polen	1,1	2,8
Belgia	2,7	2,6
Sør-Korea	2,1	2,4
Irland	2,0	1,7
Spania	2,6	1,6
Sveits	1,2	1,1
Hong Kong		1,0
Østerrike	1,0	0,9
Singapore	0,3	0,9
Portugal	0,6	0,8
Russland		0,7
Canada	0,6	0,7
Tyrkia		0,6
Tsjekkia	0,4	0,5

Kilder: OECD og Beregningsutvalget

Figur 3.2 Relative lønnskostnader beregnet med nye og gamle konkurransevekter. Indeks 1975=100.

Kilder: IMF, OECD, Eurostat, Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Beregningsutvalget har i denne rapporten lagt den oppdaterte landsammensetningen fra OECD til grunn for beregningene av handelspartneraggregatet. Landsammensetningen og tilhørende vekter er vist i tabell 3.2. Som det fremkommer i tabellen, innebærer endringene at Kina, Hong Kong, Russland og Tyrkia kommer med som nye land i indeksen, mens Taiwan, Ungarn, Thailand og Hellas går ut. Land som Storbritannia, USA og Japan har fått lavere vekter i det nye settet, mens bl.a. Sverige og Polen har fått høyere vekter.

Virkinger av ny landsammensetning

Figur 3.2 viser virkingen på utviklingen i relative timelønnskostnader i felles valuta beregnet med hhv. nye og gamle vekter. Kildegrunnlaget er det samme som i TBUs forrige rapport, NOU 2006:11, slik at man får frem den isolerte effekten av de nye vektene. Som det fremgår av figuren er effektene av de endrede vektene relativt små.

Handelspartnere vs. konkurranseevne

Sammenlikninger med handelspartnerne benyttes i TBUs rapporter for å vurdere utviklingen i konkurranseevnen til norske bedrifter.

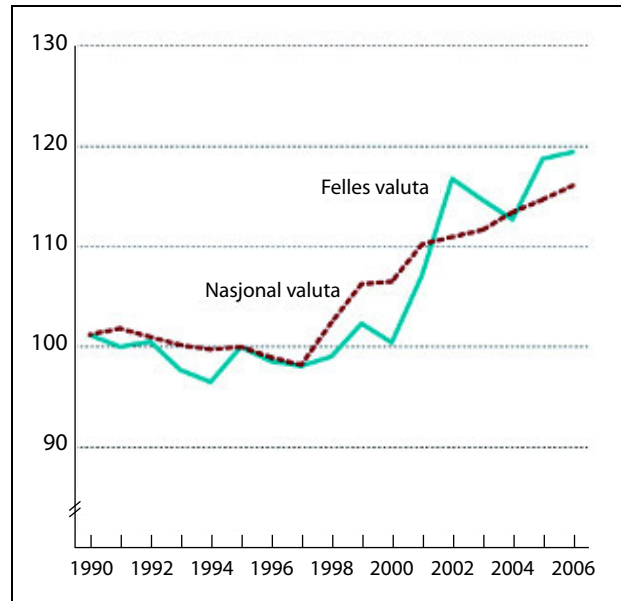
Boks 3.2 forts.

I en beregning av landsammensetning og vektorer som skal danne grunnlag for å vurdere konkurranseevnen til norske bedrifter overfor bedrifter i andre land, burde imidlertid i prinsippet alle faktorer som har betydning for konkurranseevnen tas med. OECD har i stor grad konstruert landsammensetningen og vektene i handelspartneraggregatet på bakgrunn av omfanget av import og eksport av industrivarer mellom Norge og utlandet. I tillegg er det tatt hensyn til konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter i tredjeland. Flere forhold av kvalitativ karakter er imidlertid vanskelig å fange opp i slike beregninger. Videre er det bare sett på handel med industrivarer, og ikke på tjenester eller varer produsert i andre sektorer. Handelsstrømmene til og fra Norge er videre ikke brutt ned til hver enkelt varetype for å kunne gi et grunnlag for å vurdere i hvilken grad det faktisk er direkte konkurranse mellom norske og utenlandske bedrifter, eller om det i stedet handles med varer det ikke er konkurranse om. Den faktiske varesammensetningen vil for eksempel variere betydelig mellom Norge og typiske lavkostland, som for eksempel Kina, slik at det på et gitt tidspunkt er det liten reell konkurranse mellom norske og kinesiske bedrifter. På den annen side vil store kostnadsforskjeller mellom land og områder over tid føre til vridninger i handelsmønstre. Kina er tatt med i handelspartneraggregatet i hovedsak som følge av økte handelsstrømmer mellom Norge og Kina de senere årene.

Beregningsutvalget ser derfor sammenlikninger med handelspartnerne som et nyttig supplement til sammenlikninger med bl.a. EU og definerte grupper av land. Selv om norske bedrifter i dag kanskje ikke er i direkte konkurranse med for eksempel kinesiske bedrifter, kan de bli det senere.

som kan antyde noe om den relative kostnadsutviklingen for renter, priser og energikostnader.

Kapitalkostnadene kan i teorien gjenspeiles i den såkalte brukerprisen på kapital. Brukerprisen tar hensyn til markedsprisen på kapitalutstyret, kostnadene ved å binde kapital i bedriften (renten), kapitalslitet og reglene for bedrifts- og kapitalbeskatning. Brukerprisen på kapital er vanskelig å måle i praksis, men en har data for enkelte viktige komponenter i brukerprisen som f.eks. renter.

Figur 3.3 Relative lønnskostnader per ansatt i markedsrettet virksomhet, 1990 til 2006, indeks 1995=100

Kilde: OECD¹, jf. tabell 4.4 i vedlegg 4.

¹ Kilden dekker knapt 94 prosent av Norges handelspartnere i 2003, jf. hhv. boks 3.2. og 3.7.

I lys av den tettere integrasjonen i de internasjonale kapitalmarkedene og at reguleringene av kapitalbevegelser over landegrensene i all hovedsak er fjernet, er det mindre grunn til å vente at kostnadene for bedriftene ved å ta opp lån skal være vesentlig annerledes i Norge enn i andre land. Likevel er det en klar tendens til at mange bedrifter låner mest i nasjonal valuta. Dette gjelder særlig små og mellomstore bedrifter som produserer for hjemmemarkedene, hvor tilbud av kreditt forutsetter god lokal kunnskap om marked og aktører. Det kan også være rasjonelt å ha gjeld i nasjonal valuta siden andre kostnader og inntekter er i nasjonal valuta. Også slike bedrifter vil imidlertid møte internasjonal konkurranse. Det kan derfor være relevant å sammenlikne lånekostnadene i norske kroner med lånekostnadene for gjennomsnittet av våre handelspartnere. I så fall må en også korrigere for endringer i verdien på den norske kronen i forhold til valutaene til våre handelspartnere.

De siste ti årene har nominelle renter i gjennomsnitt ligget noe høyere i Norge enn hos handelspartnerne. Rentenivået i Norge falt markert gjennom 2003, holdt seg så relativt stabilt gjennom 2004 og 2005 før det igjen økte noe i løpet av 2006. I årene 2004-2006 var norske 3 måneders pengemarkedsrenter henholdsvis 0,5, 0,3 og 0,2 prosentpoeng lavere enn tilsvarende rente hos handels-

Boks 3.3 Timelønnskostnader og årslønn

Timelønnskostnadene som omtales i dette kapitlet utgjør i hovedsak samlede lønnskostnader regnet per utførte timeverk. Lønnskostnadene inkluderer i prinsippet direkte lønnskostnader (alle lønnsutbetalinger inklusive overtidsgodtgjørelse og lønn under sykdom, fødselspermisjoner m.v. som betales av arbeidsgiver) og indirekte lønnskostnader (arbeidsgiveravgift, faktiske og beregnede pensjonsutgifter betalt av arbeidsgiver, samt naturallønn). Antall utførte timeverk regnes eksklusivt fravær, som for eksempel ferie, permisjon og sykefravær, men inklusive overtid.

Årslønn for en lønnstakergruppe er definert som gjennomsnittlig årslønn for arbeidstakere som utfører et fullt avtalefestet normalt årsverk. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner m.v. Årslønnen kan dermed sies å gi et samlet uttrykk for veksten i de avtalte lønnssetningene for arbeidstakerne i gruppen som en betrakter.

Det følger av definisjonene ovenfor at bl.a. følgende forhold kan bidra til ulik utvikling i timelønnskostnader og årslønn:

- endringer i overtid
- endringer i betalt fravær, f.eks. sykefravær
- endringer i antall virkedager, f.eks. pga. endringer i bevegelige helligdager og skuddår
- endringer i arbeidsgiveravgift og pensjonspremier
- endret sats for feriepengene

I tillegg til faktorene som er nevnt i strekpunktene ovenfor, vil forskyvninger i sysselsettingen mellom ulike regioner med forskjellig arbeidsgiveravgift bidra til at de samlede timelønnskostnadene for en

lønnstakergruppe utvikler seg forskjellig fra årslønnen. Forskyvning i alderssammensetningen og endringer i antall som mottar pensjonsytelser fra bedriftene, vil også bidra til at timelønnskostnadene utvikler seg forskjellig fra årslønnen.

I nasjonalregnskapet opereres det med de to lønnsbegrepene lønn per normalårsverk og lønn per årsverk, jf. vedlegg 2. Tabell 3.3 gir en illustrasjon på hvordan ulike faktorer har bidratt til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i Norge. Tallene for 2006 er beheftet med usikkerhet som følge av at anslagene for utvikling i overtid, skiftarbeid og trygde- og pensjonspremier (dvs. andre arbeidskraftskostnader i tabell 3.3) bygger på et svært foreløpig kildemateriale.

Veksten i timelønnskostnadene var noe lavere enn veksten i lønn per normalårsverk i 2005. En reduksjon i sykefraværet fra 2004 til 2005 trakk isolert sett ned veksten i timelønnskostnadene i forhold til veksten i lønn per normalårsverk. På den annen side var det færre virkedager i 2005 enn i året før, hvilket bidro til økte timelønnskostnader relativt til lønn per normalårsverk. Det var færre virkedager i 2006 enn i 2005, samtidig som sykefraværet er anslått å ha økt fra 2005 til 2006. Begge disse faktorene trakk i retning av økte timelønnskostnader i forhold til lønn per normalårsverk. Bruken av overtid økte i samme periode, noe som isolert sett bidro til lavere vekst i timelønnskostnadene enn i lønn per normalårsverk. Samlet sett anslår utvalget at timelønnskostnadene økte 0,4 prosentpoeng mer enn lønn per normalårsverk i 2006.

Tabell 3.3 Ulike faktorerens bidrag til avvik mellom lønn per normalårsverk og lønnskostnader per utførte timeverk i norsk industri. Bidrag i prosentpoeng

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Lønnskostnader pr. time, prosent	5,7	5,6	6,0	6,0	4,1	3,3	3,9	4,6
Lønn per normalårsverk, prosent	5,7	3,9	5,1	5,4	3,2	5,5	4,2	4,2
Avvik i prosentpoeng ¹	0,0	1,7	0,9	0,6	0,9	-2,2	-0,3	0,4
Anslag på bidrag til avvik i prosentpoeng. Endring i ² :								
- Fravær	0,4	0,2	0,3	0,4	0,4	-1,0	-0,7	0,3
- Overtid	-0,1	0,2	-0,5	0,3	0,8	-0,7	-0,1	-0,8
- Ferie	0,0	0,6	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
- Antall virkedager	-0,3	0,7	0,4	0,0	-0,4	-1,0	0,4	0,8
- Andre arbeidskraftskostnader (inkl. strukturendringer)	0,0	0,0	0,1	-0,1	0,1	0,5	0,1	0,1

¹ Positivt avvik innebærer at timelønnskostnadene øker mer enn lønn per normalårsverk

² Økt fravær og ferieutvidelser vil bidra til høyere timelønnskostnader sammenliknet med lønn per normalårsverk. Økt overtid og flere virkedager vil trekke i motsatt retning.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 3.4 Andre kostnader. Prosentvis endring fra året før¹

	Gj. snitt 1981- 1990	Gj.snitt 1991- 2000	Gj.snitt 1997- 2006 ⁴	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Nominelle korte renter, nivå²:</i>													
Norge	13,3	6,9	4,8	3,7	5,8	6,5	6,7	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1
Handelspartnerne	9,6	6,2	3,7	4,5	4,6	3,4	4,7	4,5	3,7	2,8	2,5	2,6	3,2
Rentedifferanse korr. for endringer i valutakurs	1,8	0,0	1,4	-0,5	-2,2	2,5	-0,1	5,7	11,6	-1,2	-3,8	3,9	-0,8
<i>Konsumpriser:</i>													
Norge	7,6	2,3	2,1	2,6	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3
Handelspartnerne	4,2	3,2	1,8	2,1	1,5	1,5	2,0	2,5	2,0	1,9	1,6	1,7	1,6
Relative konsumpri- ser i nasjonal valuta	3,3	-0,8	0,3	0,5	0,7	0,8	1,1	0,5	-0,7	0,6	-1,2	-0,1	0,6
Relative konsumpri- ser i felles valuta	1,7	-1,4	0,6	0,8	-2,6	0,4	-1,0	3,5	7,5	-1,8	-4,4	4,1	0,0
<i>Industriens el.priser i øre pr. kWh:</i>													
Norge	13,4	15,0	17,5	15,8	14,1	15,8	15,7	17,7	17,6	19,2	20,3	21,5	
Handelspartnerne	38,5	47,0	47,2	44,2	50,0	44,9	44,8	45,1	41,8	51,5	51,5	50,8	
Relative elektrisi- tetspriser, prosent ³	34,8	31,9	37,1	35,8	28,1	35,2	35,0	39,2	42,1	37,3	39,4	42,3	

¹ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2.

² Tremåneders pengemarkedsrenter.

³ Nivået på prisen i Norge i prosent av nivået for handelspartnerne.

⁴ 1997-2005 der det ikke finnes tall for 2006.

Kilder: International Energy Agency, IMF, Statistisk sentralbyrå, OECD, Reuters EcoWin og Beregningsutvalget.

partnerne. På grunn av styrkingen av kronekursen gjennom 2005 økte isolert sett bedriftenes lånekostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i 2005, når en korrigerer for valutakursendringer. I 2006 medførte en svekkelse av kronen at de relative lånekostnadene sank med 0,8 prosent, jf. tabell 3.4.

Utviklingen i renteindikatoren vil ikke fullt ut reflektere forskjeller i bedriftenes lånekostnader i eget land. For det første låner bedriftene i liten grad direkte i pengemarkedet. For det andre foregår en stor del av næringslivets opplåning både i Norge og andre land med lengre rentebindingstid. Omfanget av opplåning i utenlandsk valuta må bl.a. ses i sammenheng med bedriftenes eksponering på inntekts- og utgiftsiden. Graden av rentebinding kan også variere mellom land. Et tredje forhold er at den indikatoren som er stilt opp i tabellen, ikke tar hensyn til forskjeller i skattesystemene mellom land, som også er viktig for å vurdere bedriftenes kapitalkostnader.

Lønnsutviklingen i industrien setter gjerne et visst mønster for andre næringer og dermed for prisene på de varene og tjenestene de leverer til industrien. Tabell 3.4 viser utviklingen i prisnivået i Norge i forhold til handelspartnerne. Som indikator for prisutviklingen på innsatsvarer har en i mangel av brukbare pristall for leveranser til bedriftene benyttet konsumprisindeksen i Norge og hos handelspartnerne. Over tid kan en imidlertid regne med at det er en viss parallellitet i prisutviklingen. I løpet av de siste ti årene har prisveksten hos handelspartnerne vært noe lavere enn konsumprisveksten i Norge. I 2005 var konsumprisveksten i Norge om lag på linje med konsumprisveksten hos handelspartnerne. I 2006 medførte bl.a. sterk elektrisitetsprisvekst i Norge at konsumprisveksten i Norge var markert høyere enn hos handelspartnerne, jf. også omtalen av den harmoniserte konsumprisindeksen i kapittel 2.

Energikostnader, spesielt knyttet til elektrisk kraft, er av stor betydning for konkurransevnen

for deler av norsk industri. Kostnadene for elektrisitet er vesentlig lavere i Norge enn hos handelspartnerne. I 2005 var gjennomsnittlig pris på elektrisitet til industrien i Norge drøyt 42 prosent av gjennomsnittsprisen hos våre viktigste handelspartnere. I løpet av de siste ti årene har imidlertid prisveksten på elektrisitet for norsk industri vært høyere enn hos handelspartnerne, målt i felles valuta. Oppgangen skyldes i hovedsak høyere prisvekst, ikke valutakursendringer. Fra år til år vil imidlertid kronekursen kunne påvirke tallene til dels betydelig.

Avgifter og subsidier som knyttes direkte til bruk av arbeidskraft, f.eks. arbeidsgiveravgift, fanges opp i lønnskostnadene, slik de måles i dette kapitlet. Andre avgifter og subsidier fanges imidlertid ikke opp, f.eks. CO₂-avgifter. Slike avgifter og subsidier vil også påvirke konkurransevnen, men det er vanskelig å framskaffe sammenliknbare tall mellom land.

3.2 Produktivitetsutviklingen

Målt ved relative timelønnskostnader har den kostnadsmessige konkurransevnen i industrien svek-

ket seg betydelig i løpet av de siste ti årene. Høy produktivitetsvekst innenlands kan i prinsippet motvirke denne svekkelsen. Produktivitetsveksten i norsk industri, målt ved bruttoprodukt per timeverk, var imidlertid lavere enn hos handelspartnerne fram til årtusenskiftet. I perioden 2001-2003 synes utviklingen i Norge å ha vært bedre enn hos handelspartnerne, jf. tabell 3.5.

Måleproblemer knyttet til produktivitetstallene indikerer imidlertid at deler av svekkelsen i tiden fram til årtusenskiftet ikke er reell, jf. nærmere redegjørelse i Beregningsutvalgets rapport NOU 1996:4. Dersom en ser på utviklingen i relativ produksjon per utførte timeverk, er produktivitetsveksten mer på linje med handelspartnerne.

Usikkerheten i produktivetsutviklingen er i hovedsak knyttet til to forhold. For det første er det metodiske problemer knyttet til målingen av bruttoproduktet i faste priser. Datagrunnlaget for nasjonalregnskapsstatistikken og metoder for bl.a. deflatering varierer mellom ulike lands nasjonalregnskap. Videre er det en tendens til betydelige revisjoner i produktivitetstallene i ettertid. De foreløpige regnskapene baseres på relativt summarisk behandling av korttidsindikatorer, som for eksem-

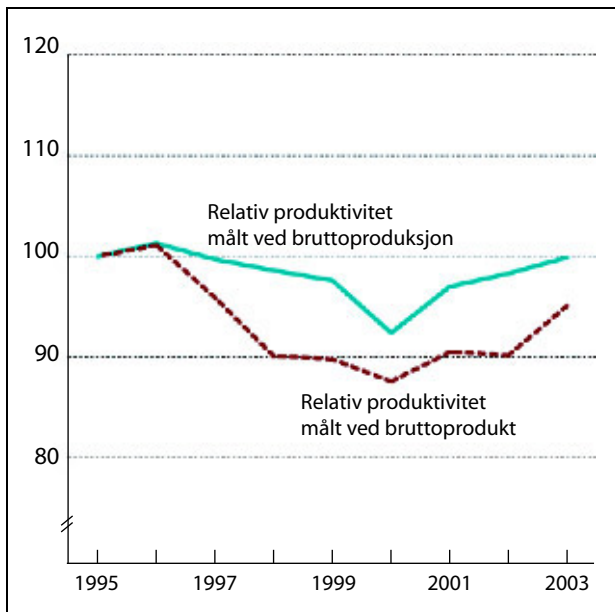
Tabell 3.5 Utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten. Prosentvis endring fra året før¹

	Gjennomsnitt												
	1981-1990	1991-2000	1997-2006 ²	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
<i>Produktivitet målt ved produksjon</i>													
Hele økonomien													
- Fastlands-Norge	2,3	3,1	3,0	4,8	3,1	2,8	2,3	4,4	2,1	2,5	2,4	3,0	2,5
Industrien													
- Norsk industri	3,8	2,7	3,3	3,9	3,5	3,6	0,8	5,6	2,9	4,0	4,6	1,5	2,8
- Handelspartnerne	2,7	4,0	3,7	5,7	4,7	4,6	6,5	0,5	1,6	2,4			
- Relativ produktivitet	1,1	-1,2	-0,2	-1,6	-1,1	-1,0	-5,4	5,0	1,3	1,6			
<i>Produktivitet målt ved bruttoprodukt³</i>													
Hele økonomien													
- Fastlands-Norge	1,8	2,3	2,5	2,5	1,5	1,8	3,6	3,3	1,8	3,5	1,8	3,1	2,2
- Handelspartnerne	2,1	2,2	2,0	2,3	1,7	2,0	2,8	1,1	2,2	2,1	2,2	1,6	
- Relativ produktivitet	-0,2	0,0	0,6	0,2	-0,2	-0,1	0,8	2,3	-0,3	1,4	-0,3	1,5	
Industrien													
- Norsk industri	2,3	0,7	3,0	0,2	-2,6	3,5	3,1	2,8	2,8	8,7	5,9	2,5	3,3
- Handelspartnerne	2,4	3,4	3,5	5,6	3,7	3,8	5,7	-0,4	3,1	3,1			
- Relativ produktivitet	-0,1	-2,6	-0,9	-5,2	-6,1	-0,3	-2,4	3,2	-0,3	5,4			

¹ Tall for handelspartnerne er beregnet som veide geometriske gjennomsnitt, der vektene er som beskrevet i boks 3.2.

² 1997-2005 der tall for 2006 ikke er tilgjengelig. 1997-2003 der tall for 2004-2006 ikke er tilgjengelig.

³ Bruttoprodukt i basisverdi.

Figur 3.4 Relativ produktivitet i industrien målt ved produksjon og bruttoprodukt. 1995 til 2003. Indeks 1995=100.

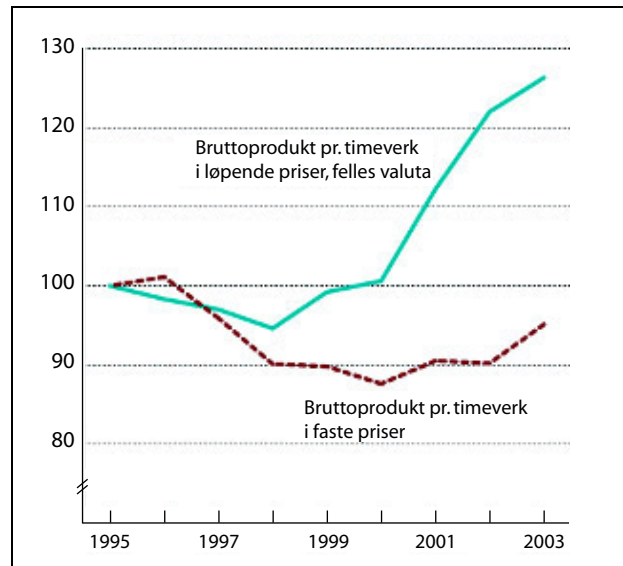
Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

pel produksjonsindeksen. Senere regnskapsbaserte nasjonalregnskapstall kan dermed avvike forholdsvis mye fra foreløpige tall.

For det andre kan tallene for gjennomsnittlig relativ produktivitet i industrien gi et misvisende bilde. Ulik produktivitet utvikling mellom næringer kombinert med ulik industristruktur mellom land kan gi opphav til forskjeller. Analyser av produktivitet utviklingen i industrien i Norge og Sverige på et mer disaggregert nivå tyder på dette kan være en viktig faktor i forhold til den relative utviklingen mellom enkeltland, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17.

Dersom en ser på utviklingen i bruttoprodukt pr. timeverk i løpende priser regnet i felles valuta, har utviklingen i norsk industri vært mer positiv, jf. figur 3.5. Dette gjenspeiler sterkere prisvekst på norske industriprodukter enn hos handelspartnerne. Det kan være flere årsaker til at nasjonalregnskapstallene viser en sterkere prisutvikling for norske industriprodukter, bl.a.:

- Norsk industri lager i stor grad produkter der prisene i sterkere grad har holdt seg oppe sammenliknet med næringer der produktivitetveksten er høy.
- Skjerming av enkelte deler av norsk industri kan gjøre det mulig å ha høy prisvekst.
- Måle metodene i nasjonalregnskapet i Norge og hos handelspartnerne kan være ulike.

Figur 3.5 Relativ utvikling i bruttoprodukt pr. timeverk i industrien. 1995 til 2003. Faste priser og løpende priser i felles valuta. Indeks 1995=100.

Kilder: OECD og Statistisk sentralbyrå.

En analyse av utviklingen i arbeidskraftsproduktiviteten i industrien med utgangspunkt i mer disaggregerte tall (dvs. tall for de enkelte industrinæringer) for Norge, Sverige og Tyskland tyder på at norsk industri samlet har hatt en relativt svak produktivitet utvikling på 1990-tallet. Undersøkelsen viser imidlertid at noe av produktivitet forskjellen mellom norsk og svensk industri på 1990-tallet kan tilskrives forskjeller i produktsammensetning, jf. nærmere redegjørelse i beregningsutvalgets rapport NOU 2001:17, vedlegg 6.

3.3 Indikatorer for utviklingen i lønnsomheten

Det er en nær sammenheng mellom utviklingen i konkurranseevnen og lønnsomheten i næringslivet. Høyere lønnskostnader, lavere produsentpriser eller svakere produktivitet utvikling er faktorer som isolert bidrar til svekket konkurranseevne og lavere lønnsomhet. Motsatt bidrar lavere lønnskostnader, høyere produsentpriser eller sterkere produktivitet utvikling isolert til bedret konkurranseevne og høyere lønnsomhet.

I løpet av de siste ti årene sett under ett har lønnsomheten i norsk industri utviklet seg om lag på linje med lønnsomheten hos handelspartnerne, til tross for svekkelsen av den kostnadmessige konkurranseevnen i denne perioden. Dette henger bl.a. sammen med at norsk industri har opplevd

Boks 3.4 Indikatorer for lønnsomhetsutviklingen

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25:

Makroøkonomiske lønnsomhetsmål

- I) driftsresultatandel = driftsresultat/totale faktorinntekter
- II) kapitalavkastningsraten = driftsresultat/verdien av kapitalbeholdningen

Driftsresultatandelen fanger opp sentrale forhold som påvirker lønnsomheten. F.eks. vil økende lønnskostnader føre til redusert driftsresultatandel, noe som isolert sett innebærer redusert lønnsomhet og svekket konkurranseevne. *Kapitalavkastningsraten* er en indikator for hvor mye kapitaleierne får igjen i forhold til innsatsen (innskutt realkapital).

Bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål

- III) driftsmargin = driftsresultat / driftsinntekter
- IV) totalrentabilitet = (resultat før ekstraordinære poster + finanskostnader) / total kapital
- V) egenkapitalandel = egenkapital pr. 31.12 / sum eiendeler pr. 31.12

Driftsmarginen kan beregnes brutto eller netto, dvs. henholdsvis før og etter ordinære avskrivninger. I internasjonale sammenlikninger brukes ofte brutto driftsmargin pga. ulike avskrivningsregler i forskjellige land. Ulik kapitalinnsats og ulik omløpshastighet for kapitalen i ulike bran-

sjer innebærer at identiske driftsmarginer kan gi forskjellig kapitalavkastning. Driftsmargin er dermed mer egnet til å analysere utviklingen i lønnsomheten innen en bransje, enn utviklingen i lønnsomheten mellom ulike bransjer.

Totalrentabiliteten beregnes som resultatet i forhold til kapitalen i bedriften. Det er resultatet inklusive kostnader knyttet til lånefinansieringen som er relevant for å beregne avkastningen på hele kapitalen. For totalrentabiliteten måles resultatet uavhengig av om kapitalen er finansiert av egenkapitalen eller av lånte midler. Totalrentabilitetsmålet svarer i prinsippet til makrolønnsomhetsmålet *kapitalavkastningsraten*. Ulike metoder for å beregne verdsettingen av realkapitalen mv. i regnskapsstatistikken og nasjonalregnskapet bidrar imidlertid til at det ikke nødvendigvis er samsvar mellom tall basert på disse to lønnsomhetsmålene.

God lønnsomhet ett bestemt år vil ikke nødvendigvis innebære noen garanti for god lønnsomhet i fremtiden dersom lønnsomheten i det bestemte året skyldes en forbigående oppgangskonjunktur. Generelt, og spesielt i sykliske og svært konkurranseutsatte bransjer eller i bransjer med stor forretningsmessig risiko, vil en tilfredsstillende soliditet være nødvendig for å sikre bedriftens eksistens gjennom konjunkturforløpet. Soliditeten måles ofte ved *egenkapitalandelen*. Ulike bransjer krever ulik soliditet fordi risikoen i ulike bransjer er forskjellig.

raskere prisvekst for sine produkter enn for sine innsatsvarer, og dermed hatt en betydelig «terms of trade»-gevinst, jf. også drøftingen i avsnitt 3.2. En nærmere beskrivelse av de ulike lønnsomhetsmålene er gitt i boks 3.4.

Lønnsomheten kan måles både ved makroøkonomiske og bedriftsøkonomiske mål, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Makromålene tar utgangspunkt i sentrale nasjonalregnskapssammenhenger mellom innenlandsk verdiskaping og produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. De bedriftsøkonomiske målene tar utgangspunkt i nøkkeltall fra ordinære regnskaper. Det er til en viss grad samsvar mellom de to lønnsomhetsmålene, men forskjeller mellom nasjonalregnskapet og regnskapsstatistikken vil bidra til avvik.

Vedleggstabell 4.6 i vedlegg 4 viser makroøkonomiske indikatorer for lønnsomhetsutviklingen i Norge og utlandet. I industrien tyder tallene på en

moderat nedgang i lønnsomheten fra 2001 til 2002, noe som må ses i sammenheng med styrkingen av kronekursen og høy timelønnskostnadsvekst i denne perioden. Nasjonalregnskapstall viser en klar bedring av industriens lønnsomhet i 2003 og 2004, jf. også avsnitt 6.3. Foreløpige nasjonalregnskapstall for 2005 indikerer at lønnsomheten falt noe fra 2004 til 2005, men at den fortsatt holdt seg på et høyt nivå.

Lønnsomheten for hele fastlandsøkonomien har også tatt seg opp de siste årene, etter en relativ svekkelse mot handelspartnerne gjennom siste halvdel av 1990-tallet. Tallene tyder på at nivået på lønnsomheten ligger noe lavere i Norge enn hos handelspartnerne. Det er imidlertid stor usikkerhet knyttet til slike nivåsammenlikninger, jf. vedlegg 6 i Beregningsutvalgets rapport NOU 2000:25. Foreløpige nasjonalregnskapstall tyder på at lønnsomheten i Fastlands-Norge tok seg ytterli-

gere opp i 2005, for så å holde seg om lag uendret fra 2005 til 2006.

Vedleggstabell 4.7 viser utviklingen i bedriftsøkonomiske lønnsomhetsmål for industrien i Norge og utvalgte land for perioden 1996-2005. Mens lønnsomheten i norsk industri viste en synkende tendens i perioden fram til 1999, økte lønnsomheten moderat i gruppen med utvalgte EU-land. Lønnsomheten i norsk industri falt dermed relativt til lønnsomheten i de utvalgte EU-landene. Lønnsomheten i både norsk og europeisk industri falt i perioden 2000-2002, målt ved både driftsmarginen og totalrentabiliteten. Nedgangen i lønnsomheten i denne perioden må trolig ses i sammenheng med markert lavere vekst i verdensøkonomien. I 2003 kan tallene tyde på at lønnsomheten i Norge tok seg opp igjen. Lønnsomheten bedret seg både for industrien i de utvalgte EU-landene, Norge og USA fra 2003 til 2004. Foreløpige tall viser at lønnsomheten i Norge tok seg ytterligere opp i 2005.

3.4 Sammenlikning av nivåer på arbeidskraftkostnader i Norge og i andre land

3.4.1 Innledning

De nordiske forhandlings- og lønnsdannelsesmodellene i privat sektor har skilt relativt skarpt mellom arbeidere og funksjonærer. Fordi det er vanskelig å få verifisert sammenliknbarheten og kvaliteten av lønnsstatistikk mellom landene for alle sektorer, begrenser man seg til å sammenlikne grupper hvor klassifikasjonsstandardene er noenlunde like landene imellom og hvor praksis i innsamling (for eksempel lønnsbegreper) er noenlunde de samme. Industriarbeidergruppen antas i statistikkammenheng å være en relativt homogen gruppe mellom landene.

Nye produksjonsprosesser innen industrien har bidratt til at arbeidsinnholdet for mange industriarbeidsplasser har endret seg kraftig. Funksjonærene utgjør en stadig større andel av lønnsmassen også i industribedrifter og avgrensningen mellom funksjonærer og arbeidere er heller ikke lengre så tydelig som tidligere. I NHO-bedrifter utgjorde lønnssummen for industrifunksjonærer i 2006 i overkant av 52 prosent av lønnssummen totalt i industrien. Denne andelen har steget jevnt de siste årene. For funksjonærer avtales det sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe, men også i den lokale og individuelle lønnsdannelsen kan kollektive føringer ha betydning.

I tillegg til lønnskostnadssammenlikninger mellom industriarbeidere i avsnitt 3.4.2, presen-

teres i avsnitt 3.4.3 derfor også tall både for industriarbeidere og industrifunksjonærer samlet. Selv om kildematerialene er noe ulike, mener utvalget at sammenlikningen kan gi et brukbart bilde av kostnadsforskjellene mellom land for alle ansatte innenfor industrien selv om forskjellene kan være basert på ulik yrkessammensetning. I avsnitt 3.4.2 og 3.4.3 sammenliknes de norske timelønnskostnadene med et vektet gjennomsnitt for utvalgte EU-land, som dekker drøyt 80 prosent av Norges handelspartnere. I sammenlikningen mellom land vil også arbeidstiden og de indirekte personalkostnadene være forskjellige for arbeidere og funksjonærer landene imellom. Også fordelingen av antall funksjonærer varierer mellom land.

I boks 3.6 har utvalget forsøkt å identifisere metodiske forskjeller som kan ha betydning for de relative forskjellene.

3.4.2 Timelønnskostnader for industriarbeidere pr. arbeidet time og lønnsstrukturen mellom land basert på direkte nivå tall fra Bureau of Labor Statistics

Industriarbeidergruppen antas i statistikkammenheng å være en relativt homogen gruppe mellom landene. Bureau of Labor Statistics har foretatt sammenlikninger for industriarbeidere mellom en rekke land i en årrekke. For norske/nordiske industriarbeidere avtales vanligvis sentrale tillegg, mens for funksjonærer avtales sentrale tillegg bare for en begrenset gruppe. Kollektive føringer kan likevel ha stor betydning også for den lokale og individuelle lønnsdannelsen for alle grupper.

TBU har tidligere presentert nivå tall for lønn og lønnskostnader pr. arbeidet time for industriarbeidere fra BLS. I slutten av 2006 kom BLS med reviderte tall for industriarbeidere frem til 2005, basert på en gjennomgang av ulike lønnskostnadselementer. Foruten revisjon av lønn, arbeidstid og indirekte personalkostnader fra BLS, er beregningene i tabell 3.6, 3.7 og 3.8 basert på valutakurser for omregning til norske kroner. I sammenvektningen i 3.6 er landene vektet sammen i henhold til nytt handelspartneraggregat, jf. boks 3.2.

I tabellene 3.7 og 3.8 sammenliknes lønnskostnader pr. arbeidet time for norske industriarbeidere med 14 europeiske land. Polen og Tsjekkia er med fra 2000.

I forhold til tidligere sammenstillinger i NOU 2006:11 er USA, Canada, Japan og Sør-Korea, sammen med Østerrike, Sveits, Ungarn og Hellas tatt ut av sammenstillingene. Polen er på den annen side med for første gang. I boks 3.3 er lønns-

Tabell 3.6 Lønnskostnader for industriarbeidere i Norge i forhold til grupper av land (Handelsveide grupper av land = 100)

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Alle ¹	118	112	120	128	140	134	133	139	141
Nordiske land ²	107	108	110	121	130	123	121	127	130
Euroland ³	116	104	122	125	137	130	129	136	138

¹ Jf. land inkludert i tabell 3.7

² Danmark, Sverige og Finland

³ Euroland i tabellen: Tyskland, Finland, Nederland, Belgia, Frankrike, Irland, Italia, Spania og Portugal

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, SSB, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

kostnader pr. arbeidet time satt opp for noen av de utelatte landene.

Om tallene og tabellene

Alle lønns-elementer som grunnlønn, bonus, uregelmessige tillegg og overtid er tatt med i lønnsbegrepet for industriarbeidere. Alle lønninger er omregnet til timefortjeneste pr. arbeidet time. I tillegg er indirekte personalkostnader pr. arbeidet time med. Ferie og annet fravær er således utlignet pr. arbeidet time på samme måte som andre indirekte personalkostnadselementer.

Tabell 3.6 og 3.7 viser lønnskostnader pr. time for industriarbeidere i forhold til Norges handelspartnere, målt i felles valuta.

Endringene av relativt lønnsnivå fra 2005 til 2006 er beregnet ved at nivået for 2005 er framskrevet ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser, korrigert for valutakursendringer. Arbeidskraftskost-

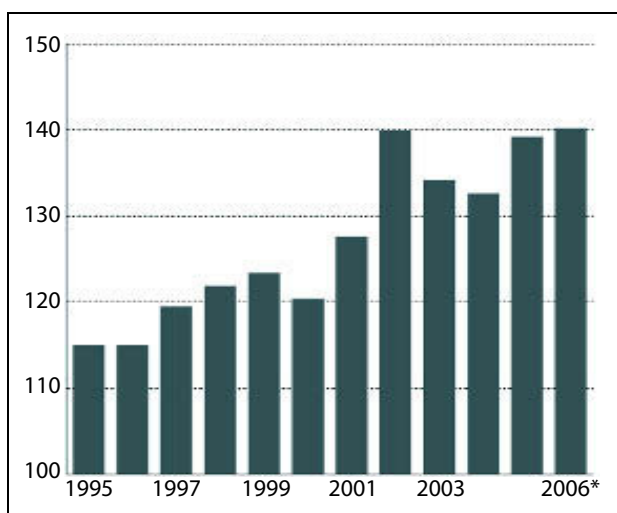
nadsindeksene dekker alle ansatte i industrien. For Italia og Irland er EU-kommisjonens anslag for vekst i lønnskostnader per ansatt i industrien lagt til grunn. Usikkerheten i fremskrivingen vil ikke endre nivåforskjellene i nevneverdig grad.

I forhold til gjennomsnittet for alle grupper av land i tabell 3.6 økte lønnskostnadsnivået for industriarbeidere i Norge sterkere i alle årene fra 1995 til 2002, målt i felles valuta. Fra 2002 til 2004 bidro lav lønnskostnadsvekst i Norge og endrede valutakurser, til en viss reversering av den sterke veksten i relativt lønnskostnadsnivå.

Tallene for 2005 og 2006 tyder på at denne utviklingen har snudd. Lønnskostnadsnivået for norske industriarbeidere lå i 2005 39 prosent høyere enn gjennomsnittet av konkurrentland. For 2006 er anslaget vel 40 prosent høyere lønnskostnader pr. arbeidet time for norske industriarbeidere.

Strukturen på timelønnskostnadene varierer sterkt fra land til land. Noen land har forholdsvis høye faktiske lønninger pr. arbeidet time og lavere indirekte personalkostnader, mens andre land har lavere lønninger pr. arbeidet time og høyere indirekte personalkostnader. I 2005 hadde danske og norske industriarbeidere høyeste betalt lønn pr. arbeidet time. For 11 av de 14 landene i tabell 3.8 utgjorde de indirekte personalkostnadene en høyere andel av utbetalt lønn enn i Norge. Fire av de 14 landene hadde høyere indirekte lønnskostnader enn Norge målt i norske kroner. Disse omfatter Tyskland, Finland, Nederland og Belgia og representerer om lag 36 prosentenheter av konkurransevektene knyttet til de land vi har data for indirekte personalkostnader for.

Flere av komponentene i lønnskostnadstallene er anslått på et usikkert grunnlag. Statistikken må derfor ikke sees på som et presist uttrykk for kostnadsforholdene mellom land. Nivåsammenlikningen er basert på gjennomsnitt for industriarbeidere og er ikke representativ for alle deler av industrien.

Figur 3.6 Lønnskostnader per arbeidet time for industriarbeidere i Norge i forhold til handelspartnerne. Handelspartnerne=100

*Foreløpig tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 3.7 Lønnskostnader¹ for voksne industriarbeidere i felles valuta². Indeks Norge=100

	1990	1995	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006 ³
Norge	100	100	100	100	100	100	100	100	100
Danmark	84	102	97	94	87	92	95	91	90
Tyskland	100	121	100	96	86	90	89	84	83
Finland	97	98	86	84	78	83	84	81	81
Nederland	83	97	85	84	79	84	84	81	79
Belgia	82	103	89	84	78	81	82	79	78
Sverige	96	87	89	78	72	77	78	73	71
Storbritannia	58	55	74	72	66	65	68	65	65
Frankrike	71	77	68	67	61	64	66	63	63
Irland	54	55	56	58	54	58	60	58	58
Italia	80	63	61	58	53	55	56	54	53
Spania	52	51	47	46	43	46	47	45	45
Portugal	17	20	20	20	18	19	19	19	19
Tsjekkia	..	..	13	13	14	14	15	16	17
Polen	..	..	12	14	12	11	11	12	12

¹ Lønnsbegrepet er lønn og indirekte personalkostnader per arbeidet time.

² Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser

³ Av mangel på data fra lønnsnivå i lokal valuta fra BLS for 2006, er nivået for 2005 framskrevet ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser fra Eurostat og SSB, korrigert for valutakursendringer. Arbeidskraftkostnadsindeksene dekker alle ansatte i industrien. For Italia og Irland er EU-kommisjonens anslag for vekst i lønnskostnader per ansatt i industrien lagt til grunn.

Kilder: Bureau of Labor Statistics (BLS), Eurostat, Statistisk sentralbyrå, EU-kommisjonen. Valutakurser fra Norges Bank. Vekter fra OECD.

Tabell 3.8 Direkte og totale lønnskostnader for voksne industriarbeidere i 2005. Nivå tall i norske kroner og indirekte personalkostnader som prosentpåslag i lønn for arbeidet tid.

	Gjennomsnittlig timefortjeneste pr. arbeidet time i nkr. ¹	Indirekte personalkostnader pr. arbeidet time i % ²	Totale lønns- kostnader pr. arbeidet time i nkr.
Norge	169	49	252
Danmark	164	39,1	228
Tyskland	125	69,7	212
Finland	117	75,4	205
Nederland	122	68,2	205
Belgia	100	97,8	198
Sverige	111	67,1	185
Storbritannia	113	46,2	165
Frankrike	86	84,2	158
Irland	111	32	146
Italia	72	88,1	135
Spania	64	79,7	114
Portugal	28	67,8	47
Tsjekkia	23	67,7	39
Polen	17	69,3	29

¹ Omregning til norske kroner ved årlige gjennomsnittlige valutakurser.

² Indirekte personalkostnader pr. faktisk arbeidet time. Gjelder både lønn for ikke-arbeidet tid (lønn under sykdom, feriepenger, bevegelige helligdager) og andre indirekte personalkostnader og arbeidsgiveravgifter.

Kilde: Bureau of Labor Statistics, USA.

Boks 3.5 Nivå på arbeidskraftskostnader for utvalgte land

Land som var med i sammenstillingen i NOU 2006: 11, men som ikke er med som konkurrentland i oversikten i tabell 3.6 til 3.8. Relative lønnskostnader i 2005.

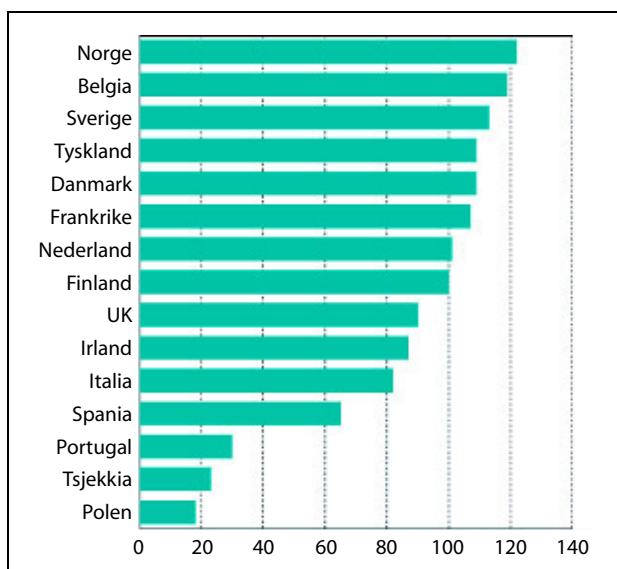
Indeks: Lønnskostnader pr. arbeidet time for norske industriarbeidere=100.

- Sveits 78
- Østerrike 75
- Canada 61
- USA 60
- Japan 56
- Sør-Korea 35

Kilde: Bureau of Labor Statistics

3.4.3 Internasjonale sammenlikninger av lønnskostnader per timeverk for alle ansatte (funksjonærer og arbeidere) i industrien

Figur 3.7 og vedleggstabell 4.5 viser at norske lønnskostnader per timeverk for alle ansatte (både funksjonærer og arbeidere) i industrien i 2006 var anslagsvis om lag 22 prosent høyere enn et vektet gjennomsnitt av EU-land⁵. For industriarbeidere alene lå de norske timelønnskostnadene vel 40 prosent høyere enn gjennomsnittet. Det kan være

Figur 3.7 Lønnskostnader per timeverk i Norge i forhold til handelspartnerne i 2006 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne i figuren =100.

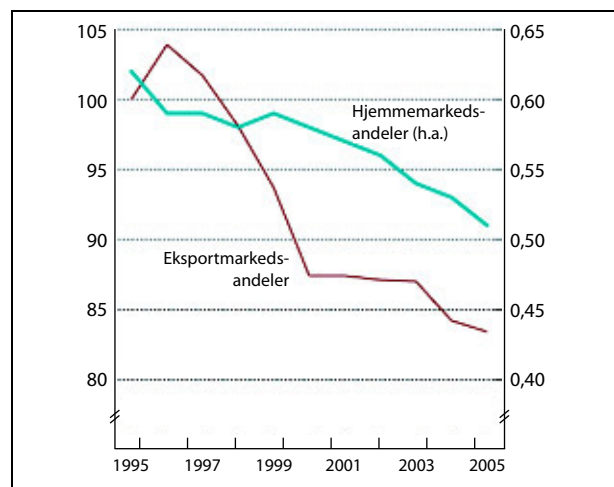
Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

flere forhold som bidrar til denne forskjellen. Den viktigste forklaringen er trolig at lønnsforskjellene mellom industrifunksjonærer og industriarbeidere i Norge er mindre enn hos konkurrentene.

Sammenlikningen er basert på nivå tall for lønnskostnader per timeverk fra år 2004⁶. I figuren under er disse nivåene fremskrevet til 2006 ved hjelp av arbeidskraftkostnadsindekser, korrigert for valutakursendringer. For Italia og Irland er EU-kommisjonens anslag for vekst i lønnskostnader per ansatt i industrien lagt til grunn for 2006.

3.5 Markedsandeler på hjemme- og eksportmarkedene

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*, jf. boks 3.8. I tillegg vil utviklingen i industriens konkurranseevne bl.a. påvirke industriens andel av bruttonasjonalproduktet, sysselsetting og beholdning av realkapital. Utviklingen i disse størrelsene kan dels gi informa-

Figur 3.8 Eksport¹- og hjemmemarkedsandeler² for tradisjonelle varer, 1995 til 2005.

¹ Volumindeks 1995=100

² Volumandeler

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

⁵ EU-landene som inngår vises i figur 3.7. Dette er alle EU-landene i handelspartneraggregatet med unntak av Østerrike. Det vektete gjennomsnittet er beregnet ved hjelp av Norges konkurransevekter, jf. boks 3.2.

⁶ For EU-landene i sammenlikningen er det brukt nivå tall fra Eurostats arbeidskostnadsundersøkelse for 2004. For Norge publiserer Eurostat kun tall for arbeidskostnader per årsverk. Beregningsutvalget har tatt utgangspunkt i tall for utførte timeverk og normalårsverk fra nasjonalregnskapet for å regne om dette til arbeidskraftskostnader per timeverk.

Boks 3.6 Lønnsbegreper og lønnskompone­ter i sammenlikningene

Lønnsbegrepene som brukes av BLS faller ikke helt sammen med ILOs definisjon av totale lønnskostnader (Se forøvrig boks 3.7). Basis for beregningene i tabell 3.7 og 3.8 er arbeidet tid, i dette tilfelle arbeidet time i ulike land. Lønn for ikke-arbeidet tid (feriepenger, sykefravær etc. betalt av bedriften) vil komme som påslag i forhold til arbeidet tid.

Av andre indirekte lønnskostnader vil bedriftens pensjonskostnader, enten gjennom arbeidsgiveravgifter og/eller egne spesielle ordninger utgjøre en vesentlig del. En rekke andre ordninger knyttet til arbeidsgivers bruk av arbeidskraft vil også inngå. Noen elementer av indirekte lønnskostnader er ikke med. Blant annet er rekrutteringskostnader, opplæringskostnader, arbeidsklær og bedriftsfasiliteter som f. eks. kafeteria og helsetjenestekostnader ikke med i sammenlikningen. Grunnen til dette er at det ikke finnes data over slike kostnader i alle landene, og at det derfor gir en bedre sammenlikning når man ser bort fra disse kostnadene. I de land hvor slike kostnader er tilgjengelig utgjør de utelatte kostnadene mindre enn 4 prosent av de totale lønnskostnadene. I noen land, særlig i Norden, kan de utelatte kostnadene være påbudt ved lov eller avtale (f. eks. bedriftshelsetjenesten i Norge) og påløper automatisk ved ansettelse. Slike kostnader kan i andre land være frivillige og/eller driftskostnader, ikke knyttet til lønn.

De indirekte lønnskostnadene skal i prinsippet (i tabellene) også inkludere arbeidsgivers bidrag til pensjon, uførhet og andre ordninger som innebærer innbetaling til «fond» som kommer til utbetaling nå eller senere. Dette betyr at en del av kostnadene for bedriften er relatert til et lønnsbegrep

som inneholder påløpt, men ikke realiserte lønnskostnadselementer («utsatt inntekt»).

For de fleste konkurrentlandene i tabellen har tyngdepunktet i aldersfordelingen beveget seg oppover. Dette innebærer sannsynlig en øket kostnadsmessig belastning på lønnskostnadene pr. time fra pensjonsordninger. Det finnes en rekke ordninger som er svært ulike mellom land. For eksempel i Italia og Storbritannia fungerer slike ordninger vanligvis som forsikringsordninger. I slike land vil slike kostnader være lettere å plassere regnskapsmessig og innrapporteres som lønnskostnad. For andre land kan fordelingene være noe mer usikre mellom lønn og andre kostnadskomponenter. I land med ordninger som mer er basert på arbeidstakers innbetalinger, vil sannsynlig dette reflekteres i lønnsnivået i de respektive land.

Flere forhold taler for at nåværende pensjonskostnader bare delvis er med i tallene foran. Kildematerialet for slike kostnader er basert på undersøkelser noe tilbake i tid, samtidig som det har vært en betydelig økning i slike kostnader de siste årene (i alle fall etter årtusensskiftet) i flere land. Sannsynligvis er lønnskostnadene som følge av dette undervurdert noe i de fleste landene. Samtidig kan det være store forskjeller mellom land som ennå ikke er kommet tilsyne i de statistiske sammenlikningstallene. Utvalget vil på bakgrunn av en standardisering av lønnskostnader, særlig innenfor EØS-området, ta slike forhold med ved sammenlikning av lønnsnivå mellom land når slike opplysninger foreligger.

Et viktig element er også bonusutbetalinger. Dette skaper stadig større usikkerhet i sammenlikningen mellom land.

sjon om evnen til å omsette produkter i konkurranse med andre lands næringsliv, dels om evnen til å konkurrere med andre norske næringer om arbeidskraft og kapital.

Det kan imidlertid ta noe tid før endringer i konkurranseevnen fører til evt. endrede markedsandeler. I tillegg vil forskjeller i selve kostnadsnivået ha betydning for sammenhengen mellom endringer i konkurranseevnen og endringer i markedsandelene. Utviklingen i markedsandelene må dessuten ses i sammenheng med den økonomiske utviklingen for øvrig. Økonomisk vekst kjennetegnes bl.a. ved økt internasjonal spesialisering. Ved økonomisk vekst vil derfor enkelte næringer og bedrifter øke sine markedsandeler, mens andre får reduserte markedsandeler uten at det nødvendig-

vis gir uttrykk for endringer i konkurranseevnen for landet. Økt internasjonal arbeidsdeling vil for eksempel bidra til en underliggende nedgang i hjemmemarkedsandelene. Norske hjemmemarkedsandeler bør derfor sammenliknes med hjemmemarkedsandelene hos handelspartnerne. Avvik i enkeltår kan ha sammenheng med at konjunkturutviklingen ikke er i fase i Norge og hos handelspartnerne.

Hjemmemarkedsandelen for tradisjonelle varer utgjorde ifølge nasjonalregnskapstall 59 prosent i 1996. Andelen har falt jevnt de siste ti årene og var anslagsvis 51 prosent i 2005. Eksportmarkedsandelene for tradisjonelle varer var relativt stabil fra 2000-2003. Fra 2003 til 2005 falt eksportmarkedsandelen anslagsvis med 3,7 prosentpoeng.

Boks 3.7 Sammenlikning av lønnskostnader

Med bakgrunn bl.a. i rapport fra arbeidsgruppe presentert i NOU 2000:26, vedlegg 6, vil utvalget peke på noen sentrale forhold knyttet til sammenlikninger av lønnskostnader mellom land:

Arbeidstid.

For kostnadssammenlikninger av arbeidskraft mellom land vil kostnader pr. arbeidet tid være det mest relevante begrepet. I kildematerialet fra BLS for lønnskostnadsnivå og -vekst for industriarbeidere hos handelspartnerne er kostnadene i prinsippet målt i forhold til arbeidet tid. For noen land kan imidlertid kostnadene være målt i forhold til betalt tid. Som eksempel på betydningen av dette forhold viste summariske oppstillinger (NOU 2000:26) og beregninger basert på forskjellig arbeidstid pr. fulltidsårsverk i 1999 i ulike land i forhold til Norge at for eksempel Japan kunne ligge ca. 10 prosentpoeng høyere i kostnader pr. årsverk (jf. betalt tid) enn pr. arbeidet time. Motsatt ytterlighet var Tyskland med kort effektiv tid, hvor kostnadene pr. årsverk ble 10 prosent lavere enn pr. arbeidet time. Gjennomsnittlig vektete kostnader for alle landene var omlag de samme for betalt tid som for arbeidet tid.

I nivåssammenlikningene for lønnskostnader per timeverk i avsnitt 3.4.3 for alle ansatte i industrien benyttes Eurostat som kilde. Videre er det i vekstssammenlikningene for markedsrettet virk-

somhet i avsnitt 3.1.1 benyttet tall fra OECD for lønnskostnadsvekst per ansatt.

Lønnskostnadsbegreper.

Lønnskostnadsbegrepene er i prinsippet godt sammenfallende i materialet for industriarbeidere (BLS) og for alle arbeidstakere i industrien (Eurostat). Den viktigste forskjellen er at Eurostat under indirekte personalkostnader tar med opplæringskostnader og visse former for naturalytelser som ikke er med i BLS-sammenstillingene, fordi slike kostnader gjerne har vært regnet som øvrige driftskostnader i ikke-europiske land. En annen forskjell kan være hvordan ikke-kontante godtgjørelser eller naturalytelser prises.

Noen land i handelspartneraggregatet (jf. boks 3.2) er ikke med i nivå- og vekstssammenlikningene for lønnskostnader på grunn av svakt datagrunnlag.

I beregningen av utviklingen i relative timelønnskostnader i industrien i avsnitt 3.1.1 er det ikke tall for Kina, Russland og Tyrkia. For utviklingen i lønnskostnader i markedsrettet virksomhet mangler i tillegg data for Singapore og Hong Kong. Nivåssammenlikningene for alle ansatte i industrien dekker alle EU-landene i handelspartneraggregatet med unntak av Østerrike.

Boks 3.8 Om markedsandeler

I ettertid kan industriens totale konkurranseevne et stykke på vei avleses gjennom utviklingen i *markedsandelene* for industriprodukter på *hjemmemarkedene* og *eksportmarkedene*. Markedsandelene på hjemmemarkedet for industrivarer beregnes ved forholdet mellom norske produsenters leveranser av industrivarer på hjemmemarkedet og den samlede innenlandske anvendelsen av samme typer varer. Siden den samlede innenlandske anvendelsen inkluderer import som vil ha en tendens til å øke ved økt internasjonal arbeidsdeling, vil det være en tendens til at hjemmemarkedsandelene faller. Det følger av dette at en bør sammenlikne utviklingen i hjemmemarkedsandelene mellom ulike land for å få et bilde på tap av markedsandeler på hjemmemarkedet som ikke kan tilskrives økt internasjonal arbeidsdeling. I tillegg til en trendmessig nedgang som følge av økende grad av internasjonal arbeidsdeling, vil utviklingen i hjemmemarkedsandelene også kunne avhenge av utviklingen i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser. Det er vanskelig å tallfeste hvor mye av nedgangen i hjemmemarkedsandelene de siste årene som kan tilskrives de ulike forklaringsfaktorene. En analyse¹ av de viktigste industrivarene kan imidlertid tyde på at vel halvparten av nedgangen i hjemmemarkedsandelene fra 1968 til 1994 skyldes økt internasjonal spesialisering. I tillegg har prisene på hjemmemarkedet økt klart kraftigere enn importprisene i denne perioden, noe som også har bidratt til tapet av hjemmemarkedsandeler. Utviklingen i dette pris-

forholdet kan imidlertid være påvirket av de samme bakenforliggende faktorer som tendensen til økende internasjonal arbeidsdeling. Spesielt kan lavere transportkostnader, bl.a. som følge av utviklingen innenfor informasjonsteknologi, ha bidratt til nedgang i forholdet mellom importpriser og hjemmemarkedspriser i alle land over tid. Den samlede betydningen av internasjonal arbeidsdeling for nedgangen i hjemmemarkedsandelene er derfor trolig enda større enn antydning over.

Endringene i norsk industris *eksportmarkedsandeler* kan beregnes ved å sammenlikne eksportveksten av tradisjonelle industrivarer (ekskl. skip og oljeplattformer) med et handelsvektet gjennomsnitt av veksten i vareimporten hos våre handelspartnere. Til forskjell fra hjemmemarkedsandelene, tilsier økt internasjonal handel ingen tilsvarende trend i markedsandelene for eksport. Denne forskjellen henger sammen med at en bare ser på norsk eksport i forhold til handelspartnernes import, ikke samlet tilgang som også inkluderer hjemmeproduksjon. Forskyvninger i sammensetningen av norsk industris eksport i forhold til handelspartnernes vareimport vil kunne gi endringer i den samlede eksportmarkedsandelen uten at det behøver å være endringer i markedsandelene for undergrupper av industrivarer. Tolkingsproblemet forsterkes når en måler utviklingen i markedsandeler for undergrupper av industrivarer med endringen i den samlede vareimporten hos handelspartnerne som indikator for markedsvekst.

¹ B. E. Naug (1999): «Modelling the Demand for Imports and Domestic Output», Discussion Papers No. 243, Statistisk sentralbyrå.

Kapittel 4

Makroøkonomisk utvikling

- *Internasjonal økonomi* er inne i den kraftigste oppgangen siden begynnelsen av 1970-tallet. De siste årene har den samlede BNP-veksten vært om lag 5 prosent i verdensøkonomien, og det ventes vekstrater nær dette nivået også i år. Veksten er særlig sterk i Kina, India og andre framvoksende økonomier i Asia. I USA har veksten avtatt noe den siste tiden, mens veksten i euroområdet nå er godt over gjennomsnittet for de siste fem årene. I Japan har den moderate oppgangen fortsatt.
- *I norsk økonomi* har aktiviteten i fastlandsøkonomien vært i oppgang siden sommeren 2003. BNP for Fastlands-Norge økte med 4,6 prosent i 2006, om lag det samme som året før. Lave renter, lav prisvekst, økte petroleumsinvesteringer og økt etterspørsel fra utlandet har vært viktige drivkrefter for oppgangen i norsk økonomi. Utviklingen har vært preget av høy vekst i husholdningenes konsum og boliginvesteringer. Også private fastlandsbedrifter har økt sine investeringer. Sterk økning i importen har imidlertid bidratt til å dempe effektene fra høyere etterspørsel til norsk produksjon.
- *Arbeidsmarkedet* bedret seg markert i 2006. På årsbasis økte sysselsettingen i 2006 med 72 000 personer, og den registrerte arbeidsledigheten gikk markert ned. Fra 2005 til 2006 ble summen av antall registrerte ledige og personer på ordinære arbeidsmarkedstiltak redusert med nesten 25 000, til 72 900. Sesongjustert var 61 000 enten helt ledige eller på ordinære tiltak ved utgangen av februar 2007. Økt arbeidsinnvandring har begrenset nedgangen i arbeidsledigheten. Omfanget av arbeidsinnvandringen er imidlertid usikkert. Nasjonalregnskapet har anslått at økt arbeidsinnvandring sto for 15-25 prosent av sysselsettingsveksten i 2006. I tillegg kommer veksten i såkalte tjenesteytere som ikke skal regnes som sysselsatte i nasjonalregnskapet.
- *Prognosene* fra Finansdepartementet, Norges Bank og Statistisk sentralbyrå peker alle i retning av en fortsatt høy aktivitetsvekst i fastlandsøkonomien i 2007. Veksten antas likevel å bli klart lavere enn i 2006, i hovedsak på grunn

av mindre ekspansive impulser fra petroleumsinvesteringene og lavere vekst i de norske eksportmarkedene. Sysselsettingsveksten ventes å bli noe dempet, men arbeidsledigheten antas likevel å bli enda lavere enn i 2006. Både husholdningenes forbruk og investeringene i bedriftene i Fastlands-Norge vil ventelig fortsette å stige klart. Det ventes om lag uendrede boliginvesteringer. Den tradisjonelle vareeksporten ligger an til å øke noe mindre enn i fjor.

4.1 Internasjonal økonomi

Internasjonal økonomi er inne i den kraftigste oppgangen siden begynnelsen av 1970-tallet. De siste årene har den samlede BNP-veksten vært om lag 5 prosent i verdensøkonomien, og det ventes vekstrater nær dette nivået også i år. Veksten er særlig sterk i Kina, India og andre framvoksende økonomier i Asia. I USA har veksten avtatt noe den siste tiden, mens veksten i euroområdet nå er godt over gjennomsnittet for de siste fem årene. I Japan har den moderate oppgangen fortsatt. I 2006 var BNP-veksten hos Norges handelspartnere om lag 3,6 prosent. OECD anslår at veksten vil avta til 3,1 prosent i år. Vekstavmatningen må særlig ses i sammenheng med noe svakere vekstutsikter i USA og at renteøkninger i flere land vil bidra til noe lavere vekstimpulser framover.

Det er en rekke *usikkerhetsmomenter* knyttet til utviklingen. Av negative faktorer framhever OECD risikoen for brå og ukontrollerte tilpasninger til de store ubalansene i verdensøkonomien og for en markert nedgang i boligprisene i flere land. På den positive siden kan veksten i euroområdet og framvoksende økonomier bli sterkere enn ventet. Lavere oljepriser vil også kunne bidra til sterkere vekst enn anslått. Usikkerheten om utviklingen framover har bl.a. kommet til uttrykk i store bevegelser i aksjemarkedene i store deler av verden i år. Flere forhold er blitt trukket fram som årsaker til urolighetene, deriblant frykt for resesjon i USA mot slutten av året. I tillegg til urolighetene i aksjemarkedene har renten på langsiktige obligasjoner falt.

Spotprisen på råolje (Brent Blend) var i gjennomsnitt 65 USD pr. fat i 2006. Oljeprisen nådde en topp på over 75 USD pr. fat i august i fjor, men falt noe i løpet av andre halvår. Gjennomsnittlig oljepris hittil i år har vært om lag 55 USD pr. fat. Terminprisene på olje for framtidig levering har imidlertid ikke falt like mye som prisen for umiddelbar levering. Skulle det oppstå nye geopolitiske uroligheter, vil oljeprisen raskt kunne øke igjen.

Den høye oljeprisen i 2006 ble i liten grad veltet over i *konsumprisene*. Heller ikke økt kapasitetsutnyttelse har i vesentlig grad bidratt til oppgang i konsumprisene. En viktig årsak til dette er økt import og konkurranse fra lavkostland i Asia. Hos Norges handelspartnere steg konsumprisene med om lag 1,9 prosent i fjor. OECD anslår en svak oppgang i prisveksten til 2 prosent i år.

Styringsrenten i USA var i februar 2007 på 5,25 prosent. Den amerikanske sentralbanken har siden sommeren 2004 hevet renten med 4 prosentpoeng, men perioden med rentehevinger kan nå se ut til å være over. Aktørene i pengemarkedet forventer en svak rentenedgang framover. Den europeiske sentralbanken (ESB) har siden desember 2005 hevet renten seks ganger, og styringsrenten var i mars 2007 3,75 prosent. Signalene fra ESB tyder på ytterligere rentehevinger i tiden framover. I Japan hevet sentralbanken styringsrenten fra 0 til $\frac{1}{4}$ prosent sommeren 2006, etter seks år med nullrentepolitikk, og til 0,5 pst. i februar 2007. Prisveksten er imidlertid fortsatt lav.

De langsiktige rentene har vært på et historisk lavt nivå de siste årene og støttet opp under den økonomiske veksten. De lave langsiktige rentene må i stor grad ses i sammenheng med lav underliggende inflasjon, lave inflasjonsforventninger og høy etterspørsel etter langsiktige obligasjoner bl.a. som følge av høy netto sparing i flere framvoksende økonomier i Asia og i oljeeksporterende land.

Oppgangen i den økonomiske aktiviteten har gitt vekst i *sysselsettingen* og nedgang i arbeidsledigheten. Arbeidsledigheten hos våre handelspartnere økte fram til 2004 til 7,0 prosent. Siden har ledigheten avtatt jevnt. OECD anslår ledigheten hos handelspartnerne til 6 prosent i inneværende år. Arbeidsledigheten i euroområdet, som var oppe i 8,9 prosent i 2004, ventes å avta til om lag $7\frac{1}{2}$ prosent i år.

I *valutamarkedet* har amerikanske dollar sveket seg mot euro det siste året. Mens 1 euro ved inngangen til 2006 kostet om lag 1,20 USD, var prisen steget til 1,32 USD ved utgangen av året. De internasjonale *aksjekursene* har gjennomgående steget siden 2003. Etter en markert nedgang på

verdens aksjemarkeder på vårparten 2006, tok kursene seg betydelig opp igjen i siste halvår. S&Ps Global 1200 indeks, en samleindeks for børsutviklingen i USA, Canada, Australia, Europa, Asia og Latin-Amerika, var om lag 22 prosent høyere i begynnelsen av 2007 enn ett år tidligere. Næringslivets lønnsomhet har vært gjennomgående god i mange land.

Nedenfor gis en kort gjennomgang av den økonomiske situasjonen og utsiktene for sentrale handelspartnere:

I USA var BNP-veksten i 2006 om lag $3\frac{1}{4}$ pst. Veksten har de seneste årene vært drevet av kraftig vekst i innenlandsk etterspørsel. Lave renter og skattelettelse har gitt sterk inntektsvekst for husholdningene, mens økte boligpriser har gitt grunnlag for større lånefinansiert forbruk. BNP-veksten i 1. kvartal 2006 var på hele 5,6 prosent målt som årlig rate. Den sterke veksten, kombinert med stigende energipriser og lite ledige ressurser i økonomien, førte til usikkerhet rundt prisstigningen og bidro til en viss uro i finansmarkedene. I løpet av året har aktiviteten avtatt noe, og det ventes en mer moderat vekst i 2007. Det er i hovedsak det svake boligmarkedet som har lagt en demper på utviklingen. Omsetningstiden av boliger har steget markert og boliginvesteringene har falt. Det ser imidlertid ikke ut til at det svake boligmarkedet har medført lavere forbruk eller investeringer i andre deler av økonomien ennå. Arbeidsmarkedet er stramt med fortsatt vekst i sysselsettingen. Arbeidsledigheten er på drøyt 4,5 prosent. Det ventes imidlertid at arbeidsledigheten vil øke noe framover. Prisveksten var i 2006 på over 3 prosent, men avtok noe i andre halvår som følge av lavere økonomisk aktivitet og fall i oljeprisen. OECD anslår en prisvekst på snaut $2\frac{1}{2}$ prosent i år.

Euroområdet har i flere år vært preget av svak økonomisk utvikling, men i løpet av 2006 ser oppgangen ut til å ha fått bedre feste enn i foregående år. Veksten i euroområdet er nå sterkere enn gjennomsnittet de siste fem årene. Oppgangen drives i hovedsak av sterk investeringsvekst, solid eksportvekst og tiltagende vekst i innenlandsk etterspørsel. Optimismen i industrien og næringslivet er høy, og konsumentenes tillit i området begynner endelig å ta seg opp. Oppsvinget har ført til høy sysselsettingsvekst og en betydelig nedgang i arbeidsledigheten. Veksten i husholdningenes disponible inntekt har likevel vært lav, blant annet som en følge av relativt lav lønnsvekst og økende bruk av deltidsarbeid. Forholdsvis sterk BNP-vekst har bidratt til en bedring av offentlige finanser i flere av landene. Finanspolitikken i 2006 var om lag nøytral. Etter meget sterk økonomisk

vekst i 2006 ventes veksten å ligge på om lag beregnet trendvekst i år.

I *Japan* har økonomien de siste årene vært preget av moderat oppgang med en vekst i 2006 på om lag 2,2 prosent. Lønnsomheten i bedriftene er god og understøtter en oppgang i investeringene framover. Arbeidsmarkedet har bedret seg, og konsumet har tatt seg noe opp. En meget moderat lønnsvekst bidrar imidlertid til en svak vekst i husholdningenes disponible inntekt. Tillitsindikatorer og ordreinngangen til industrien peker i retning av en noe svakere utvikling framover.

Den økonomiske veksten i *Sverige* er sterk, og BNP økte med om lag 4¼ prosent i fjor. Det er langt over det som anses som en beregnet trendvekst. Økende etterspørsel etter svenske produkter i utlandet og god konkurransesituasjon for bedriftene bidrar til at eksporten vokser. Investeringsveksten er høy, og raskt økende sysselsetting bidrar til at husholdningenes konsum øker markert. Arbeidsledigheten falt fra 5,8 prosent i 2005 til 5,5 prosent i 2006. Prisstigningen har vært lav, men ventes å ta seg noe opp framover.

I *Danmark* steg BNP med nær 3½ prosent i fjor. Både privat forbruk, investeringer og eksporten økte markert. Den kraftige veksten i husholdningenes etterspørsel har blant annet vært drevet av høy vekst i disponibel realinntekt, fortsatt lave renter og en kraftig stigning i boligprisene og boligformuen de siste tre årene. Sysselsettingen har økt markert, og den registrerte ledigheten har

falt mye siden desember 2003. Mangelen på arbeidskraft er nå tydelig i flere bransjer, særlig i bygg- og anleggsbransjen og i industrien. Prisstigningen har tiltatt noe og var i 2006 på om lag 2 prosent.

I 2006 var den økonomiske veksten i *Storbritannia* på 2¾ prosent, dvs. om lag på beregnet trendvekst. BNP-veksten ventes å holde seg nær dette nivået også i 2007. Innenlandsk etterspørsel har vært den viktigste vekstdriveren, blant annet drevet av høy boligprisvekst. Arbeidsstyrken i Storbritannia har økt betydelig de siste årene, noe som hovedsakelig skyldes høy arbeidsinnvandring fra de nye EU-landene. Til tross for økt sysselsetting har arbeidsledigheten blitt høyere. Konsumprisveksten steg noe over Bank of Englands inflasjonsmål på 2 prosent i 2006, særlig som følge av høy vekst i gass- og elektrisitetspriser. Det ventes at prisveksten avtar til om lag 2 prosent i år.

Landene som ble medlem av EU i 2004 hadde sterk vekst i 2006. For landene samlet steg BNP med om lag 5½ pst. i 2006, etter en vekst i 2005 på 4½ pst. Veksten var særlig sterk i de tre baltiske landene og i Tsjekkia og Slovakia. Samtidig tok BNP-veksten i Polen seg opp til over 5 pst., etter en mer moderat vekst i 2005. Eksporten har vært den viktigste vekstdriveren i disse landene, godt hjulpet av oppgangen i euroområdet. Arbeidsmarkedet er i klar bedring, og næringslivet og husholdningene er optimistiske til framtidsutsiktene.

Tabell 4.1 Internasjonale hovedtall. Prosentvis endring fra året før.

	Bruttonasjonalprodukt				Konsumprisindeksen				Arbeidsledigheten (nivå)			
	2005		2006		2005		2006		2005		2006	
	OECD ¹	CF ²	OECD ¹	CF ²	OECD ¹	CF ²	OECD ¹	CF ²	OECD ¹	CF ²	OECD ¹	CF ²
Euroområdet	1,5	2,6	2,2	2,1	2,2	2,2	1,9	2,0	8,6	7,9	7,4	
USA	3,2	3,3	2,4	2,7	3,4	3,3	2,3	1,7	5,1	4,6	4,8	4,7
Japan	1,9 ²	2,2 ²	2,0	1,9	-0,6	0,3	0,3	0,2	4,4	4,2	3,9	3,9
Storbritannia	1,9	2,6	2,6	2,6	2,0	2,2	2,0	2,3	4,8	5,5	5,7	3,1 ³
Tyskland	1,1	2,6	1,8	1,7	1,9	1,7	1,9	1,9	9,1	8,0	7,7	9,6 ³
Frankrike	1,2	2,1	2,2	1,9	1,9	2,0	1,4	1,5	9,9	9,1	8,5	8,5
Sverige	2,7	4,3	3,6	3,5	0,5	1,4	2,2	1,9	5,8	5,5	5,3	..
Danmark	3,0	3,5	2,6	2,5	1,8	2,0	2,1	2,0	4,8	3,8	3,3	..
Finland	3,0	5,0	2,8	3,0	0,8	1,3	1,4	1,8	8,4	7,8	7,6	..
OECD-området	2,7	3,2	2,5	..	..	..	..	..	6,5	6,0	5,8	..
Kina	10,2	10,6	10,3	..	1,8	1,4	1,0	..	..	..	..	..
Norges handelspartnere	2,7	3,6	3,1	..	1,7	1,9	2,0	..	6,8	6,3	6,0	..

¹ OECDs Economic Outlook 80, november 2006.

² Consensus Forecasts (februar 2007).

³ Arbeidsledigheten defineres forskjellig fra OECDs statistikk.

Kilder: OECD og Consensus Forecasts.

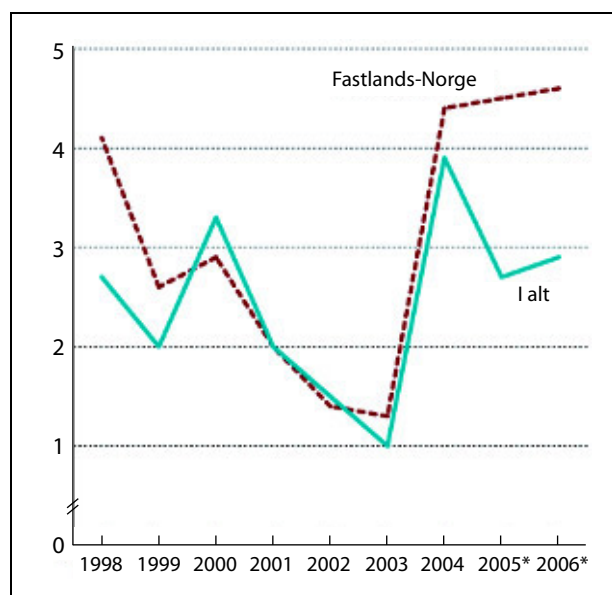
Mange land *utenfor Europa og OECD-området* har hatt sterk vekst gjennom flere år. Særlig gjelder dette Kina, India og andre utviklingsland i Asia. Disse landenes andel av verdens BNP og handel er doblet i løpet av de siste 20 årene. Med en økonomisk vekst på over 7 prosent bidro denne gruppen land betydelig til den sterke veksten i verdensøkonomien i 2006. Veksten i *Kina* er drevet av sterk oppgang i investeringene og eksporten. Kinesiske myndigheter har innført en rekke innstrammende tiltak for å dempe investeringsveksten og faren for overoppheting av økonomien. Tiltakene synes å ha hatt en viss effekt, men det ventes likevel en vekst i aktiviteten framover på rundt 10 prosent. I *India* var BNP-veksten drøyt 8 prosent i fjor. Sterk vekst i innenlandsk etterspørsel og tjenesteeksport bidrar til den høye veksten. Det ventes sterk vekst også i år, men noe lavere enn i 2006. Også i *Russland* har det vært en sterk økonomisk utvikling, med vekstrater de siste tre årene på over 6 prosent. De offentlige finansene har blitt styrket som følge av høye oljepriser, og det er innført reformer som har bedret økonomiens virkemåte. Det ventes at veksten avtar fra 6,8 prosent i 2006 til 6,0 prosent i år. En rekke land i *Afrika og Latin-Amerika* har hatt en positiv utvikling det siste året, særlig på grunn av høye råvarepriser.

4.2 Norsk økonomi

4.2.1 Konjunktursituasjonen

Den norske fastlandsøkonomien har vært i oppgang siden sommeren 2003. Tall fra foreløpig nasjonalregnskap viser at veksten i *BNP for Fastlands-Norge* i 2006 var 4,6 prosent, om lag det samme som i 2004 og 2005. En svak produksjonsutvikling innenfor både olje- og gassutvinning og utenriks sjøfart bidro til at veksten i BNP-totalt i 2006 var lavere enn for Fastlands-Norge for fjerde året på rad.

Konjunkturoppgangen siden 2003 har vært drevet av en markert vekst i petroleumsinvesteringene og en nedgang i realrentenivået. Petroleumsinvesteringene tok til å vokse sterkt i siste halvdel av 2002, og har i perioden 2003-2006 hatt en årlig vekst på i gjennomsnitt 13½ prosent. Rentenedgangen gjennom 2003 bidro til å svekke kronkursen og bedre husholdningenes økonomi. I begynnelsen av 2003 tok den tradisjonelle vareeksporten seg opp, etter svak utvikling gjennom de to foregående årene. Internasjonal konjunkturoppgang bidro til ytterligere vekst i den tradisjonelle vareeksporten i 2005 og 2006. Fra og med 2. kvartal

Figur 4.1 BNP - volumvekst fra året før i prosent

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

2003 skjøt veksten i husholdningenes konsum fart, og mot slutten av 2003 fulgte boliginvesteringene etter. Vekst i offentlig konsum og investeringer har i liten grad bidratt til konjunkturoppgangen. Gjennom 2003 og 2004 tok næringsinvesteringene seg opp. Den høye veksten i husholdningenes konsum og i investeringsaktiviteten fortsatte i 2005 og 2006. Den markerte økningen i innenlandsk etterspørsel har gitt en klar vekst i norsk produksjon etter 2003. Internasjonal spesialisering og stor vekst i den importintensive etterspørselen (næringsinvesteringer og husholdningenes forbruk) har imidlertid bidratt til at importen har økt dobbelt så mye som innenlandsk produksjon.

Rente- og valutakursutviklingen gjennom 2003 og 2004 har gitt kraftige impulser til oppgangskonjunktoren de siste årene. Rentenedgang fra slutten av 2002 til begynnelsen av 2004 bidro til å svekke krona og bedre norsk næringslivs konkurransesituasjon. Pengemarkedsrentene i Norge har siden 2004 økt noe, men har likevel vært lave og om lag på samme nivå som i euroområdet. Målt mot euro lå kronkursen nær 8,2 ved inngangen til 2007, noe som innebar at kronen var 3 prosent svakere enn ett år tidligere. Norske kroner har imidlertid styrket seg med over 8 prosent mot amerikanske dollar i den samme perioden, slik at kronesvekkelsen gjennom 2006 reduseres til 1 prosent målt mot den importveide kronkursen. Siden årsskiftet har krona blitt drøyt 1 prosent sterkere målt mot både euro og amerikanske dollar. I mars 2007 har prisen for en euro i hovedsak variert mellom 8,1 og 8,2

kroner. I vedlegg 3 er det redegjort nærmere for valutakursutviklingen.

Disponibel realinntekt i husholdningene ble redusert med 3,5 prosent i 2006, mot en vekst på vel 5 prosent året før. Husholdningenes inntektsutvikling har i de senere årene vært betydelig påvirket av svingninger i mottatt aksjeutbytte, som i stor grad har vært skattemotiverte. Endringene i denne inntektskomponenten påvirker antakelig i liten grad husholdningenes forbruk. Husholdningenes disponible realinntekt *utenom aksjeutbytte* økte med 1,7 prosent i 2005 og 3,5 prosent i 2006. Inntektsutviklingen i husholdningene er nærmere beskrevet i kapittel 5.

Etter en vekst i *forbruket i husholdninger og ideelle organisasjoner* på 2,8 prosent i 2003, var økningen i 2004 på hele 5,6 prosent. I 2005 ble forbruksveksten redusert til 3,3 prosent, før den igjen tok seg opp til 4,3 prosent i 2006. I gjennomsnitt har dette forbruket økt med 4 prosent årlig i perioden 2003-2006, omtrent som i forrige konjunkturoppgang på midten av 1990-tallet. Rentenedgangen gjennom 2003 og 2004 har trolig bidratt til den høye forbruksveksten de siste årene. Renten påvirker husholdningenes forbruk dels gjennom virkningen på husholdningenes inntekter og dels gjennom avveiningen av forbruk over tid. Realrenter etter skatt ble mer enn halvert fra 2002 til 2003, og ble ytterligere redusert fra 2004 til 2006.

Etter at *investeringene* i fast kapital økte med 0,2 prosent i 2003, viser nasjonalregnskapstallene en årlig vekst på rundt 10 prosent fra 2003 til 2006. Det har særlig vært en markert økning i petroleumsinvesteringene. Petroleumsinvesteringene økte med hele 16 prosent i 2003, og etter en noe lavere vekst i 2004 var økningen på hele 19 prosent i 2005. I 2006 økte petroleumsinvesteringene med vel 9 prosent. Veksten i investeringene i Fastlands-Norge har vært på om lag 9 prosent årlig i de tre siste årene. I 2006 økte fastlandsinvesteringene med 8,9 prosent. Det var spesielt sterk vekst i boliginvesteringene i 2004 og 2005 og næringslivsinvesteringene i 2005 og 2006.

Internasjonal konjunkturoppgang har bidratt til at den *tradisjonelle vareeksporten* har økt markert de to siste årene, etter mer moderat vekst i 2003 og 2004. Eksporten av tradisjonelle varer økte med over 5 prosent både i 2005 og 2006. Det har vært særlig sterk økning i eksporten av kjemiske og mineralske produkter og verkstedsprodukter. Også tjenesteeksporten har vokst markert de siste årene. Oppsvinget i økonomien i 2003, og spesielt investeringsomslaget og den sterke konsumveksten i 2004 og 2005, har bidratt til kraftig vekst i

importen. Importveksten har vært nær 10 prosent årlig de tre siste årene.

Høye oljepriser har bidratt til at overskuddet på *driftsbalansen overfor utlandet* har vært meget høyt i flere år. Gjennomsnittsprisen på Brent Blend økte fra 205 kroner per fat i 2003 til 414 kroner per fat i 2006. Mens overskuddet på driftsbalansen var på knapt 200 milliarder kroner i 2003, kom overskuddet opp i over 360 milliarder kroner i 2006.

Fra og med statsbudsjettet for 2002 har *finanspolitikken* vært utformet med utgangspunkt i handlingsregelen for finanspolitikken. Ifølge denne skal innretningen av finanspolitikken sikte mot en jevn og opprettholdbar innfasing av petroleumsinntektene, i tillegg til at den skal virke stabiliserende på økonomien. Regelen er konkretisert ved at det strukturelle, oljekorrigerede budsjettunderskuddet over tid skal tilsvare den forventede realavkastningen av Statens pensjonsfond – Utland (Petroleumsfondet) ved inngangen til budsjettåret, der forventet realavkastning er satt til 4 prosent.

I *Nasjonalbudsjettet 2007* ble det strukturelle, oljekorrigerede underskuddet på statsbudsjettet i 2004 anslått til 52 milliarder kroner. Målt i faste 2007-priser var dette 20 milliarder kroner mer enn det 4-prosentregelen isolert sett skulle tilsi, og målt i forhold til trend-BNP for Fastlands-Norge utgjorde dette 3,9 prosent. Siden da har underskuddet økt moderat, og klart mindre enn den forventede avkastningen fra Statens pensjonsfond – Utland. I *Nasjonalbudsjettet 2007* ble det anslått at underskuddet i 2007 vil øke til 71 milliarder kroner og utgjøre om lag 4 prosent av fondets verdi ved inngangen til 2007.

I forskriften for *pengepolitikken* heter det at pengepolitikken skal sikte mot stabilitet i den norske kronens nasjonale og internasjonale verdi, herunder også bidra til stabile forventninger om valutakursutviklingen. Samtidig skal pengepolitikken understøtte finanspolitikken ved å bidra til å stabilisere utviklingen i produksjon og sysselsetting. Det operative målet for Norges Banks rentesetting er en vekst i konsumprisene som over tid er nær 2,5 prosent. Norges Bank skal i sin rentesetting se bort fra de direkte effektene på konsumprisene som skyldes endringer i skatter, avgifter og særskilte, midlertidige forstyrrelser.

Norges Bank satte 12. desember 2002 *styringsrenten*, foliorenten, ned med 0,5 prosentpoeng, etter å ha holdt den uforandret på 7,0 prosent siden 3. juli 2002. Dette var starten på en serie rentenedsettelsler. Den siste i rekken kom 12. mars 2004, og foliorenten var med det kommet ned i 1,75 prosent. Renten ble deretter holdt uforandret fram til 30. juni 2005, da den ble satt opp med 0,25 prosentpoeng.

eng. Siden da har renten blitt satt opp med 0,25 prosentpoeng om lag en gang hvert kvartal fram til 3. kvartal 2006. Deretter har renteøkningene kommet oftere. Fra 1. november 2006 til den siste økningen 15. mars 2007, har foliorenten økt med til sammen 1 prosentpoeng til 4 prosent. *Pengemarkedsrenten* har fulgt det samme forløpet, men har ligget om lag $\frac{1}{4}$ prosentpoeng over foliorenten.

I en pressemelding 15. mars 2007 meddelte hovedstyret i Norges Bank at veksten i norsk økonomi er sterk, og det høye aktivitetsnivået kan komme til å holde seg oppe noe lenger enn tidligere ventet. Videre pekte Norges Bank på at sysselsettingen har steget raskere enn tidligere anslått, og arbeidsledigheten har kommet ned på et lavt nivå. Norges Bank varslet samtidig at en fortsatt økning i renten vil skje gradvis.

4.2.2 Arbeidsmarkedet

Sysselsettingen falt svakt gjennom 2003 og inn i 2004. Deretter økte sysselsettingen moderat fram til slutten av 2005. Gjennom 2006 har sysselsettingsveksten tiltatt. Fra 2005 til 2006 økte sysselsettingen med 72 000 personer. En vesentlig del av den økte sysselsettingen kom imidlertid gjennom flere deltidssysselsatte. Dette er den høyeste årlige sysselsettingsveksten som er registrert på mer enn 40 år. I konjunkturoppgangene på 1970-, -80-, og -90 tallet var årsveksten på det meste om lag 60 000 personer. Veksten i sysselsettingen skriver seg i hovedsak fra offentlig forvaltning, private tjenesteytende næringer og bygge- og anleggsvirksomhet.

Foreløpige nasjonalregnskapstall tyder på at det på årsbasis har vært sysselsettingsvekst i industrien i 2005 og 2006 for første gang siden 1998. I perioden 2001-2005 har det vært om lag nullvekst i sysselsettingen i offentlig forvaltning. I 2006 har det imidlertid vært en klar sysselsettingsvekst også her. Den kommunale sysselsettingen økte med 3,1 prosent fra 2005 til 2006.

Utvidelsen av EU med nye medlemsland fra Øst-Europa 1. mai 2004 har bidratt til økt usikkerhet om omfanget av arbeidsinnvandringen til Norge. Det er også vanskelig å måle dette omfanget, blant annet som følge av et økende omfang av kortvarig arbeidsinnvandring. I nasjonalregnskapet blir deler av denne arbeidsinnsatsen registrert som import av tjenester. Antall gyldige arbeidstillatelser fra Utlendingsdirektoratet den første i hver måned var i gjennomsnitt 46 000 i 2006, en vekst på nesten 45 prosent fra 2005. I tillegg har det vært en betydelig vekst i antall innvandrere som har bosatt seg i Norge. I underlagsberegninger til nasjonalregnskapet anslås økt innvandring, altså nye bosatte, og personer på korttidsopphold, som er ikke-bosatte, til sammen å ha stått for 15-25 prosent av sysselsettingsveksten i 2006. I tillegg kommer veksten i såkalte tjenesteytere som ikke skal regnes som sysselsatte i nasjonalregnskapet.

Arbeidsstyrken defineres som summen av sysselsatte og arbeidsledige. Utviklingen i arbeidsstyrken påvirkes av utviklingen i demografiske forhold, som endringer i befolkningens størrelse og sammensetning (inkludert innvandring), men også av atferdsendringer (endringer i yrkesaktivi-

Tabell 4.2 Arbeidsmarkedet ifølge arbeidskraftsundersøkelsen (AKU), 1000 personer

	Nivå	Endring fra året før						
	2006	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Jan. 2007 ²
Arbeidsstyrke (16-74 år)	2439	12	17	-3	7	18	39	22
Sysselsatte	2354	9	8	-17	7	13	65	40
16-24 år	281	-7	4	-6	0	-3	12	
25-54 år	1635	-9	-17	-28	1	3	28	
55-74 år	437	27	20	19	6	12	24	
Kvinner	1108	7	12	-5	3	4	30	
Menn	1246	2	-4	-12	3	10	35	
Deltidssysselsatte	640	8	10	3	13	-7	34	
Undersysselsatte ¹	108	1	7	11	12	0	10	
Midlertidig ansatte	215			-11	12	-9	14	
Arbeidsledige	84	3	9	14	-1	4	-27	-17
Kvinner	39	3	3	4	0	5	-10	
Menn	46	0	6	10	0	-1	-15	

¹ Deltidssysselsatte som ønsker lengre arbeidstid

² Sesongjusterte tall målt som endring fra årsgjennomsnittet for 2006

Kilde: Statistisk sentralbyrå

teten for ulike grupper). Gitt konstante yrkesfrekvenser etter kjønn, alder, utdanningsnivå og utdannings- og pensjonsmottakerstatus er befolkningsutviklingen beregnet å bidra til å øke arbeidsstyrken med om lag 13 000 personer årlig i de nærmeste årene. Om lag 60 prosent av dette kan tilskrives befolkningsøkning som følge av innvandring. Arbeidsstyrken var ifølge Arbeidskraftundersøkelsen (AKU) til SSB nær uforandret i 2003 og 2004, noe som innebærer at det gjennomgående var en nedgang i yrkesfrekvensene i denne perioden. I 2005 og 2006 steg imidlertid arbeidsstyrken med henholdsvis 18 000 og 39 000 personer. Det har dermed vært en klar økning i yrkesfrekvensene gjennom de siste to årene. Økningen i arbeidsstyrken kom særlig blant de over 60 år, og var jevnt fordelt blant kvinner og menn.

Andelen av befolkningen i aldersgruppen 16-74 år som er sysselsatt, økte noe fra 2005 til 2006 etter å ha falt hvert år fra 2000 til 2005. Befolkningens sammensetning endret seg i perioden, slik at det ble relativt sett flere unge og eldre. Det er i disse aldersgruppene yrkesaktiviteten er lavest. For aldersgruppen 25-54 år økte andelen sysselsatte med 1,4 prosentpoeng fra 2003 til 2006, etter å ha falt med 2,2 prosentpoeng fra 2001 til 2003.

Ifølge AKU var *arbeidsledighetsraten* i 1998 og 1999 på årsbasis 3,2 prosent, det laveste nivået siden 1988. Arbeidsledigheten økte deretter til midten av 2003, og ble i gjennomsnitt for året 4,5 prosent. Etter toppen i 2003 var ledigheten ifølge AKU om lag uendret fram til sommeren 2005. I andre halvår 2005 og gjennom 2006 falt ledighetsraten markert. Årsgjennomsnittet for 2006 ble 3,5 prosent mot 4,6 prosent i 2005. AKU publiserer sesongjusterte tall som tre måneders glidende gjennomsnitt, og i perioden november 2006-januar 2007 var den sesongjusterte ledigheten kommet ned i 2,7 prosent. Den laveste ledigheten i forrige høykonjunktur ble målt til 2,8 prosent.

Personer på tiltak og registrerte ledige hos Arbeids- og velferdsetaten har i hovedsak fulgt den samme utviklingen som AKU-ledigheten. Unntaket er i første halvår 2005 da AKU viste økende ledighet, mens den registrerte ledigheten falt. Undersøkelser har vist at mange av de nye ledige i AKU i denne perioden ble registrert som yrkeshemmede hos Arbeids- og velferdsetaten (tidligere Aetat). De yrkeshemmede registreres ikke som ledige hos Arbeids- og velferdsetaten. Summen av personer på tiltak og registrerte ledige har gått ned fra et årsgjennomsnitt på 108 500 personer i 2004 og 96 600 personer i 2005, til 72 900 personer i 2006. Ved utgangen av februar 2007 var vel 63 900 personer registrert som enten helt ledige eller ordinære tiltaksdeltakere, 20 800 færre enn ett år tidligere. Ved utgangen av februar 2007 deltok over 11 800 personer på ordnære arbeidsmarkedstiltak, om lag 1 100 færre enn ved utgangen av februar 2006.

Bedringen i arbeidsmarkedet illustreres også ved at antall ledige stillinger annonsert i media eller meldt til Arbeids- og velferdsetaten har økt med nesten 20 prosent fra februar 2006 til februar 2007. Nedgangen i ledigheten og oppgangen i antall ledige stillinger kan ha ført til mangel på arbeidskraft med visse kvalifikasjoner. Ifølge konjunkturbarometeret i SSB svarte 15 prosent av de spurte industrilederne i 4. kvartal 2006 at tilgangen på arbeidskraft var en begrensende faktor i produksjonen. Ett år tidligere svarte 8 prosent det samme.

Arbeidsledige med en varighet på 26 uker eller lenger regnes som *langtidsledige*. Mens antall langtidsledige ifølge Arbeids- og velferdsetaten gikk ned fra 2003 til 2004, økte antall korttidsledige i samme periode. I 2005 og 2006 sank både korttidsledigheten og langtidsledigheten. I 2006 utgjorde de langtidsledige om lag 25 prosent av de helt arbeidsledige, mot vel 26 prosent i 2005. Andelen

Tabell 4.3 Arbeidsstyrken i prosent av alle personer i hver gruppe, ifølge arbeidskraftundersøkelsen (AKU)

	Nivå	Endring fra året før i prosentpoeng					
	2006	2001	2002	2003	2004	2005	2006
I alt	72,8	0,1	0,0	-0,6	-0,3	-0,2	0,4
Kvinner, 16-24	59,4	0,0	2,4	-2,0	-0,8	-1,8	0,0
Menn, 16-24	59,1	-2,4	-0,1	-1,7	-1,3	-0,8	-0,9
Kvinner, 25-54	83,3	-0,1	-0,3	-0,5	0,2	0,4	0,2
Menn, 25-54	90,5	0,0	-0,4	-1,0	0,0	0,1	0,4
Kvinner, 55-74	44,2	2,3	2,1	0,8	-0,6	0,3	1,4
Menn, 55-74	55,3	2,1	0,3	1,6	0,0	0,4	1,6

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.4 Arbeidsmarkedstall fra Arbeids- og velferdsetaten, tall i 1000 personer

	Nivå		Endring fra samme periode året før					
	2006	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Feb. 2007 ¹
Registrert helt ledige	62,9	0,0	12,6	17,4	-1,1	-8,1	-20,6	-12,0
Helt permitterte	1,8	-1,3	0,5	3,5	-5,1	-1,7	-1,5	
Ordinære tiltaksdeltakere	10,1	-1,4	-0,8	5,0	2,6	-3,8	-3,0	-0,1
Delvis sysselsatte	31,9	-1,7	2,3	5,8	0,8	-1,1	-9,3	
Tilgang ledige stillinger	332,3				2,7	35,6	94,2	
Beholdning ledige stillinger	18,9				-0,4	2,6	5,6	

¹ Sesongjusterte tall målt som endring fra årsgjennomsnittet for 2006

Kilde: Arbeids- og velferdsetaten

langtidsledige ifølge AKU økte imidlertid fra 24 prosent i 2005 til 33 prosent i 2006, og viste således en motsatt utvikling. AKU forklarer økningen med at det særlig var de korttidsledige som gikk ut av ledighetskøen, og at det var lavere innstrømning til ledighet.

Fra utgangen av februar 2006 til utgangen av februar 2007 gikk den registrerte ledigheten ned i alle fylker. Den største prosentvise nedgangen har kommet i Rogaland med 37 prosent lavere ledighet. Ledighetsraten var ved utgangen av februar 2007 lavest i Sogn og Fjordane, Rogaland, Akershus og Oppland, med rundt 1½ prosent. Den høyeste ledigheten hadde Finnmark med 3,7 prosent,

Nordland med 2,9 prosent og Oslo med 2,8 prosent.

Fra utgangen av februar 2006 til utgangen av februar 2007 har det vært nedgang i arbeidsledigheten for alle yrkesgrupper. Med 35 prosent lavere ledighet enn året før var ledighetsnedgangen størst for personer innen ingeniør- og ikt-fag. Nivået på ledigheten var ved utgangen av februar 2007 høyest i yrker innen reiseliv og transport med 3,2 prosent, mens ledigheten blant kontorarbeidere, bygge- og anleggsarbeidere og industriarbeidere var på samme tid om lag 2½ prosent. Med under 1 prosent ledige var det ved utgangen av februar 2007 færrest ledige blant undervisningsarbeidere, ingeniør- og ikt-arbeidere og ledere.

Tabell 4.5 Sysselsatte ifølge nasjonalregnskapet¹, 1000 personer

	Nivå		Endring fra året før					
	2005	2006	2001	2002	2003	2004	2005 ²	2006 ²
I alt	2323,4	2346,4	0,4	0,4	-1,0	0,5	1,0	3,1
Olje og utenriks sjøfart	77,0	78,8	3,4	3,8	-1,9	3,0	2,3	3,1
Fastlands-Norge	2246,3	2267,6	0,3	0,3	-1,0	0,4	0,9	3,1
Industri og bergverksdrift	267,6	268,9	-3,0	-1,7	-4,1	-3,5	0,5	1,3
Annen vareproduksjon	242,6	246,4	-1,0	-0,8	2,1	-0,3	1,6	4,0
Primærnæringer	81,6	78,2	-4,8	-3,4	-3,9	-3,4	-4,2	-2,6
Elektrisitetsforsyning	12,3	12,2	-6,6	-9,3	-9,1	-7,1	-1,4	0,6
Bygge- og anleggsvirksomhet	148,6	156,1	2,5	2,0	7,2	2,2	5,0	7,6
Tjenesteytende næringer ekskl. off. forvaltning	1033,1	1046,9	0,5	1,2	-1,2	1,8	1,3	3,8
Varehandel	322,0	327,0	1,0	1,6	0,4	2,7	1,6	2,5
Samferdsel	147,2	146,2	-1,3	-1,3	-2,9	-2,3	-0,7	1,4
Annen tjenesteyting	563,9	573,7	0,8	1,7	-1,7	2,4	1,7	5,1
Offentlig forvaltningsvirksomhet	703,1	705,4	1,7	0,1	-0,4	0,0	0,3	2,4
Statsforvaltningen	257,1	257,9	-1,0	63,9	-0,9	1,8	0,3	1,2
Kommuneforvaltningen	446,0	447,5	2,5	-17,9	-0,1	-0,9	0,3	3,1

¹ Nasjonalregnskapstallene (NR) avviker noe fra AKU, bl.a. ved at NR inkluderer utenlandske sjøfolk på norske skip.

² Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

4.2.3 Utsiktene framover

De siste publiserte *prognosene* fra Finansdepartementet (oktober 2006), Norges Bank (mars 2007) og Statistisk sentralbyrå (SSB) (februar 2007) for utviklingen i norsk økonomi framover er ganske samstemte. De peker mot god vekst og fortsatt høykonjunktur i inneværende år. Veksttakten antas likevel å bli noe lavere enn i 2006. Årsaken til avmatningen er i hovedsak mindre ekspansive impulser fra petroleumsinvesteringene og lavere vekst i de norske eksportmarkedene. I tillegg bidrar en oppgang i renten til å redusere den innenlandske etterspørselen. Prognosene er basert på en pengemarkedsrente på om lag $4\frac{1}{2}$ prosent som gjennomsnitt for 2007. Som årsgjennomsnitt har Finansdepartementets prognoser basert seg på en svekkelse av den importveide kronekursen på 1 prosent i 2007, mens SSB og Norges Bank legger til grunn nær uendret kronekurs.

Husholdningenes *forbruk* anslås av de tre institusjonene å øke med mellom 3 og 4 prosent i 2007. Økt sysselsetting, høyere lønnsvekst, økte næringsinntekter og lavere konsumprisvekst bidrar til å øke husholdningenes disponible realinntekter. Økt rente trekker imidlertid i motsatt retning. Justert for mottatte aksjeutbytter forventer SSB om lag 3,4 prosent vekst i husholdningenes disponible realinntekt i 2007. Inklusive aksjeutbytterne er anslaget 5,4 prosent. Konsumet i offentlig forvaltning ventes å øke med om lag $2\frac{3}{4}$ prosent i år.

Det ligger an til fortsatt høye *petroleumsinvesteringer* i år. Finansdepartementet legger til grunn litt fallende petroleumsinvesteringer fra det høye nivået i 2006, mens SSB og Norges Bank antar at investeringene øker ytterligere i 2007. Investeringene i Fastlands-Norge er antatt å øke i litt lavere tempo enn i fjor. Det er særlig reduserte boliginvesteringer fra et svært høyt nivå i 2006 som bidrar til nedgangen i veksten. Investeringene i offentlig forvaltning blir om lag uforandret fra 2006 til 2007 ifølge prognosene, når en ser bort fra den planlagte overleveringen av en fregatt fra Spania.

Som årsgjennomsnitt ventes den økonomiske veksten hos våre handelspartnere å holde seg bra oppe i 2007. I prognosene til Finansdepartementet og Norges Bank vokser *tradisjonell vareeksport* i 2007 med henholdsvis 4 og 7 prosent. Statistisk sentralbyrå, som har et litt mer pessimistisk syn på den internasjonale konjunkturutviklingen, legger

til grunn en eksportvekst for tradisjonelle varer på 3,1 prosent.

En noe lavere etterspørselsvekst ventes å bidra til en moderat nedgang i veksttakten i norsk økonomi. Veksten i *BNP Fastlands-Norge* antas imidlertid å bli noe høyere enn det som kan betraktes som en langsiktig trendvekst. SSB og Norges Bank forventer en vekst på henholdsvis $3\frac{1}{4}$ og $3\frac{3}{4}$ prosent, mens Finansdepartementet anslår veksten i fastlandsøkonomien til 2,9 prosent. Mens Finansdepartementet venter at BNP i alt øker litt mer, antar Norges Bank en lavere vekst. SSB anslår like stor vekst i BNP i alt som i BNP Fastlands-Norge. SSB anslår at oljeprisene som årsgjennomsnitt blir knapt 340 kroner per fat i 2007. Finansdepartementet legger til grunn en oljepris på 390 kroner per fat. Anslagene innebærer en noe lavere oljepris i 2007 enn i 2006. *Overskuddet på driftsbalansen* vil trolig gå ned til om lag 300 milliarder kroner i 2007 fra det rekordhøye nivået på nær 366 milliarder kroner i 2006.

Prognosene fra SSB, Norges Bank og Finansdepartementet viser at det ventes en klar økning i antall *sysselsatte* i 2007, men ikke like sterk vekst som i 2006. Prognosene antyder en sysselsettingsvekst på mellom $1\frac{1}{4}$ - $2\frac{1}{4}$ prosent. Det ventes at arbeidsledigheten vil gå ned med rundt $\frac{1}{2}$ prosentpoeng fra 2006 til 2007. Målt ved AKU anslås ledigheten i 2007 til 3 prosent av Finansdepartementet, mens SSB og Norges Bank antar en ledighet på $2\frac{3}{4}$ prosent. Usikkerheten i utviklingen i arbeidsledigheten er knyttet til det generelle aktivitetsnivået i norsk økonomi, men også til produktivitetsveksten, utviklingen i gjennomsnittlig arbeidstid og arbeidsstyrken, herunder arbeidsinnvandring.

SSBs anslag for *lønnsveksten* i 2007 er 5,5 prosent, og Finansdepartementets anslag er $4\frac{1}{2}$ prosent. Norges Bank har anslått en lønnsvekst for inneværende år på $5\frac{1}{4}$ prosent. Anslagene på *prisveksten* målt ved KPI i 2007 er henholdsvis 0,3, $\frac{3}{4}$ og $1\frac{3}{4}$ prosent for SSB, Norges Bank og Finansdepartementet. SSB og Norges Bank venter at den underliggende inflasjonen, målt ved KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer (KPI-JAE), ligger henholdsvis 1 og $\frac{3}{4}$ prosentpoeng høyere på grunn av en nedgang i energiprisene. Finansdepartementet, som kom med sine prognoser tidligere på høsten da utsiktene til elektrisitetsprisene var svært forskjellig fra nå, forventer en noe lavere vekst i KPI-JAE enn i KPI.

Tabell 4.6 Utviklingen i noen makroøkonomiske hovedstørrelser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet fremgår

	2005	2006	2007		
	Regnskap	Regnskap	SSB ¹	NB ²	FIN ³
Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner	3,3	4,3	3,8	4	3,0
Konsum i offentlig forvaltning	1,8	2,2	2,8	3	2,7
Bruttoinvesteringer i fast kapital	11,2	8,9	5,8	..	1,8
- Fastlands-Norge	9,1	8,9	5,7	5 ³ / ₄ ⁴	2,9
- Utvinning og rørtransport	19,1	9,1	3,8	2 ¹ / ₂	-2,5
Eksport	0,7	1,5	3,6	..	5,3
- Tradisjonelle varer	5,2	6,5	3,1	7	4,0
Import	8,6	9,1	5,2	5 ¹ / ₂ ⁴	3,5
- Tradisjonelle varer	8,2	10,6	5,6	..	5,2
Bruttonasjonalprodukt	2,7	2,9	3,3	2 ³ / ₄	3,6
- Fastlands-Norge	4,5	4,6	3,3	3 ³ / ₄ ⁵	2,9
Sysselsatte personer	1,0	3,1	2,0	2 ¹ / ₄	1,3
Utførte timeverk, Fastlands-Norge	1,2	2,1	2,0	..	..
Arbeidsledighetsrate -AKU (nivå)	4,6	3,4	2,7	2 ³ / ₄	3,0
Årslønn	3,7	4,1 ⁶	5,5 ⁶	5 ¹ / ₄ ⁷	4 ¹ / ₂
Konsumprisindeksen	1,6	2,3	0,3	³ / ₄	1 ³ / ₄
Driftsbalansen, mrd. kroner	300,8	365,7	297,6	..	..
Husholdningenes disponible realinntekt	5,2	-3,5	5,4	..	..
MEMO:					
Pengemarkedsrente (nivå)	2,2	3,1	4,6	4 ¹ / ₄ ⁸	..
Importveid kronekurs ⁹	-3,9	0,6	-0,1	- ¹ / ₄	1
Gjennomsnittlig lånerente ¹⁰ (nivå)	3,9	4,3	5,6	..	..
Råoljepris ¹¹ i kroner (nivå)	351	414	338	..	390

¹ Anslag ifølge Statistisk sentralbyrå, Økonomiske analyser 1/2007, februar 2007.

² Anslag ifølge Norges Bank. Pengepolitisk rapport 1/2007, mars 2007.

³ Anslag ifølge Finansdepartementet, St.meld. nr. 1 (2006-2007), oktober 2006.

⁴ Omfatter ikke importen av en fregatt.

⁵ I BNP-anslagene til Norges Bank er det sett bort fra svingninger i kraftproduksjonen.

⁶ Lønn per normalårsverk - som også inneholder overtid.

⁷ Prognosen inkluderer anslåtte kostnader knyttet til innføring av obligatorisk tjenestepensjon.

⁸ Foliorenten, normalt ¹/₄ prosentpoeng lavere enn pengemarkedsrenten.

⁹ Positivt tall innebærer svekket krone.

¹⁰ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner.

¹¹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend

Kapittel 5

Nærmere om inntektsutviklingen for husholdningene

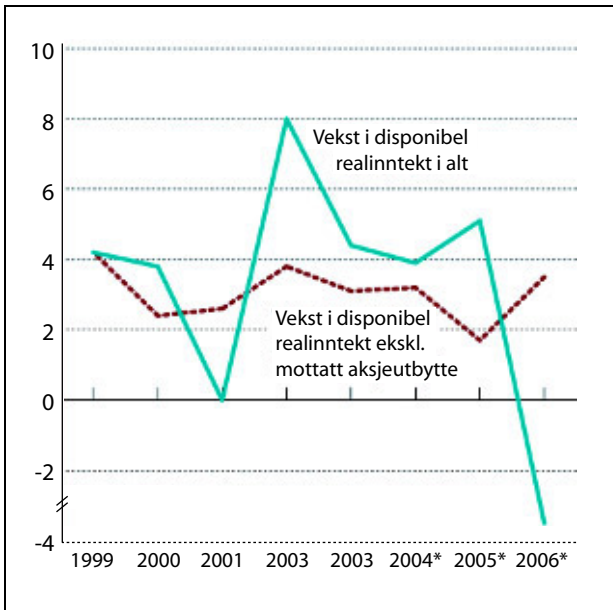
- Husholdningenes disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte økte ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet med 3,5 prosent fra 2005 til 2006. Hovedforklaringen til oppgangen er sterk sysselsettingsvekst kombinert med reallønnsvekst.
- Disponibel realinntekt inklusive aksjeutbytte gikk ned med 3,5 prosent. Svingninger i mottatt aksjeutbytte, som i stor grad har vært skattemotiverte, har påvirket husholdningenes totale inntektsvekst betydelig i de senere år og trakk altså inntektsveksten kraftig ned i 2006.
- Regnet per person, gikk disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte opp med 2,6 prosent i 2006.
- Reallønn etter skatt for lønnstakere i alt økte ifølge standardberegninger med 1,9 prosent fra 2005 til 2006, mot 2,7 prosent året før. For hovedgrupper av lønnstakere varierte veksten mellom 1,5 og 3,5 prosent.
- Kapitalinntektene økte med om lag 10 prosent fra 2003 til 2004. Dette skyldes økte utbytter, renteinntekter og realisasjonsgevinster.
- De 10 prosentene med høyest inntekt av de yrkestilknyttede (lønnstakere og selvstendige) med minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn har økt sin andel av kapitalinntektene fra 70,8 prosent til 94,2 prosent fra 1993 til 2004. En oppsplitting av tallene for denne gruppen viser at de 2 prosentene med de høyeste inntektene i 2004 hadde om lag 83 prosent av kapitalinntektene mot 55 prosent i 1993.
- De 10 prosentene med høyest inntekt av pensjonistene har økt sin andel av kapitalinntektene fra 44 prosent til 78 prosent fra 1993 til 2004. Hoveddelen av økningen har skjedd i perioden 2001-2004. Pensjonistene med lavere samlet inntekt har fått en noe større andel av overføringene i 2004 sammenlignet med 1993.
- For prosenten med høyest samlet inntekt av de yrkestilknyttede med relativt lav yrkesinntekt¹ utgjorde kapitalinntektene i gjennomsnitt vel 2,4 mill. kroner i 2004.
- Norge har en jevn inntektsfordeling relativt til andre europeiske land.
- Inntektsulikheten for yrkestilknyttede synes å ha økt fra 1993 til 2004, mens inntektsulikheten for pensjonister har gått noe ned i denne perioden. Økningen i inntektsulikhet fra 2001 til 2004 for yrkestilknyttede synes å ha sammenheng med en kraftig økning i kapitalinntektene. For pensjonistene motvirkes denne effekten ved at pensjon i perioden har økt relativt mye.
- Fordeling av kapitalinntekt mellom kvinner og menn i selvangivelsesstatistikken viser at menns andel har økt fra 76 prosent til 79 prosent av disse kapitalinntektene i 2004, mens kvinners andel er redusert fra 24 prosent til 21 prosent.

Avsnitt 5.1 fokuserer på husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet. I tillegg til lønnsinntekter omfatter dette inntektsbegrepet pensjoner og stønader fra det offentlige, formuesinntekter og -utgifter, skatt på inntekt og formue samt driftsresultatet til personlig næringsdrivende. I avsnitt 5.2 presenteres mer detaljerte tall for inntektsutviklingen for lønnstakere. En ser på lønnsutviklingen i de største forhandlingsområdene og for utvalgte typer husholdninger, der en spesielt fokuserer på betydningen av ulik lønnsutvikling og dessuten endringer i personskattene. I 5.3 omtales utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden de to siste årene og skatteendringer for pensjonister, og i avsnitt 5.4 redegjøres for en del trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

5.1 Disponibel realinntekt i husholdningssektoren

Nasjonalregnskapets inntektsregnskap inneholder en samlet oversikt over husholdningssektorens inntekter og utgifter, dvs. etter at en har summert alle økonomiske enheter hjemmehørende i husholdningssektoren. (For en nærmere redegjørelse

¹ Denne gruppen består av individer med samlet yrkesinntekt (lønnsinntekt og næringsinntekt) mindre enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Pensjonister og andre trygdede samt individer med null eller negativ samlet yrkesinntekt er ikke med.

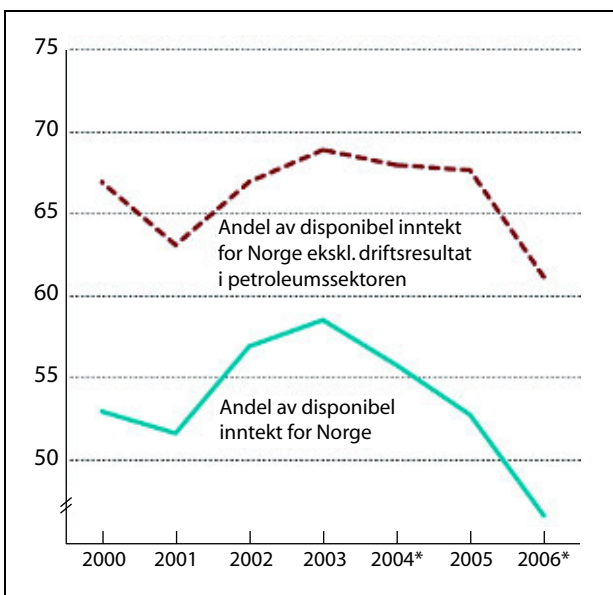

Figur 5.1 Vekst i disponibel realinntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Prosentvis endring fra året før.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

over hva som inngår i husholdningssektoren, se boks 5.1)

Ifølge nasjonalregnskapet gikk husholdningenes disponible realinntekt ned med 3,5 prosent i 2006. I perioden 1999 - 2006 var den gjennomsnittlige veksten i husholdningenes disponible realinntekt på 2,4 prosent per år. Hovedårsaken til nedgangen i disponibel realinntekt i 2006 er en ned-

Figur 5.2 Disponibel inntekt for husholdninger og ideelle organisasjoner. Andel av disponibel inntekt for Norge i prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

gang i utbetalt aksjeutbytte på nærmere 57 milliarder kroner. Inntektsutviklingen har i de senere årene vært betydelig påvirket av svingningene i mottatt aksjeutbytte. Størrelsen på aksjeutbyttene har i stor grad har vært skattemotiverte. Ser vi bort fra aksjeutbytte vokste den disponible realinntekten med 3,5 prosent. Figur 5.1 viser veksten i disponibel realinntekt og disponibel realinntekt eksklusive mottatt aksjeutbytte, og illustrerer hvilken betydning svingningene i mottatt aksjeutbytte har hatt for veksten i disponibel realinntekt.

Figur 5.2 viser husholdningenes disponible inntekt (inklusive aksjeutbytte) i prosent av disponibel inntekt for Norge og i prosent av disponibel inntekt for Norge eksklusive driftsresultatet i petroleumsnæringene. Utviklingen preges både av høye oljepriser, som trekker opp disponibel inntekt for Norge, og av høy og varierende vekst i disponibel inntekt for husholdningene.

Tabell 5.1 viser hvordan de ulike inntekts- og utgiftskomponentene har bidratt til veksten i husholdningenes disponible realinntekter i perioden 1999-2006. Bidragene fra lønn, som er den største inntektskomponenten, har jevnt over vært store i de siste årene med unntak av 2003. I 2003 var vekstbidraget fra lønnsinntektene negativt. Dette skyldes nedgang i sysselsettingen. Tall fra nasjonalregnskapet viser at vekstbidraget fra lønn var på 3,9 prosentpoeng i 2006 og kan forklares både av sterk sysselsettingsvekst og reallønnsvekst.

Offentlige stønader, som er den viktigste inntektskilden for pensjonister og trygdede, har i hele perioden 1999-2006 gitt positive bidrag til veksten i husholdningenes disponible realinntekt. I perioden 2000-2003 var bidraget fra offentlige stønader gjennomgående høyt. Dette må ses i sammenheng med en økning i utgiftene under folketrygden, samt innføring av kontantstøtteordningen i perioden. For 2006 viser foreløpige nasjonalregnskapstall at offentlige stønader økte disponibel realinntekt med 0,3 prosentpoeng. Bak utviklingen ligger en relativ sterk vekst i utbetaling av pensjoner og sykepenger, mens utbetaling av arbeidsledighetstrygd har blitt kraftig redusert.

Bidragene fra skatt av inntekt og formue vil, med uendrede gjennomsnittlige skattesatser, være negative så lenge realinntektene øker. Ifølge foreløpige tall fra nasjonalregnskapet, bidro skatt av inntekt og formue til å redusere veksten i husholdningenes disponible realinntekt med 1,6 prosentpoeng i 2006.

Husholdningenes formuesinntekter består av renter på bankinnskudd, aksjeutbytte, beregnet avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeiendom. Formuesutgiftene består i all hoved-

Tabell 5.1 Bidrag til vekst i disponibel realinntekt. Prosentpoeng.

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*	Gj.sn.
Vekst i disponibel realinntekt i prosent	3,8	0,0	8,0	4,4	3,9	5,1	-3,5	3,1
Vekst i disp. realinntekt ekskl. aksjeutbytte	2,4	2,6	3,8	3,1	3,2	1,8	3,5	2,9
Bidrag fra:								
<i>Inntekter</i>								
- Lønn	1,6	2,4	3,7	-0,9	3,1	3,0	3,9	2,4
- Blandet inntekt ¹	0,1	0,0	0,6	0,2	-0,9	-0,4	0,3	0,0
- Formuesinntekter	1,9	-1,2	4,6	0,5	-0,6	3,8	-6,1	0,4
- herav: mottatt aksjeutbytte	1,5	-2,5	4,3	1,4	0,9	3,5	-6,6	0,4
- Offentlige stønader	1,3	1,5	1,9	1,3	1,3	0,2	0,3	1,1
<i>Utgifter</i>								
- Skatt av inntekt og formue	-1,5	-1,2	-0,7	0,1	-1,6	-1,3	-1,6	-1,1
- Formuesutgifter	-0,3	-1,6	-0,7	1,3	2,3	-0,7	-1,0	-0,1
- Andre utgifter	-0,1	0,0	-0,1	0,0	-0,1	0,1	0,0	0,0
- Korreksjon for indirekte målte banktjenester	0,1	0,2	0,3	0,5	0,6	0,0	0,1	0,2

* Foreløpige tall

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen

Kilde: Statistisk sentralbyrå

sak av gjeldsrenter. Husholdningene har langt høyere rentebærende gjeld enn rentebærende fordringer, når vi holder husholdningenes forsikringskrav utenom (se boks 5.1).

Tabell 5.1 viser hvordan mottatt aksjeutbytte har påvirket veksten i husholdningenes disponible realinntekt. Det framgår at mottatt aksjeutbytte har bidratt mye til veksten de siste fem årene. Den høye veksten i mottatt aksjeutbytte i 2005 snudde i 2006, og denne posten trakk dermed disponibel realinntekt ned med 6,6 prosentpoeng. For formuesutgiftene trekker høyere rentesatser i 2006 sammen med økte utlån disponibel realinntekt ned med 1 prosentpoeng.

Tall fra inntektsregnskapet for husholdningssektoren er summariske i den forstand at de ikke

gjenspeiler endringer i husholdningenes antall og sammensetning. *Disponibel inntekt regnet per person* kan for 2006 anslås til i overkant av 187 000 kroner. Med omtrent 2,3 personer per husholdning (jf. Folke- og bolig tellingen 2001) blir gjennomsnittlig disponibel realinntekt per husholdning i overkant av 430 000 kroner. I tabell 5.2 vises beregnet årlig prosentvis vekst i disponibel realinntekt i husholdningssektoren regnet per person i perioden 2000-2006. I denne perioden var den gjennomsnittlige årlige veksten i disponibel realinntekt per person 2,4 prosent, mens veksten eksklusiv aksjeutbytte var 2,2 prosent. For 2006 viser foreløpige nasjonalregnskapstall en økning i disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte regnet per person på 2,6 prosent mot en vekst på 1,1 prosent i 2005.

Tabell 5.2 Vekst i disponibel realinntekt per person.¹ Vekst fra året før i prosent

	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*	Gj. sn. 2000-06
Disponibel realinntekt per person	3,1	-0,5	7,4	3,8	3,3	4,4	-4,8	2,4
Disponibel realinntekt utenom aksjeutbytte per person	1,7	2,1	3,2	2,5	2,6	1,1	2,6	2,2

¹ Basert på middelfolkemengde

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Boks 5.1 Nærmere om noen begreper knyttet til husholdningenes inntekter

Utviklingen i husholdningenes *disponible realinntekter* blir i hovedsak bestemt av fire forhold; inntektsutviklingen, skatteendringer, utviklingen i netto formuesinntekter og prisutviklingen.

- En personhusholdning kan ha *inntekt* fra flere kilder, f.eks. lønnsinntekt og blandet inntekt. *Blandet inntekt* er driftsresultatet fra næringsvirksomhet, som blant annet inkluderer avlønning for arbeid utført av eierne eller deres familie. Husholdningene kan ha formuesinntekter som består av renteinntekter på bankinnskudd, utbytte på aksjer, avkastning på forsikringskrav og leieinntekter fra landeierdom. Husholdningen kan også ha inntekter fra pensjoner og trygder. En lønnstakerhusholdning har lønn som hovedinntekt, mens blandet inntekt og trygder er hovedinntekter for henholdsvis personlig næringsdrivende og trygdede. Det er grunn til å merke seg at varige konsumgoder utenom bolig ifølge konvensjonene i nasjonalregnskapet regnes som konsumert i sin helhet det året de anskaffes. I tråd med dette inngår derfor ikke beregnet avkastning på varige konsumgoder utenom bolig som inntekt i nasjonalregnskapets inntektsregnskap. Husholdningene er derimot eiere av produksjonssektoren for bolig tjenester, og mottar den beregnede avkastningen på boligkapitalen som en del av sin inntekt.
- Tallene i dette kapitlet inneholder også inntektene og utgiftene til ideelle organisasjoner. Ideelle organisasjoner er enheter som tilbyr sine tjenester til husholdningene, og som hovedsakelig er engasjert i ikke-markedsrettet virksomhet. Deres hovedinntektskilder er overføringer fra offentlig forvaltning, medlemskontingenter og frivillige bidrag fra husholdninger og foretak.
- *Skatten* for ulike husholdninger kan variere selv om den samlede inntekten i utgangspunktet er lik. Ulike inntektsarter kan etter skattereglene bli behandlet forskjellig. Skat-

tene vil også være avhengige av hvordan husholdningene innretter seg. F.eks. vil skattene avhenge av om inntekten i husholdningen er opptjent av en eller flere personer og fordelingen av inntekt dem i mellom.

- Beregninger av *disponibel realinntekt* krever en omregning til faste priser, dvs. en må dividere den løpende inntekten med en *prisindeks*. Valget av prisindeks er ikke opplagt. Det vanlige er å deflatere husholdningenes inntekter med en felles prisindeks - enten konsumprisindeksen eller nasjonalregnskapets prisindeks for husholdningers og ideelle organisasjoners totale forbruk. I beregningene i denne rapporten er den sistnevnte prisindeksen benyttet.

Det bør nevnes at enkelte inntektskomponenter som inntektsføres i nasjonalregnskapet, ikke utbetales til husholdningene det aktuelle året. Et eksempel på dette er avkastning på husholdningenes *forsikringskrav*. Husholdningenes forsikringskrav er i hovedsak verdien av beholdningene i livsforsikring og pensjonsfond.

Omvurdering av aktiva, f.eks. ikke realiserte aksjegevinster/tap, endringer i verdien av boligkapitalen o.l., inngår ikke i begrepet disponibel inntekt slik det er presisert ovenfor. Slike omvurderinger av aktiva vil påvirke forbruksmulighetene over tid, men hører begrepsmessig hjemme i et kapitalregnskap for husholdningene.

Indirekte målte bank- og finanstjenester defineres som tjenester produsert av finansielle foretak som de ikke direkte tar betalt for gjennom gebyrer. De finansielle foretakene skaffer seg i stedet inntekter ved rentemarginer. Med det menes at finansinstitusjonene har lavere rente på innskudd/innlån enn på utlån. Siden det er knyttet administrasjon og ressursbruk til disse indirekte betalte bank- og finanstjenestene, betraktes de som produksjon i finansinstitusjonene og kalles indirekte målte bank- og finanstjenester.

5.2 Vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger

Avsnitt 5.1 gjengir tall for husholdningenes samlede disponible realinntekt basert på nasjonalregnskapet, som i tillegg til lønnsinntekter bl.a. omfatter pensjonsinntekter, blandet inntekt (i hovedsak driftsresultatet fra næringsvirksomhet) og netto formuesinntekter, jf. boks 5.1. I dette avsnittet stu-

deres utviklingen i kjøpekraft for ulike grupper lønnstakerhusholdninger, dvs. som har lønn som hovedinntektskilde. Endringer i skatter vil medføre forskjeller i lønnsveksten før og etter skatt. I tillegg vil prisøkning normalt bidra til at lønn etter skatt øker mindre reelt enn nominelt. Veksten i reallønn etter skatt forteller hvordan kjøpekraften for lønnsinntekten for ulike grupper lønnstakere har endret seg.

Økningen i gjennomsnittlig reallønn etter skatt for lønnstakere med et fullt normalårsverk (uten overtid) var om lag 1,9 prosent fra 2005 til 2006.

5.2.1 Nærmere om beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt fra 2004 til 2006 for hovedgrupper av lønnstakere

Maksimal skatt på alminnelig inntekt har vært 28 prosent siden 1992. Maksimal marginalsatt på lønn i denne perioden er gjengitt i tabell 5.3.

Endringen i skattleggingen av lønnsinntekter de senere år kjennetegnes først og fremst ved økninger i bunnfradragene og reduksjoner i toppskatt. For 2007 er imidlertid toppskatten igjen blitt skjerpet ved at innslagspunktet i trinn 1 er underregulert ift. anslått lønnsvekst og ved at innslagspunktet i trinn 2 er redusert fra 750 000 kroner til 650 000 kroner. Skattesatser og inntektsgrenser mv. for inntektsårene fra 2001 til 2007 framgår i tabell 4.1 i vedlegg 4.

I tabell 5.4 legger Beregningsutvalget fram beregninger av utviklingen i reallønn etter skatt for hovedgrupper av lønnstakere fra 2004 til 2006. Det er tatt utgangspunkt i gjennomsnittlig nivå og vekst i årslønn som vist i tabell 1.1. Det er videre sett bort fra endringer i skattemessige fradrag den enkelte måtte ha hatt utover standardfradrag.

Tabell 5.4 viser at lønnstakere som har hatt en årslønn og en lønnsvekst som tilsvarende gjennomsnittet for alle grupper, har fått en økning i reallønn

Tabell 5.4 Beregnet vekst i reallønn etter skatt per årsverk for utvalgte grupper. Lønnstakere i klasse 1 med gjennomsnittlig årslønn og med standardfradrag. Vekst i prosent

Grupper	Gjennomsnittlig årslønn i 2006, kr	2004-2005		2005-2006	
		Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
Industriarbeidere ¹	317 800	3,4	2,9	3,6	1,5
Industrifunksjonærer ²	474 800	4,3	4,3	4,6	2,9
HSH-bedrifter i varehandel ³	331 600	3,9	3,3	4,2	2,0
Forretnings- og sparebanker og forsikring ⁴	455 300	7,7	6,8	5,6	3,5
Statsansatte	366 300	3,4	2,7	4,5	2,2
Kommuneansatte ⁵	329 600	3,4	2,8	4,1	1,9
Veid snitt av alle grupper ⁶	360 500	3,3	2,7	4,1	1,9

¹ Gjelder for industriarbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke. Omfatter industriarbeidere som inngår i NHO-bedrifter.

² Industrifunksjonærer i NHO-bedrifter.

³ Tall for HSH-bedrifter i varehandel er for heltidsansatte.

⁴ Dekker noen flere grupper enn forhandlingsområdet. Høye bonusutbetalinger trakk opp lønnsveksten både i 2005 og 2006.

⁵ Inklusive skoleverket.

⁶ Gjennomsnittet er veid med andel av total utbetalt lønn som vekt. Gjennomsnittet gjelder alle grupper, også de som ikke inngår i tabellen.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget.

Tabell 5.3 Maksimal skatt på alminnelig inntekt og lønn. 1992-2007.

År	Maksimal skatt på alminnelig inntekt. Prosent	Maksimal marginalsatt på lønn, ekskl. arbeidsgiveravgift. Prosent
1992	28	48,8
1993-1998	28	49,5
1999	28	49,3
2000-2004	28	55,3
2005	28	51,3
2006	28	47,8
2007	28	47,8

Kilde: Beregningsutvalget.

etter skatt på 1,9 prosent fra 2005 til 2006. Dette er 0,8 prosentpoeng lavere enn veksten fra 2004 til 2005.

For industriarbeidere økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 1,5 prosent fra 2005 til 2006, mens økningen for industrifunksjonærer i NHO-bedrifter var om lag 2,9 prosent i samme periode. For kommuneansatte inklusive skoleverket økte reallønnen etter skatt i gjennomsnitt med 1,9 prosent fra 2005 til 2006. Veksten for statsansatte var på om lag 2,2 prosent.

Ansatte innen finanstjenester har hatt en kjøpekraftsutvikling på 3,5 prosent i denne perioden.

Boks 5.2 Beregninger av endringer i reallønn etter skatt

Beregningene av endringer i reallønn etter skatt i dette avsnittet bygger på følgende forutsetninger:

- Inntektstakeren mottar bare én inntektsart (lønn).
- Det er bare tatt hensyn til skatteregler som berører alle eller de fleste lønnstakere. Det vil bl.a. si at det kun gis standardfradrag i inntekt (personfradrag og minstefradrag).
- Barnetrygd er regnet som negativ skatt. Det er ikke tatt hensyn til andre overføringer fra offentlige budsjetter, herunder kontantstøtten som ble innført fom. 1.8.1998.
- Det er brukt samme prisindeks (konsumprisindeksen) for alle husholdningstyper ved omregning til reallønn. Konsumprisindeksen økte med 1,6 prosent fra 2004 til 2005 og med 2,3 prosent fra 2005 til 2006.

Beregninger basert på så enkle forutsetninger må brukes med forsiktighet. Beregningsutvalget mener likevel av flere grunner at denne type beregninger kan ha interesse:

- Resultatene indikerer i hvilken retning endringer i sentrale skatteregler isolert sett trekker.
- Siden det bare forhandles om lønn, kan beregninger der en kun endrer lønnsinntekten være av særlig interesse.

Den nominelle lønnsinntekten etter skatt beregnes ved å trekke inntektsskatter og avgifter til folketrygden fra lønnsinntekten. For barnefamilier tas også hensyn til barnetrygden. Lønnsinntekt etter skatt beregnet på denne måten gir uttrykk for hva lønnstakeren har til disposisjon av lønnsinntekten (og eventuelt barnetrygden) til betaling av gjeldsrenter og til kjøp av varer og tjenester etter at samlede skatter er betalt. Reallønn etter skatt beregnes ved å deflatere den nominelle lønnsinntekten etter skatt med endringen i konsumprisindeksen. Endringen i reallønn etter skatt blir da den prosentvise forskjellen mellom årets og fjorårets reallønn etter skatt.

Tabell 5.5 Beregnet vekst i reallønn etter skatt for utvalgte lønnstakerhusholdninger. Vekst i prosent

Lønnsinntekt i 2005	2004-2005		2005-2006	
	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt	Nominell lønnsvekst	Vekst i reallønn etter skatt
<i>300 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,3	2,8	4,1	1,9
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,3	2,4	4,1	1,5
<i>550 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,3	3,7	4,1	3,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,3	2,8	4,1	2,3
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 350 000 kroner og den andre 200 000 kroner ⁴	3,3	2,9	4,1	1,7
<i>750 000 kroner</i>				
Enslig lønnstaker uten barn ¹	3,3	3,9	4,1	4,1
Ektepar med én inntekt og 2 barn mellom 3 og 16 år/Enslig lønnstaker med 1 barn ^{2,3}	3,3	3,2	4,1	3,4
Ektepar med 2 barn mellom 3 og 16 år, hvor den ene ektefellen tjener 500 000 kroner og den andre 250 000 kroner ⁴	3,3	3,2	4,1	2,2

¹ Enslige lønnstakere uten barn blir liknet i klasse 1.

² Ektepar med én inntekt og enslige med forsørgeransvar blir liknet i klasse 2.

³ Enslige forsørgere får barnetrygd for ett barn mer enn de forsørger.

⁴ Ektefellene i dette typehusholdet blir liknet særskilt i klasse 1.

Beregningsutvalget har også sett på hva familietyper kan bety for kjøpekraftsutviklingen. I tabell 5.5 har en beregnet utviklingen i reallønn etter skatt for lønnstakere med en lønnsinntekt i 2005 på henholdsvis 300 000 kroner, 550 000 kroner og 750 000 kroner. Beregningene er utført for enslige lønnstakere hhv. uten barn og med ett barn, for lønnstakere som forsørger ektefelle og to barn, og for ektepar der begge ektefeller arbeider og har to barn.

De generelle forutsetningene for beregningene er nærmere omtalt i boks 5.2.

Utvalget har i beregningene i tabell 5.5 lagt til grunn en lønnsvekst på 3,3 prosent fra 2004 til 2005 og 4,1 prosent fra 2005 til 2006.

Tabell 5.5 illustrerer hvordan kjøpekraften for noen utvalgte husholdningstyper, med og uten barn, påvirkes av skatteendringene de to siste årene. Med de forutsetningene som er valgt varierer økningen i reallønnen etter skatt fra 2005 til 2006 for de utvalgte typehusholdningene fra 1,5 prosent til 4,1 prosent.

5.2.2 Endringer i skatteregler for lønnstakere fra 2006 til 2007

Endringene i skattereglene for lønnstakere for 2007 innebærer en skatteskjerpelse for dem med høy lønnsinntekt. Dette skyldes innstramningen i toppskatten. Fra 2006 til 2007 er innslagspunktet i trinn 1 i toppskatten økt fra 394 000 kroner til 400 000 kroner (underregulert). I trinn 2 er innslagspunktet redusert fra 750 000 kroner til 650 000 kroner.

Skattereglene for 2007 innebærer også en viss skattelettelse for arbeidstakere med lave inntekter. Fra 2006 til 2007 ble satsen i minstefradraget økt fra 34 prosent til 36 prosent.

Det er også vedtatt andre endringer i skattereglene som berører lønnstakere. Blant annet er:

- fradraget for fagforeningskontingent økt til 2 700 kroner
- innslagspunktene i formuesskatten økt
- ligningsverdiene for bolig hevet
- rabatten ved formuesverdsettelsen av aksjer redusert
- skattefavourisering av individuelle og kollektive livrenter fjernet
- barnetrygden nominelt uendret fra 2006 til 2007

5.2.3 Endringer i reglene for arbeidsgiveravgift fra 2006 til 2007

For 2007 er det også gjennomført to større endringer i arbeidsgiveravgiften. For det første er den diffe-

rensierter arbeidsgiveravgiften i stor grad gjeninnført, og for det andre er den reduserte arbeidsgiveravgiften for arbeidstakere eldre enn 62 år fjernet.

Norge notifiserte et forslag til en ny ordning med regionalt differensiert arbeidsgiveravgift for perioden 2007-2013 den 12. juni 2006. ESA godkjente denne ordningen 19. juli 2006. Den nye ordningen innebærer et avgiftssystem med nedsatte satser i mesteparten av det området som hadde nedsatte satser før omleggingen i 2004. Satsene er de samme som i 2003 med unntak for Tromsø og Bodø, som får en noe høyere generell sats. De eneste områdene som ikke får gjeninnført en generell nedsatt sats, er noen av kommunene i sone II. Redusert arbeidsgiveravgiftssats i dette området videreføres imidlertid innenfor en fribeløpsgrense.

I forbindelse med tilleggsavtalen av 6. juni 2006 til Intensjonsavtalen om et mer inkluderende arbeidsliv ble det i forbindelse med statsbudsjettet for 2007 foreslått en styrking og utvidelse av tiltakene rettet mot IA-virksomheter. Dette ble gjort i forståelse av at reduksjonen i arbeidsgiveravgift for arbeidstakere over 62 år er endret fra 4 til 3 prosentpoeng fra 1. januar 2007. I tilleggsavtale av 6. november 2006 til Intensjonsavtale av 14. desember 2005, ble partene enige om å omdisponere de gjenstående 3 prosentpoengene i redusert arbeidsgiveravgift for arbeidstakere over 62 år til mer målrettede tiltak for å forebygge sykefraværet.

5.3 Utviklingen i pensjonsytelser fra folketrygden fra 2003 til 2006

Hovedkomponentene i pensjonsytelsene fra folketrygden er grunnpensjon, særtillegg og tilleggs pensjon. Grunnpensjonen for enslige pensjonister tilsvarende ett grunnbeløp i folketrygden (G). For ektepar og visse typer samboere ble grunnpensjonen økt fra 1,5 til 1,6 G fra 1.5. 2003, fra 1,6 til 1,65 G fra 1.5. 2004, og fra 1,65 til 1,7 G fra 1.5. 2005. Dermed er økningen i grunnpensjonen for ektepar, som ble vedtatt av Stortinget i forbindelse med behandlingen av budsjettet for 2003, fullført.

Minstepensjon består av grunnpensjon og særtillegg. Særtillegg gis til pensjonister som ikke har opptjent tilleggs pensjon, eller som har tilleggs pensjon lavere enn særtillegget. Særtillegget er 0,7933 G for enslige minstepensjonister og 1,5866 G for et ektepar der begge har minstepensjon.

Pensjonistenes inntekter fra folketrygden blir normalt regulert 1. mai hvert år. Dersom det ikke er vedtatt endringer i grunnpensjon eller særtillegg, endrer pensjonene fra folketrygden seg i takt med grunnbeløpet (G). Tallene i tabell 5.6 refererer til utbetalt minstepensjon i løpet av året.

Tabell 5.6 Utviklingen i minstepensjonene. Prosentvis endring fra året før

	Minstepensjon i 2006, kr	2005		2006	
		Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon	Vekst i utbetalt pensjon	Realvekst i pensjon
Enslig	111 476	3,3	1,7	3,5	1,2
Ektepar, begge har minstepensjon	204 312	4,9	3,3	4,0	1,7

Kilder: Arbeids- og velferdsetaten og Beregningsutvalget.

Tabell 5.6 viser beregnet vekst og realvekst i minstepensjon for enslige og ektepar fra 2004 til 2005 og fra 2005 til 2006. Forskjellen i inntektsvekst for enslige og ektepar skyldes den ekstraordinære økningen i grunnpensjon for ektepar i perioden som er omtalt i første avsnitt.

Den ekstraordinære økningen i grunnpensjonen for ektepar gir for øvrig alle ektepar, også de som har høyere pensjoner, større samlet økning i pensjon fra folketrygden enn det som ville ha fulgt av G-reguleringen.

Beregningene ovenfor gjelder pensjonsytelser fra folketrygden. Pensjonistenes inntektsforhold bestemmes også av andre pensjonsordninger, men utvalget har ikke vurdert ytelser fra disse.

Utviklingen i disponibel realinntekt for den enkelte pensjonist vil variere avhengig av bl.a. pensjonens størrelse, pensjonistens sivilstand og andre inntekts- og formuesforhold.

Utviklingen i grunnbeløpet i folketrygden, minstepensjonene for enslige og ektepar og i pensjonene til enslige som er født uføre eller blir uføre i ung alder, i perioden 1.5.1993 til 30.4.2007 framgår av tabell 4.2 i vedlegg 4.

Tabell 5.7 viser veksten i overføringer fra 1993 til 2004 for pensjonistene som samlet gruppe. Det har vært en reell vekst i overføringene fra 1993 til 2004 på om lag 44 prosent. Overføringer utgjør 88,6 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2004. Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993.

Tabell 5.7 Utvikling i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2004 målt som andel av samlet inntekt før skatt og i prosentvise årlige og samlede vekstrater. Prosent

	Andel av samlet inntekt før skatt	Årlig vekst i overføringer	Samlet vekst i overføringer fra 1993
1993	86,0		
1999	86,7		20,3
2000	85,4	2,2	23,0
2001	86,4	2,6	26,2
2002	86,1	5,2	32,8
2003	87,1	2,7	36,3
2004	88,6	5,5	43,9

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget.

5.3.1 Kort om de særskilte skattereglene for pensjonister og endringene i skattereglene fra 2006 til 2007

Uførepensjonister og alderspensjonister med pensjon fra folketrygden har rett på særfradrag for alder og uførhet mv. Alle pensjonister betaler lav trygdeavgift på inntekter som ikke gir opptjening av pensjonspoeng. I tillegg sikrer en særskilt skattereduksjonsregel at pensjonister uten særlig formue eller inntekter utover minstepensjonsnivå ikke betaler skatt. Denne fordelingen avtrappes gradvis med økende inntekt.

Øvre grense i minstefradraget for pensjonsinntekt ble økt i tråd med den forventede lønnsveksten i Nasjonalbudsjettet 2007. Satsen i minstefradraget er økt fra 24 prosent til 26 prosent. Særfradraget for alder og uførhet ble holdt uendret fra 2006 til 2007. Formuestillegget i skattebegrensingsregelen er redusert fra 2 prosent til 1,5 prosent av nettoformue over 200 000 kroner.

Grensene for skattefri nettoinntekt for pensjonister er oppjustert med den anslåtte lønnsveksten i Nasjonalbudsjettet 2007 til 99 600 kroner for enslige og til 163 300 kroner for ektepar. Dette sikrer at personer med minstepensjon, som ikke har andre inntekter eller nettoformue over 200 000 kroner, slipper å betale skatt.

Endringene i skattereglene for pensjonister innebærer at en enslig pensjonist i 2006 vil begynne å betale skatt når pensjonsinntekten overstiger 134 600 kroner. Tilsvarende vil et pensjonist-

ektepar med lik pensjon begynne å betale skatt på en samlet inntekt over 220 700 kroner. I disse beregningene er det lagt til grunn at pensjonistene kun har pensjonsinntekt og standardfradrag og at nettoformuen ikke overstiger 200 000 kroner.

5.4 Fordeling av inntekt

Beregningsutvalget legger i dette avsnittet fram en del statistikk som kaster lys over fordelingen av inntekt for individer. Det er spesielt lagt vekt på å

redegjøre for enkelte trekk ved fordelingen av arbeids- og kapitalinntekter.

5.4.1 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for individer med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn

I dette avsnittet ses det på sammensetningen og fordelingen av samlet inntekt for individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som minst utgjør 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Tabell 5.8 Sammensetning av inntekt innenfor de ulike desilene for yrkestilknyttede med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn¹. Andel i prosent av gruppens samlede inntekt før skatt der ikke annet fremgår. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2004

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Samlet gj.sn. inntekt før skatt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	92,5	10,4	-4,5	1,6	100	131 390	26,8	73,2
2	88,9	6,8	1,4	3,0	100	160 129	25,1	74,9
3	89,4	5,8	1,5	3,3	100	177 263	25,2	74,8
4	89,6	5,4	1,7	3,3	100	192 448	25,4	74,6
5	89,6	5,3	1,8	3,3	100	207 774	25,8	74,2
6	89,2	5,6	1,9	3,3	100	223 853	26,2	73,8
7	88,3	6,1	2,0	3,5	100	242 684	26,7	73,3
8	86,6	7,3	2,3	3,7	100	267 965	27,5	72,5
9	83,8	9,7	2,8	3,7	100	311 886	29,0	71,0
10	65,4	19,0	13,6	2,1	100	539 231	31,3	68,7
Alle	83,2	9,6	4,2	3,0	100	245 462	27,6	72,4
2004								
Desil								
1	92,3	10,1	-4,2	1,9	100	208 100	26,4	73,6
2	91,4	5,2	0,4	3,2	100	252 100	25,2	74,8
3	91,9	4,3	0,5	3,4	100	278 800	25,6	74,4
4	91,6	4,2	0,5	3,6	100	302 400	25,9	74,1
5	91,4	4,4	0,6	3,7	100	326 400	26,3	73,7
6	91,6	4,3	0,7	3,4	100	353 300	27,1	72,9
7	91,0	4,7	0,9	3,4	100	383 700	27,9	72,1
8	89,6	5,8	1,2	3,4	100	426 600	29,1	70,9
9	87,3	7,8	2,1	2,9	100	508 400	31,5	68,5
10	57,5	12,8	28,5	1,2	100	1 071 700	29,6	70,4
Alle	82,0	7,5	7,9	2,7	100,0	411 200	28,2	71,8

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Disse utgjorde 1 558 140 personer i 1993 og 1 770 642 personer i 2004. Tallene omfatter ikke studiestipend som i ettertid er omgjort fra studielån til stipend og betalt underholdsbidrag. At dette er utelatt, vil trolig i svært begrenset grad påvirke de samlede inntektene.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig

Tabell 5.9 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for yrkestilknyttede¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2004-priser. 1993 og 2004

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 93-04
1	6,0	5,8	-5,7	2,8	5,2	5,4	120 400	
2	7,0	4,6	2,1	6,3	5,9	6,8	150 200	
3	7,8	4,3	2,6	7,9	6,6	7,5	165 800	
4	8,4	4,4	3,1	8,6	7,2	8,1	179 700	
5	9,1	4,7	3,6	9,2	7,9	8,7	193 000	
6	9,8	5,3	4,1	10,0	8,6	9,3	206 800	
7	10,5	6,3	4,8	11,5	9,6	10,0	222 600	
8	11,4	8,3	6,0	13,3	10,9	10,9	243 200	
9	12,8	12,8	8,5	15,5	13,3	12,5	277 200	
10	17,3	43,4	70,8	14,9	24,9	20,9	463 600	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	222 300	
Gini-koeffisient						0,210		
2004								
Desil								
1	5,7	6,8	-2,7	3,6	4,7	5,2	153 100	27,2
2	6,8	4,2	0,3	7,1	5,5	6,4	188 500	25,5
3	7,6	3,9	0,4	8,6	6,2	7,0	207 400	25,1
4	8,2	4,2	0,5	9,9	6,8	7,6	224 000	24,7
5	8,9	4,6	0,6	10,7	7,4	8,1	240 600	24,7
6	9,6	5,0	0,8	10,7	8,3	8,7	257 700	24,6
7	10,4	5,9	1,0	11,7	9,3	9,4	276 600	24,3
8	11,3	8,0	1,6	12,9	10,7	10,2	302 300	24,3
9	13,2	12,9	3,3	13,0	13,8	11,8	348 400	25,7
10	18,3	44,5	94,2	11,8	27,4	25,6	754 900	62,8
Alle	100	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	295 300	32,8
Gini-koeffisient						0,255		

¹ Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 770 642 personer i 2004. Tallene omfatter ikke studiestipend som i ettertid er omgjort fra studielån til stipend og betalt underholdsbidrag. At dette er utelatt, vil trolig i svært begrenset grad påvirke de samlede inntektene.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 5.8 viser sammensetningen av de ulike inntektskomponentene i 1993 og 2004 etter at individene er sortert etter stigende inntekt etter skatt (desiler). Tabellen viser at lønnsinntekt er den viktigste inntektskilden for alle desilene, spesielt for desil 1 til og med desil 9. Lønnsandelen steg for desilene 2 til 9 fra 1993 til 2004, mens desil 10 hadde en nedgang i lønnsandelen i denne perioden. Andelen næringsinntekt for gruppene samlet falt fra 9,6 prosent i 1993 til 7,5 prosent i 2004.

Andelen næringsinntekt er relativt høy for desil 1 og faller så til og med desil 5 i 1993 og til og med desil 6 i 2004. Deretter stiger andelen med næringsinntekt.

For høyinntektsgruppene (spesielt desil 10) utgjorde kapital- og næringsinntekter en relativt stor andel av samlet inntekt både i 1993 og 2004. Kapitalinntektenes relative betydning har økt, mens næringsinntektenes andel har sunket. Andelen som kapitalinntekt utgjør av samlet inntekt,

øker med inntekt i både 1993 og i 2004. For desil 10 er andelen kapitalinntekt økt fra 13,6 prosent i 1993 til 27,3 prosent i 2003, og videre til 28,5 prosent i 2004. Med unntak av desil 10 utgjør kapitalinntektene en lavere andel av de samlede inntekter i 2004 enn i 1993. Nedgangen i andelen må ses i lys av at renteutgiftene ikke er trukket fra i inntektsbegrepet. Desil 1 har en negativ andel kapitalinntekt, dvs. at de hadde et netto tap på sine kapitalplasseringer både i 1993 og 2004.

Tabell 5.8 viser også at samtlige desiler med unntak av desil 1 og 10 har økt andelen av samlet inntekt som betales i skatt fra 1993 til 2004. Progressiviteten i beskatningen av lønn kombinert med reallønnsøkning er en medvirkende årsak til at skatteandelene øker for de fleste gruppene. Også endringer i renter og dermed rentefradrag vil kunne påvirke skatteandelene. Den relativt betydelige reduksjonen i markedsrentene i løpet av 2003 har isolert sett bidratt til høyere skattandeler. På den annen side har justering av toppskattegrensene og bortfall av utbytteskatten medvirket til lavere skatt for de høyeste desilene de siste årene.

Tabell 5.9 viser fordeling av inntekt på de ulike inntektskomponentene mellom desilene. Desilenes andeler av lønnsinntekt, næringsinntekt og overføringer endret seg relativt lite mellom desilene fra 1993 til 2004. Den største endringen var for kapitalinntekter, hvor desil 10 økte sin andel fra 70,8 prosent i 1993 til 94,2 prosent i 2004. Bortsett fra desil 1 har de andre desilene redusert sin andel av de samlede kapitalinntekter. Desil 10s andel av lønnsinntektene øker også. Samlet sett fører dette til at desil 10 økt sin andel av samlede inntekter etter skatt fra 20,9 prosent i 1993 til 25,6 prosent i 2004.

5.4.2 Fordelingen av kapitalinntekter for individer med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn

Tabell 5.10 gir en oversikt over fordelingen av de ulike kategorier kapitalinntekter for yrkestilknyttede med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. I tabellen er de 10 prosentene med høyest samlet inntekt oppdelt videre i 5 grupper. De gjennomsnittlige kapitalinntektene øker systematisk med økende samlet inntekt. Kapitalinntektene øker markert fra 8. til 9. desil, og fra 9. til 10. desil er økningen betydelig.

Inntektene av de fleste typer kapitalinntekter øker med økende inntekt. Renteinntektene var i 2004 relativt like i desilene 1 til og med 7. De gjen-

nomsnittlige renteinntektene var om lag 5 ganger så store i desil 10 som i desil 9. For de andre kategoriene av kapitalinntekter var forskjellene langt større. I 2004 var de gjennomsnittlige utbetalte utbyttene under 800 kroner for desilene 1 til og med 7. Desil 9 og desil 10 hadde derimot henholdsvis om lag 4 100 kroner og om lag 231 000 kroner i utbetalt utbytte. Realisasjoner av kapitalgevinst/tap øker også (redusert tap) med økende inntekt. Andre kapitalinntekter, som blant annet omfatter leieinntekter, avkastning av pensjonsforsikring og enkelte næringsinntekter (opptjent utenbygds), viste et liknende mønster som for utbytte, men økningen fra 9 til 10 desil var klart mindre. Renteinntektene utgjorde den største andelen av kapitalinntekter for desilene 1 til 9, men utgjør en relativt lav andel av desil 10s kapitalinntekter.

Utbetalt utbytte var i 2004 i gjennomsnitt nesten 5 ganger nivået i 1993. Nivået var om lag 4 ganger så høyt som i 2001, da man hadde en midlertidig skatt på utbytte. Utbetalt utbytte økte også med om lag 10 prosent fra 2003 til 2004. Det var en betydelig økning i aksjeselskapenes årsresultat fra 2003 til 2004, noe som nok har bidratt til at avsatt og utbetalt utbytte i 2004 økte.

Tilpasning til den varslede utbyttebeskatningen fra 2006 spiller i tillegg inn. Utbytte er trolig blitt tatt ut for deretter å bli skutt inn igjen som ny egenkapital fordi dette øker aksjonærens skjeringsgrunnlag, samt at innskutt kapital senere kan tas ut fra selskapene uten ekstra beskatning.² Dette underbygges også ved at aksjeselskapene fra 2003 til 2004 hadde en reduksjon i opptjent egenkapital samtidig med en økning i innskutt egenkapital.

Renteinntektene i 2004 utgjorde om lag halvparten av renteinntektene i 1993. Andre kapitalinntekter har i denne perioden økt noe. Økningen er sterkere for de 10 prosent rikeste enn for de andre gruppene. Det framgår videre at desil 1 til og med 7 hadde realisasjonstap, mens desil 10 hadde betydelige realisasjonsgevinster. Realisasjonstapet var desidert størst for desil 1 med i gjennomsnitt 11 300 kroner i 2004.

Oppsplittingen av 10. desil viser at det er de 2 prosentene (persentilene 99 og 100) med høyest inntekt som også har de høyeste kapitalinntektene. I gjennomsnitt hadde personer i persentil 100 (som besto av om lag 17 700 personer) om lag 2,4 mill. kroner i kapitalinntekter i 2004, noe som svarer til at denne prosentgruppen hadde vel 75 prosent av de samlede kapitalinntektene. For prosentene 99

² Dette har sammenheng med at innskutt kapital i skattemessig forstand allerede er skattlagt kapital.

Tabell 5.10 Gjennomsnittlig kapitalinntekt¹ for yrkestilknyttede². Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2004-priser. 1993 og 2004

1993 Desil	Rente- inntekt	Utbytte	Realisasjons- gevinst/tap	Andre kapi- talinntekter	Kapitalinntekter i alt	
					Nivå	Andel
1	2 500	300	-10 900	800	-7 300	-5,7
2	2 700	100	-600	400	2 700	2,1
3	3 200	100	-500	600	3 400	2,6
4	3 600	100	-400	700	4 000	3,1
5	4 000	200	-400	900	4 600	3,6
6	4 400	200	-400	1 000	5 300	4,1
7	4 900	300	-400	1 300	6 200	4,8
8	5 700	600	-400	1 800	7 800	6,0
9	7 100	1 300	-400	3 000	11 000	8,5
10	19 100	41 900	7 800	22 700	91 500	70,8
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	8 600	2 500	-200	4 700	15 700	2,4
93/94	9 800	3 500	-100	5 500	18 900	2,9
95/96	11 200	6 000	100	7 400	24 700	3,8
97/98	14 700	12 600	1 100	12 700	40 900	6,3
99/100	50 700	184 800	38 500	83 300	357 200	55,3
Alle	5 700	4 500	-700	3 300	13 000	100,0
2004						
Desil						
1	1 200	800	-11 300	500	-8 700	-2,7
2	1 000	200	-600	400	900	0,3
3	1 100	200	-400	400	1 300	0,4
4	1 100	300	-400	600	1 600	0,5
5	1 200	400	-300	700	2 000	0,6
6	1 300	500	-200	900	2 500	0,8
7	1 500	800	-100	1 100	3 300	1,0
8	1 800	1 500	100	1 700	5 100	1,6
9	2 500	4 100	800	3 300	10 700	3,3
10	12 900	231 000	34 000	27 100	305 100	94,2
Herav desil 10 delt opp i persentilene:						
91/92	3 500	9 200	2 000	5 600	20 400	1,3
93/94	4 200	14 500	3 100	7 300	29 100	1,8
95/96	5 500	24 300	5 100	10 300	45 300	2,8
97/98	7 700	55 000	11 700	17 000	91 300	5,6
99	15 000	164 600	31 100	35 500	246 300	7,6
100	72 700	1 939 000	265 700	155 000	2 432 400	75,1
Alle	2 600	24 000	2 200	3 700	32 400	100,0

¹ Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

² Lønnstakere og selvstendige med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. Dette var en gruppe på 1 558 140 personer i 1993 og 1 770 642 personer i 2004.

Kilde: Inntekts- og Formuesundersøkelsen, Statistisk sentralbyrå

og 100 samlet har andelen kapitalinntekter økt med om lag 27 prosentpoeng fra 1993 til 2004. Denne utviklingen skyldes hovedsakelig at denne gruppen har økt sine inntekter fra utbytte og realisasjonsgevinster betydelig siden 1993. Det er imidlertid grunn til å anta at en del av denne økningen kan forklares ut fra en synliggjøringsseffekt av eierinntekten som følge av skattereformen i 1992, bl.a. som følge av at finansieringsinsentivene i aksjeselskap ble endret. Fjerningen av en rekke avsetningsordninger som ga utsatt beskatning for selskaper, herunder ulike konsolideringsfond, og en betydelig reduksjon i marginalsakten på renteinntekter gjorde det relativt mindre gunstig å finansiere prosjekter gjennom tilbakeholdt overskudd (egenkapitalfinansiering) ift. gjeldsfinansiering.

5.4.3 Sammensetningen av samlet inntekt etter skatt for individer med yrkesinntekt lavere enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn

I analysen i 5.4.1. og 5.4.2 er det kun sett på yrkesaktive med relativt høy yrkesinntekt. I dette avsnittet ser vi nærmere på sammensetningen av inntekter til individer med en yrkesinntekt (sum av lønnsinntekt og næringsinntekt) som er positiv, men utgjør mindre enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn.

Tabell 5.11 viser at yrkesaktive med lav yrkesinntekt i gjennomsnitt har en mye lavere samlet inntekt enn andre yrkesaktive. Samlede overføringer utgjør gjennomgående en større andel for denne gruppen enn for yrkesaktive med større yrkesinntekt, jf. tabell 5.8. Dette kan bl.a. ha sammenheng med at personer med relativt lav yrkesinntekt i større grad mottar trygdeytelser.

Tabell 5.11 Sammensetning av samlet inntekt innenfor de ulike desilene for individer 17 år og over med yrkesinntekt lavere enn 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 2004

Desil	Lønn	Næringsinntekt	Kapitalinntekt ²	Overføringer	Samlet inntekt		Skatt mm.	Inntekt etter skatt
					Andel	Nivå		
1	53,7	-16,6	24,2	38,8	100	4 800	43,3	56,7
2	56,1	0,0	3,8	40,2	100	21 700	3,6	96,4
3	61,3	2,3	2,3	34,1	100	40 500	5,4	94,6
4	65,8	4,6	1,9	27,7	100	60 000	6,9	93,1
5	71,1	5,6	1,7	21,6	100	82 300	10,2	89,8
6	74,8	7,1	1,6	16,5	100	107 600	15,0	85,0
7	78,0	7,0	1,4	13,7	100	132 600	17,7	82,3
8	81,8	5,2	1,4	11,8	100	156 800	19,1	80,9
9	71,5	4,5	2,1	22,6	100	181 100	17,3	82,7
10	26,3	0,9	53,5	19,7	100	473 100	13,2	86,8
Herav 10 desil oppdelt i persentilene								
91/92	62,1	2,9	2,7	33,3	100	210 200	17,5	82,5
93/94	58,3	2,8	3,0	36,8	100	225 600	18,0	82,0
95/96	54,5	2,9	4,1	39,5	100	243 900	17,9	82,1
97/98	48,3	2,5	6,8	43,3	100	271 400	16,9	83,1
99	37,5	1,8	17,0	44,4	100	314 000	13,9	86,1
100	3,0	-0,5	95,2	2,3	100	2 515 200	9,8	90,2
Alle	55,8	3,6	21,3	19,6	100	126 100	14,3	85,7

¹ Dette utgjør 741 373 personer i 2004 og omfatter alle personer 17 år eller eldre med unntak av følgende grupper:
 – Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt større eller lik 60% av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn (100%=297 200 kr)
 – Pensjonister/trygdede, dvs. at pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjonen.
 – Personer som har samlet inntekt i 2004 lik null eller at denne er negativ.
 – Tallene omfatter ikke studiestipend som i ettertid er omgjort fra studielån til stipend og betalt underholdsbidrag. At dette er utelatt, vil trolig i svært begrenset grad påvirke de samlede inntektene.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntektsstatistikk for personer og familier.

For de med høyest samlet inntekt, desil 10, utgjør kapitalinntektene 53,5 prosent av samlede inntekter. For desilene 2 til 9 utgjør kapitalinntektene mellom 3,8 prosent og 1,4 prosent av samlet inntekt. Andelen kapitalinntekt i desil 1 er høyere, men utgjør svært lite i kroner. En oppsplitting av 10. desil i persentiler viser at gjennomsnittlig samlet inntekt for personer i persentil 100 var vel 2,5 mill. kroner i 2004 hvorav kapitalinntektene utgjør over 95 prosent. Denne gruppen utgjør om lag 7400 personer.

5.4.4 Fordelingen av samlet inntekt etter skatt for pensjonister og trygdede

Tabell 5.12 viser desilenes andel av de ulike inntektskomponentene for pensjonister og trygdede. Samlet inntekt etter skatt har økt mer enn gjennomsnittet for desil 1 til 5 og for desil 10, mens desil 6 til 9 har hatt en noe lavere vekst. Dette har ført til at inntektsforskjellene målt ved Gini-koeffisienten har blitt redusert fra 0,247 til 0,236. Dette er hovedsakelig på grunn av en utjevning i overføringene hvor desil 1 til 5 har fått økt andel overfø-

Tabell 5.12 Fordelingen av ulike inntektskomponenter for pensjonister¹. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. Andeler i prosent og nivå i 2004-priser. 1993 og 2004

1993 Desil	Lønns- inntekt	Nærings- inntekt	Kapital- inntekt ²	Over- føringer	Skatt mm.	Inntekt etter skatt		
						Andel	Nivå	Vekst 93-04
1	3,2	-2,9	-0,3	4,5	2,1	4,2	50 000	
2	3,1	0,7	3,3	5,9	2,5	6,0	71 100	
3	2,6	2,0	4,7	6,6	2,5	6,9	81 200	
4	3,5	4,1	6,0	7,4	4,0	7,7	90 700	
5	4,5	5,6	6,1	8,6	6,0	8,5	100 800	
6	6,3	7,2	6,8	9,7	8,3	9,5	112 100	
7	7,8	8,5	7,5	11,0	10,5	10,6	125 200	
8	10,9	11,1	9,2	12,4	12,9	11,9	141 100	
9	17,6	16,5	12,3	14,3	16,4	13,8	163 800	
10	40,5	47,1	44,3	19,6	34,9	21,0	248 500	
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	118 400	
Gini-koeffisient						0,247		
2004								
Desil								
1	2,8	-12,6	-2,1	4,9	3,3	4,5	72 200	44,4
2	3,4	1,2	2,0	6,2	3,3	6,2	100 600	41,5
3	4,1	3,7	2,2	7,1	3,9	7,1	115 000	41,6
4	4,5	3,9	2,1	8,0	5,1	7,9	128 200	41,3
5	5,3	4,6	2,2	8,9	6,5	8,6	140 100	39,0
6	7,0	6,0	2,6	9,9	8,4	9,4	153 000	36,5
7	8,9	7,2	3,1	11,0	10,6	10,3	167 400	33,7
8	11,9	10,6	3,9	12,2	13,0	11,4	185 000	31,1
9	18,2	18,6	5,7	13,8	15,9	13,0	211 300	29,0
10	34,0	56,7	78,4	18,0	30,0	21,5	348 900	40,4
Alle	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	162 100	36,9
Gini-koeffisient						0,236		

¹ Omfatter trygdede og pensjonister hvor pensjonsytelsene overstiger eventuell yrkesinntekt og er minst lik minstepensjon. Dette var en gruppe på 936 082 personer i 1993 og 1 037 343 personer i 2004. Tallene omfatter ikke studiestipend som i ettertid er omgjort fra studielån til stipend og betalt underholdsbidrag. At dette er utelatt, vil trolig i svært begrenset grad påvirke de samlede inntektene.

² Renteinntekter er inkludert, men ikke renteutgifter eller beregnet inntekt av egen bolig.

Tabell 5.13 Utvikling i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2004 i målt i 2004- kroner og som prosentandel av samlet inntekt. Desilfordelt etter inntekt etter skatt. 1993 og 2004

Desil	I 2004- kroner					Andel av samlet inntekt før skatt					Vekst overføringer 93-04
	1993	2001	2002	2003	2004	1993	2001	2002	2003	2004	
1	53 300	73 800	78 100	81 900	83 700	98,3	101,4	104,8	103,8	101,7	57,0
2	69 900	93 000	97 800	101 200	105 400	92,0	91,9	92,3	93,2	95,2	50,8
3	78 200	105 100	110 600	114 600	120 900	90,8	91,0	91,3	92,5	95,0	54,6
4	88 500	119 500	125 900	130 700	137 500	89,7	91,4	91,9	93,3	95,3	55,4
5	101 800	132 900	140 200	145 000	152 700	90,2	91,2	91,8	93,3	95,2	50,0
6	115 700	147 500	155 900	161 100	169 700	90,0	90,6	91,2	92,7	94,6	46,7
7	131 300	163 900	173 000	178 700	188 300	89,9	89,9	90,5	92,2	94,0	43,4
8	148 100	183 000	192 700	198 400	209 400	88,7	88,6	89,1	90,9	92,9	41,4
9	169 700	208 900	219 500	225 300	236 600	86,4	86,4	86,8	88,7	90,7	39,4
10	233 900	274 100	286 600	287 900	308 200	73,6	72,3	69,6	69,0	69,6	31,8
Alle	119 000	150 200	158 000	162 200	171 200	86,0	86,4	86,1	87,1	88,6	43,9

Kilder: Statistisk sentralbyrå, Beregningsutvalget

ringer, mens desil 6 til 10 har fått reduserte andeler.

Ellers viser tabellen at de fleste desilene, med unntak av desil 10, har fått redusert andelen av de samlede kapitalinntektene som pensjonistene mottar. Dette har blant annet sammenheng med at pensjonister stort sett mottar renteinntekter. Desil 10 mottar på den andre siden hovedsakelig andre kapitalinntekter som bl.a. aksjegevinster og utbytte.

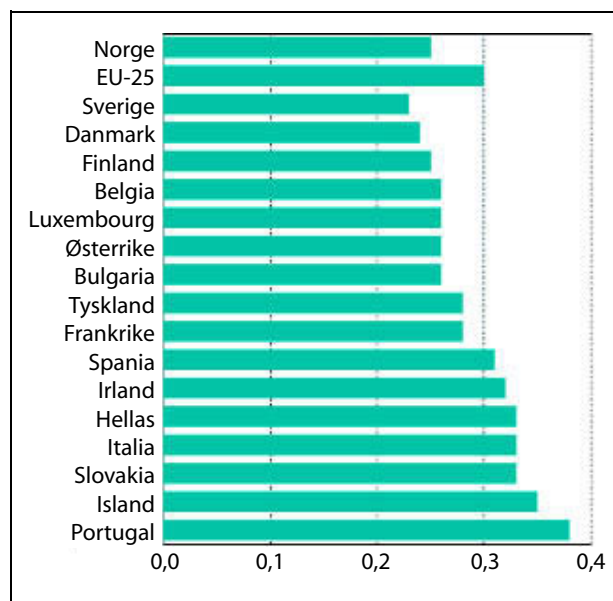
De ulike inntektskomponentenes andel av pensjonistenes og de trygdedes inntekter etter skatt har ikke endret seg vesentlig fra 1993 til 2004.

I gjennomsnitt utgjør overføringer knapt 89 prosent av pensjonistenes samlede inntekt i 2004, jf. tabell 5.13. Tabell 5.13 viser utviklingen i overføringer for pensjonister fra 1993 til 2004 for inntektsdesilene. Det har vært en reell vekst i overføringene for alle desilene i gjennomsnitt. For desil 1 har veksten vært størst (57 prosent), mens desil 10 har hatt den laveste veksten (31,8 prosent). Hovedårsaken til utjevningen i inntektene kommer av økningen i grunnbeløpet i pensjonsytelsene. I tillegg har særtillegget blitt økt flere ganger i perioden.

Overføringenes andel av samlet inntekt har ikke endret seg vesentlig siden 1993. Desil 1 har fått en økning, mens desil 10 er den eneste gruppen som har fått en reduksjon i andelen av samlet inntekt siden 1993. Desil 1 har i gjennomsnitt en andel i 2004 som overstiger 100 prosent, noe som skyldes negative kapitalinntekter.

5.4.5 Utviklingen i inntektsfordelingen i perioden 1993 – 2004

I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisientene er et summarisk mål på inntektsulikhet og antar verdier mellom 0 og 1.

Figur 5.3 Fordelingen av inntekt i EU-25 og for enkelte land i Europa i 2004. Målt ved Gini-koeffisienten. (Lengere stolpe betyr økt ulikhet)

¹ Gini-koeffisienten for EU-25 er beregnet av Eurostat.
Kilde: Eurostat.

Verdien 0 tilsier at inntektene er helt likt fordelt, mens en Gini-koeffisient lik 1 tilsier at en person mottar all inntekt.

Norge har tradisjonelt hatt en jevn inntektsfordeling relativt til andre europeiske land. Ulikheter i fordelingen av inntekt målt ved Gini-koeffisienter varierer for europeiske land, jf. figur 5.3. Eurostat har estimert Gini-koeffisienten for EU-25 til 0,3 i 2004. I Skandinavia ligger Gini-koeffisienten på rundt 0,25. Telleenheten i utregningene av Gini-koeffisientene i figuren nedenfor er den enkelte person, men hver person (også barn) har blitt tilordnet sin husholdnings disponible inntekt per forbruksenhet. Gini-koeffisientene for yrkestilknyttede og pensjonister mv. som presenteres i tabellene i avsnitt 5.4, er derimot direkte basert på inntekt per person.

Figur 5.4 viser utviklingen i Gini-koeffisienten i perioden 1993 – 2004 for individer med yrkesinntekt over 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, for pensjonister og for fordelingen av lønnsinntekt, jf. vedleggstabell 2.7. For de to individgruppene ser vi på inntektene etter skatt, mens fordelingen av lønnsinntekt er før skatt.

Figur 5.4 viser at samlet inntekt etter skatt har vært betydelig mer ujevnt fordelt blant pensjonister enn blant yrkestilknyttede fram til 1999. I de senere år har Gini-koeffisienten vært lavere for pensjonister enn for yrkestilknyttede. Fra tabell 5.9 og 5.12 framgår det at dette hovedsakelig skyldes at pensjonistenes yrkesinntekter (lønns- og næringsinntekter) er betydelig mer ujevnt fordelt enn blant yrkestilknyttede.

Figuren viser videre at forskjellene i samlet inntekt etter skatt for pensjonister er blitt redusert fra 1993 til 2002, spesielt fra 1997 til 1998 og fra 2002 til 2003. I begge disse periodene var det en relativt stor økning i grunnbeløpet og økning i særtilleggene, jf. omtalen i avsnitt 5.3 NOU 2006:11. Gini-koeffisienten for pensjonister er redusert fra 0,247 i 1993 til 0,233 i 2003. Fra 2003 til 2004 er Gini-koeffisienten økt til 0,236.

Fra 2000 til 2001 var det en relativt betydelig reduksjon i Gini-koeffisienten for både pensjonister og yrkestilknyttede. Dette skyldes hovedsakelig en mer jevn fordeling av kapitalinntektene. Utbyttene i 2001 ble gjenstand for en midlertidig beskatning, og som følge av dette ble utdelt utbytte i 2001 redusert kraftig i forhold til i 2000.

Den midlertidige skatten på utbytte ble fjernet fra 2002. Som følge av dette økte utbyttene betraktelig og fordelingen av kapitalinntekter ble skjevare. Gini-koeffisientene økte derfor fra 0,215 til 0,244 for yrkestilknyttede og fra 0,226 til 0,237 for pensjonistene fra 2001 til 2002. Utbytteinntektene

Tabell 5.14 Utvikling i fordeling av samlet inntekt etter skatt hhv. med og uten utbytte i perioden 1999 til 2004 for yrkestilknyttede¹ målt ved Gini-koeffisienter

År	Inntektsulikhet med utbytte i inntektsbegrepet	Inntektsulikhet uten utbytte i inntektsbegrepet
1999	0,220	0,197
2000	0,241	0,208
2001	0,215	0,205
2002	0,244	0,202
2003	0,248	0,195
2004	0,255	0,199

¹ Lønnstakere og selvstendig næringsdrivende med yrkesinntekt på minst 60 prosent av gjennomsnittlig industriarbeiderlønn det enkelte år.

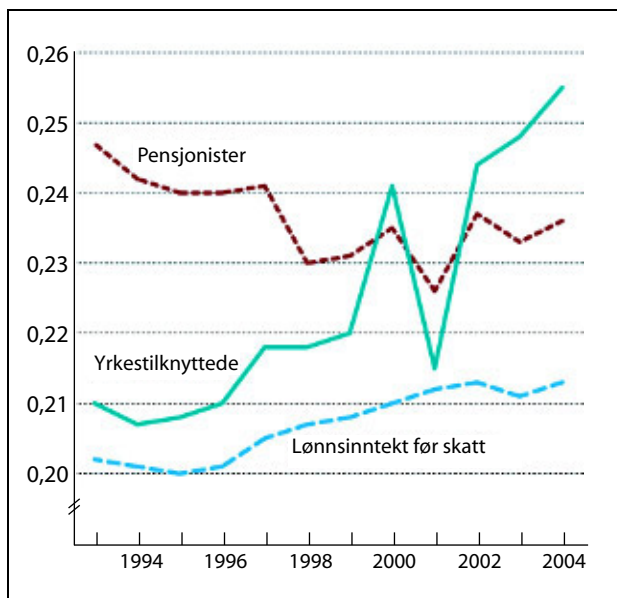
Kilde: Statistisk sentralbyrå. Inntektsstatistikk for personer og familier.

økte betydelig også fra 2002 til 2003 og ga dermed en ytterligere økning i Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede. Det har også vært en viss økning i utbytteinntektene fra 2003 til 2004. (Det er imidlertid viktig å være klar over at endringene i den faktiske inntektsfordelingen neppe var like stor som Gini-koeffisienten indikerer. Dette har sammenheng med at mye av effekten på Gini-koeffisienten rundt 2001 skyldes skattemessige tilpasninger og ikke endringer i den faktiske inntektsfordelingen).

En skal imidlertid være varsom med å relatere hele endringen i ulikhet i perioden 2000 til 2004 til endringer i utbytte. Tabell 5.14 illustrerer likevel at inntektsulikhetene om lag har vært uendret i perioden 1999 til 2004 dersom man utelater utbytte fra inntektsbegrepet. Fra 2001 til 2004 har inntektsulikheten samlet sett gått ned når det ses bort fra utbytte i inntektsbegrepet, mens forskjellene har økt relativt mye når en ser på samlet inntekt inklusive utbytte.

Samlet sett økte forskjellene i samlet inntekt etter skatt for yrkestilknyttede fra 1993 til 2004. Gini-koeffisienten for yrkestilknyttede steg fra 0,210 i 1993 til 0,255 i 2004. Økningen var betydelig fra 1999 til 2000 og fra 2001 til 2002. Dette har sammenheng med den relativt kraftige økningen av 10. desils andel av kapitalinntektene. I 2001 var fallet desto kraftigere, og Gini-koeffisienten ble redusert med 0,026 til 0,215.

En kan ellers legge merke til at Gini-koeffisienten er høyere for fordelingen av samlet inntekt etter skatt, enn for fordelingen av lønnsinntekter før skatt. Årsaken til dette er at både kapitalinntekter og næringsinntekter er skjevare fordelt enn lønnsinntekter, i tillegg til at folk med høye lønns-

Figur 5.4 Utviklingen i fordelingen av samlet inntekt for de ulike gruppene og utvikling i lønnsinntekt¹ i perioden 1993 til 2004. Målt ved Gini-koeffisienten

¹ Lønn er definert som i selvangivelsen, dvs. kontant lønn, naturalytelser, arbeidsledighetstrygd og sykepenger.

Kilde: Registerbasert inntektsstatistikk (1993 – 2004). Statistisk sentralbyrå.

inntekter ofte også har høye kapital- og næringsinntekter.

Fordelingen av lønnsinntekt før skatt ble litt jevnere i perioden 1993 – 1995. Gini-koeffisienten ble redusert fra 0,202 i 1993 til 0,200 i 1995. Etter 1995 økte imidlertid forskjellene noe. I 2004 var denne Gini-koeffisienten 0,213.

5.4.6 Nærmere om fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn

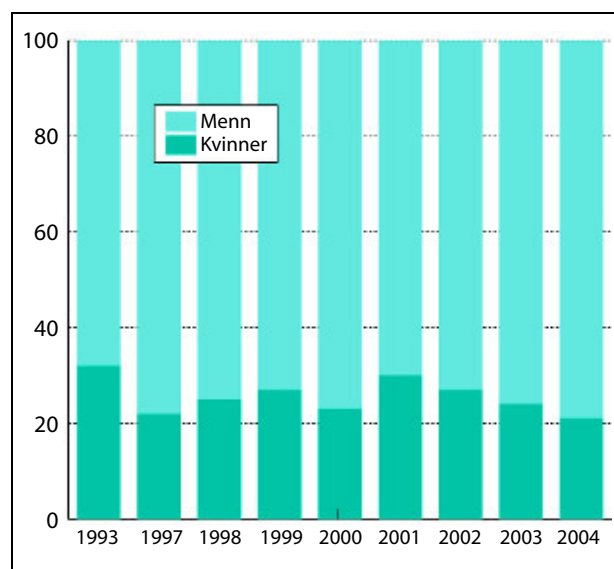
Fordelingen av kapitalinntekter mellom de ulike inntektsgruppene er relativt skjev mellom kvinner og menn. Figur 5.5 viser at denne forskjellen økte betydelig mellom 1993 og 1997³, ble redusert fram til 2001, men økte så igjen fra 2001 til 2004.

Den betydelige økningen i kvinners andel av kapitalinntektene fra 2000 til 2001 skyldes hovedsakelig det betydelige fallet i kapitalinntektene knyttet til aksjer. Kapitalinntektene fra aksjeutbytte og aksjegevinster, der kvinners andel er betydelig lavere enn tilsvarende andel for renteinntektene, utgjorde dermed en mindre andel av samlede kapitalinntekter. Vi ser av figuren at forskjellene økte

kraftig igjen fra 2001 til 2004 hovedsakelig på grunn av mer enn en firedobling av aksjeutbyttene fra 2001 til 2004.

Fra 1993 til 1997 mottok menn mesteparten av økningen i kapitalinntekter. I tillegg ble kvinners samlede kapitalinntekter redusert. Dette har sammenheng med at kvinner hovedsakelig mottok renteinntekter. Blant annet på grunn av redusert rentenivå ble renteinntektene nærmere halvert fra 1993 til 1997. Kvinners andel av renteinntekter, utbytte og aksjegevinster, ble redusert fra om lag 32 prosent i 1993 til om lag 22 prosent i 1997. I perioden 1997 – 1999 økte imidlertid renteinntektenes andel av kapitalinntektene, samtidig som kvinner økte sin andel av aksjeutbytte og aksjegevinster noe. I 1999 utgjorde kvinners andel av renteinntekter, utbytte og aksjegevinster om lag 27 prosent. Økningen i forskjellene i fordelingen av kapitalinntekter mellom menn og kvinner fra 1999 til 2000 skyldes først og fremst en markant økning i aksjegevinster for menn.

Den ulike fordelingen av kapitalinntekter mellom kvinner og menn som vises i selvangivelsesstatistikken kan være et resultat av at ulike inntektsarter er ulikt fordelt mellom ektefeller/samboere i husholdningene. Mens kvinner for eksempel mottar all barnetrygd/kontantstøtte i en husholdning, kan det være slik at menn hovedsakelig mottar kapitalinntektene. Samtidig kan menn stå for betaling av kapitalutgiftene. Siden kapitalutgifter ikke er med i denne statistikken, vil dette kunne endre bildet som er gitt i figur 5.5.

Figur 5.5 Prosentvis fordeling av kapitalinntekter mellom kvinner og menn.¹ 1993 og 1997-2004

¹ Populasjonen er definert som bosatte kvinner og menn 17 år og over.

Kilde: Selvangivelsesstatistikk, Statistisk Sentralbyrå

³ I figur 5.5 er kun renteinntekter, utbytter og aksjegevinster/tap inkludert i samlede kapitalinntekter. Andre kapitalinntekter er utelatt.

Boks 5.3 Inntektsbegrep

Inntektsbegrepet som blir lagt til grunn i hoveddelen av avsnitt 5.4, er inntekt etter skatt. Dette begrepet kommer fram på følgende måte:

Yrkesinntekt

- Lønn (inkl. sykepenger)
- Netto næringsinntekt

+ *Kapitalinntekter*

- Renteinntekter
- Aksjeutbytte
- Netto realisasjonsgevinster
- Andre kapitalgevinster

+ *Skattepliktige overføringer*

- Pensjoner fra folketrygden
- Tjenestepensjon mv.
- Arbeidsledighetstrygd
- Mottatte bidrag mv.

+ *Skattefrie overføringer*

- Barnetrygd
- Bostønad
- Stipend
- Forsørgerfradrag
- Sosialhjelp

= *Samlet inntekt*

- *Utlignet skatt og negative overføringer*

- Utlignet skatt
- Bidrag av overføringer (tvungen pensjonspremie i arbeidsforhold og betalt underholdsbidrag)

= *Inntekt etter skatt*

Svakheter med begrepet inntekt etter skatt

Inntekt etter skatt gir ikke et fullgodt inntrykk av den samlede inntekten som individer har til forbruk. Et fullstendig inntektsbegrep, som viser størrelsen på de faktiske inntektene og dermed forbruksmulighetene, inkluderer både kontanter og inntektskomponenter utenom kontanter (f.eks. naturalytelser og ikke-realiserede gevinster). Dette innebærer at alle arbeidsinntekter, netto kapitalinntekter, overføringer, næringsinntekter, verdiendring på realkapital og annen formue (realisert og urealisert), arv og gaver, verdien av botjenester og andre varige forbruks-goder, frynsegoder, verdien av hjemmeproduksjon mv. i prinsippet burde være inkludert i inntektsbegrepet. Flere av disse komponentene er beheftet med betydelige måleproblemer og er derfor ikke inkludert i statistikken. Heller ikke renteutgifter er inkludert i inntektsbegrepet som er lagt til grunn i denne analysen.

Boks 5.4 Begreper i fordelingsanalyser

Desil- og persentiltabeller:

I fordelingsanalyser rangeres ofte individene etter inntekt etter skatt og grupperes deretter i like store grupper. En vanlig type gruppering er å dele antallet individer i 10 like store deler. Disse gruppene kalles ofte for desiler, hvor de 10 prosent med lavest inntekt kalles desil 1, de neste 10 prosent for desil 2 osv. til de 10 prosent med høyest inntekt, som kalles desil 10.

Individene kan også grupperes i mindre grupper. En inndeling i 100 like store grupper kalles ofte for persentiler. Den prosenten med lavest inntekt kalles persentil 1, og prosenten med høyest inntekt kalles persentil 100. I tabell 5.10 er desil 10 oppdelt i fem like store deler. Dvs. at hver gruppe inneholder to persentiler.

Gini-koeffisienten:

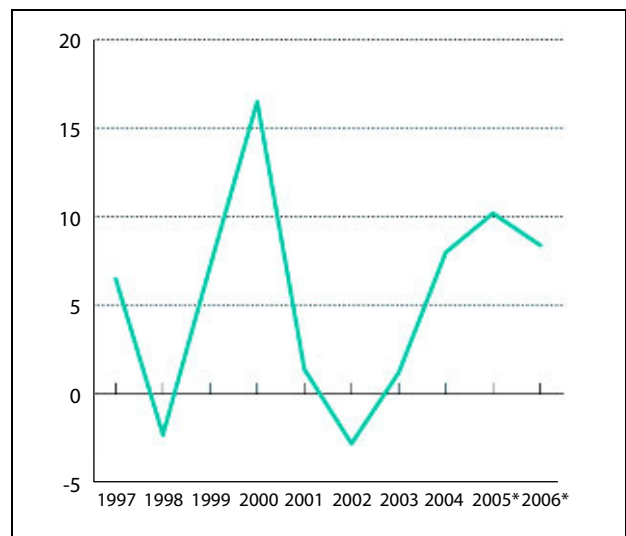
I analyser av inntektsfordelinger er det behov for et summarisk mål på ulikhet som kan benyttes ved sammenlikning av inntektsfordelinger i ulike situasjoner. For eksempel kan virkninger på inntektsulikheten av endringer i skatte- og overføringsordninger belyses ved hjelp av endring i Gini-koeffisienten. Gini-koeffisienten (G) varierer mellom 0 og 1, og ulikheten er større jo større G er. Dersom $G=0$ er inntekten likt fordelt mellom alle individer i gruppen som studeres, mens $G=1$ betyr at det er en person som mottar all inntekt. Gini-koeffisienten representerer bare en av flere mulige metoder for å kvantifisere ulikhet mellom fordelinger. Det viser seg at Gini-koeffisienten vektlegger sterkest endringer som skjer i den sentrale delen av fordelingen og i mindre grad endringer som skjer i toppen og bunnen av fordelingen.

Kapittel 6

Den samlede inntektsutviklingen

- Sterk økning i oljeprisen sammen med god aktivitetsvekst har gitt høy vekst i disponibel realinntekt de siste tre årene. Disponibel realinntekt for Norge økte med 8,4 prosent i 2006 og 10,2 prosent i 2005. Nivået på disponibel realinntekt for Norge var i 2006 27 prosent høyere enn ved konjunkturbunnen i 2003.
- SSB har nylig publisert foreløpige nasjonalregnskapstall for 2006 og nye tall for 2005. I tillegg har det vært en revisjon av nasjonalregnskapssystemet som har ført til nye tallserier tilbake til 1970. De nye nasjonalregnskapstallene viser at lønnskostnadsandelen – lønnskostnader i prosent av faktorinntekten – har falt i de senere årene. I industrien falt lønnskostnadsandelen fra 75,5 prosent i 2005 til 73,0 prosent i 2006. Nivået på lønnskostnadsandelen i industrien i de siste årene er de laveste som er registrert etter 1970.

som bidro til veksten, men bidraget fra produksjonen i Fastlands-Norge var også betydelig. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene var inntektsøkningen fra 2005 til 2006 på om lag 192 milliarder

Figur 6.1 Disponibel realinntekt for Norge. Prosentvis vekst fra året før

* Foreløpige tall
Kilde: Statistisk sentralbyrå

6.1 Disponibel inntekt for Norge

Disponibel inntekt for Norge økte med 11,5 prosent fra 2005 til 2006. Det var særlig høyere oljepriser

Tabell 6.1 Inntektsutviklingen for Norge. Milliarder kroner (løpende priser)¹

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
Bruttonasjonalprodukt	1119,2	1140,4	1240,4	1481,2	1536,9	1532,3	1593,8	1743,0	1942,9	2148,0
- Kapitalslit	165,1	176,4	186,4	200,1	213,7	217,8	222,8	235,1	246,8	260,2
= Nettonasjonalprodukt	954,0	964,0	1054,0	1281,1	1323,2	1314,5	1371,0	1507,9	1696,1	1887,8
+ Formuesinntekt og lønn fra utlandet, netto	-11,7	-12,9	-10,4	-20,0	1,4	4,7	9,9	3,4	0,3	-0,3
= Nasjonalinntekt	942,3	951,1	1043,6	1261,1	1324,6	1319,2	1380,9	1511,3	1696,4	1887,4
+ Stønader og løpende overføringer fra utlandet, netto	-9,9	-11,6	-11,2	-11,1	-14,2	-17,4	-20,6	-17,6	-18,4	-17,1
= Disponibel inntekt for Norge	932,4	939,5	1032,4	1250,1	1310,3	1301,8	1360,3	1493,7	1678,0	1870,3

* Foreløpige tall.

¹ Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.2 Vekst i disponibel realinntekt for Norge¹. Prosent

	Gjennomsnitt 1997-2006	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
Vekst i disponibel realinntekt	5,4	6,5	-2,3	7,2	16,5	1,4	-2,8	1,2	8,0	10,2	8,4
Bidrag til vekst, prosentpoeng: ²											
Produksjonsvekst i utvinning og rørtransport av råolje og gass ³	0,2	1,4	-0,9	-0,1	0,9	1,7	0,4	0,1	0,1	-0,9	-0,8
Produksjonsvekst i øvrige næringer ³	2,5	4,4	3,4	1,7	2,3	0,1	0,9	0,8	4,0	3,7	3,6
Endring i bytteforholdet	2,7	0,7	-4,5	5,3	14,1	-1,9	-4,1	0,2	4,2	7,7	5,5
Herav prisutviklingen på råolje og gass	2,0	-0,1	-4,6	4,1	12,8	-2,9	-4,1	0,0	3,8	6,6	4,3
Endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet	0,1	0,0	-0,2	0,4	-0,8	1,5	0,0	0,2	-0,2	-0,2	0,1

* Foreløpige tall.

¹ Inntektstallene er deflatert med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, dvs. innenlandske sluttleveringer inklusive lagerendring, men eksklusive kapitalslit.

² Uoverensstemmelser i tabellen skyldes avrunding.

³ Produksjonsvekst målt ved nettoproduktet regnet i faste priser.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

kroner. Disponibel inntekt for Norge kom da opp i 1 870 milliarder kroner, som svarte til om lag 401 200 kroner per innbygger.

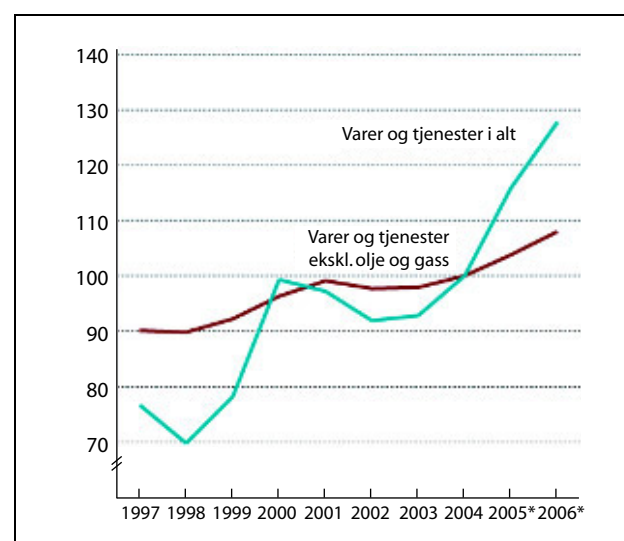
Ifølge nasjonalregnskapet økte disponibel realinntekt for Norge med 8,4 prosent fra 2005 til 2006, mot en vekst på 10,2 prosent året før. Sett over en lengre tidsperiode har det vært en betydelig samlet realinntektsvekst. Fra konjunkturbunnen i 2003 til 2006 har disponibel realinntekt for Norge økt med 27 prosent.

Veksten i disponibel realinntekt kan splittes i *bidrag* fra henholdsvis innenlandsk produksjonsvekst (nettonasjonalprodukt i faste priser), endring i rente- og stønadsbalansen overfor utlandet og endring i bytteforholdet overfor utlandet. Vekstbidragene er vist i tabell 6.2, og bidraget fra produksjonsvekst er splittet opp i vekst i henholdsvis petroleumsvirksomhet og øvrige næringer.

Bidraget fra *produksjonsveksten i petroleumsvirksomheten* var -0,8 prosentpoeng i 2006, mot -0,9 prosentpoeng i 2005. Vekstbidraget fra *produksjonsutviklingen i øvrige næringer* var henholdsvis 3,7 og 3,6 prosentpoeng i 2005 og 2006.

Oljeprisutviklingen er særlig viktig for *utviklingen i bytteforholdet overfor utlandet*. Oljeprisen økte kraftig i perioden 2004-2006. I 2005 og 2006 var vekstbidraget fra prisutviklingen på olje og gass henholdsvis 6,6 og 4,3 prosentpoeng. Prisutviklin-

gen i handelen med varer og tjenester utenom olje og gass har også gitt positive bidrag de siste to årene. Bidragene i 2005 og 2006 var henholdsvis 1,1 og 1,2 prosentpoeng til veksten i disponibel realinntekt. Vekstbidraget fra endringen i det sam-

Figur 6.2 Bytteforholdet overfor utlandet. 2004=100

* Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

lede bytteforholdet var ifølge nasjonalregnskapet 5,5 prosentpoeng i 2006.

Utviklingen i internasjonale finans- og valuta-markeder er viktig for de samlede formuesinntektene for Norge, blant annet gjennom plasseringen av midlene til Statens pensjonsfond - Utland. *Endringen i rente- og stønadsbalansen* trakk disponibel realinntekt ned med 0,2 prosentpoeng i 2005 og opp med 0,1 prosentpoeng i 2006.

6.2 Faktorinntekt, lønn og driftsresultat

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekten som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Samlet faktorinntekt for Norge beregnes som nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter, som tilsvarer summen av lønnskostnader og driftsresultat.

Faktorinntekten for økonomien som helhet økte ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene med 11,2 prosent i 2006, etter en vekst 13,0 prosent i 2005.

De samlede *lønnskostnadene* i Norge økte med 7,6 prosent i 2006, mot en vekst på 5,5 prosent i 2005. *Driftsresultatet* for økonomien som helhet økte med 15,5 prosent i 2006, etter å ha vokst med 23,4 prosent i 2005. Forløpet i denne størrelsen er sterkt påvirket av utviklingen i petroleumsvirksomheten. Driftsresultatet i petroleumsutvinning og rørtransport økte ifølge nasjonalregnskapet med i overkant av 20 prosent i 2006, etter en økning på 38 prosent i 2005. Driftsresultatet i de øvrige næringene økte med knapt 10 prosent i begge årene.

6.3 Endringer i funksjonell inntektsfordeling

I tabell 6.5 og 6.6 og figur 6.3-6.4 vises tall for lønnskostnader og driftsresultat for hovedgrupper av næringer for å belyse hovedtrekk ved utviklingen i den funksjonelle inntektsfordelingen. Det må understrekes at tallene for driftsresultat for årene 2005 og 2006 er foreløpige og usikre.

Tabell 6.5 viser at mens de *samlede lønnskostnadene* i 2006 var 867 milliarder kroner, var lønnskostnadene innenfor markedsrettet produksjon 590 milliarder kroner. Forskjellen utgjøres av lønnskostnadene i offentlig forvaltning¹ og ideelle organisasjoner. Lønnskostnadene i markedsrettet produksjon som andel av totale lønnskostnader var 67,3 prosent i 2003. I perioden 2004-2006 økte andelen svakt hvert år til 68,1 prosent i 2006.

Industriens lønnskostnader som andel av de totale lønnskostnadene holdt seg stabilt rundt 17 prosent fra 1990 til 1997. I de ni siste årene har industriens andel sunket, og i 2006 var andelen i overkant av 13 prosent.

Driftsresultat påvirkes sterkt av den generelle konjunktursituasjonen i norsk og internasjonal økonomi, og kan derfor vise betydelige svingninger fra år til år. Prisene på en del norske eksportprodukter er spesielt konjunkturfølsomme, noe som fører til store fluktuasjoner i driftsresultatet for enkelte næringsgrupper. Bevegelsene i oljeprisen er av særlig betydning ettersom overskuddene

¹ Eksklusive vannforsyning, kloakk og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen.

Tabell 6.3 Nettonasjonalprodukt og faktorinntekt. Milliarder kroner

	1997	1998	1999	2000	2001 ¹	2002 ¹	2003 ²	2004 ²	2005* ²	2006* ²
Nettonasjonalprodukt	954,0	964,0	1054,0	1281,1	1323,2	1314,5	1371,0	1507,9	1696,1	1887,8
- Netto produksjonsskatter	143,5	147,7	158,0	170,2	171,7	170,1	168,8	184,6	200,2	224,2
= Faktorinntekt	810,5	816,3	896,0	1110,9	1151,5	1144,4	1202,2	1323,4	1495,9	1663,6
- Lønnskostnader	514,1	565,5	604,1	638,7	678,2	710,2	728,3	763,9	805,7	866,6
= Driftsresultat	296,5	250,9	291,9	472,2	473,3	434,3	473,9	559,5	690,2	797,0
- Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	110,7	55,5	99,0	261,0	238,3	195,2	204,7	267,9	369,8	444,9
= Driftsresultat i øvrige næringer	185,7	195,3	192,8	211,2	235,0	239,1	269,2	291,6	320,4	352,1

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats har påvirket lønnskostnadene for 2004, 2005 og 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.4 Faktorinntektsutviklingen. Vekst fra året før i prosent

	1997	1998	1999	2000 ¹	2001 ¹	2002	2003	2004 ²	2005* ²	2006* ²
Nettonasjonalprodukt	8,8	1,0	9,3	21,5	3,3	- 0,7	4,3	10,0	12,5	11,3
Faktorinntekt	8,3	0,7	9,8	24,0	3,7	- 0,6	5,0	10,1	13,0	11,2
Lønnskostnader	8,5	10,0	6,8	5,7	6,2	4,7	2,6	4,9	5,5	7,6
Driftsresultat	8,1	- 15,4	16,3	61,8	0,2	- 8,2	9,1	18,1	23,4	15,5
Driftsresultat i olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	10,2	- 49,8	78,3	163,6	- 8,7	- 18,1	4,9	30,9	38,0	20,3
Driftsresultat i øvrige næringer	6,8	5,2	- 1,3	9,5	11,3	1,8	12,6	8,3	9,9	9,9

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002 ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats har påvirket lønnskostnadene for 2004, 2005 og 2006.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

i oljevirksomheten i perioder har utgjort en betydelig del av samlet driftsresultat i Norge.

Utviklingen i oljeprisen har bidratt til at petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet har variert mye de siste årene. I 1997 var andelen oppe i 37 prosent, for så å falle til 22 prosent i 1998. Den sterke økningen i oljeprisen i

årene 2004-2006 bidro til at petroleumsvirksomhetens andel av det samlede driftsresultatet kom opp i hele 56 prosent i 2006.

Driftsresultatet i *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* økte med om lag 29 milliarder kroner i 2006, mens det i 2005 økte med 27,2 milliarder kroner. *Industriens driftsresultat* er beregnet

Tabell 6.5 Lønnskostnader for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1997	1998	1999	2000	2001 ¹	2002 ¹	2003	2004 ²	2005* ²	2006* ²
Alle næringer	514,1	565,5	604,1	638,7	678,2	710,2	728,3	763,9	805,7	866,6
Offentlig forvaltning ³	148,6	162,2	173,3	182,7	198,4	210,0	219,7	229,2	240,0	255,2
Ideelle organisasjoner, bolig-tjenester og eget bruk	12,9	13,6	14,6	15,6	16,3	17,4	18,1	19,4	20,6	21,7
Markedsrettet virksomhet ⁴	352,5	389,6	416,3	440,5	463,5	482,9	490,5	515,3	545,0	589,8
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	14,2	15,6	17,1	17,0	20,5	23,1	23,9	25,1	27,0	30,0
Markedsrettet virksomhet ellers	338,3	374,1	399,1	423,5	443,0	459,8	466,6	490,2	518,1	559,7
Markedsrettet virksomhet ³										
Fastlands-Norge	330,0	364,5	388,7	411,7	430,9	447,8	454,7	476,8	504,2	545,4
Industri	86,5	93,4	95,3	97,4	99,5	102,4	101,1	104,1	109,6	115,9
Verkstedsindustri og skipsbyggingsindustri mv.	34,3	37,8	39,9	39,6	41,0	43,0	40,9	41,8	45,8	50,9
Råvarebasert industri	19,0	20,1	20,1	20,8	21,1	21,1	21,8	23,0	23,5	24,1
Øvrige industrinæringer	33,1	35,5	35,2	37,0	37,5	38,3	38,4	39,2	40,3	40,8
Øvrig markedsrettet ⁴ virksomhet i Fastlands-Norge	243,5	271,2	293,4	314,3	331,4	345,5	353,7	372,7	394,6	429,6

* Foreløpige tall.

¹ De påløpte lønnskostnadene i 2000 og 2001 knyttet til ferieutvidelsen i 2001 og 2002, ble for staten først registrert da feriepengene ble utbetalt i henholdsvis 2001 og 2002.

² Økte satser for arbeidsgiveravgift i områder med redusert sats har påvirket lønnskostnadene for 2004 og 2005.

³ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.

⁴ Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 6.6 Driftsresultat for noen hovedgrupper av næringer. Milliarder kroner

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
Alle næringer	296,5	250,9	291,9	472,2	473,3	434,3	473,9	559,5	690,2	797,0
Offentlig forvaltning ¹	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Ideelle organisasjoner, bolig- tjenester og eget bruk	28,8	29,5	32,2	36,1	35,3	37,4	35,6	31,2	32,4	33,6
Markedsrettet virksomhet ²	267,7	221,4	259,7	436,1	437,9	396,9	438,3	528,3	657,8	763,4
Olje- og gassutvinning inkl. tjenester og rørtransport	110,7	55,5	99,0	261,0	238,3	195,2	204,7	267,9	369,8	444,9
Markedsrettet virksomhet ellers	157,0	165,8	160,7	175,1	199,6	201,7	233,6	260,4	287,9	318,5
Markedsrett virksomhet ²										
Fastlands-Norge	155,3	165,2	161,3	170,7	191,4	200,7	231,7	257,3	284,5	312,9
Industri	19,5	19,1	21,5	24,2	28,1	24,5	30,1	35,3	35,5	42,9
Verkstedsindustri og skips- byggingsindustri mv.	6,3	7,4	7,7	4,2	5,4	7,5	8,7	8,2	11,0	10,9
Råvarebasert industri	7,3	7,4	7,9	11,6	10,6	4,7	7,5	9,9	6,8	12,8
Øvrige industrinæringer	6,0	4,2	5,9	8,4	12,0	12,3	14,0	17,2	17,8	19,3
Øvrig markedsrettet virksomhet ³ i Fastlands-Norge	135,8	146,2	139,8	146,4	163,3	176,2	201,6	222,0	249,1	269,9

* Foreløpige tall.

¹ Vannforsyning, kloakk- og renovasjonsvirksomhet i kommuneforvaltningen er definert som markedsrettet virksomhet og er derfor holdt utenfor offentlig forvaltning i denne oppstillingen.² Markedsrettet virksomhet er samlingen av produksjonsenheter som henter mer enn 50 prosent av sine inntekter fra salg i markedet.

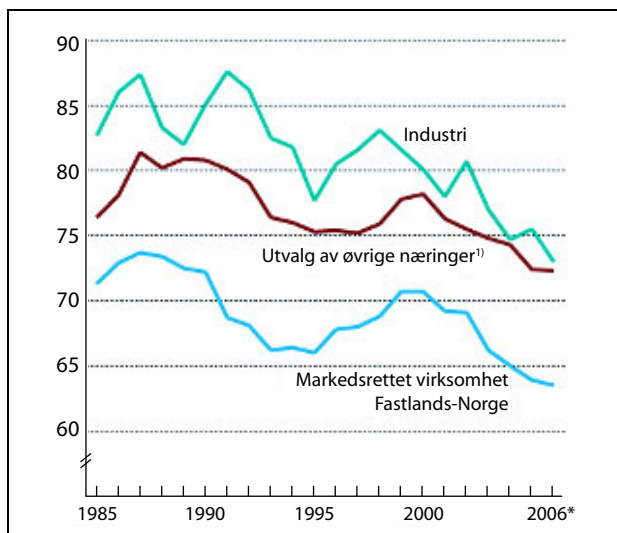
Kilde: Statistisk sentralbyrå

til nærmere 43 milliarder kroner i 2006, en økning på litt over 7 milliarder kroner fra 2005. Tallene viser at industrien har hatt reelt høyt driftsresultat siden 2003. Ifølge strukturstatistikken for industrien har det vært sterk vekst i inntekter fra annet enn tradisjonell industriproduksjon. Tallene fra nasjonalregnskapet viste at det også hadde funnet sted betydelig produktivitetsvekst i de to årene, slik at bruken av arbeidsinnsats i form av utførte timeverk og øvrige innsatsfaktorer per produserte enhet gikk ned. Utviklingen i driftsresultatet for årene 2004-2006 må også ses på bakgrunn av prisutviklingen på eksportmarkedet for en rekke råvarer. Prisutviklingen på eksportmarkedet var særlig gunstig for Norge i 2004 og 2006.

Industriens andel av det samlede driftsresultatet i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge steg fra 12,5 prosent i 2005 til 13,7 prosent i 2006, som er 0,5 prosentpoeng over gjennomsnittet for denne andelen de siste 10 årene. Utviklingen i driftsresultatet i industrien har tradisjonelt vært dominert av svingningene i de råvarebaserte næringene. I de senere årene har det imidlertid også vært betydelige endringer i andre deler av industrien. Driftsresultatet i råvarebasert industri økte i 2003 og 2004, etter at det hadde falt markert i 2002. Ifølge det foreløpige nasjonalregnskapet falt driftsresultatet

med om lag 3 milliarder kroner i 2005, for deretter å øke med om lag 6 milliarder kroner i 2006. Utviklingen i 2005 og 2006 må ses i sammenheng med forløpet i eksportprisene regnet i norske kroner. Lønnsomheten i verksteds- og skipsbyggingsindustrien var på et historisk lavt nivå i 2000. I årene 2001-2003 tok driftsresultatet seg opp for så å falle svakt i 2004. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene steg driftsresultatet med knapt 3 milliarder kroner i 2005, mens det forble tilnærmet uendret fra 2005 til 2006. Øvrige industrinæringer omfatter flere næringer som i hovedsak leverer sin produksjon for konsumformål til hjemmemarkedet. Driftsresultatet i disse industrinæringene har vokst sammenhengende fra 1998 fram til og med 2006. Ifølge nasjonalregnskapet økte driftsresultatet med i underkant av 2 milliarder kroner fra 2005 til 2006.

Med utgangspunkt i tabellene 6.5 og 6.6 kan en studere hvordan lønnskostnadene som andel av faktorinntekten har utviklet seg over tid. Figur 6.3 viser utviklingen i lønnskostnadsandelen i markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge, i industrien og i et aggregat som omfatter et utvalg av øvrige markedsrettede næringer i Fastlands-Norge.

Figur 6.3 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

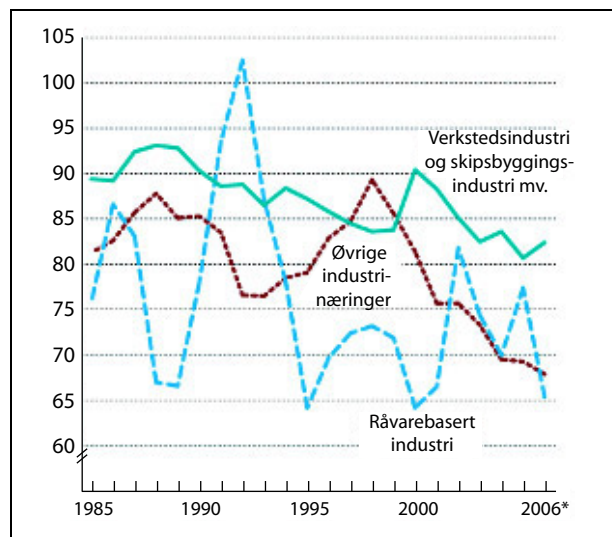
* Foreløpige tall.

¹ Utvalg av øvrige næringer omfatter markedsrettet virksomhet i næringene: bygg- og anleggsvirksomhet, varehandel og reparasjon av kjøretøyer mv., hotell og restaurantvirksomhet, transport ellers (omfatter all transportvirksomhet med unntak av utenriks sjøfart og transport av petroleum i rørledninger), post og telekommunikasjon og forretningsmessig tjenesteyting

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I *markedsrettet virksomhet i Fastlands-Norge* økte lønnskostnadsandelen i årene 1995-2000, og i 2000 var andelen oppe i 70,8 prosent. Fra 2000 har imidlertid lønnskostnadsandelen falt hvert hvert år, og i 2006 var lønnskostnadsandelen 63,5 prosent. Lønnskostnadsandelene de siste 3 årene er de laveste som er observert etter 1970.

I *industrien* nådde lønnskostnadsandelen en topp i 1998 med 80,7 prosent. Lønnskostnadsandelen falt deretter jevnt til 78,0 prosent i 2001, før den økte til 80,7 prosent i 2002. Lønnskostnadsandelen falt deretter markert i 2003 og 2004, slik at andelen ble 74,7 prosent i 2004. Ifølge foreløpige nasjonalregnskapstall økte lønnskostnadsandelen fra 2004 til 2005 til 75,5 prosent, før den falt til 73,0 prosent i 2006. Den klare nedadgående trenden på slutten av 1990- og 2000-tallet har medført at lønnskostnadsandelen de siste årene har ligget på et historisk lavt nivå. Den lave lønnskostnadsandelen i årene 2003-2006 må ses i sammenheng med de forhold som påvirket driftsresultatet i disse årene jf. omtalen av industriens driftsresultat i dette avsnitt. I utvalget av øvrige næringer har det vært en reduksjon i lønnskostnadsandelen hvert år fra 2000. I 2004 var andelen 74,3 prosent. Lønnskostnadsandelen for denne gruppen falt deretter med om lag 2 prosentpoeng i 2005 og med ytterligere 1

Figur 6.4 Lønnskostnader i prosent av faktorinntekt

* Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå

prosentpoeng i 2006. Figur 6.4 viser utviklingen i lønnskostnadene som andel av faktorinntekten for ulike deler av *industrien*. I 2000 var lønnskostnadsandelen i *verkstedindustrien* høyere enn noen gang tidligere på 1990-tallet. I perioden 2001-2003 falt lønnskostnadsandelen. Siden 2003 har utviklingen vært mindre jevn; lønnskostnadsandelen økte i 2004, for så å falle til 80,7 prosent i 2005. Ifølge de foreløpige nasjonalregnskapstallene økte andelen med knapt 2 prosentpoeng i 2006.

I *råvarebasert industri* er det spesielt store fluktasjoner i lønnskostnadsandelen, noe som reflekterer konjunkturfølsomheten i denne virksomheten. Store prisendringer gir seg utslag i kraftige svingninger i faktorinntekt og driftsresultat. Utviklingen i de siste årene kan også ses i lys av at det har blitt foretatt en betydelig oppgradering av produksjonskapitalen i metallindustrien på begynnelsen av 2000-tallet. I perioden 1995 - 2001 lå lønnskostnadsandelen i intervallet 65 - 75 prosent. I 2002 var det en kraftig økning, slik at andelen dette året kom opp i overkant av 81 prosent. I 2003 og 2004 gikk lønnskostnadsandelen i råvarebasert industri ned. Fra 2004 til 2005 steg andelen, før den igjen falt fra 2005 til 2006. I *øvrige industri* var det gjennom konjunkturoppgangen på 1990-tallet en jevn og sterk økning i lønnskostnadsandelen, og andelen nådde en topp i 1998 med drøyt 89 prosent. Vekst i driftsresultatet i næringsmiddelindustri var med å bidra til at andelen deretter falt i åtte år og ble knapt 68 prosent i 2006.

Boks 6.1 Noen Inntektsbegreper i nasjonalregnskapet

Bruttonasjonalproduktet gir uttrykk for den samlede verdiskapingen i landet, utført av innenlandske produsenter i markedsrettet og ikke-markedsrettet virksomhet. Etter fradrag for kapitalslit, som er den beregnede verdireduksjonen av produksjonskapitalen i landet som følge av slitasje og elde, framkommer *nettonasjonalproduktet* eller netto inntekt opptjent i Norge.

Uten økonomisk samkvem med andre land ville nettonasjonalprodukt også vært landets disponible inntekt. Som deltaker i det internasjonale økonomiske samkvem, vil imidlertid Norge ha finansinntekter av fordringer på utlandet og utlendinger ha tilsvarende inntekter på fordringer på oss, og vi kan motta og gi inntektsoverføringer. *Nasjonalinntekten* er den samlede inntekt som tilfaller nordmenn, og framkommer ved å legge netto renter, aksjeutbytte og andre inntekter fra utlandet til nettonasjonalproduktet. Ved i tillegg å legge netto stønader og andre løpende overføringer fra utlandet til nasjonalinntekten, får en fram *disponibel inntekt for Norge*. Ved å deflatere disponibel inntekt for Norge med nasjonalregnskapets prisindeks for netto innenlandsk sluttanvendelse, kommer en fram til begrepet *disponibel realinntekt for Norge*.

Bytteforholdet overfor utlandet er en betegnelse på forholdet mellom gjennomsnittlig eksportpris og gjennomsnittlig importpris. Hvis prisene på norsk eksport over en periode stiger mindre enn prisene på de produkter Norge importerer, betyr dette at landet kan importere mindre for hver enhet eksportvare enn tidligere. En slik forverring i bytteforholdet trekker isolert sett disponibel realinntekt ned.

Faktorinntekten gir uttrykk for den inntekt som tilfaller produksjonsfaktorene arbeidskraft og kapital. Faktorinntekt for Norge, eller for en enkelt næring, er således lik summen av lønnskostnader og driftsresultat. Faktorinntekt for Norge er videre lik nettonasjonalprodukt fratrukket netto produksjonsskatter. Lønnskostnadene omfatter kontant- og naturallønn utbetalt til arbeidstakerne og arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier. Driftsresultatet utgjør det beregnede overskuddet og kan tolkes som godtgjøring til produksjonsfaktorene kapital og eiernes egen arbeidsinnsats. Som følge av at tall for driftsresultat beregnes som restposter, må en regne med til dels store feilmarginer i disse anslagene.

Vedlegg 1**Lønnsoppgjørene 2006**

I 2006 var det etter vanlig mønster igjen hovedoppgjør for de fleste tariffområder. Både i LO/NHO-området, LO/HSH-området, YS/NHO-området og YS/HSH-området ble oppgjørene gjennomført ved forbundsvise forhandlinger. I hovedoppgjørene i staten og kommunene er det alltid sentrale forhandlinger. I NAVO-området foregår forhandlingene på to nivåer, først sentralt mellom NAVO og hovedorganisasjonene og deretter mellom de enkelte virksomheter og lokale arbeidstakerorganisasjoner.

1 Vedtak foran lønnsoppgjørene i 2006

Representantskapet i LO behandlet kravene foran lønnsoppgjøret 16. februar. I vedtaket het det:

«Oppsummert må kravene for 2006 når det gjelder lønn være:

- Generell forbedring av kjøpekraften.
- Garantiordninger og særskilte tillegg til lavlønte.
- Likelønnsprofil på lokale og sentralt avtalte tillegg, bl.a. ved mer enn forholdsmessig andel til kvinner der slik styring er mulig.

I de enkelte områdene gjøres prioriteringer til fordel for grupper som systematisk over tid er blitt hengende etter i lønnsutviklingen.»

Om frontfagsmodellen ble det sagt følgende:

«Våre krav til inntektsutviklingen må tilpasses utfordringene i konkurranseutsatt næringsliv og arbeidet for full sysselsetting. Som vedtatt av kongressen, må næringer utsatt for internasjonal konkurranse sette rammene for inntektsutviklingen (frontfagsmodellen). Ved sammenligning mellom sektorer må alle yrkesgrupper tas med.»

Om AFP-ordningen het at LO deler myndighetenes ønske om å fremme lenger yrkesdeltakelse særlig i en tid der arbeidsstyrken vokser lite og antallet pensjonister vokser sterkt. Dette må imidlertid skje ved et arbeidsliv som gir bedre muligheter for seniorerne og ikke gjennom kutt i AFP-ordningen. Derfor var det et hovedkrav at AFP-ordningen ble videreført i sin nåværende form.

Representantskapet ga sekretariatet fullmakt til å utforme de endelige kravene, herunder justeringsklausul for annet avtaleår.

Hovedstyret i NHO vedtok 15. februar følgende prinsipper for tariffoppgjøret 2006 og ga Arbeidsutvalget fullmakt til å gjennomføre oppgjøret i samsvar med disse. I vedtaket i NHOs Hovedstyre het det bl.a.:

«Hovedutfordringen ved årets tariffoppgjør er å skape forståelse for at det fortsatt er nødvendig for konkurranseutsatt næringsliv å bedre konkurranseevnen overfor utlandet. Lønnstillegg som avtales ved tariffoppgjørene er partenes bidrag til en slik utvikling. Konkurranseutsatt sektor skal legge rammene for den samlede lønnsveksten – sentral og lokalt - som resten av samfunnet må følge. Alle sektorer i arbeidslivet har ansvar for lojal oppfølging av rammene som defineres.»

Videre het det i vedtaket:

- Det inntas ikke nye bestemmelser i noen overenskomster som ytterligere begrenser bedriftenes styringsrett når det gjelder innleie og utsetting av arbeid.
- Lønnsutviklingen til ledere må tilpasses felles mål for lønnsutviklingen. Alle former for lønnsutbetalinger må ses i sammenheng og samlet være i tråd med lønnsutviklingen for øvrige grupper av lønnstakere. Dette gjelder også for høyere funksjonærer og spesielle grupper som har sterk forhandlingsposisjon.

Representantskapet i *Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund (YS)* vedtok den 16. februar 2006 bl.a. følgende retningslinjer/krav for hovedoppgjøret 2006:

- YS legger til grunn målet om videreutvikling av en sunn og konkurransedyktig norsk økonomi. Det støttes opp om frontfagsmodellen, forutsatt at den tilpasses og omstilles i tråd med endringer i norsk arbeidsliv. Målet må være å få frem mest mulig reelle tall for lønnsutviklingen i konkurranseutsatt privat sektor.
- Fagforeningsfradraget økes ytterligere og skatten på elektronisk kommunikasjon fjernes.

- YS forventer at det ikke skjer noen endringer i AFP-ordningen i årets oppgjør.
- YS legger til grunn at arbeidet med likelønn videreføres i alle tariffområder.
- YS legger til grunn at nye tjenestepensjonsordninger og endring av eksisterende tjenestepensjonsordninger blir gjenstand for forhandlinger og tariffestet.

Vedtakene i representantskapsmøtene i LO og YS foran hovedoppgjøret 2006 gjaldt også for offentlig sektor.

Unio vedtok 1. mars en tariffpolitisk uttalelse foran hovedoppgjøret 2006 der følgende ble lagt til grunn:

- En vid tolkning av frontfaget. Funksjonærenes forventede lønnsvekst skal telles med når det forhandles om ramme og profil i øvrige oppgjør.
- Heving av lønnsnivået for utdanningsgrupper i offentlig sektor.
- Økt verdsetting av utdanning, kompetanse og ansvar for å rekruttere og beholde kompetent personell.
- Likelønnsstiltak for å motvirke verdsettingsdiskrimineringen av kvinnedominerte grupper i offentlig sektor.
- AFP må videreføres uten skattemessige eller andre innstramninger. Bruttoordningene i offentlige tjenestepensjoner og særaldersgrenser skal bestå.

I NAVOs forhandlingsfullmakt het det bl.a.:

- Aktivt støtte opp om frontfagsmodellen og partene i frontfagets arbeid for å nå overordnede mål.
- Videreføre kriterier for lønnsdannelsen basert på bedriftens økonomi, produktivitetshensyn, framtidsutsikter og konkurransevne.
- Gjennomføre et lønnsoppgjør der hovedfokus er medlemsbedriftenes konkurransevne
- Det er viktig at lønnsutviklingen i helseforetakene tar hensyn til behovet for en sunn økonomi, høy produktivitet og god kvalitet på tjenestene.
- Tidligpensjonsordninger skal være økonomisk robuste over tid og stimulere til arbeidslinjen.
- Sikre ryddige arbeidsforhold i den enkelte virksomhet gjennom partssamarbeid slik at det stimuleres til et seriøst og velfungerende arbeidsliv. Hovedavtalens bestemmelser er et godt instrument for dette.

Akademikerne sa at kunnskap, kompetanse, innsats og faglig og administrativt ansvar i større grad

må legges til grunn for lønnsutvikling, både for grupper og individer.

Offentlig sektor må ha mulighet til å bruke lønnsystemet på en slik måte at den kan rekruttere og beholde kvalifisert personell. Akademikerne går inn for at offentlige virksomheter gis større handlefrihet i lokale lønnsforhandlinger.

I privat sektor må de sentrale avtaleparters rolle være begrenset til å fastsette retningsgivende kriterier for den lokale lønnsdannelsen. De lokale forhandlingene ved bedriftene skal ta utgangspunkt i den enkelte bedrifts situasjon; økonomi, produktivitet, framtidsutsikter og konkurransevne.

KS la følgende hovedelementer til grunn for oppgjøret:

- Tariffoppgjøret gjennomføres innenfor en økonomisk ramme som tar hensyn til kommuneøkonomien, situasjonen i konkurranseutsatt næringsliv og med et resultat som ivaretar de ulike medlemsgruppers behov.
- De samlede kostnadsvirkningene av oppgjøret utgjør den økonomiske rammen.
- Tariffavtalens rammepreg videreføres slik at kommunen/fylkeskommunen/bedriften er sikret best mulig lokalt handlingsrom i arbeidsgiverpolitikken og det tas hensyn til kommunesektorens behov for å beholde og rekruttere arbeidskraft.
- *KS* vektlegger at kommunesektoren skal kunne utvikle og tilby gode tjenester, legge grunnlaget for en god lokal utvikling av skolen, gjennomføre Kunnskapsløftet i skolen og få et bedre grunnlag for å føre en helhetlig arbeidsgiverpolitikk. *KS* mener derfor at undervisningspersonalets særreguleringer, herunder arbeidsavtale og kompetanselønnsystem må endres.
- Det etableres egen særavtale for konkurranseutsatte virksomheter med medlemskap i *KS* Bedrift.
- Avtalefestet pensjon (AFP) søkes løst i samsvar med resultatet i privat sektor.

Staten la følgende til grunn for oppgjøret:

- For å kunne opprettholde en konkurranseutsatt sektor av tilstrekkelig omfang kan ikke lønnskostnadsveksten over tid ligge høyere i Norge enn hos våre handelspartnere. Moderat inntektsoppgjør er derfor nødvendig for å sikre en fortsatt sterk konkurranseutsatt sektor og lav arbeidsledighet. Dette er partenes ansvar.
- Det legges vekt på at vi skal ha en sterk offentlig sektor slik at innbyggerne og brukerne kan

tilbys gode tjenester. Dette stiller store krav til de statlige virksomhetene. Hovedtariffavtalen må være tilpasset de utfordringer som disse virksomheter står overfor.

- Staten er det tariffområdet som har de minste lønnsforskjellene mellom menn og kvinner. Arbeidet med likelønn bør likevel fortsatt være i fokus.
- Vi vil i løpet av kort tid kunne stå overfor en situasjon med mangel på arbeidskraft. Det vil derfor være viktig å legge forholdene til rette slik at eldre arbeidstakere kan stå lenger i arbeid.

Sentralstyret i Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) vedtok i sitt møte 2. mars retningslinjer/krav i forbindelse med tariffrevisjonen 2006. Forhandlingsutvalget/administrasjonen som i HSH-området er gitt forhandlingsfullmakten, la bl.a. følgende til grunn for oppgjøret:

«Innføring av tjenestepensjon for alle vil medføre ekstra kostnader for virksomheter som ikke allerede har slik pensjonsordning. Denne kostnaden må hensyntas i tariffoppgjøret, spesielt for områder det pr. i dag er lav dekning av foretakspensjon. Ordninger ut over lovens minstekrav bør ikke tariffest, men må ligge til den enkelte virksomhets beslutningsmyndighet.

Det vil være svært uheldig dersom AFP-ordningen «skjermes» slik at effekter som er i strid med pensjonsreformens og Inkluderende Arbeidslivs intensjoner sementeres.

HSH går inn for et inntektspolitisk samarbeid bygget på frontfagsmodellen som må fungere som en retningslinje for den samlede økonomiske rammen for andre grupper, men profil og gjennomføring av eventuelle sosiale reformer må forhandles og tilpasses de enkelte tariffområder.

Lønnsveksten må tilpasses den enkelte virksomhets økonomiske/konkurransesmessige forutsetninger.

Tariffavtaler er en av flere faktorer som påvirker virksomhetenes konkurransevilkår. Avtaler som åpner for lokale og individuelle tilpasninger, vil gi arbeidsgiver større mulighet til å tilrettelegge for en kostnadseffektiv drift og dermed sikre arbeidsplasser; det må fremtre som en konkurransefordel og ikke en ulempe for virksomheten å være tariffbundet.»

2 Oppgjørene i privat sektor

2.1 LO/NHO-oppgjøret

Lønnsoppgjøret i 2006 startet 6. mars med forhandlinger mellom Fellesforbundet og Norsk Industri/

Byggenæringens Landsforening om Verkstedoverenskomsten, Overenskomsten for byggeindustrien, Teko-overenskomsten og Kartonasjeoverenskomsten. Fellesforbundet brøt forhandlingene 15. mars og oppgjøret gikk til mekling.

Den 1. april satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som partene anbefalte. Forslaget ble senere vedtatt i uravstemning. Avtalen hadde følgende hovedpunkter:

- For overenskomster med lokal forhandlingsrett ble det gitt et generelt tillegg på kr 1,00 per time.
- For overenskomster uten lokal forhandlingsrett ble det gitt et generelt tillegg på kr 1,50 per time.

I tillegg ble bl.a. minstelønnsseter og skifttillegg regulert.

Om AFP-ordningen ble det vist til brev fra statsministeren av 31. mars til partene. I brevet het det:

«Jeg viser til henvendelse fra riksmeklingsmannen om tariffoppgjøret.

Stortinget har i forliket om pensjonsreform våren 2005 (Innst. S. nr. 195 (2004-2005)) bl.a. forutsatt at alderspensjonen i folketrygden skal bygge på prinsippet om at det skal lønne seg å arbeide. Stortinget forutsatte videre at det skulle være en tidligpensjonsordning for alle arbeidstakere fra 62 år, også for de som har hatt lave inntekter, og at en slik ordning skulle bygge videre på AFP-ordningen.

Regjeringen har i Soria Moria-erklæringen fastslått at pensjonsforliket skal gjennomføres som forutsatt og vedtatt.

Regjeringen vil på bakgrunn av dette fremme en stortingsmelding om pensjonsreform senere i år. Meldingen vil bl.a. inneholde forslag til opptjeningsmodell i folketrygden og regler for fleksibelt uttak av alderspensjon i folketrygden fra 62 år i tråd med Stortingets forutsetninger. Dette innebærer at det skal lønne seg å arbeide for de som er over 62 år, og at det skal være bedre muligheter til å kombinere pensjon og arbeid.

Det nåværende regelverket for AFP-ordningen er tilpasset dagens pensjonssystem, der grensen for å ta ut pensjon i folketrygden er 67 år. Når det innføres en fleksibel modell med mulighet for uttak av pensjon i folketrygden fra 62 år, må regelverket i AFP tilpasses dette. Regjeringen legger vekt på at denne tilpasningen må skje i samarbeid og forståelse med partene i arbeidslivet, og med respekt for de opparbeidede rettigheter som ligger i ordningen. Samtidig må en tilpasset AFP-modell understøtte de målene som er satt for et nytt pensjonssystem, bl.a. slik at samlet årlig pensjon

fra folketrygden og andre ordninger øker ved å fortsette i arbeid etter fylte 62 år.

I stortingsmeldingen som legges fram senere i år, vil Regjeringen legge vekt på å kunne synliggjøre at uttak av pensjon fra 62 år vil gi akseptable kompensasjonsnivåer etter skatt når en ser på de samlede ytelsene fra folketrygden og andre pensjonsordninger.

Jeg viser til at daværende statsminister Jagland i brev til Landsorganisasjonen i Norge og Næringslivets Hovedorganisasjon den 5. april 1997 bl.a. uttalte at regjeringen ville gå inn for at skattebegrensningsregelen skulle omfatte tidligpensjonister mellom 62 og 64 år, og at AFP-tillegget skulle være skattefritt for 62- og 63-åringene. Det ble samtidig uttalt at lovbestemmelsene om dette ville bli utformet slik at de for nye pensjonstilfeller fases ut med virkning fra 1. januar 2007. I tillegg ble det varslet at ordningen med at personer som tar ut tidligpensjon får poengår i folketrygden som tidligpensjonist, skulle bli vurdert utfaset fra samme tidspunkt.

Endringer av ordningene med særskilte skattefordeler må ses i sammenheng med andre endringer i tidligpensjonssystemet. Jeg forutsetter at organisasjonene i arbeidslivet vil delta i en bred prosess for tilpasning av AFP i tråd med de prinsippene som ligger til grunn for pensjonsforliket, og som er gjengitt ovenfor. Regjeringen vil da for sin del være innstilt på å fremme en proposisjon for Stortinget om videreføring av de særskilte skattefordelene til 1. januar 2010, samt å videreføre dagens regler for poengopptjening i samme periode. Regjeringen forutsetter samtidig at det gjennomføres et moderat lønnsoppgjør, med en lønnsvekst mer på linje med våre handelspartnere, slik at arbeidsplassene trygges.

Regjeringen forutsetter at prosessen med å komme frem til en tilpasning av AFP-ordningen må være sluttført så tidlig at arbeidstakerne i rimelig tid kan forberede seg på et tilpasset system, og slik at det er tid til lovmessige og systemmessige tilpasninger før ny folketrygd innføres i 2010.»

De påfølgende forhandlings- og meklingsresultater i industrien fulgte i stor grad hovedmønsteret fra frontfagene.

Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet og NHO Reiseliv ble 2. april enige om en ny avtale som senere ble godkjent i uravstemning. Det ble enighet om et generelt tariff tillegg på kr. 1,- per time, og et lavlønns-/utjevningstillegg på kr. 2,70 per time som også inkluderte et garantitillegg fra 1. april 2006 på kr 0,55 per time.

Mellom Norsk Transportarbeiderforbund og Transportbedriftenes Landsforening ble det på overenskomst for transportselskaper i Norge enig-

het om et meklingsforslag som ga følgende tillegg for *buss, gods og miljø*:

- Et generelt tillegg på kr 1,50 per time på alle overenskomstområder.
- Det ble videre gitt et utjevningstillegg på kr 4,- per time på de samme områdene, dvs. til sammen kr 5,50 per time til alle.

I tillegg ble bl.a. deltskifttillegget for bussjåfører hevet fra kr 85,- opp til én timelønn.

Avtalen innebar også at partene i fellesskap skulle utvikle en ny bransjeavtale for rutebussbransjen. I bussbransjeavtalen skal lønnsnivået heves til et nivå mer på linje med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. En andel av lønnen skulle kobles til dokumentert kompetanseheving. Som første steg på vei mot et lønnsnivå mer på linje med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, ble det gitt kr 3,50 i tillegg for alle rutebussjåfører som omfattes av nye kontrakter og /eller bedriftens avtaler med oppdragsgiver som reforhandles fra og med 1. januar 2007.

Det ble inngått en tilsvarende avtale mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og Transportbedriftenes Landsforening og Norges Lastebileierforbund, se punkt 2.2.

Den 5. februar 2007 ble det enighet om forslag til bussbransjeavtale. Bussjåførene skal over på denne bransjeavtalen etter hvert som selskapet de er ansatt i går over på nye kontrakter/anbud eller når avtalen med de ansatte reforhandles, og senest 1. april 2012. Overgang gir et umiddelbart lønnsloft på ca 30 000 kroner i året. Partene har også blitt enige om en tariffestet avtale om innskuddspensjon på 5 prosent.

For *innenriks sjøfart* ble et forslag til forhandlingsløsning om overenskomstene for besetningene på skip i innenriksfart mellom Norsk Sjømannsforbund og Rederienes Landsforening forkastet ved uravstemning. Etter dette kom partene 29. mai til enighet. Fra 1. april 2006 fikk alle et tillegg på kr 1,50 per time, mens kostgodtgjørelse ble innregnet på hyresatsene med kr 690 per måned fra 1. juli 2006. Ellers ble det avtalt ytterligere 2,7 prosent i tillegg på grunnhyresatsene med virkning fra 1. april 2006, mens dette tillegget for passasjerskip i kystfart først fikk virkning fra 1. januar 2007. For grunnhyresatsene ble det også avtalt ytterligere tillegg på kr 1,00 (lasteskip i kystfart, bukserbåter og redningsskøyter) og kr 1,50 (passasjerskip i ferge- og lokalfart) per time fra 1. januar 2007.

For innenriks sjøfart ble det også enighet om et meklingsforslag mellom Det norske maskinistforbund (YS) og Rederienes Landsforening, jf. pkt 2.2.

Etter en streik ble det også enighet mellom Norsk Sjøoffisersforbund og Rederienes Landsforening.

2.2 Oppgjørene i privat sektor utenom LO/NHO-området

Mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og Transportbedriftenes Landsforening og Norges Lastebileierforbund ble det enighet om et meklingsforslag som ga følgende tillegg for overenskomstområdene *buss, gods og miljø*:

- Et generelt tillegg på kr 1,50 per time på alle overenskomstområder.
- Det ble videre gitt et utjevningstillegg på kr 4,- pr. time på de samme områdene, dvs. til sammen kr 5,50 per time til alle.

I tillegg ble bl.a. deltskifttillegget for bussjåfører hevet fra kr 85,- opp til én timelønn.

Avtalen innebar også at partene i fellesskap skulle utvikle en ny bransjeavtale for rutebussbransjen. I bussbransjeavtalen skal lønnsnivået heves til et nivå mer på linje med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn. En andel av lønnen skulle kobles til dokumentert kompetanseheving. Som første steg på vei mot et lønnsnivå mer på linje med gjennomsnittlig industriarbeiderlønn, ble det gitt kr 3,50 i tillegg for alle rutebussjåfører som omfattes av nye kontrakter og /eller bedriftens avtaler med oppdragsgiver som reforhandles fra og med 1. januar 2007.

Det ble inngått en tilsvarende avtale mellom Norsk Transportforbund (LO) og Transportbedriftenes Landsforening, se punkt 2.1.

Den 5. februar 2007 ble det enighet om forslag til bussbransjeavtale. Bussjåførene skal over på denne bransjeavtalen etter hvert som selskapet de er ansatt i går over på nye kontrakter/andud eller når avtalen med de ansatte reforhandles, og senest 1. april 2012. Overgang gir et umiddelbart lønnsløft på ca 30 000 kroner i året. Partene har også blitt enige om en tariffestet avtale om innskuddspensjon på 5 prosent.

For *innenriks sjøfart* ble det enighet om et meklingsforslag mellom Det norske maskinistforbund og Rederienes Landsforening som ga følgende tillegg:

- Et generelt tillegg på 4 prosent fra 1. april på samtlige grunnhyresatser i overenskomstene bl.a. for passasjerskip i ferge- og lokalfart, lasteskip i kystfart og for skip beskjeftiget med buksering.
- Et tillegg på 1,3 prosent fra 1. april på samtlige grunnhyresatser på overenskomsten for passasjerskip i kystfart og et ytterligere tillegg per 1. januar 2007 på 2,7 prosent.

- Kostgodtgjørelse ble innregnet på grunnhyresatsene med kr 690 per måned fra 1. juli 2006.
- Et tillegg på grunnhyresatsene på 1,3 prosent fra 1. januar 2007 på overenskomsten for passasjerskip i ferge- og lokalfart, mens det på overenskomstene for lasteskip i kystfart, for Redningsselskapets skøyter og for bukseringsredrier ble gitt et tillegg på 0,9 prosent på grunnhyresatsene fra samme dato.

For innenriks sjøfart ble det også enighet mellom Norsk Sjømannsforbund og Rederienes Landsforening, se punkt 2.1.

I *varehandelen* ble det mellom Handel og Kontor (HK) og Handels- og Servicenæringens Hovedorganisasjon (HSH) enighet om følgende tillegg fra 1. april på Landsoverenskomsten og tilhørende bransjeavtaler:

- Et generelt tillegg på kr 1,50 per time.
- Et ytterligere tillegg på kr 2,50 per time på de laveste satsene, dvs. trinn 1-5.

Garantiordningen på Landsoverenskomsten mellom HK og HSH resulterte i at trinn 6 fikk et tillegg fra 1. februar 2006 på kr 1,99 per time. Det antas at om lag 25 prosent av de sysselsatte på avtalen fikk dette tillegget.

HK og Samfo (kooperasjonen) kom fram til et forhandlingsresultat for Landsoverenskomsten som ga samme tillegg som i HK-HSH-området.

I oppgjøret for *grossistbedriftene* mellom Norsk Transportarbeiderforbund (LO) og HSH ble det enighet om et generelt tillegg på kr 1,00 per time fra 1. april, og det ble gitt ytterligere et utjevningstillegg på kr 3,50.

I spørsmålet rundt AFP ble det vist til brevet fra statsministeren til Fellesforbundet og Norsk Industri av 31. mars 2006.

For grossistbedriftene ble det mellom Yrkestrafikkforbundet (YS) og Parat (YS) og HSH enighet en avtale som ga samme tillegg som i avtalen mellom Norsk Transportarbeiderforbund og HSH.

I HSH-området ble det også enighet mellom HSH og Parat om reiselivsavtalen og begravellesbyråavtalen, og mellom HSH og Parat og Negotia (YS) om funksjonæravtalen. Mellom HSH og Farmasiforbundet og Norges Farmaceutiske Forbund ble det enighet om apotekavtalene.

I HSH/HUK-området startet forhandlingene opp 5. september 2006 mellom HSH og 28 arbeidstakerorganisasjoner om revisjon av 6 landsoverenskomster (helse og sosiale tjenester m.v., barnehager, spesialisthelsetjenesten, museer og andre kulturinstitusjoner, høyskoler og under-

visning samt omsorgsvirksomheter m.v.) og opprettelse av ny landsoverenskomst for utdanning. Det ble brudd i forhandlingene med alle organisasjonene 8. september og oppgjørene gikk deretter til mekling. Den 3. oktober la Riksmeklingsmannen fram et forslag til meklingsløsninger for hvert enkelt av de 7 landsoverenskomstene basert på det økonomiske resultatet for 2006 for sammenliknbare tariffområder. Partene anbefalte forslaget som de senere har godkjent.

For ansatte i *forretnings- og sparebanker og forsikringsvirksomhet* ble det brudd i forhandlingene mellom Finansforbundet (YS) og Finansnæringens Arbeidsgiverforening den 3. mai. Mekling førte heller ikke fram, og det ble konflikt fra 1. juni 2006. Partene ble 11. juni meddelt at Regjeringen ville foreslå for Stortinget at konflikten skulle løses ved tvungen lønnsnemnd. Hovedårsaken til konflikten var spørsmålet om tariffesting av tjenestepensjonsordningene. Den 17. august forelå det en kjennelse fra Rikslønnsnemnda som ga et generelt tillegg på 1,5 prosent fra 12. juni 2006.

Mellom Handel og Kontor (LO) og Finansnæringens Arbeidsgiverforening og mellom Postkom (LO) og Finansnæringens Arbeidsgiverforening ble det den 25. august 2006 enighet om et tillegg på 1,5 prosent på alle lønnsatser fra 1. mai 2006.

3 Oppgjørene i offentlig sektor

I *staten* startet forhandlingene om ny hovedtariffavtale for perioden 1. mai 2006 – 30. april 2008 opp 31. mars mellom Fornyings- og administrasjonsdepartementet, LO Stat, YS Stat, Akademikerne og Unio. Fornyings- og administrasjonsdepartementet (FAD) førte også forhandlinger med Norges Ingeniørorganisasjon og Norges Farmaceutiske Forening.

Det ble brudd i forhandlingene med alle organisasjonene 28. april, og oppgjørene gikk deretter til mekling.

Den 24. mai la Riksmeklingsmannen fram en skisse til ny avtale. Akademikerne sa nei til skissen, og det ble dermed konstatert brudd i meklingen mellom FAD og Akademikerne. Akademikerne tok deretter samme dag en del medlemmer i staten ut i streik. Riksmeklingsmannen la deretter fram et forslag som LO Stat, YS Stat og Unio anbefalte og som disse tre organisasjonene senere har godtatt. FAD har også godtatt forslaget. Forslaget hadde følgende økonomiske hovedpunkter:

- Det ble gitt et kombinert krone- og prosenttillegg på hovedlønnstabellen med virkning fra 1. mai 2006. Tillegget var på kr 9 000 opp til og

med lønnstrinn (ltr) 41, og et prosentvis tillegg på 2,95 prosent fra og med ltr 42 til og med ltr 74, og et kronetillegg fra ltr 75 og oppover på kr 16 500.

- Det ble ført sentrale justeringsforhandlinger innenfor en økonomisk ramme på 0,5 prosent per dato med virkning fra 1. juli 2006.
- Det ble ført lokale forhandlinger innenfor en ramme på 1,75 prosent av lønnsmassen per dato med virkning fra 1. august 2006. Herav utgjorde midler som blir ledige ved lønnsendringer ved skifte av arbeidstakere (resirkulerte midler) 0,1 prosentpoeng.
- Lørdags- og søndagstillegget ble økt fra kr 22,- til kr 27,- per arbeidet time.

I de sentrale justeringsforhandlingene ble det lagt som føring at kvinner skulle ha en større andel av potten enn en prorata fordeling tilsa. Om avsetningen til lokale forhandlinger het det også at kvinner burde få en større andel enn prorata fordeling tilsa, og at det burde legges spesiell vekt på å vurdere forholdet mellom kvinners og menns innplassering i/og mellom stillingskoder ut i fra tilsvarende kvalifikasjoner, oppgaver og ansvar.

Det ble ført parallelle meklinger mellom FAD og Norges Ingeniørorganisasjon og mellom FAD og Norges Farmaceutiske Forening. Også her la Riksmeklingsmannen den 24. mai 2006 først fram en skisse til ny avtale, og deretter et forslag som disse to organisasjonene og FAD godkjente. Forslaget innebar samme økonomisk ramme som i meklingsforslaget for LO Stat, YS Stat og Unio.

Den 7. juni ble staten v/FAD og Akademikerne meddelt at Regjeringen ville foreslå for Stortinget at konflikten skulle løses ved tvungen lønnsnemnd. Den 15. august forelå det en kjennelse fra Rikslønnsnemnda som ga Akademikernes medlemmer i staten det samme generelle tillegget fra 1. mai 2006 som medlemmene i de andre hovedsammenslutningene i staten. De øvrige elementene i kjennelsen var også identiske med meklingsresultatet for de andre hovedsammenslutningene.

I *KS-området* startet forhandlingene opp 3. april mellom KS, LO-kommune, Unio, Yrkesorganisasjonenes Sentralforbund - kommune og Akademikerne - kommune¹.

Det ble brudd i forhandlingene med alle organisasjonene 27. april og oppgjørene gikk deretter til mekling.

¹ Omfattet også Norges Ingeniørorganisasjon og Den norske jordmorforening.

Den 24. mai satte Riksmeklingsmannen fram et forslag til avtale som ble anbefalt av partene og som de senere har godtatt. Forslaget hadde følgende hovedpunkter:

- Det ble gitt et generelt tillegg på 2,6 prosent av arbeidstakers grunnlønn eller minst kr 7 500 per år til alle stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse med virkning fra 1. mai 2006.
- Det ble avsatt en pott til lokale forhandlinger på 1,4 prosent med virkning fra 1. mai 2006.
- Det ble foretatt endringer i minstelønnsatser fra 1. mai 2006, jf. tabell 1.1.
- Lørdags- og søndagstillegg ble økt fra kr 23,- til kr. 27,- per arbeidet time og bestemmelsen blir en minimumsbestemmelse.
- Det gis et generelt tillegg på kr 7 500 per år til alle stillinger med hovedsakelig sentral lønnsdannelse med virkning fra 1. mai 2007. Minstelønnsatsene økes med det generelle tillegget fra samme dato.
- Videre ble partene enige om et nytt fireårig avtaleverk for skolen hvor det legges større vekt på lokal organisering og utvikling. Avtalen innebar merkostnader til blant annet seniortiltak. Regjeringen bidro med nitti millioner kroner som delvis kompenserer dette. I brev datert 24. mai 2006 fra statsministeren til KS het det:

«Jeg viser til brev av 24. mai 2006 vedr. hovedtariffoppgjøret i KS-området.

Jeg vil understreke partenes selvstendige ansvar for tariffoppgjørene.

Ny arbeidsavtale for undervisningspersonell har i år vært et hovedtema i tariffoppgjøret i KS-området. I den forbindelse bes det om et statlig bidrag på 90 mill. kroner som delvis inndekning av kommunesektorens kostnader ved inngåelse av ny avtale. Under forutsetning av at partene kommer fram til enighet om en ny avtale, er Regjeringen innstilt på å imøtekomme henvendelsen om et engangsbidrag for høstsemesteret 2006, og vil fremme forslag for Stortinget om en ekstra overføring til kommunesektoren på 90 mill. kroner i 2006.»

I *Oslo kommune* ble det også brudd i forhandlingene, og oppgjøret gikk til meklingsforhandlinger. Den 24. mai ble det lagt fram et meklingsforslag som partene anbefalte med unntak av Unio - Oslo kommune. Forslaget ble senere godkjent av partene. Hovedpunktene i forslaget var:

- Et tillegg på 2,4 prosent eller minimum 7 500 kroner med virkning fra 1. mai 2006.
- Det ble avsatt 0,4 prosent til sentrale lønnsmessige tiltak med virkning fra 1. mai 2006.

Tabell 1.1 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i KS-området med hovedsakelig sentral lønnsdannelse. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år eller 16 år).

Stillingsgrupper	Ansiennitet 0 år		Endring	Ansiennitet 10 år		Endring
	1. mai 2005	1. mai 2006		1. mai 2005	1. mai 2006	
Stillinger uten særskilt krav om utdanning	199 000	206 500	7 500	240 000	254 300	14 300
Fagarbeiderstillinger/ tilsvarende fagarbeiderstillinger	224 800	232 300	7 500	255 000	269 300	14 300
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	260 900	270 000	9 100	293 000	308 200	15 200
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med ytterligere spesialutdanning	281 600	289 100	7 500	316 000	325 000	9 000
Stillinger med krav om mastergrad (Ny 2006)	-	310 000	-	-	368 000	-
	Ansiennitet 0 år		Endring	Ansiennitet 16 år		Endring
	1. mai 2005	1. mai 2006		1. mai 2005	1. mai 2006	
Lærer	271 000	278 500	7 500	340 500	349 400	8 900
Adjunkt	288 000	295 500	7 500	356 500	365 800	9 300
Adjunkt (med tilleggsutdanning)	292 400	300 100	700 700	364 000	375 600	11 600
Lektor	301 000	308 900	700 900	391 000	401 200	10 200
Lektor (med tilleggsutdanning)	311 000	319 100	800 100	406 000	419 500	13 500

Tabell 1.2 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i NAVO-området for Unios medlemsforbund. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. mai/ 1. juni 2005	1. mai/ 1. juni 2006	Endring	1. mai/ 1. juni 2005	1. mai/ 1. juni 2006	Endring
Grunnstillinger	260 900	269 000	8 100	293 000	305 000	12 000
Stillinger med spesialkompetanse	281 600	289 000	7 400	316 000	336 000	20 000

- Det ble gjennomført lokale forhandlinger i den enkelte virksomhet innen en ramme på 1 prosent med virkning fra 1. august 2006.

4 Oppgjørene i NAVO-området

Forhandlingsordningen er hjemlet i fem hovedavtaler som er inngått mellom NAVO og hhv. hovedorganisasjonene LO, YS, Unio, Akademikerne og SAN (Sammenslutningen av akademikerorganisasjoner i NAVO).

I tråd med forhandlingsmodellen i NAVO forhandles det først på nasjonalt nivå (A-nivå) om overenskomstens generelle del mellom NAVO og den enkelte hovedorganisasjon. Denne delen er felles for alle virksomheter innenfor et overenskomstområde og forplikter arbeidsgiver og den aktuelle hovedorganisasjonens medlemmer. Deretter forhandles overenskomstens spesielle del (B-delen) mellom den enkelte virksomhet på den ene siden og på den andre siden hovedorganisasjonenes forbund eller forhandlingsgrupper. Det kan avtales avvikende ordninger.

På A-nivå ble det mellom NAVO og LO-Stat og mellom NAVO og YS-NAVO enighet om et tillegg fra 1. april 2006 på kr 1 950 per år. I B-forhandlin-

gene (virksomhetsvist) ble det gitt noe varierende tillegg.

For SAN gis det ikke sentrale generelle tillegg. Lønnstilleggene for disse gruppene avtales lokalt.

For helseforetakene ble det enighet mellom NAVO og fire av forbundene i Unio om å øke minstelønnsatsene fra 1. mai 2006 (Norsk Sykepleierforbund) og fra 1. juni 2006 (Norsk Fysioterapeutforbund, Norsk Ergoterapeutforbund og Utdanningsforbundet), jf. tabell 1.2. Det ble for disse forbundene i tillegg enighet om at det gis et generelt tillegg til alle på kr 6 000 fra 1. mai 2007 og at minstelønnsatsene økes tilsvarende. Det ble i tillegg til dette avtalt virksomhetsvise forhandlinger lokalt (B-del). Øvrige forbund i Unio avtaler lønnstilleggene i sin helhet lokalt i helseforetakene.

Videre ble det i helseforetakene enighet mellom NAVO og forbundene i LO og YS om økte minstelønnsatser fra 1. juli 2006, jf. tabell 1.3. Inkludert i minstelønnsøkningen var det sentrale generelle tillegget på kr 1 950 fra 1. april (kr 2 925 per 1. juli) gitt i de innledende forhandlingene (A-nivå). Videre ble det også for forbundene i LO og YS enighet om at det gis et generelt tillegg til alle på kr 6 000 fra 1. mai 2007 og at minstelønnsatsene økes tilsvarende.

Tabell 1.3 Minstelønnsatser for stillingsgrupper i NAVO-området for LO- og YS-forbundene. Ingen ansiennitet (0 år) og maksimal ansiennitet (10 år).

	Ansiennitet 0 år			Ansiennitet 10 år		
	1. juli 2005	1. juli 2006	Endring	1. juli 2005	1. juli 2006	Endring
Stillinger hvor det ikke kreves særskilt utdanning	199 000	207 000	8 000	240 000	253 000	13 000
Fagarbeiderstillinger/3 års videregående utdanning m.m.	224 800	233 000	8 200	255 000	268 000	13 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning	260 900	269 000	8 100	293 000	305 000	12 000
Stillinger med krav om høyskoleutdanning med spesialutdanning	281 600	289 000	7 400	316 000	336 000	20 000

Det ble brudd i forhandlingene 8. mai mellom NAVO og Akademikerne Helse i de innledende sentrale forhandlingene. Dette oppgjøret som er et mellomoppgjør, gikk derfor til mekling hvor det ble oppnådd enighet. Det er bare Legeforeningen som har en landsomfattende forbundsvis avtale i tillegg til det som fremforhandles lokalt. Med unntak av sosiale bestemmelser, som forhandles sentralt, gjennomføres det for de øvrige akademikergruppene bare lokale forhandlinger.

For medlemmer av Legeforeningen ble det med virkning fra 1. mai 2006 gitt et generelt tillegg på kr 19 000 til turnusleger og leger under spesialisering og et generelt tillegg på kr 18 000 til overleger. For de øvrige forbundene i Akademikerne ble det gjennomført lokale forhandlinger med frist 31. august 2006. Det ble ikke gjennomført lokale forhandlinger for medlemmer av Legeforeningen.

5 Avtalte tillegg for 2007

I noen tariffområder ble det i 2006 avtalt tillegg for 2007. Dette gjaldt bl.a. for oljevirksomhet, offshore, for rutebiler og for innenriks sjøfart innen NHO-området, for KS-området og for helseforetakene i NAVO-området. Det ble gitt et tillegg på kr 3,50 per time til alle rutebussjåfører som omfattes av nye kontrakter og /eller bedriftens avtaler med oppdragsgiver som reforhandles fra og med 1. januar 2007. I KS-området blir det gitt et generelt tillegg 1. mai 2007 på kr 7 500. Minstelønnsatsene blir også økt tilsvarende fra samme dato. I helseforetakene er det avtalt et generelt tillegg 1. mai 2007 på kr 6 000. Minstelønnsatsene blir også økt tilsvarende fra samme dato.

Videre er det i helseforetakene mellom NAVO og Akademikerne Helse (hovedoppgjør) etter mekling og streik enighet om et tillegg for legene på 2¼ prosent fra 1. januar 2007.

6 Arbeidskonflikter i 2006-oppgjørene

Nedenfor følger en kort omtale av en del arbeidskonflikter i 2006-oppgjørene.

Meklingen mellom Fellesforbundet og Byggenæringens Landsforening førte ikke til enighet. Det ble derfor streik i byggfagene fra 2. april. Om lag 15 000 medlemmer i Fellesforbundet i nesten 700 bedrifter ble berørt av streiken. Etter ny mekling ble det 4. april enighet om et forslag til avtale som senere er godtatt av partene.

Meklingen mellom El & IT Forbundet og Telenor / Abelia ble avsluttet uten resultat 9. mai 2006.

Streiken omfattet i første omgang ca 470 medlemmer, men ble trappet opp slik at totalt var ca 640 i konflikt. Etter ny kontakt mellom partene ble det 29. mai 2006 enighet om ny overenskomst, og streiken ble avsluttet.

I oppgjøret for innenriks sjøfart ble det brudd i meklingen mellom Norsk Sjøoffisersforbund og Rederienes Landsforening, og det ble streik fra 13. mai 2006. Streiken ble ytterligere opptrappet 20. mai. Totalt ble ca 330 medlemmer i Norsk Sjøoffisersforbund tatt ut i streik. Etter ny mekling ble partene den 24. mai enige om å anbefale et forslag til ny avtale.

I oppgjøret for statsansatte ble det brudd i meklingen mellom staten og Akademikerne den 24. mai. Akademikerne tok ut ca 130 medlemmer i streik fra samme dag. Streiken ble ytterligere opptrappet, og på den meste var over 600 medlemmer i streik. Den 7. juni ble partene i konflikten meddelt at Regjeringen ville foreslå for Stortinget at konflikten løses ved tvungen lønnsnemnd. Streiken opphørte fra samme dag.

Meklingen mellom LO Stat og Arbeidsgiverforeningen NAVO i oppgjøret for orkestre og teatre ble avsluttet uten resultat 23. mai 2006. Det ble iverksatt streik fra 24. mai som omfattet ca 100 medlemmer av Musikernes Fellesorganisasjon. Streiken ble trappet opp i flere omganger. Meklingen ble gjenopptatt 22. juni. Den 23. juni ble det lagt fram et forslag som begge parter anbefalte, og streiken ble avsluttet.

Det ble den 31. mai brudd i meklingen mellom LO Stat og NAVO og mellom Norsk Journalistlag og NAVO i oppgjøret for NRK-ansatte. Det ble iverksatt streik fra samme dag. Streiken omfattet alle medlemmene (ca 2 500) disse to arbeidstakerorganisasjonene har blant NRK-ansatte. Den 7. juni ble Norsk Journalistlag og NAVO enige om en ny tariffavtale, og streiken ble avsluttet for medlemmene av Norsk Journalistlag. Etter ny kontakt mellom partene kom NAVO og LO Stat den 15. juni fram til en forhandlingsløsning, og streiken ble avsluttet.

Meklingen mellom Finansforbundet og Finansnæringens Arbeidsgiverforening endte i konflikt 1. juni 2006. Om lag 6 000 ansatte i forsikringsselskapene ble i første omgang tatt ut i streik. Det var varslet en opptrapping av konflikten fra 12. juni. Partene ble 11. juni meddelt at Regjeringen ville foreslå for Stortinget at konflikten løses ved tvungen lønnsnemnd. Arbeidet i forsikringsnæringen ble gjenopptatt fra 12. juni.

Meklingen mellom NAVO og LO Stat og mellom NAVO og YS-NAVO vedrørende telemontører i Relacom AS, førte ikke fram. I EL & IT Forbundet

(LO) ble 371 arbeidstakere og i Negotia (YS) 13 arbeidstakere tatt ut i streik fra 16. juni. Konflikten ble ytterligere trappet opp i begynnelsen av juli. Ny mekling førte heller ikke fram. Etter ny kontakt mellom partene ble det enighet om en avtale 24. juli.

I meklingen mellom EL & IT Forbundet og Energibedriftenes Landsforening om e-verksoverenskomsten la meklingsmannen fra en skisse som ikke ble akseptert av begge parter, og 1500 medlemmer ved en del e-verk ble tatt ut i streik fra 21. juni. Konflikten ble ytterligere trappet opp i begynnelsen av juli. Den 9.juli kom partene til en forhandlingsløsning.

Meklingen mellom Oljeindustriens Landsforening og Norsk Olje- og Petrokjemisk Fagforbund

om oljeserviceavtalen førte ikke fram, og NOPEF tok ut 87 medlemmer i streik fra 21.juni. Meklingen ble gjenopptatt 24. juli og det ble samme dag lagt fram et forslag til løsning som begge parter har godtatt.

Det ble 20. desember 2006 brudd i forhandlingene mellom Akademikerne Helse og NAVO om revisjon av overenskomsten i sykehussektoren (hovedoppgjør), og oppgjøret gikk til mekling. Det ble brudd i meklingen 18. januar 2007 og Akademikerne tok ut i streik om lag 430 medlemmer ved fire sykehus. Streiken ble ytterligere opptrappet fra 22. januar. Meklingen ble gjenopptatt. Den 26. januar aksepterte partene i konflikten Riksmeklingsmannens forslag, og streiken ble dermed avsluttet.

Vedlegg 2**Definisjoner av en del lønnsbegreper m.m.**

I dette vedlegget gis definisjoner på en del sentrale begreper som bl.a. brukes i kapitlet om lønnsutviklingen.

Årslønn

Beregningene av årslønnsnivå er basert på oppgaver over time- eller månedsførtjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. Utvalget har utført beregningene av lønnsnivå både for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har utført et fullt normalt årsverk, og per beregnet årsverk. Et fullt normalt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet «per beregnet årsverk» omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter.

En lønnstaker vil normalt ha en del fravær i løpet av året. Ved beregning av årslønn forutsettes det at det gis full lønn under ferie, sykefravær, permisjoner mm.

Grunnlaget for utvalgets beregning av årslønn er lønnsstatistikken. I lønnsstatistikken måles gjennomsnittlig lønn for lønnstakere som er i arbeid på tellingstidspunktet. Dette betyr at endringer i sykefraværet ikke vil påvirke årslønnsveksten slik den beregnes av utvalget.

Lønn per normalårsverk ifølge nasjonalregnskapet

Antall normalårsverk framkommer som summen av antall heltidsjobber (arbeidsforhold) og deltidsjobber omregnet til heltidsjobber (med andel av fulltidsjobb som vekt). Normalårsverkene regnes blant personer som har lønn som viktigste arbeidsinntektskilde. Definisjonen av normalårsverk innebærer at timeverksinnholdet er lik avtalt arbeidstid for heltidsansatte. Antall timer per normalårsverk vil kunne variere mellom næringer og over tid.

Lønn i nasjonalregnskapet er definert som lønnskostnader fratrukket arbeidsgivers trygde- og pensjonspremier, og skal omfatte ordinære lønnsutgifter som påløper under produksjonsprosessen, bonusutbetalinger knyttet til arbeidsforhold, samt naturlønn som fordel ved fri bil (eller

bruk av bil til redusert pris), gratis telefon og aviser mv. Lønn i nasjonalregnskapet inkluderer også avlønning for overtidsarbeide og lønn utbetalt til arbeidstakere under sykdom i arbeidsgiverperioden, det vil si de første 16 dager av sykefraværsforløp etter dagens regelverk. For sykefravær utover arbeidsgiverperioden, har arbeidstakeren krav på sykepenger fra Arbeids- og velferdsetaten. Sykepenger regnes i nasjonalregnskapet som trygd, og inngår dermed ikke i lønnsbegrepet. For eksempel vil en nedgang i langtidssykefraværet, slik det skjedde fra 2003 til 2004, øke arbeidsgivernes samlede lønnsutbetalinger (til fast ansatte lønnstakere), mens trygdeutbetalingene reduseres.

Lønn per normalårsverk, definert som forholdet mellom lønn og antall normalårsverk, er et mer omfattende lønnsbegrep enn det som nyttes ved beregning av årslønn, jf. definisjon av årslønn ovenfor. Veksten i lønn per normalårsverk i nasjonalregnskapet kan tolkes som utviklingen i virksomhetenes samlede lønnsutgifter per beregnet heltidsstilling.

Lønn per utførte timeverk

Lønn per utførte timeverk er definert som forholdet mellom de samlede lønnsutgifter og antall utførte timeverk for lønnstakere. I utførte timeverk inngår overtidstimer, mens fravær på grunn av ferie, sykdom eller permisjon ikke inngår. Mer overtidsarbeid bidrar til å øke antall utførte timeverk, mens høyere fravær trekker utførte timeverk ned. Antall utførte timeverk er også påvirket av kalendermessige forhold (bevegelige helligdager og skuddår). Antall arbeidsdager kan variere med inntil 3 dager fra ett år til et annet.

Lønnsoverheng

Lønnsoverhenget beskriver hvor mye lønnsnivået ved *utløpet* av ett år ligger over gjennomsnittsnivået for året. Det forteller dermed hvor stor lønnsveksten fra ett år til det neste vil bli dersom det ikke gis lønnstillegg eller foregår strukturendringer i det andre året.

Dersom alle lønnsoppgjør foregikk samtidig og ved begynnelsen av året og lønnsnivået ikke

endret seg gjennom året, ville lønnsoverhenget per definisjon være null og slike beregninger dermed overflødige. Størrelsen på overhenget vil ofte være et tolkingsspørsmål. Det kan også variere betydelig mellom områdene. Tariff tillegg og lønnsøkninger ellers blir ofte gitt til ulike tidspunkter for ulike lønnstakergrupper og spredt utover hele året. Lønnstillegg som gis sent i året, fører til større overheng til neste år enn tilsvarende tillegg som gis tidlig i året.

For fleste *hovednæringsområdene* i privat sektor (for eksempel industri og varehandel) følger beregningene av lønnsoverheng den vanlige definisjonen av overheng. Grunnlaget for beregningene er informasjon både fra strukturstatistikken (lønnsstatistikken) per september/oktober og fra den kvartalsvise lønnsindeksen (som måler lønnsendring gjennom året, se omtale av kvartalsindeksen senere i vedlegget) samt fra lønnsforhandlingene.

Utvalgets beregninger av lønnsoverheng for *tariffområder* er derimot ikke fullt ut i samsvar med den vanlige definisjonen av overheng. Under forutsetning av at det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, har utvalget lagt til grunn at lønnsnivået per september/oktober holder seg på samme nivå ut året. Dette betyr at overhenget for tariffområder beregnes på grunnlag av lønnsnivået per september/oktober i forhold til gjennomsnittet for året. Dette gjelder bl.a. for funksjonærer og arbeidere i NHO-bedrifter, ansatte i HSH-bedrifter i varehandel, bank- og forsikring, staten, skoleverket, kommunene og NAVO-bedrifter. Denne metoden påvirker ikke størrelsen på samlet lønnsvekst sett over flere år, men påvirker fordelingen av lønnsveksten mellom år og kan gi en annen fordeling mellom overheng og bidrag fra lønnsglidning i det enkelte år enn om en hadde lagt til grunn lønnsnivået ved utløpet av året i forhold til gjennomsnittsnivået for året.

Tariffmessig lønnsøkning

Tariffmessig lønnsøkning er lønnsøkning fastsatt i tariffavtaler som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger mellom arbeidstakernes og arbeidsgivernes organisasjoner. Tariffmessig lønnsøkning kan være generelle tillegg, lavlønnstillegg, garantitillegg, tillegg på minstelønnsatser etc. som følge av sentrale eller forbundsvise forhandlinger.

Lønnsglidning

Lønnsglidning framkommer beregningsmessig som forskjellen mellom total lønnsøkning i en bestemt periode og tariffmessig lønnsøkning i den

samme perioden. Lønnsglidningen blir dermed en restpost. Det er et sammensatt lønnsbegrep som bl.a. kan omfatte lønnstillegg som er gitt ved lokale forhandlinger på de enkelte arbeidsplasser, økt fortjeneste pga. økt akkord eller strukturelle endringer i sysselsettingen, f. eks. gjennom forskyvninger i timeverkene mellom bransjer med ulikt lønnsnivå eller endret bruk av skiftarbeid. Tillegg ved lokale forhandlinger i privat sektor og for stillinger med bare lokal lønnsdannelse i kommunene regnes som lønnsglidning. I noen tariffområder er forhandlingsmodellen slik at partene også regner de lokale forhandlingene som en del av den avtalte lønnsøkningen. I offentlig sektor er tillegg ved lokale forhandlinger normalt en del av rammen fastsatt sentralt. Denne rammen er likevel ofte en nedre ramme. I staten f. eks. kan etatene/virksomhetene skyte til midler fra driftsbudsjettet. I tillegg kan partene lokalt føre forhandlinger på særlig grunnlag.

I utvalgets rapporter presenteres tall for bidraget fra lønnsglidningen til årslønnsveksten i de store tariffområdene, jf. tabell 1.3 i kapittel 1. Denne tabellen viser dekomponering av årslønnsveksten i bidrag fra overheng fra året før og bidrag fra tariff tillegg og lønnsglidning i beregningsåret. Normalt betyr lønnsglidningen mer for årslønnsveksten enn det som framgår av tabell 1.3 for alle forhandlingsområdene. Dette skyldes at lønnsglidningen i det året en beregner årslønnsveksten fra påvirker overhenget til neste år, jf. boks 1.3 i kapittel 1 for en nærmere omtale av dette. Samme betraktning gjelder også for tariff tilleggene.

Lønnsstatistikk i privat sektor

Statistisk sentralbyrå etablerte i 1997 ny strukturstatistikk for lønn, en statistikk som en gang per år kartlegger nivå, fordeling og endring i lønn. Statistikken er enhetlig og dekker per i dag alle næringer i privat sektor med unntak av primærnæringene¹. Den er utviklet i tråd med EØS-retningslinjer på området og i nært samarbeid med partene i lønnsoppgjøret for å dekke krav til forhandlingsstatistikk.

Dekning

Statistikken bygger på opplysninger fra et utvalg av bedrifter i de fleste næringshovedområder² i privat sektor med unntak av primærnæringene. Utval-

¹ For fiskeoppdrett ble det for første gang utarbeidet lønnsstatistikk i 2002. Fiskeoppdrett har vært med i NHO-tallene siden 1999.

² I følge Standard for næringsgrupper 1994 (C 182).

gene varierer i størrelse fra om lag 40 til 80 prosent av alle ansatte i næringshovedområdene med i gjennomsnitt om lag 67 prosent, alt avhengig av i hvor stor grad næringen er omfattet av krav om forhandlingsstatistikk. For NHO-bedrifter er utvalget om lag 70 prosent. I stat og kommune og helseforetakene er det fulltelling. Det innhentes opplysninger på individnivå i alle næringer og for alle ansatte uavhengig av stilling og arbeidstid.

Lønnsbegrep

Strukturstatistikken for lønn er basert på kontantlønnsbegrepet, gjennomsnittlig månedsfortjeneste. I månedsfortjenesten inngår fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Lønnsbegrepet omfatter ikke overtidsgodtgjørelse og naturalytelser, men det innhentes opplysninger om overtidsgodtgjørelse og det gis tall for gjennomsnittlig overtidsgodtgjørelse per måned som en tilleggsopplysning. Den faste avtalte lønnen er gitt for en oppgitt lønnsperiode (per time, dag, uke, 14 dager, måned osv.), mens de andre lønnskomponentene utenom bonus er et gjennomsnitt per måned for perioden «hittil i år», dvs. fra 1. januar til tellingstidspunktet for statistikken. Bonuser og provisjoner med videre er et beregnet gjennomsnitt per måned for perioden 1. oktober året før og til tellingstidspunktet. Lønnsendringer inngår fra det tidspunkt de er avtalt, slik at tidspunktet for eventuelle etterbetalinger ikke påvirker den beregnede lønnsutviklingen.

Arbeidstid

Den *lovbestemte* alminnelige arbeidstid er 40 t/uke. *Avtalefestet normalarbeidstid* er den arbeidstid per uke som gjelder for vedkommende lønnstakergruppe ifølge tariffavtaler. Den er vanligvis 37,5 t/uke. Ved arbeidstidsordninger som skift-, turnus- og nattarbeid, er både lovfestet og avtalt arbeidstid lavere enn dette. Mellom LO og NHO er for eksempel avtalefestet arbeidstid på 36,5 t/uke for vanlig 2-skiftarbeid, 35,5 t/uke for døgnkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid og 33,6 t/uke for helkontinuerlig skift- og sammenliknbart turnusarbeid.

For arbeidere i NHO-bedrifter baseres beskrivelsen av lønnsutviklingen på timefortjenesten omregnet til 37,5 t/uke. I en del bransjer/tariffområder hvor det forekommer skiftarbeid, er timelønnssatsen for dette arbeidet fastsatt slik at fortjenesten per uke er den samme uansett hvilken arbeidstidsordning som gjelder. For å kunne sammenlikne lønnstall bransjer i mellom, omregnes

timefortjenestene slik at de tilsvarer en ukentlig arbeidstid på 37,5 timer. Med utgangspunkt i faktisk timelønn medfører omregning til 37,5 t/uke at bransjer med mye skiftarbeid vil få et relativt lavere lønnsnivå enn før omregningen i forhold til bransjer hvor det er lite skiftarbeid.

I lønnsstatistikken innhentes opplysninger om avtalt arbeidstid og overtidstimer. Avtalt arbeidstid blir benyttet som basis for å definere om en arbeidstaker er heltidsansatt eller deltidsansatt. I den offisielle lønnsstatistikken blir heltid definert som arbeidstid på 33 timer eller mer per uke. SSB kan sette andre grenser etter ønske fra oppdragsgivere, f. eks. i forbindelse med utarbeiding av tariffstatistikk. I offisiell lønnsstatistikk skilles det ikke mellom arbeid på skift/turnus og på dagtid, noe NHO kan gjøre for sine medlemsbedrifter. Videre benyttes avtalt arbeidstid for å beregne månedsfortjeneste for arbeidstakere som har time-lønn. Avtalt arbeidstid er eksklusiv spisepauser. Det gjøres ingen fradrag for fravær grunnet ferie, sykdom, permisjon e.l. For arbeidstakere som har en varierende arbeidstid fra uke til uke, blir det innrapportert gjennomsnittlig arbeidstid per uke for året eller for siste måned.

Heltid og deltid

I lønnsstatistikken regnes som nevnt alle ansatte med en avtalt arbeidstid på 33 timer eller mer per uke som heltidsansatte. For ansatte i stat, skoleverk, kommune og de statlige eide helseforetakene er heltid definert som alle med dellønnsprosent/stillingsandel på 100 prosent. Deltidsansatte er definert som alle ansatte som har avtalt arbeidstid på mindre enn 33 timer per uke eller en stillingsandel på mindre enn 100 prosent³.

Heltidsekvivalenter

For å kunne sammenlikne lønn mellom hel- og deltidsansatte omregnes lønnen til de deltidsansatte til hva den ville vært hvis de jobbet heltid. Der det ikke foreligger opplysninger om normalarbeidstid (norm i bransjen) gjøres dette ved å benytte forholdet mellom arbeidstiden til hver enkelt deltidsansatt og den gjennomsnittlige arbeidstiden for heltidsansatte i næringen som omregningsfaktor. Månedslønn per heltidsekvivalent for de deltidsansatte kan da slås sammen med månedslønn for de heltidsansatte, slik at man kan beregne en gjennomsnittlig månedsfortjeneste for alle ansatte.

³ Enkelte yrker (f. eks. piloter) hvor det arbeides mindre enn 33 timer per uke, regnes likevel som heltidsansatte.

Kjennemerker

SSB samler videre inn opplysninger om alder, kjønn og stilling for den enkelte ansatte. Stillingskodene og stillingsbetegnelsene SSB får inn, er kjente betegnelser innen de enkelte næringsområder. Det foretas omkodning til stillingskoder i tråd med internasjonale anbefalinger og for å kunne rapportere statistikken etter de retningslinjer SSB har på området. I den nye lønnsstatistikken nyttes i størst mulig grad standard for yrkesklassifisering (Standard for yrkeskodning C 521 STYRK) som er den norske versjonen av den internasjonale yrkesstandarden ISCO-88. Kompetansenivå og spesialisering er de to hovedprinsippene standarden bygger på for å klassifisere yrkesutøvere etter yrke. SSB kopler også til datamaterialet opplysninger om høyeste fullførte utdanning fra utdannelsesregisteret. Her gjenstår det fortsatt en god del arbeid for å få til en stillingskodning som har nok detaljert informasjon for sentrale brukere av statistikken.

Kvartalsstatistikk

SSB har etablert en kvartalsvis lønnsindeks. Et hovedformål med denne indeksen er måling av lønnsendring gjennom året til bruk i konjunkturovervåkingen.

Det er siden 1. kvartal 1998 innhentet opplysninger for et utvalg av bedrifter i noen hovednæringsområder. Utvalget er trukket blant de bedriftene som er med i strukturstatistikken, og det foretas rotasjon av utvalget en gang i året. SSB publiserer nå endringstall etter den kvartalsvise lønnsstatistikken for industri, olje- og gassutvinning og bergverksdrift, bygg- og anleggsvirksomhet, samferdsel, varehandel, forretningsmessig tjenesteyting og eiendomsdrift, kraftforsyning og hotell- og restaurantvirksomhet. Etter hvert vil de kvartalsvise lønnsindeksene bli utvidet til å omfatte de samme næringsområder som strukturstatistikken.

Den kvartalsvise lønnsindeksen er nært knyttet til den årlige strukturstatistikken for lønn (lønnsstatistikken). Lønnsbegrepene (utbetalt avtalt lønn og månedsfortjeneste i alt) er identiske med lønnsbegrepene som benyttes i strukturstatistikken for lønn. Utviklingen i utbetalt avtalt lønn, som er hovedkomponenten i månedsfortjenesten i alt, er direkte sammenliknbar mellom den kvartalsvise lønnsindeksen og strukturstatistikken. Utviklingen i månedsfortjenesten er derimot ikke direkte sammenliknbar mellom de to statistikkene. Årsaken til dette er at uregelmessige tillegg og bonuser mv. beregnes som et snitt over året i strukturstatistikken, mens i den kvar-

talsvise lønnsindeksen beregnes gjennomsnittet for størrelsene kun for det gjeldende kvartalet.

De kvartalsvise lønnsindeksene blir publisert om lag to måneder etter statistikkvartalets utløp.

Grunnlag og metoder for beregning av lønnsnivå og lønnsvekst

Lønnsstatistikken har noe ulik dekningsgrad for de enkelte næringene. I lønnsstatistikken er også tatt med lønnstakere som ikke omfattes av tariffoppgjørene.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst i tabell 1.1 i kapittel 1 er basert på oppgaver over time- eller månedsfortjeneste eksklusive overtidstillegg, men inklusive andre typer tillegg. Dvs. at månedsfortjenesten består av fast avtalt lønn inkl. faste tillegg, uregelmessige tillegg og bonuser. Uregelmessige tillegg omfatter bl.a. tillegg for ubekvem arbeidstid, utkallingstillegg, skifttillegg, smusstillegg, offshoret tillegg og andre tillegg som følge av arbeidets art. Uregelmessige tillegg er som regel knyttet til spesielle arbeidsoppgaver eller arbeidstider.

Beregningene inneholder de samme lønnskomponentene for alle grupper. I privat sektor er dette sikret gjennom SSBs nye lønnsstatistikk. Lønnsbegrepene i statistikkene for offentlig sektor har i stor grad samme innhold som i SSBs lønnsstatistikk for privat sektor.

I lønnskomponentene inngår lønnstillegg som kan ha bakgrunn i spesielle forhold i en bransje, f.eks. skifttillegg og ulempetillegg. Videre inngår bonus i lønnsbegrepet. Derimot inngår ikke fordel ved opsjoner og fordel ved aksjer til underkurs.

Beregningene av lønnsnivå og lønnsvekst er for noen grupper utført for heltidsansatte, dvs. for lønnstakere som har avtalt full arbeidstid per uke på tellingstidspunktet for den aktuelle statistikken. Et fullt årsverk svarer imidlertid ikke til det samme antall arbeidstimer for alle lønnstakergrupper. Begrepet "beregnet årsverk" omfatter både heltids- og deltidsansatte der deltidsansatte er regnet om til heltidsekvivalenter, med utgangspunkt i registrert arbeidstid på tellingstidspunktet. Ved beregningene forutsettes det at det gis godtgjørelse for ferie- og sykefravær som er lik lønnsinntekten for arbeidet tid av tilsvarende lengde som fraværet.

I noen områder står deltidsansatte for en stor del av årsverkene. I det kommunale- og fylkeskommunale tariffområdet (eksklusiv skoleverket) arbeider om lag 60 prosent av de ansatte deltid (utfører om lag 40 prosent av årsverkene), mens andelen er om lag 40 prosent i varehandelen (utfø-

rer om lag 1/3 av årsverkene) og om lag 1/3 i skoleverket (utfører om lag 1/4 av årsverkene). For de andre gruppene/næringene i tabell 1.1 i kapittel 1 ligger deltidsandelen rundt 20 prosent eller lavere unntatt for helseforetakene hvor andelen ligger rundt 45 prosent.

Årslønn i tabell 1.1 beregnes fra og med 2003 for alle grupper⁴ ved å ta utgangspunkt i lønnsstatistikken for vedkommende år, f.eks. i oktober. En kan dermed anslå økningen i månedsfortjenesten fra oktober året før. Økningen i månedsfortjenesten over perioden (vanligvis en 12-måneders periode) deles i tariffmessig lønnsøkning og lønnsglidning. Tariffmessig lønnsøkning anslås på grunnlag av tariffavtaler og kan fordeles på bestemte tidspunkter i 12-måneders perioden. Lønnsglidningen, som beregnes som en restpost, blir fordelt på ett eller flere tidspunkter for de ulike gruppene ut fra opplysninger om reguleringstidspunkter. Deretter kan en beregne et gjennomsnittlig årslønnsnivå for det aktuelle året. Fra og med 2003 har en dermed

et enhetlig statistikkgrunnlag for alle tariffområder i utvalgets rapport.

Dersom det ikke gis sentrale tillegg de siste tre månedene av året eller det foreligger andre opplysninger om lønnsutviklingen, forutsettes det i beregningene at lønnsnivået per 1. januar er det samme som per september/oktober året før (lønnsstatistikkenes tellingspunkt), dvs. det forutsettes at det ikke skjer noen glidning fra tellings-tidspunktet og ut året. Dette har forholdsvis liten betydning for gjennomsnittlig årslønn, men kan ha større betydning for overhenget. Informasjon fra den kvartalsvise lønnsindeksen til SSB viser at det er en viss lønnsvekst i noen næringsområder i privat sektor fra september/oktober og ut året. Gjennom kvartalsindeksen har det hittil ikke vært mulig å fange opp eventuell lønnsvekst for tariffområdene i de siste månedene av året. I den grad dette skjer vil det ikke påvirke størrelsen på lønnsveksten sett over flere år, men kan gi en noe annen fordeling av lønnsveksten mellom år og i noen større grad påvirke fordelingen mellom overheng og bidrag fra lønnsglidningen i det enkelte år. Dette får imidlertid bare konsekvenser for årslønnsveksten dersom lønnsutviklingen de siste tre månedene endrer seg fra det ene året til det neste.

Ved beregning av årslønnsvekst legges det til grunn at bonus fordeler seg jevnt over året (fast påslag per tidsenhet, f.eks. per måned).

⁴ For arbeidere og funksjonærer i NHO-bedrifter beregnet en før 2003 årslønn med utgangspunkt i

- sum fast (avtalt) lønn «hittil i år» og fast (avtalt) lønn per 1.10,
- sum uregelmessige tillegg hittil i år og gjennomsnittet for de 9 første månedene,
- sum bonus utbetalt hittil i år og i 4. kvartal året før og gjennomsnittet for 12 måneder,
- opplysninger om tariff tillegg (for arbeidere).

Vedlegg 3

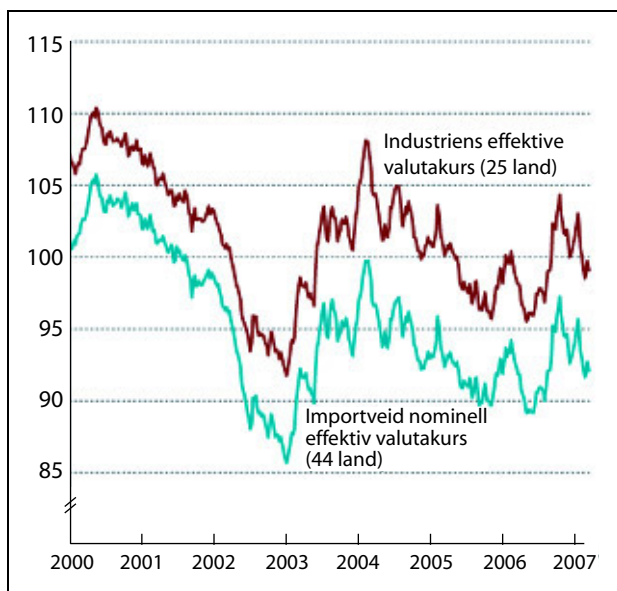
Kursutviklingen for norske kroner¹

Dette vedlegget gir en omtale av utviklingen i kronkursen de siste årene. En omtale av valutakursutviklingen lenger tilbake i tid gis i Beregningsutvalgets rapport: NOU 2003:10.

Kronekursindekser

Industriens effektive valutakurs er en nominell effektiv kronkurs beregnet på grunnlag av kursene på NOK mot valutaene for Norges viktigste handelspartnere (geometrisk gjennomsnitt veid med OECDs løpende konkurransevekter, beregnet som en kjedet indeks). Indeksen er satt lik 100 i 1990. Stigende indeksverdi betyr depresierende kronkurs. Industriens effektive valutakurs omfatter 25 land.

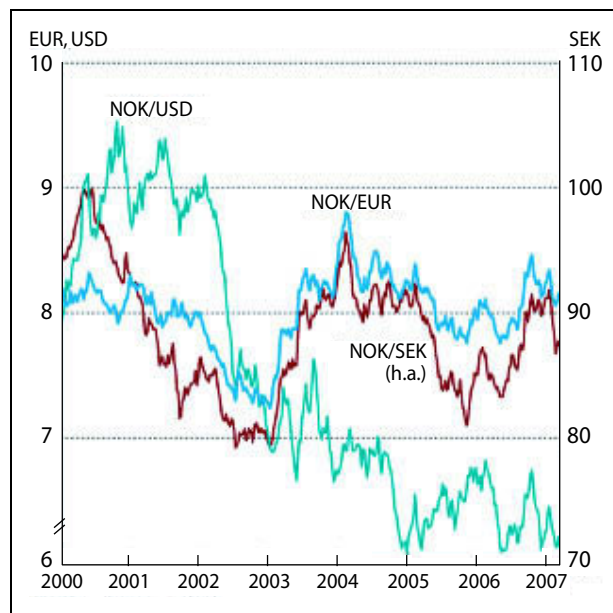
Den importveide valutakursindeksen (I44) er et geometrisk gjennomsnitt av 44 valutakurser. Vektene er beregnet på grunnlag av Norges import fra 44 land, som dekker 97 prosent av total import. Indeksen er satt lik 100 i 1995. Stigende indeks-

Figur 3.1 Industriens effektive valutakurs og importveid kronkurs. Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Kilde: Reuters EcoWin

¹ Omtalen av utviklingen i valutakursen er i dette vedlegget basert på industriens effektive valutakurs og importveid valutakurs, som er publisert av Norges Bank.

Figur 3.2 Utviklingen i norske kroner pr. euro og amerikansk dollar (venstre akse) og svenske kroner (høyre akse). Fallende kurve angir sterkere kronkurs

Kilde: Norges Bank

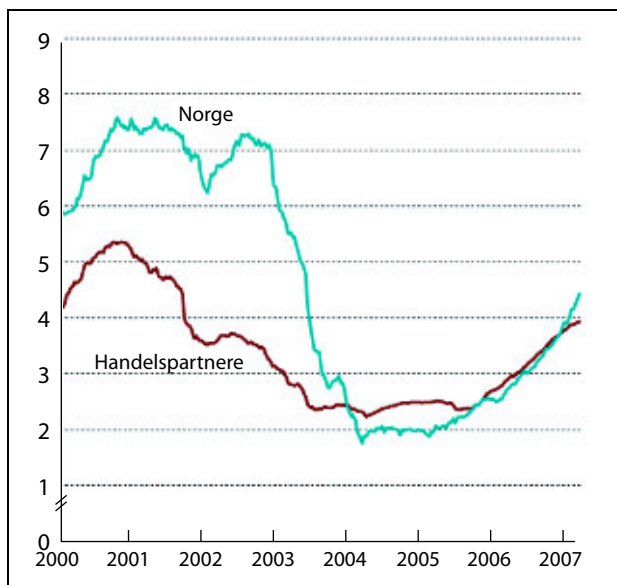
verdi betyr depresierende kronkurs. Indeksen er beregnet etter samme prinsipp som konkurransekursindeksen.

Figur 3.1 viser utviklingen i disse to valutakursindeksene de siste årene. Den importveide kronkursen har i stor grad fulgt forløpet til industriens effektive valutakurs.

Utviklingen i kronkursen de siste årene

Kronekursen, målt ved industriens effektive kronkurs, styrket seg moderat gjennom årene 2000 og 2001, men tidlig i 2002 styrket kronen seg vesentlig. Målt som årsgjennomsnitt økte kronens verdi med 7,4 prosent fra 2001 til 2002. Samtidig som rentedifferansen mot utlandet falt gjennom 2003, jf. figur 3.3, svekket kronen seg. I januar 2004 var kronkursen på sitt svakeste nivå siden årsskiftet 2000/2001.

Etter å ha vist en styrkende tendens gjennom mesteparten av 2004 og 2005, svekket kronen seg moderat i 2006. Fra mai til oktober svekket kronen

Figur 3.3 Tre måneders pengemarkedsrente i Norge og hos handelspartnerne. Prosent.

¹ Grunnet manglende datatilgjengelighet er Korea, Kina, Russland og Tyrkia ikke med i tre måneders pengemarkedsrente for handelspartnerne.

Kilde: Reuters EcoWin

seg med 7,9 prosent, og som årsgjennomsnitt var svekkelsen på 0,5 prosent, målt ved industriens effektive valutakurs. Målt på samme måte styrket kronen seg med 4,0 pst. fra oktober 2006 til februar i år.

Kronen har i løpet av det siste året utviklet seg noe forskjellig mot EUR og SEK på den ene siden og USD på den andre siden, jf. figur 3.2. Fra januar 2005 til januar 2006 svekket kronen seg med 5,6 prosent mot SEK. Målt mot USD appresierte kronkursen med 4,1 prosent fra januar i fjor til januar i år, mens NOK/EUR i samme tidsrom depresierte med 3,0 prosent.

Tabell 3.1 Vekter i industriens effektive valutakurs og I44

	Vekter i industriens effektive valutakurs ¹	Importvekter
Euro	41,9	376,4
Danmark	8,1	77,5
Sverige	19,9	152,8
Storbritannia	12,1	76,4
Sveits	1,2	10,9
Japan	4,8	33,6
USA	6,5	53,3
Canada	0,6	26,9
Singapore	0,3	3,7
Sør-Korea	2,1	10,9
Thailand	0,2	3,8
Taiwan	0,6	10,1
Polen	1,1	18,3
Tsjekkia	0,4	7,7
Ungarn	0,2	5,8
Argentina	..	1,1
Australia	..	1,6
Bangladesh	..	1,2
Brasil	..	9,8
Chile	..	1,5
Kina	..	59,5
Colombia	..	1
Hong Kong	..	4,8
Indonesia	..	2,4
India	..	4,1
Island	..	1,6
Sri Lanka	..	0,3
Marokko	..	1
Malaysia	..	4,2
Filippinene	..	1
Pakistan	..	1,1
Russland	..	25,2
Tyrkia	..	8,4
Sør-Afrika	..	2,3
	100	1000

Kilde: Norges Bank

Tabell 4.1 Skattesatser og beløpsgrenser for inntektsårene 2001 – 2007

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007
<i>g Minstefradrag for pensjonsinntekt</i>							
Sats	22,0 pst	23,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	24,0 pst.	24 pst.	26 pst.
Øvre grense	40 300 kr	43 000 kr	45 700 kr	47 500 kr	49 400 kr	51 100 kr	53 400 kr
Nedre grense	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr	4000 kr
<i>h Lønnsfradrag⁴</i>	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr	31 800 kr
<i>i Særfradrag for alder og uførhet</i>							
	17 640 kr	18 360 kr	18 360 kr	18 360 kr	19 368 kr	19 368 kr	19 368 kr
<i>j Avtrappingssats, skatteinntektsreguleringen</i>							
	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.	55,0 pst.
<i>k Skattefrie nettoinntekter, pensjonister</i>							
Enslige	76 800 kr	81 100 kr	85 200 kr	88 600 kr	92 100 kr	95 300 kr	99 600 kr
Ektepar	125 400 kr	131 700 kr	138 300 kr	143 800 kr	151 000 kr	156 300 kr	163 300 kr
<i>l foreldrefradrag (for barn under 12 år)</i>							
Øvre grense, ett barn	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr	25 000 kr
Øvre grense, to barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr
Øvre grense, tre barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	35 000 kr	35 000 kr	35 000 kr
Øvre grense, fire barn	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	30 000 kr	40 000 kr	40 000 kr	40 000 kr
Osv.							
<i>n Generelle satser for barnetrygd⁵</i>							
Pr. barn	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr
<i>Sum barnetrygd (til orientering)</i>							
1 barn	11 664 kr	11 664 kr	11 664 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr	11 640 kr
2 barn	23 328 kr	23 328 kr	23 328 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr	23 280 kr
Osv.							
<i>p Ekstra barnetrygd til barn mellom 1-3 år⁵</i>							
	7 884 kr	7 884 kr	7 884 kr	Opphevet	Opphevet	Opphevet	Opphevet
<i>q Ekstra barnetrygd i Finnmark og Nord-Troms</i>							
	3 792 kr	3 792 kr	3 792 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr	3 840 kr

¹ For næringsinntekt over 12 G ble det betalt 7,8 pst. trygdeavgift fram til og med 2004.

² For skattytere i Finnmark og Nord-Troms utgjør satsen 7 pst.

³ Trinn 2 i toppskatten gjaldt ikke for skattytere i Nord-Troms og Finnmark fram t.o.m. 1998. Det nye trinn 2 i toppskatten som ble innført f.o.m. 2000 gjelder derimot også for skattytere i Nord-Troms og Finnmark.

⁴ Skattyter må velge mellom minstefradrag og lønnsfradrag.

⁵ Ekstra barnetrygd til barn mellom 1 og 3 år fjernes fra 1. august 2003, dvs. med unntak for enslige forsørgere med overgangsstønad. Denne gruppen har fortsatt ekstra barnetrygd med en sats på 7 920 kroner fra 2004.

Tabell 4.2 Utvikling i grunnbeløpet, minstepensjonene for enslige og ektepar og pensjonene til enslige fødte uføre/unge uføre i perioden 1.5.1993-30.4.2007. Kroner

	Grunnbeløpet	Årlig minstepen- sjon for enslig	Årlig minstepen- sjon for ektepar	Årlig pensjon til enslige fødte uføre/unge uføre ¹	
				Pensjon før 1.1.92 ²	Pensjon tidligst fra 1.1.92 ³
1.05.93-31.12.93	37 300	59 868	96 816	92 688	88 992
1.01.94-30.04.94	37 300	59 868	101 088 ⁴	92 688	88 992
1.05.94-31.12.94	38 080	61 116	103 200	94 620	90 852
1.01.95-30.04.95 ⁵	38 080	61 512	103 992	94 620	90 852
1.05.95-30.04.96	39 230	63 372	107 136	97 488	93 600
1.05.96-30.04.97	41 000	66 240	111 984	101 892	97 836
1.05.97-30.04.98 ⁶	42 500	69 360	117 456	105 672	101 412
1.05.98-30.04.99 ⁷	45 370	81 360	140 040	112 752	108 252
1.05.99-30.04.00	46 950	84 204	144 912	116 676	112 032
1.05.00-30.04.01	49 090	88 032	151 512	121 992	117 132
1.05.01-30.04.02	51 360	92 100	158 532	127 632	122 544
1.05.02-30.04.03	54 170	97 140	167 208	134 616	129 252
1.05.03-30.04.04	56 861	101 964	181 200 ⁸	141 300	135 660
1.05.04-30.04.05	58 778	105 408	190 240 ⁹	146 064	140 244
1.05.05-30.04.06	60 699	108 852	199 512 ¹⁰	150 840	144 828
1.05.06-30.04.07	62 892	112 788	206 712	156 288	150 060

¹ Personer som er født uføre eller har blitt uføre før fylte 26 år har rett til en garantert minstetilleggspensjon fra folketrygden.

² Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 45 pst.

³ Uførepensjonen er beregnet ut i fra 3,3 i sluttpoengttall og en pensjonsprosent på 42 pst.

⁴ Hevingen av særtilleggsats for ektepar fra 1.1.94. Ny sats 2*60,5 pst. av grunnbeløpet, dvs. dobbelt av satsen for enslige.

⁵ Heving av særtilleggssatsen fra 1.1.95. Høy sats utgjør 61,55 pst. av grunnbeløpet.

⁶ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.97. Høy sats utgjør 63,2 pst. av grunnbeløpet.

⁷ Heving av særtilleggssatsen fra 1.5.98. Høy sats utgjør 79,33 pst. av grunnbeløpet.

⁸ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2003. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,8 G.

⁹ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2004. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,825 G.

¹⁰ Heving av grunnpensjon for ektepar fra 1.5. 2005. Hver ektefelle mottar en grunnpensjon på 0,85 G.

Kilde: Arbeids- og inkluderingsdepartementet.

Tabell 4.3 Timelønnskostnader for arbeidere i industrien hos Norges handelspartnere.
Prosentvis vekst fra året før¹

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Belgia	3,4	2,1	2,9	2,0	4,9	1,7	3,9	1,9	2,9	2,5
Canada	2,5	0,3	1,5	1,1	2,4	2,6	4,5	4,2	3,6	1,9
Danmark	4,2	5,2	4,0	6,0	3,6	3,8	4,2	3,7	3,8	3,0
Finland	1,9	2,9	4,6	2,8	4,4	5,2	3,9	3,9	3,0	4,0
Frankrike	1,1	2,8	2,3	2,5	5,0	4,4	3,6	3,1	2,9	3,0
Hong Kong	6,7	5,2	0,4	-0,4	1,9	5,5	-1,4	-2,3	-0,6	2,5
Irland	2,9	3,2	5,5	6,1	6,5	10,3	6,2	4,5	4,6	3,6
Italia	3,2	3,7	0,5	2,8	2,7	1,4	2,7	2,5	2,9	2,7
Japan	0,8	3,4	0,4	0,7	1,7	-0,5	-1,0	0,8	0,6	1,4
Korea	17,7	13,0	6,4	10,2	6,3	7,1	10,0	5,4	10,3	8,9
Nederland	1,0	4,0	4,3	4,6	4,5	6,0	5,4	3,8	1,9	3,3
Polen			14,0	10,0	6,4	6,9	2,9	1,9	2,8	4,3
Portugal	7,6	9,4	4,3	1,5	2,4	5,5	4,4	2,8	2,5	4,4
Singapore	7,3	3,5	3,3	-4,1	5,0	0,8	-3,9	4,1	-0,3	2,2
Spania	6,7	4,7	0,8	4,3	3,2	4,3	5,1	4,8	4,0	3,7
Storbritannia	3,6	5,9	6,9	4,6	3,7	5,4	4,5	6,7	3,5	4,3
Sveits	1,2	0,2	0,8	0,2	1,2	2,8	1,8	0,9	0,5	1,2
Sverige	5,6	3,8	3,3	2,1	3,5	2,7	3,4	3,4	2,6	2,8
Tsjekia	20,5	5,0	9,0	5,1	7,9	8,8	5,3	6,2	5,2	4,6
Tyskland	3,3	1,2	-1,6	1,9	6,4	2,2	2,1	2,2	-0,2	1,5
USA	3,4	2,5	1,8	2,1	3,9	4,4	4,0	4,0	2,8	3,6
Østerrike	3,0	1,9	2,4	2,2	2,1	2,8	2,7	2,9	1,8	3,0
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>3,9</i>	<i>3,6</i>	<i>2,8</i>	<i>3,1</i>	<i>4,2</i>	<i>3,7</i>	<i>3,4</i>	<i>3,4</i>	<i>2,5</i>	<i>3,0</i>
<i>Memo:</i>										
Norge	4,4	4,0	8,0	4,6	3,0	6,4	5,4	4,0	5,9	2,8

¹ For noen land og kilder er det usikkert i hvilken grad tallene inkluderer pensjonskostnader.

Kilder: BLS og Beregningsutvalget.

Tabell 4.4 Lønnskostnader per ansatt i markedsrettet virksomhet hos Norges handelspartnere. Prosentvis vekst fra året før.

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Sverige	5,4	3,2	1,2	7,2	4,6	2,5	2,4	3,8	4,0	2,6
Tyskland	0,6	0,8	0,9	2,0	1,6	1,2	1,6	0,3	0,0	0,6
Storbritannia	4,1	7,2	4,6	5,8	4,8	2,8	4,6	4,2	4,6	4,7
Danmark	3,4	3,9	3,1	3,0	4,1	3,6	3,7	1,6	3,1	3,2
USA	4,0	5,4	4,5	6,7	2,6	3,3	3,3	4,4	3,8	6,8
Nederland	2,3	3,4	3,4	4,4	5,0	4,4	3,3	3,1	0,7	0,6
Frankrike	1,4	1,4	1,9	2,3	2,3	3,4	2,9	3,8	2,6	3,2
Italia	3,6	-1,0	1,9	1,9	2,2	2,1	1,8	3,0	2,1	3,3
Finland	2,4	5,0	2,4	4,3	5,3	1,2	2,0	4,2	2,5	2,5
Kina										
Japan	1,1	-1,2	-1,6	0,1	-1,2	-2,0	-1,2	-1,3	0,8	0,6
Polen	20,1	14,7	12,6	10,4	9,4	0,7	0,5	0,7	3,4	4,5
Belgia	3,2	1,1	3,7	1,8	3,7	3,4	1,3	2,1	1,9	2,6
Korea	4,0	4,4	2,1	3,2	6,6	4,8	7,0	4,2	2,6	4,0
Irland	4,0	3,5	4,5	8,3	6,3	3,3	4,7	5,0	4,4	4,5
Spania	3,5	1,6	1,7	2,8	4,0	3,4	3,7	2,9	2,6	3,0
Sveits	3,1	0,2	2,1	2,7	3,1	1,4	-0,8	-0,6	1,3	1,9
Hong Kong										
Østerrike	1,7	2,6	1,6	2,2	2,1	2,6	1,9	2,4	1,6	2,5
Singapore										
Portugal	3,8	4,3	4,0	6,9	5,2	3,8	3,2	3,3	3,3	2,6
Russland										
Canada	6,1	3,0	3,2	4,9	2,2	1,0	2,2	3,8	4,8	3,2
Tyrkia	..	..	..	..	..	..	..	..	..	..
Tsjekkia	8,5	9,8	7,2	7,0	7,4	6,4	8,4	6,4	4,3	6,1
<i>Norges handelspartnere</i>	<i>3,3</i>	<i>3,2</i>	<i>2,3</i>	<i>4,4</i>	<i>3,6</i>	<i>2,5</i>	<i>2,6</i>	<i>2,7</i>	<i>2,6</i>	<i>2,8</i>
<i>Memo:</i>										
Norge	2,5	7,6	6,2	4,7	7,2	3,2	3,3	4,3	3,8	4,0

Kilder: OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 4.5 Timelønnskostnader i Norge i forhold til handelspartnerne i 2006 for alle ansatte i industrien. Handelspartnerne i tabellen=100.

Norge	122
Belgia	119
Sverige	113
Danmark	109
Tyskland	109
Frankrike	107
Nederland	101
Finland	100
Storbritannia	90
Irland	87
Italia	82
Spania	65
Portugal	30
Tsjekkia	23
Polen	18

Kilder: Eurostat, Statistisk sentralbyrå, EU-kommisjonen og Beregningsutvalget.

Tabell 4.6 Brutto driftsresultatandel i industrien.¹ Prosent

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Norge	29,8	28,5	27,5	28,9	30,4	32,1	29,9	32,9	35,0	34,1	
Handelspartnerne ¹	33,2	35,0	35,8	35,8	36,2	33,6	33,9	33,9	35,2		
<i>Memo:</i>											
Hele økonomien											
Fastlands-Norge	38,1	37,4	36,6	35,5	35,8	36,3	36,3	37,6	38,2	38,8	38,9
Handelspartnerne ¹	40,9	41,2	40,9	40,6	40,2	39,5	39,6	40,0	40,3		

¹ Sammenveid med konkurransevnevekter.

Kilder: Statistisk sentralbyrå, OECD og Beregningsutvalget.

Tabell 4.7 Lønnsomhetsutviklingen basert på mikroøkonomiske mål. Industrien. Norge og handelspartnere. Prosent.

	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005
<i>Driftsmargin</i>										
Norge ²	5,6	5,3	4,8	4,3	5,0	4,0	3,2	4,7	5,7	6,0
EUR-9 ¹	4,3	4,9	5,0	5,6	5,9	5,0	4,6	4,5	5,1	4,8
USA						4,3	5,3	5,4	6,5	6,6
<i>Totalrentabilitet</i>										
Norge ²	8,1	8,8	7,7	6,1	6,7	6,2	4,7	4,1	5,6	9,0
EUR-9 ¹	6,6	7,2	7,0	7,2	7,9	6,7	5,9	5,9	6,7	7,4
USA						3,8	5,8	7,5	9,6	10,5
<i>Egenkapitalandel</i>										
Norge ²	34,3	36,3	37,4	38,9	35,9	36,3	42,1	43,2	43,4	44,9
EUR-9 ¹	37,8	38,0	38,4	38,7	38,5	38,6	38,5	38,6	38,7	38,7
USA						38,5	36,7	40,2	41,8	42,4

¹ Et uveid gjennomsnitt av 9 EU-land (Belgia, Finland, Frankrike, Italia, Nederland, Portugal, Spania, Tyskland og Østerrike). For Finland har vi kun data for perioden 1999-2004. For totalrentabilitet oppgis det ikke tall for Østerrike.

² På grunn av endringer i kontoplanen i forbindelse med overgangen til regnskapsloven av 1998, er det brudd i statistikken fra og med regnskapsåret 1999.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og European Commission, Economic and Financial Affairs DG, BACH.

Tabell 4.8 Husholdninger og ideelle organisasjoner. Inntekter og utgifter. 1999-2006

	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*
<i>Inntekter</i>	886,3	948,5	988,5	1067,6	1122,2	1156,6	1227,5	1245,0
Lønn	495,3	519,9	547,4	580,5	591,2	620,2	651,6	700,3
Blandet inntekt ¹ /driftsresultat	87,9	91,1	93,4	99,2	103,9	97,6	95,0	99,9
Formuesinntekter	57,9	71,6	64,9	97,0	103,5	99,3	132,0	79,6
<i>Herav: avkastning på</i>								
<i>forsikringskrav</i>	18,4	19,8	23,5	23,5	25,1	25,7	25,4	25,4
<i>Herav: Mottatt aksjeutbytte</i>	19,4	29,8	13,6	43,4	55,5	63,2	93,7	35,7
Offentlige stønader	182,0	195,4	209,7	225,8	242,3	254,6	259,0	266,7
Andre inntekter	44,7	50,7	51,6	41,3	53,1	51,7	56,3	63,8
<i>Utgifter</i>	266,7	286,5	312,1	326,6	325,9	323,4	342,5	373,2
Skatt av inntekt og formue	201,2	216,7	229,7	237,7	243,8	258,4	271,9	291,8
Formuesutgifter	56,5	59,8	72,0	77,8	70,5	52,6	58,8	69,5
Andre utgifter	9,0	10,0	10,3	11,1	11,6	12,3	11,7	12,0
<i>Korreksjon for indirekte målte banktjenester</i>	18,4	19,8	21,6	23,8	28,2	33,2	33,6	34,7
<i>Disponibel inntekt</i>	619,6	662,0	676,4	740,9	796,2	833,2	885,1	871,8

* Foreløpige tall.

¹ Blandet inntekt er den delen av driftsresultatet som tilfaller husholdningssektoren. Denne inntekten inkluderer tjenester fra egen bolig, eller driftsresultat fra egen bolig, er en beregnet avkastning av boligkapitalen.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Tabell 4.9 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1

Arbeidere i NHO-bedrifter ² :													
År	Arbeidere i alt	Industriarbeidere	Nærings- og nytelse	Tekstil- og bekledding	Treindustri	Treforedling- og papirvareind.	Grafisk industri	Kjemisk industri	Mineral- barb. industri		Jern- og metall- industri	misk industri	
									industri	misk industri			
1997	4,3	3,7	3,4	3,6	4,1	2,0	3,9	4,3	4,1	2,7	4,6		
1998	6,2	5,6	5,3	6,6	6,4	5,6	5,3	5,6	5,7	4,8	5,6		
1999	4,9	4,7	4,2	3,1	2,5	5,3	4,2	3,2	6,1	6,0	5,3		
2000	4,5	4,5	3,9	3,9	4,3	8,1	4,4	2,9	6,1	4,3	4,1		
2001	4,9	4,9	4,2	4,7	4,3	5,3	7,7	5,3	5,0	5,8	5,0		
2002	5,6	5,0	6,1	4,6	6,1	4,8	3,4	5,4	5,2	4,0	5,5		
2003	4,0	3,5	4,0	4,6	3,0	4,3	2,9	4,2	3,6	7,8	2,5		
2004	3,6	3,6	4,0	4,6	3,1	3,6	3,9	2,5	4,4	2,3	4,0		
2005	3,2	3,4	3,6	3,4	3,1	3,5	3,8	3,3	3,2	3,9	3,6		
2006	4,2	3,6	3,3	2,5	3,9	4,2	3,3	3,8	4,8	3,3	3,8		
1996-06	55,8	51,6	50,8	50,2	49,1	57,7	51,9	48,7	60,1	55,0	53,8		
Gj. sn per år	4,5	4,2	4,2	4,2	4,1	4,7	4,3	4,0	4,8	4,5	4,4		
Årslønn 2006	kr 320 100	kr 317 800	kr 294 400	kr 268 200	kr 292 100	kr 309 700	kr 370 200	kr 305 500	kr 295 300	kr 349 800	kr 328 500		
Arbeidere i NHO-bedrifter ² :													
Bygg- og anleggs- virksomhet													
År	I alt	Transport- sektoren		Industri- bedrifter		Finanstjenester ³		Varehandel		Hotell- og rest. ⁴		Forsikring	
		Byggevirk.	Byggevirk.	I alt	Industri- bedrifter	I alt	Engros- handel	I alt	Engros- handel	Hotell- og rest. ⁴	Hotell- og rest. ⁴	Forsikring	Forsikring
1997	5,8	5,8	3,9	4,8	4,7	4,9	4,7	5,1	4,1	4,0	5,5		
1998	6,9	6,8	6,4	6,6	6,8	6,8	6,2	5,4	7,1	6,2	7,3		
1999	5,7	5,8	4,8	4,8	4,7	5,1	4,7	5,1	4,0	4,1	4,3		
2000	5,3	5,5	4,2	4,6	4,7	5,3	4,5	4,6	4,2	4,4	3,9		
2001	4,9	5,2	5,3	7,1	5,3	4,7	5,2	5,3	4,6	3,6	4,2		
2002	5,3	5,3	5,4	5,6	6,1	6,2	4,4	4,2	5,5	5,6	6,0		
2003	3,7	3,9	5,2	5,1	4,6	4,5	4,6	4,2	5,0	3,1	-		
2004	3,6	3,6	4,0	4,1	3,8	4,0	3,9	3,3	4,3	1,5	-		
2005	2,7	2,9	3,8	4,1	4,3	7,7	3,7	4,0	3,9	2,5	-		
2006	3,9	4,1	3,9	5,1	4,6	5,6	4,1	4,3	5,0	3,3	-		
1996-06	59,4	61,1	58,1	65,8	62,2	70,4	56,8	56,0	59,3	45,5	-		
Gj. sn per år	4,8	4,9	4,7	5,2	5,0	5,5	4,6	4,5	4,8	3,8	-		
Årslønn 2006	kr 341 500	kr 337 500	kr 294 100	kr 471 900	kr 474 800	kr 455 300	kr 363 600	kr 403 200	kr 312 000	kr 257 500	-		

Tabell 4.9 Beregnet årslønnsvekst¹ fra året før for flere grupper. Utfyllingstabell til tabell 1.1

År	NAVØ-bedrifter									
	Staten					Kommunene				
	Forretningsm. tjenesteyting	I alt	Sivil ytre etat ⁵	Forretn. Drift ⁵	Skoleverket ⁶	I alt	Helseforetakene	Øvrige bedrifter		
1997	4,3	4,3	4,2	2,1	4,0	3,9	-	-		
1998	5,9	6,4	7,6	6,8	5,8	5,9	-	-		
1999	5,6	4,7	2,0	3,1	4,5	5,0	-	-		
2000	5,2	4,6	4,7	4,4	6,0	4,0	-	-		
2001	4,1	4,2	3,4	4,3	7,8	3,5	-	-		
2002	4,6	5,9	6,4	4,0	8,2	6,0	5,3	5,5		
2003	4,8	4,3	-	-	5,4	4,4	7,0 ⁷	3,8		
2004	3,5	3,7	-	-	3,2	3,8	3,0 ⁸	3,4		
2005	2,4	3,4	-	-	3,0	3,4	3,3 ⁸	3,6		
2006	3,2	4,5	-	-	2,6	4,1	-	4,8 ⁹		
1996-06	53,2	56,7	-	-	63,4	53,8	-	-		
Gj. sn per år	4,4	4,6	-	-	5,0	4,4	-	-		
Årslønn 2006	kr 425 400	kr 366 300	-	-	kr 376 800	kr 329 600	-	kr 345 800		

¹ Veksttallene er per årsværk for arbeidere i NHO-bedrifter, funksjonærer i NHO-bedrifter fra og med 2002, staten, skoleverket, kommunene, hotell- og restaurantvirksomhet og NAVØ-bedrifter. For de andre er de for heltidsansatte.

² Gjelder for arbeidere med gjennomsnittlig avtalefestet normalarbeidstid, for dagarbeidere betyr dette 37,5 t/uke.

³ Forretnings- og sparebanker og forsikring under ett som omfatter noen flere grupper enn for handlingsområdet bank og forsikring. Forsikring er inkludert fra og med 2003.

⁴ Omfatter månedslønne, prosentlønte og timelønne arbeidstakere. Både heltids- og deltidsansatte er med i veksttallet. Årslønnsnivået er et gjennomsnitt for fastlønte og prosentlønte. Veksttallet fra 1996 til 1997 er justert for bedrifter som tidligere var medlemmer i Forbundet for Overnatting og Servering (FOS), og som ikke var med i statistikken for 1996. Denne gruppen utgjør 30-40 prosent i grunnlagsmaterialet og er med i veksttallet for 1997-98 og etterfølgende år.

⁵ Lønnsutviklingen mellom lønnsstatistikkens tellingsstidspunkter. For de andre er det lagt til grunn årsgjennomsnittet.

⁶ Tallet for skoleverket i 2004 og 2005 er for undervisningspersonell med i hovedsak sentral lønnsdannelse i kommunene og ekskl. Oslo kommune.

⁷ Legene trakk opp lønnsveksten med om lag 2 prosentpoeng.

⁸ Heltidsansatte.

⁹ Ekskl. flygeledere var lønnsveksten 4,4 prosent.

Kilder: Statistisk sentralbyrå og Beregningsutvalget

Tabell 4.10 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 1997-2006

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ¹	2006 ¹	Månedslønn*12 1.9/1.10.2006	
											Menn	Kvinner
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>												
Industri i alt	87,8	88,1	89,1	88,8	88,9	89,1	88,3	89,6	92,8	92,5	306 600	283 700
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	92,0	91,1	90,3	89,1	92,9	85,9	87,4	92,3	100,8	102,8	299 500	308 000
Varehandel i alt	82,7	82,9	83,5	84,1	84,6	85,4	85,4	86,0	87,6	86,4	326 700	282 400
Finanstjenester i alt	82,5	81,6	82,7	82,7	81,7	79,4	77,4	77,4	79,3	77,1	449 700	346 900
Skoleverket i alt	93,4	88,0	89,0	95,9	98,3	92,4	93,3	96,6	96,5	99,2	323 200	320 600
Staten i alt	93,2	92,7	92,9	92,8	91,6	92,6	91,7	93,6	92,8	92,5	324 500	300 300
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	93,0	92,8	92,2	91,9	92,7	92,7	92,5	92,1	94,5	94,9	293 000	278 100
Helseforetak					92,3	92,1	93,1	91,4	95,7	95,9	286 100	274 500
<i>Utdanning på videre- gående skolenivå</i>												
Industri i alt	88,5	87,8	88,3	89,8	89,4	89,6	89,2	89,4	90,3	90,4	355 500	321 300
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	95,7	91,1	92,0	94,2	93,6	93,4	94,2	95,5	94,6	93,6	359 100	336 000
Varehandel i alt	82,7	82,5	83,2	82,7	84,0	84,2	85,3	85,6	83,8	83,5	374 900	312 900
Finanstjenester i alt	79,8	79,7	79,9	80,3	79,2	78,6	78,7	78,8	78,5	76,4	481 900	368 000
Skoleverket i alt	87,3	88,0	90,3	89,8	91,0	91,4	93,1	92,1	91,4	92,4	360 100	332 900
Staten i alt	90,6	90,2	90,4	88,2	89,0	88,5	87,9	89,9	90,4	90,2	346 900	312 900
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	91,2	92,8	92,9	92,8	93,3	92,9	93,5	93,0	92,3	92,8	315 000	292 300
Helseforetak					90,8	92,0	91,2	90,1	89,1	88,8	322 600	286 400
<i>Utdanning på videre- gående skolenivå herav fagutdanning</i>												
Industri i alt	91,1	89,6	91,3	92,4	92,1	92,3	90,5	89,8	91,0	90,8	351 700	319 200
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	92,9	88,4	91,1	88,5	92,4	90,7	89,4	90,9	90,7	88,2	357 600	315 200
Varehandel i alt	84,7	84,2	85,4	86,9	86,0	85,3	86,2	87,2	85,5	85,1	351 600	299 300
Finanstjenester i alt	82,3	78,8	81,5	80,1	78,5	79,9	80,5	81,6	83,7	83,7	423 600	354 600
Skoleverket i alt	84,0	83,9	87,4	87,7	89,1	87,9	88,6	86,5	86,2	87,7	361 600	317 000
Staten i alt	89,7	88,6	89,0	87,6	89,0	89,0	88,0	90,2	90,7	90,0	330 300	297 300
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	90,1	93,1	93,5	92,5	92,2	92,2	92,3	91,5	91,2	91,6	308 900	282 900
Helseforetak						89,9	89,5	87,8	87,7	87,1	319 200	278 100

Tabell 4.10 Kvinners lønn som andel av menns fordelt på utdanning, herunder fagutdanning og næring. Heltidsansatte. 1997-2006

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005 ¹	2006 ¹	Månedslønn*12 1.9/1.10.2006	
											Menn	Kvinner
<i>Universitets- eller høgskoleutdanning, til og med 4 år</i>												
Industri i alt	80,3	81,8	82,1	82,2	83,2	83,8	83,3	82,5	82,7	82,0	493 500	404 500
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	82,1	79,8	79,6	82,4	84,3	78,5	84,6	84,6	83,2	83,8	481 500	403 700
Varehandel i alt	74,5	75,3	77,0	76,7	75,8	77,8	78,0	78,4	79,8	79,9	504 800	403 200
Finanstjenester i alt	76,1	76,5	78,5	78,7	75,2	76,0	74,9	75,6	73,7	71,0	633 400	449 500
Skoleverket i alt	95,0	94,9	95,2	95,1	95,5	96,4	96,6	97,3	97,9	97,8	386 200	377 500
Staten i alt	93,2	93,1	93,0	91,5	91,3	91,2	91,9	94,2	94,8	94,1	379 900	357 600
Kommune og fylkes- kommune i alt ²	90,4	92,0	92,2	93,2	92,3	91,7	91,8	91,5	90,6	91,8	379 700	348 500
Helseforetak					95,3	95,4	94,5	93,3	93,6	93,8	370 700	347 600
<i>Universitets- eller høgskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>												
Industri i alt	83,8	81,7	79,7	80,6	82,9	81,4	81,4	81,3	82,0	81,5	620 900	506 300
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	78,6	82,4	78,1	79,5	79,4	81,0	87,1	87,2	81,8	92,3	630 500	582 200
Varehandel i alt	79,2	76,9	82,3	78,7	81,1	81,0	86,2	87,3	91,2	87,3	587 200	512 600
Finanstjenester i alt	75,5	75,4	79,5	77,9	78,5	78,2	80,3	78,9	76,6	74,7	737 700	551 200
Skoleverket i alt	95,0	95,0	94,9	95,2	95,7	95,9	96,3	96,6	96,6	96,6	430 500	415 600
Staten i alt	91,6	91,6	90,7	89,8	90,1	90,2	90,4	90,8	91,1	90,0	454 448	413 400
Kommune og fylkes- kommune ialt ²	86,8	85,3	85,9	85,7	85,4	92,1	91,1	91,3	90,3	90,9	442 900	402 900
Helseforetak					82,8	81,6	80,1	78,6	78,4	78,6	673 200	529 100

¹ Endrede definisjoner på utdanningsnivåene for 2005 og 2006. I forhold til tidligere statistikk er det noen flere som har grunnskole og noen færre som har videregående skole som høyeste utdanning.

² Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.

Kilder: SSB og Beregningsutvalget

Tabell 4.11 Kvinners gjennomsnittslønn som andel av menns gjennomsnittslønn etter næring per 1.9/1.10. Heltids- og deltidsansatte hvor deltid er omgjort til heltidsekvivalenter

	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	Månedslønn*12 1.9/1.10	
											Menn	Kvinner
Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	77,1	77,5	79,8	79,2	80,5	85,3	87,6	85,3	86,7		538 500	467 000
Industri	86,3	86,3	86,2	87,4	87,3	87,5	87,0	87,5	88,4		354 000	313 000
Kraftforsyning	87,8	87,8	88,0	87,7	87,4	89,3	87,2	87,6	89,8		401 900	361 100
Bygge- og anleggsvirk- somhet	94,0	90,1	91,1	92,4	92,6	92,4	94,9	95,8	96,7		335 400	324 500
Varehandel	78,3	77,7	79,1	78,5	79,4	79,7	80,6	81,0	79,9		359 500	287 200
Hotell- og restaurant Virksomhet					89,5	90,4	88,4	89,8	89,0		285 900	254 500
Samferdsel	88,1	87,0	85,8	86,3	86,2	87,6	88,0	88,3	89,4		360 300	322 200
Finanstjenester	73,4	73,4	74,2	73,7	71,6	71,9	71,9	72,4	70,6		529 800	374 100
Eiendomsdrift og forret- ningsmessig tjenesteyting	73,8	72,3	75,4	75,1	76,3	76,4	77,6	78,5	78,9		434 400	342 700
Staten	88,9	88,6	88,9	87,3	88,0	88,2	87,7	89,2	89,7	89,7 ²	373 200	334 800
Undervisningspersonale i skoleverket	93,2	93,3	93,5	93,4	93,9	94,8	95,1	96,0	96,7		378 500	366 100
Kommune og fylkeskommune ¹	87,0	87,2	86,6	87,0	86,4	91,4	91,7	91,4	91,2	92,2 ²	322 500	294 200
Helseforetak						78,6	76,0	76,1	78,1		428 200	334 600
Privat undervisning	81,7	85,4	84,9	85,1	83,8	85,5	87,1	87,3	87,0		382 700	332 900
Private helse- og sosialtjenester	87,3	87,1	87,3	85,3	87,3	85,9	86,3	84,7	85,2		343 400	292 400
Sosiale og personlige tjenester	80,2	82,0	85,5	83,8	85,6	84,6	86,6	86,6	87,4		388 200	339 400
Gjennomsnitt/sum (heltids- + deltidsansatte)	83,7	83,6	83,4	83,5	83,3	83,9	84,3	84,5	84,7		374 600	317 300

¹ Ansatte i kraftforsyning og undervisningspersonell i skoleverket er ikke med i statistikkgrunnlaget.² Foreløpige tall

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 4.12 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn * 12)¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper³ og næring². Kroner og prosent. 1997-2006

	Andeler ⁴	Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før									Samlet vekst 1997-2006	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10 2006
		2006	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005		
<i>Utdanning på grunnskolenivå</i>												
Industri i alt	24	6,9	3,2	3,8	3,7	5,6	3,0	3,1	3,6	4,1	43,6	301 700
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	22	7,4	4,9	4,1	4,6	5,6	3,4	3,7	2,1	3,3	46,5	299 900
Varehandel i alt	24	6,3	3,8	4,5	5,3	5,3	2,9	4,9	3,8	3,9	48,8	312 400
Finanstjenester i alt ⁶	6	8,7	3,7	5,2	4,2	6,5	3,4	5,0	5,4	5,4	58,8	384 300
Skoleverket i alt	0-1	14,2	-0,8	8,4	1,2	9,6	2,0	6,4	1,8	6,4	60,1	321 700
Staten i alt	6	7,8	2,8	4,9	4,4	4,0	2,2	3,6	3,4	4,7	44,7	312 400
Kommune og fylkeskommune i alt	14	9,1	1,1	4,7	5,4	6,7	1,9	4,9	2,3	5,7	50,1	283 300
Helseforetak	9	-	-	-	-	8,2	1,4	3,6	3,4	2,4		277 700
<i>Utdanning på videregående skolenivå</i>												
Industri i alt	53	7,3	4,4	4,0	4,2	5,7	3,5	3,6	3,2	4,5	48,4	349 800
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	60	7,3	5,1	4,7	4,9	5,7	2,7	3,8	3,4	4,9	51,4	358 000
Varehandel i alt	55	6,8	3,7	5,9	4,3	4,3	3,7	3,5	4,4	4,3	49,1	358 700
Finanstjenester i alt ⁶	48	7,2	4,1	4,4	4,2	6,4	1,6	4,9	6,5	5,7	55,0	420 900
Skoleverket i alt	3	9,1	2,6	9,4	5,4	10,3	3,2	3,0	0,3	4,8	59,1	350 200
Staten i alt	29	8,3	2,2	6,8	2,7	6,3	2,4	3,3	2,6	4,5	46,4	332 300
Kommune og fylkeskommune i alt	38	7,9	1,3	4,4	4,7	6,4	2,3	4,8	2,4	5,6	47,4	301 100
Helseforetak	22	-	-	-	-	8,6	1,6	4,0	3,3	2,7		297 300
<i>Utdanning på videregående skolenivå herav fagutdanning⁵</i>												
Industri i alt	30	7,7	5,1	4,2	4,5	5,2	3,7	3,3	3,2	4,7	50,1	348 700
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	44	8,5	6,8	5,4	5,7	6,1	2,5	4,1	3,8	4,7	58,8	357 000
Varehandel i alt	19	7,7	5,5	6,3	5,6	4,1	4,1	3,2	4,8	3,7	55,0	345 900
Finanstjenester i alt ⁶	2	8,5	2,2	5,6	4,3	5,7	5,1	3,1	8,0	0,9	52,4	393 200
Skoleverket i alt	1	9,7	1,2	11,6	3,9	8,2	1,4	3,9	0,4	3,4	52,3	352 200
Staten i alt	6	10,0	2,9	5,5	3,1	6,1	2,2	2,7	2,5	5,2	47,8	322 100
Kommune og fylkeskommune i alt	13	6,0	0,4	4,1	3,8	8,0	2,0	4,9	2,7	5,1	43,3	296 900
Helseforetak	6	-	-	-	-	-	1,8	5,6	3,6	3,3		300 000

Tabell 4.12 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn * 12)¹ per 1.9/1.10 for heltidsansatte etter utdanningsgrupper³ og næring². Kroner og prosent. 1997-2006

	Andeler ⁴		Vekst i prosent fra samme tidspunkt året før								Samlet vekst	Månedslønn*12 ¹
	2006	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	1997-2006	1.9/1.10 2006
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år</i>		8,2	4,0	5,8	5,6	7,1	2,7	2,3	4,0			
Industri i alt	14	8,7	6,9	5,5	5,0	6,7	2,3	2,5	3,7	4,5	56,1	470 600
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	8	5,8	4,7	4,7	5,2	7,5	3,4	2,0	5,1	5,0	52,7	471 300
Varehandel i alt	14	9,1	4,6	6,5	7,1	5,4	0,0	2,6	2,9	6,8	54,7	471 400
Finanstjenester i alt ⁶	36	7,4	2,8	5,7	3,9	3,6	2,8	2,9	10,0	6,7	56,0	566 000
Skoleverket i alt	85	8,8	1,7	9,6	4,2	10,5	2,4	3,6	2,1	3,0	55,8	380 900
Staten i alt	31	7,9	2,4	6,6	4,1	6,2	1,5	3,6	3,2	4,9	48,2	370 200
Kommune og fylkeskommune i alt	39	6,9	2,2	5,3	5,0	6,0	3,0	5,5	2,4	6,1	51,2	357 000
Helseforetak	48	-	-	-	-	9,4	3,7	3,4	3,1	2,8		352 500
<i>Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år</i>		7,7	4,1	5,5	5,8	7,1	3,2	2,4	3,7			
Industri i alt	5	9,0	6,1	6,1	5,2	7,5	2,2	2,0	3,3	5,8	58,1	597 800
Bygge- og anleggs- virksomhet i alt	2	0,2	3,1	6,5	4,4	5,7	6,4	0,0	7,8	7,5	49,7	624 000
Varehandel i alt	3	9,2	5,7	4,1	9,0	3,5	2,8	-3,5	4,4	6,8	49,9	563 300
Finanstjenester i alt ⁶	9	6,9	1,0	9,3	0,2	4,6	2,1	3,8	6,4	6,8	49,0	685 400
Skoleverket i alt	12	7,2	2,5	9,8	3,9	9,8	1,9	3,1	0,7	3,2	50,3	424 100
Staten i alt	31	7,2	2,7	5,5	5,4	6,6	2,3	3,5	3,5	4,5	49,4	439 000
Kommune og fylkeskommune i alt	6	7,8	2,2	3,4	4,8	5,2	2,6	4,8	2,7	5,5	46,3	425 000
Helseforetak ⁷	17	-	-	-	-	10,1	11,9	0,2	1,0	3,5		608 800

¹ Registrert månedslønn i alt per 1.9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering. Fra og med 2005 er nivå-tallene for utdanning basert på nye definisjoner av hvor mye utdanning som kreves. Endringene i utdanningsgrupperingen medfører først og fremst endringer i fordelingen mellom videregående utdanninger og utdanninger på grunnskolenivå.

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

⁷ Lønnstilleggene for leger og andre akademikergrupper i 2005 kom først med i lønnsstatistikken for 2006. I 2006 er det gitt en del tariff tillegg i helseforetakene som ikke er kommet med i statistikken for 2006.

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn*12)¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2005

	Andeler ⁴	Vekst i prosent av samme tidspunkt året før								Samlet vekst 1997-2005	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10 2005
		2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004		
<i>Industri i alt</i>	100	7,2	4,7	4,4	4,2	6,4	3,8	3,6	3,5	44,6	344 700
Utdanning på grunnskolenivå	12	7,1	3,1	4,1	3,5	5,6	3,2	2,9	3,5	38,1	296 000
Utdanning på videregående skolenivå	66	7,3	4,3	4,2	4,0	5,7	3,7	3,6	3,2	42,1	323 600
Av dette											
Fagutdanning ⁵	25	7,7	5,1	4,4	4,3	5,3	4,0	3,2	1,3	41,1	327 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	13	8,9	6,8	5,4	5,1	6,6	2,4	2,6	3,4	49,1	447 300
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	5	9,3	5,9	6,0	5,3	7,5	2,1	2,2	3,0	49,3	558 400
<i>Bygge- og anleggsvirksomhet i alt</i>	100	7,2	4,9	4,3	4,6	6,0	2,9	3,5	3,4	43,4	334 800
Utdanning på grunnskolenivå	8	7,1	5,0	4,0	4,5	5,7	3,6	3,6	2,2	41,5	315 100
Utdanning på videregående skolenivå	76	7,1	5,1	4,7	4,9	5,7	2,8	3,8	3,5	44,4	325 900
Av dette											
Fagutdanning ⁵	39	8,5	6,8	5,3	5,7	6,2	2,5	4,0	2,4	49,5	334 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	8	5,4	4,6	4,7	5,3	7,4	3,2	2,3	4,6	44,2	447 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	0,1	3,1	6,3	4,7	5,4	6,6	-0,1	7,7	39,0	578 200
<i>Varehandel i alt</i>	100	6,9	4,6	4,6	5,7	4,8	3,1	3,3	3,9	43,1	331 900
Utdanning på grunnskolenivå	12	6,4	4,0	2,8	8,1	2,6	2,5	5,1	3,0	40,0	296 600
Utdanning på videregående skolenivå	72	6,0	4,5	4,8	5,2	4,0	3,4	3,6	3,8	41,2	316 200
Av dette											
Fagutdanning ⁵	12	7,5	6,0	5,8	6,0	4,2	4,4	2,9	2,2	46,1	321 200
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	12	9,9	6,2	6,7	7,4	5,4	1,3	0,7	2,8	47,9	422 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	2	10,8	6,2	4,3	8,6	4,4	3,8	-4,4	3,9	43,3	519 700

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn*12)¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2005

	Andeler ⁴		Vekst i prosent av samme tidspunkt året før							Samlet vekst 1997-2005	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10 2005
	2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005		
<i>Finanstjenester i alt</i> ⁶	100	8,1	4,0	5,1	6,7	6,0	2,9	4,2	8,0	54,6	452 800
Utdanning på grunnskolenivå	3	8,3	3,1	4,9	5,6	7,0	3,3	5,1	5,7	51,8	370 200
Utdanning på videregående skolenivå	56	7,4	4,1	4,1	4,5	6,7	1,9	5,0	6,0	47,1	386 200
Av dette											
Fagutdanning ⁵	2	9,0	2,3	5,0	4,7	6,2	4,6	3,6	3,8	46,5	370 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	33	7,6	2,7	5,5	6,6	3,8	2,6	2,8	9,6	48,9	522 700
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	8	6,9	0,9	9,3	7,7	4,0	1,3	4,0	6,2	47,8	637 100
<i>Statsansatte</i>	100	8,5	2,4	7,3	4,9	6,5	3,2	4,1	3,5	48,2	356 000
Utdanning på grunnskolenivå	2	7,6	2,5	4,4	4,5	4,1	1,8	4,2	3,4	37,4	290 200
Utdanning på videregående skolenivå	35	8,1	1,7	6,0	4,4	5,9	2,3	3,6	2,7	40,4	312 300
Av dette											
Fagutdanning ⁵	5	9,7	2,3	5,5	4,1	5,9	2,1	3,1	2,5	40,7	305 000
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	30	7,9	2,2	6,3	4,5	6,1	1,5	3,8	3,3	41,5	350 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	30	7,3	2,3	5,6	4,3	6,6	2,3	3,6	3,5	41,4	416 900
<i>Skoleverket</i>	100	8,6	1,9	9,7	4,3	10,7	2,4	3,9	1,9	51,9	370 700
Utdanning på grunnskolenivå	0	10,7	0,9	8,3	3,4	7,4	2,9	8,9	0,7	51,7	309 800
Utdanning på videregående skolenivå	5	9,0	2,6	9,1	5,0	10,6	3,0	4,9	0,8	54,5	325 300
Av dette											
Fagutdanning ⁵	1	9,6	1,3	10,4	4,1	8,8	1,8	6,2	0,0	50,1	339 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	83	8,8	1,7	9,6	4,3	10,7	2,3	3,9	2,1	52,0	368 400
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	11	7,0	2,5	9,7	3,9	10,0	1,8	3,6	0,5	45,6	407 400

Tabell 4.13 Gjennomsnittlig lønnsvekst fra året før og årslønn (månedslønn*12)¹ per 1.9/1.10 for alle ansatte per heltidsekvivalent etter næring² og utdanningsgrupper³. Kroner og prosent. 1997-2005

	Andeler ⁴		Vekst i prosent av samme tidspunkt året før							Samlet vekst 1997-2005	Månedslønn*12 ¹ 1.9/1.10 2005
	2005	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005		
<i>Kommune- og fylkeskommune</i>	100					6,9	2,8	5,1	2,7		301 000
Utdanning på grunnskolenivå	8					7,8	2,0	4,9	2,7		265 500
Utdanning på videregående skolenivå	57					7,3	2,3	4,9	2,6		280 700
Av dette											
Fagutdanning ⁵	12					8,0	2,1	4,9	2,7		280 800
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	28					6,2	2,9	5,2	2,3		331 300
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	4					5,0	2,9	4,4	3,2		401 100
<i>Helseforetak</i>	100						5,3	4,3	2,0		357 200
Utdanning på grunnskolenivå	3						1,8	3,5	3,0		272 000
Utdanning på videregående skolenivå	34						1,8	3,6	2,7		288 000
Av dette											
Fagutdanning ⁵	4						2,2	5,0	2,9		287 600
Universitets- eller høyskoleutdanning, til og med 4 år	48						3,6	3,2	3,0		347 500
Universitets- eller høyskoleutdanning, lengre enn 4 år	11						12,0	0,9	0,5		576 100

¹ Registrert månedslønn i alt per 1/9/1.10*12. Må ikke forveksles med årslønn for eksempel i tabell 1.1 som viser gjennomsnittlig årslønn for året. Lønnsbegrepet i denne tabellen er det samme som i tabell 1.1, dvs avtalt lønn, uregelmessig tillegg og bonus, men eksklusiv overtid.

² NOS Standard for næringsgrupper

³ NOS Standard for utdanningsgruppering

⁴ Andeler av utvalget i den enkelte næring

⁵ Som fagutdannet regnes: a) alle som har fagutdanning med godkjent fagbrev eller svenneprøve i henhold til Lov om fagopplæring i arbeidslivet som fullførte utdanning i henhold til register for befolkningens høyeste utdanning (BHU), og b) alle som har bestått teknisk fagskole som høyeste fullførte utdanning i henhold til register for BHU.

⁶ Omfatter bank og forsikring og annen finansiell tjenesteyting.

Kilder: SSB og Beregningsutvalget